

Stasys Bilys

**PIRMOSIOS ELEKTRINĖS
LIETUVOJE**

Antra dalis

KNYGA SKIRTA

Energetikams, nešantiems elektros šviesą gimtajam kraštui

KNYGOS LEIDIMĄ RĖMĖ

Lietuvos elektros energetikos asociacija

NUOŠIRDŽIAI DĖKOJU

Vladui Paškevičiui,

Sauliui Kutui,

Gražvydui J. Gudynui,

Karoliui Kučiauskui,

Energetikos ir technikos muziejui,

Energetikos veteranams ir

visiems, padėjusiems parengti ir išleisti šią knygą

Autorius

Stasys Bilys

**PIRMOSIOS ELEKTRINĖS
LIETUVOJE**

Antra dalis

UDK 621.311(474.5)(091)
Bi244

ISBN 978-609-431-031-7

© Stasys Bilys, 2012
© „Trys žvaigždutės“, 2012

Pratarmė

Elektra – tai ne tik šviesa ar, kaip kartais sakoma, pramonės, gamyklų duona, elektros energijos panaudojimas atspindi ir šalies kultūrinį lygį, intelektualinius žmonių pasiekimus. Lietuva gali didžiuotis sukūrusi elektros energijos gamybos pajėgumus, įvaldžiusi atominę energetiką, unikalią Kruonio hidroakumuliacinę elektrinę, turinti šiuolaikinius elektros perdavimo tinklus.

Daug kuo yra nusipelnę energetikos veteranai, išradingi specialistai, darbštūs žmonės.

Labai sveikintinas ir prasmingas vieno iš energetikos veteranų Stasio Bilio kūrybinis triūsas, neleidžiantis užmiršti tų praeities etapų, tų žmonių, kurių dėka šiandien galime plėtoti šią svarbią šaliai sritį – ruoštis Visagino AE statyboms, vystyti alternatyviąją energetiką.

Stasys Bilys jau yra parengęs ir išleidęs išsamią išliekamąją vertę turinčias knygas: „Hidroelektrinių miražai Lietuvoje 1909–2009“ ir „Pirmosios elektrinės Lietuvoje“.

Knygos „Pirmosios elektrinės Lietuvoje“ antroje dalyje toliau nagrinėjamos anuometinės Lietuvos miestų elektrifikavimo istorijos, elektrifikavimo sąlygos, rašoma apie tų svarbių šaliai darbų organizatorius.

Pirmosios miestų ir miestelių elektrinės buvo įrengtos malūnuose ir tik retais atvejais tam skirtuose pastatuose, vėliau pradėtos modernizuoti, pradedami naudoti modernesni įrengimai. Nuolatinė srovė keičiama į kintamąją. Tai leido elektrifikuoti priemiesčius ir net priemiesčių ūkininkų sodybas. Nuo miestų nutolę stambesni ūkininkai elektrifikuodavo savo ūkius, įsirengdami mažas vėjo elektrines ir net statydami ant mažų upelių nuosavas hidroelektrines.

Pažangūs energetikai kūrė didelius ateities Lietuvos elektrifikavimo planus.

Knygoje pateikiami ir tie sprendimai bei klystkeliai, kuriuos praėjo mūsų kraštas, kol tie planai virto realybe.

Norisi tikėti, kad tai ne paskutinė knyga apie Lietuvos elektrifikavimą, kad bus aprašomi ir vėlesni darbai, lėmę šiuolaikinius energetikų pasiekimus.

*Lietuvos elektros energetikos asociacijos prezidentas
Vladas Paškevičius*

Autoriaus žodis

Su pirmosios Lietuvoje elektrinės ir pirmųjų miestų elektrifikavimo istorijomis susipažinome knygoje „Pirmosios elektrinės Lietuvoje“. Sulaukęs palankių skaitytojų vertinimų, energetikų veteranų pageidavimų ir Lietuvos elektros energetikos asociacijos paramos, pateikiu skaitytojams knygos „Pirmosios elektrinės Lietuvoje“ antrąją dalį.

Augant miestų elektros energijos vartojimui, elektrinėse buvo įrengiami galingesni elektros generatoriai ir dyzeliniai varikliai vietoje lokomobilių. Vandens malūnuose ir hidroelektrinėse vandens ratai buvo keičiami vandens turbinomis. Sustiprėję savi-valdybės perimdavo elektrines iš koncesioninkų savo žinion.

Pažangūs Lietuvos inžinieriai turėjo vis didesnę įtaką planuojant ir vystant energetikos ūkį bei formuojant visuomenės nuomonę.

Pradėta galvoti apie pažangesnį elektros tiekimą – energetinės sistemos sukūrimą. Tuo tikslu 1936 m. vasario mėn. 15 d. buvo įsteigtas Energijos komitetas. Šis komitetas 1937 m. lapkričio 27 d. paruošė numatomų darbų schemą „Lietuvos elektrifikavimo metmenys“, kurią numatyta įgyvendinti keturiais etapais.

Tai buvo tolesnis krašto elektrifikavimo etapas, kurį įgyvendinti galėjo ir privalėjo vyriausybė.

Didžiausias elektros energijos vartotojas – laikinoji Lietuvos sostinė Kaunas ir jo apylinkės dėl koncesijos sutarties iki 1950 m. negalėjo dalyvauti elektrifikavimo plane. Tai buvo didžiausias kliuvinys, įgyvendinant elektrifikavimo planus.

Elektrinių statybai 1937 m. liepos 20 d. buvo įsteigta akcinė bendrovė „Elektra“.

Vyko Lietuvos teritorijos pokyčiai, buvo koreguojami ir „Lietuvos elektrifikavimo metmenys“.

Trejus metus svarstyta apie Jonavos hidroelektrinės, Rėkyvos šiluminės elektrinės statybą ir Bačiūnų elektrinės likimą. Visuomenės laukta galinga hidroelektrinė, galinti tiekti pigią elektros energiją ir pradėti Lietuvos elektrifikavimą, buvo paaukota koncesioninkų interesams. Pradėta statyti Rėkyvos elektrinė. Jos nepageidavo Šiaulių miestas ir taip nebuvo sprendžiamas Lietuvos elektrifikavimas.

Per trejus metus Latvija, 1936 metais pradėjusi statyti Kegumo HE ir 1939 m. lapkričio 30 d. ją paleidusi, pradėjo masinį kaimo elektrifikavimą. Prasidėjęs masinis Latvijos kaimo elektrifikavimas ir pigios elektros energijos po 5 santimus už kWh tiekimas kaimo gyventojams parodė prarają elektrifikavimo srityje, į kurią valdantieji ištūmė Lietuvą, besiruošiančią statyti rezervines šiluminės elektrines būsimai galingai hidroelektrinei. Lietuva pagal elektros energijos suvartojimą Europoje buvo antroji nuo galo.

Keistai skambėjo buvusio susisiekimo ministro, kuris tuos trejus metus vadovavo ir energetikos ūkiui, klausimas: „Kas kraštui atlygins tuos nuostolius už sugaištą laiką ir padidėjusias išlaidas?“

Tada pasigirdo valdančiųjų raginimas, „kad reikia skubiai ir greitai elektrifikuoti Lietuvą, kad tuo reikalu negali būti jokio delsimo, kad reikia daryti griežtai ir radikaliai, neatsižvelgiant į jokių parapijinius reikalus, savivaldybių ir kitų. Kol nebus pigios elektros energijos, tol mūsų pramonė negalės tinkamai plėstis. Todėl svarbu kuo skubiausiai vykdyti Lietuvos elektrifikavimo planą, išnaudojant mūsų krašto pigius energijos išteklius“.

Ar neteks išgirsti tokių klausimų ateityje?

Autorius

Marijampolės miesto elektrinės ir Šešupės hidroelektrinių kaskadas

Pirmoji Marijampolės miesto elektrinė įrengta vokiečių okupacinės administracijos 1916 metais. Apie Marijampolės miesto elektrifikavimo pradžią rašoma Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos įgaliotinio elektros stotims ištirti 1920 m. ataskaitoje: „Marijampolė. el. gamykla pastatyta 1916 m. vokiečių okupacinės valdžios. Okupacijai pasibaigus gamyklą priėmė iš vokiečių 17/XII – 1918 m. Marijampolės miesto Taryba už 19.000 auks. Paskui Taryba suorganizavo elektros vartotojų kooperatyvą ir atidavė jam valdyti gamyklą (žiūr. Tarybos protokolus). Kadangi vokiečių paliktasis lokomobilis buvo jų pačių rekvizuotas (beschlagnahat), kooperatyvas grąžino lokomobilį savininkui; jo vietoje pirkė iš Sandlovskio ir Geimano didesnį – Badenia – firmos, 10 at. spaudimo, 70–80 HP galingumo už 30.000 auks. nuo Bliūdžiaus iš Tarpučių. Vokiečių paliktoji dinamo mašina buvo per maža, nupirka didesnė, 42 kW, 440 V gamiklis (*gamiklis – taip tuo metu vadino elektros generatorius – S. B.*).

Laikinoji komisija pirkimą gamiklio, lokomobilio, tinklo ir visos el. gamyklos įtaisymo pripažino neteisėtu (žiūr. pranešimą Šviesos bendrovei ir Marijampolio el. gamyklos aprašymą).

11/X – 1920 m. visas el. gamyklos turtas buvo aprašytas įkainotas (žiūr. aktus).

Kooperatyvas pareiškė raštu, kad valdomosios gamyklos be teismo nutarimo niekam neduos ir prašys Laik. Komisiją sprendimą panaikinti. Žada net į Steigiamąjį Seimą ir į Ministerių K-tą tuo reikalu kreiptis.“ (LCVA, F. 388, Ap.1, B. 592, L. 55, poz. 43).

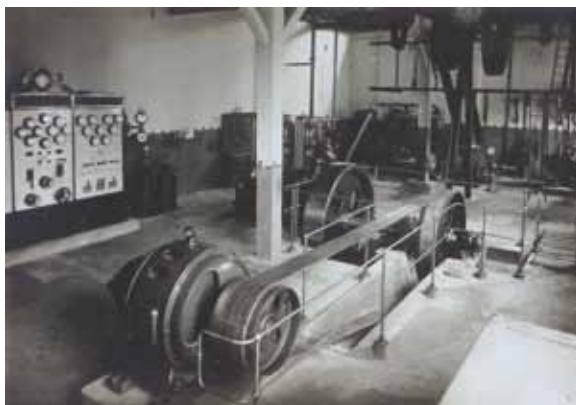
1918 m. vokiečių kareiviams traukiantis iš Lietuvos, okupacinė administracija pasiūlė Marijampolės miesto tarybai pirkti esančią elektrinę arba ji bus išvežta į Vokietiją. Marijampolės miesto 392 gyventojai surinko pinigus, sumokėjo okupacinei administracijai ir įsigijo elektrinę. Taip Marijampolėje įsisteigė elektros energijos tiekimo „Šviesos“ akcinė bendrovė. Ji eksploatavo elektrinę ir elektros tinklą.

Laikinoji komisija elektrinės pirkimą pripažino neteisėtu ir elektrinę su elektros tinklu nusavino. Vyko ilgi ginčai visose teismų instancijose ir marijampoliečiai savo nuosavybę atgavo. Tada pardavė koncesininkams, akcinei bendrovei „Elektrolit“ (bendrovės direktorius – L. Kenskis (LCVA, F. 1362, Ap. 5, B. 151).

1931 m. žurnale „Savivaldybė“, straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoje ir jų veikimas 1930 m.“ pateikta, kad koncesininkų elektrinėje „Elektrolit“ buvo: „2 dyzeliai bendros 270 AG, 2 kintamos srovės el. generatoriai bendros 235 kVA, tinklo įtampa 220 V, bendras tinklo ilgis 15 km. Abonentų skaičius 900, 20 elektros motorų“ (Savivaldybė, 1931 m., Nr. 10, psl. 36–37).

1932 m. balandžio 26 d. (B. 1336, L. 20) klausimų lape „Elektrolit“ bendrovės pagrindiniai rodikliai buvo: „elektros stotis įkurta 1926 m., a/b pagrindinis kapitalas

400000 lt., dyzeliai: „Ruston-Hornsby“ 120 AG ir „Deutz“ 150 AG, generatoriai: 115 ir 125 kW, metinė gamyba 300000 kWh, 250000 lt. vertės“.

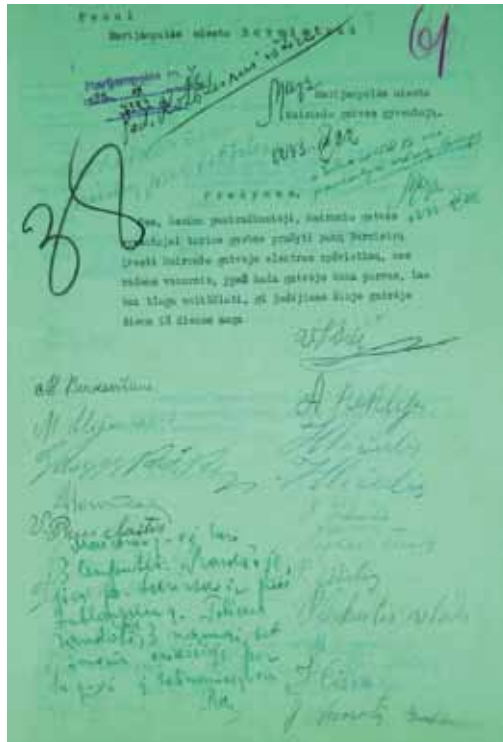
Marijampolės elektros bendrovės „Elektrolit“ elektrinė iki išplėtimo (apie 1932 m.) (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 39)

Marijampoliečiai, kurie neturėjo elektros apšvietimo, pageidavo kuo greičiau naudotis ir reikalavo iš miesto valdybos paspartinti priemiesčių elektrifikavimą.

„Marijampolės miesto Valdybai
Kalkinės priemiesčio gyventojų 1930 07 21 d.
Prašymas

1930 m. liepos 21 d. Marijampolės Kalkinės priemiesčio gyventojų prašymas miesto valdybai įrengti elektros apšvietimą (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 192, L. 33)

1933 m. rugsėjo 22 d. Maironio gatvės gyventojų prašymas įrengti gatvės apšvietimą (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 192, L. 61)

Mes žemiau pasirašiusieji Kalkinės gyventojai prašome miesto Valdybos skubiai pravesti elektros apšvietimo tinklą per Kalkinę, kadangi rudens bei pavasario metu tamsumoje braidžiojam purvyną, o mokesnius mokam kaip ir kiti miesto gyventojai, kurie turi visus patogumus. Su pagarba (26 parašai)“ (LCVA, F. 388, Ap.1, B. 192, L. 33).

Marijampolėje elektros energijos vartojimas sparčiai augo. Buvo planuojama išplėsti miesto elektrinę, pastatyti trečią dizelinį variklį 200 AG ir elektros generatorių 134 kVA. Prasidėjo prie elektrinės gyvenančių žmonių skundai dėl elektrinės keliamo triukšmo ir reikalavimas neleisti plėsti elektrinės. Skundų pagrįstumui iširti ir galimybei bei būtinybei plėsti elektrinę buvo pakviesti žinomaisi Lietuvos energetikos specialistai.

„Marijampolės Miesto Tarybai

Marijampolės miesto gyventojų 1932 02 11 d.

Pareiškimas

Mes žemiau pasirašiusieji, prie Marijampolės elektros stoties artimiausieji gyventojai, jau kelinti metai kaip kenčiame bildesį elektros stoties mašinų, kas neduoda mums ramybės nei dieną nei naktį.

Nuo tokio bildesio bei trenksmo mūsų namuose sienos ir pečiai sutrūko, baldai ir stiklai languose dreba.

Dabar girdime, kad elektros stoties b-vė greitai rengiasi statyti naują, didžiulį, net keletą kartų stipresnį motorą, tad yra baimės, kad nuo šio motoro trenksmo namai gali sugriūti, nes juos statant nežinojome, kad bus toks didelis trenksmas.

Keli metai atgal, vos pradėjus elektros stočiai šiame rajone veikti, mes kreipėmės į Miesto Tarybą, prašydami šį nenormalumą sutvarkyti, bet kažin kodėl tai mūsų prašymas Tarybos posėdžio nesusilaukė.

Turint galvoje čia pasakytą, prašome Miesto Tarybą ne tik perspėti elektros stoties b-vę, kad ji susilaikytų nuo pastatymo naujo motoro, bet ir priversti Marijampolės elektros stotį su visomis elektra gaminančioms mašinomis iš miesto centro išsikelti (gyventojų parašai)“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 18).

1932 m. vasario 11 dienos gyvenančių šalia elektrinės gyventojų skundas dėl elektrinės keliamo triukšmo ir planuojamo trečio generatoriaus statybos (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 18)

Akcinė bendrovė „Elektrolit“ pateikė prašymą pastatyti trečią dyzelinį variklį ir elektros generatorių:

„1932 balandžio 26 d. „Elektrolit“

Prašymas

Šiuo turime garbės prašyti išduoti mums, sulig pridedamuoju planu, atitinkamą leidimą dar vieną dyzelmotorą su generatoriumi prie mūsų elektros stoties įrengti ir veikti“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 19, Prašymas Nr. 189).

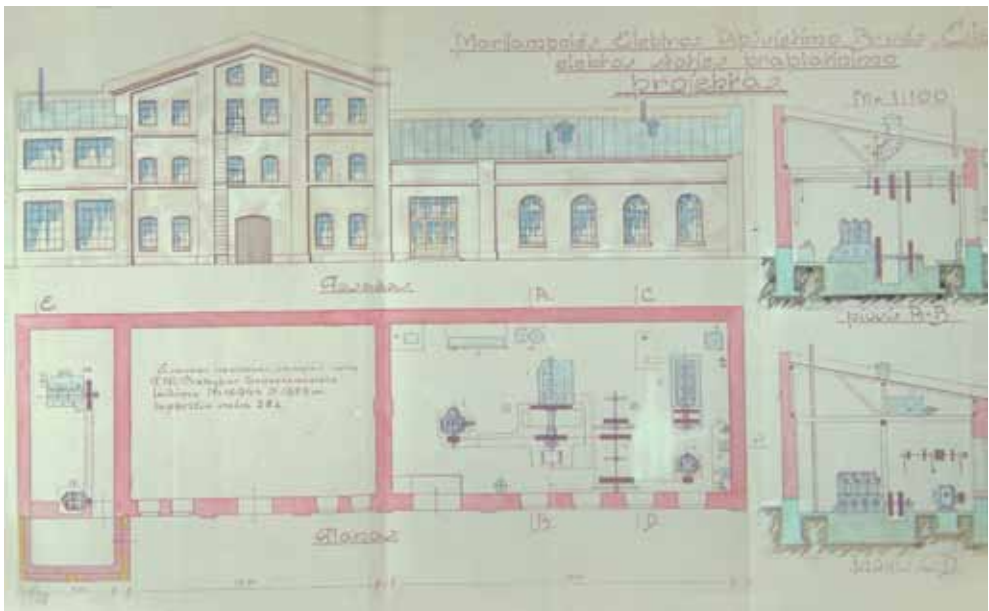
Ekspertais pakviesti žinomi Lietuvoje inžinieriai Br. Banaitis ir J. Smilgevičius, susipažinę vietoje su elektrinės veiklos rezultatais ir sąlygomis, 1932 m. gegužės 9 d. pritarė trečiojo dyzelio ir elektros generatoriaus pastatymui.

... „1/ kad esamas mašinų galingumas yra praktiškai išnaudotas. Taip 1931 12 01 d. elektros generatorių apkrovimas buvo 176 kW, tuo tarpu kai maksimalus elektrinės galingumas yra 184 kW, taip prie 1931 m. maks. apkrovimo liko neišnaudota 8 kW. Toks 8 kW rezervas yra nepakankamas juo labiau, kad elektros energijos vartojimas normaliomis sąlygomis kasmet auga ir todėl gali atsitikti, kad 1932–33 m. rudenį ar žiemą esamo 184 kW galingumo gali nepakakti. [...]

2/ kad naujas statomas dyzelis ir elektros generatorius turi būti ne mažesnio galingumo, kaip dabar esantis didesnis dyzelis ir generatorius t. y. dyzelis ne mažesnis 150 AG ir elektros generatorius ne mažesnis 125 kiloamperų. [...]... (ekspertų parašai).

Dipl. inž. Br. Banaitis ir dipl. elektros inž. J. Smilgevičius (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 15).

Akcinė bendrovė „Elektrolit“ pateikė Prekybos departamentui išsamų skundų tyrimą ir paaiškinimus apie elektrinės praplėtimo būtinybę.

Marijampolės elektros bendrovės „Elektrolit“
elektrinės (Kęstučio g. 25) praplėtimo projektas, 1932 m. birželio 30 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 21)

„ELEKTROLIT“

16

AKCINĖ BENDROVĖ

MARIJAMPOLĖ
M. g. v. 25 Nr.

Telegr. Adr.:
1000-Marijampolė

Tele. 100 Nr.

Telegr. Nr. 243

Tele. raštin. Nr.

Sl.

000

Marijampolė, 1932 m. Gegužės mėn. 31 d.

Prekybos

Departamentui.

Papildant mūsų prašymą 189 Nr. iš balandžio 26 d. ir susipaikinę su miesto Būraišto raštu, pridėtu prie mūsų bylos, turime garbės dėti dar sekantiems paaiškinimams.

Svarstant mūsų prašymą apie dar vieno motoro su generatorių įrengimą, miesto savivaldybė nutarė pakviesti ekspertus išaiškinti elektros stoties praplatinimo reikalingumą ir gyventojų skundus. Komisijoje, įvykusioje gegužės mėn. 9 d. dalyvavo Pp. Būraištras su padėjėju, Apskričiai Viršininkas, miesto Inžinerius, Technikos Inspektorius, miesto Gydytojas ir kaip pakviesti ekspertai inžinieriai Pp. Smilgovičius, Banaitis ir Garšva. Šiuant tą ekspertų ir komisijos išvadeiais Statybos Komisija savo posėdy gegužės mėn. 31 d. patvirtino pristatytą motoro įrengimo projektą su kvi - kromis sąlygomis.

Svarstant iš technikos pusės nėra pagrindo reikalauti, kad motoras ir generatorius būtų nauji ir pritaikinti tam tiksliai. Savaimis suprantama, kad, einant sutartimi, privalome ieškoti tokių motoro konstrukcijų, kurios atitinka apšvietimo reikalams, t.y. su tam tikrais sunkrato neligumais; bet kad mašinas būtų būtina naujos reikalauti negalima, nes visas įrengimas daromas mūsų sąskaiton, mes patį nežinome, tūrėti gerai veikiančias mašinas ir negalima sakyti, kad viena mažai vartota mašina dirbtų blogiau negu kita nauja.

Kadangi aptarnavimo patogumui irgi aišku, kad nepatogumas gali atsilopti tik į mūsų eksploatacijos išlaidų padidinim. Šiuo atveju tai pasakyti negalima, nes projektuojamas įrengimas numatomas kaip rezervas tuo atsitikim, jeigu vienas iš dabar veikiančių motorų suges. Tokiu būdu aptarnavimas nesudaro jokių sunkumų. Daug blogiau būtų įrengti motorą dabartinėje patalpoje, nes vietos mažiai, stoties mašinos dirba per visą parą ir darbo metu prisieitų ardyti gr - žes, atlikti betonini darbai. Perkelti esama

p / v.

Elektrinės išplėtimo komisijos rekomendacijos, 1932 m. gegužės 31 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 16)

įrengimą, kad palinosoti vietą dar vienai mašinai be atsargos visiškai nebūtų galima. Išeinant iš visų šitų priežasčių mes turėjome išrinkti įrengimui vietą, nurodytą pridėtam plane.

Gyventojų skundai buvo visiems ekspertams ir komisijos nariams dalyvaujant vietoj išaiškinta. Nustatyta, kad jie neturi jokio pagrindo. Apžiūrėjimo metu buvo paleistos abi mašinos, joks bildėjimas ar drebėjimas nepastebėtas. Be to reikia pridėti, kad skundėjų tarpe yra tokie, kurie gyvena toli nuo stoties ir per 5 metus, t.y. per visą stoties veikimo laiką jokių pretenzijų neturėjo. Be to yra gyventojai, kurie vėmė betas kaip nuomininkai ir jokių būdų nesutinka apieisti joms, nors bandome, patogumo dėlei išnuomoti joms savo darbininkams. Paliginant su sąlygomis, kuriose veikia Kaune mieste ir kitos elektros stotys, nėra pagrindo skustis apie Marijampolės elektros stoties veikimą. Ekspertų komisija savo pranešime to klausimo visai nesvarsto, nes po apžiūrėjimo vietoj jis pasidarė neaktualus. Statybos komisija savo rezoliucijoje, pridėjo prie mūsų bylos skunde, tvirtina šį mūsų paaiškinimą.

Skaitydamies su visais virš išdėstytais prašome pridėti planus patvirtinti ir duoti mums leidimą, nesprisdami mūsų iniciatyvos, nes savo prievolės, išeinančios iš sutarties mes gerai žinome, ir stengiamiesi ją tiksliai pildyti.

Su tikra pagarba

AKCINĖ BENDROVĖ
„ELEKTROLIT“

Elektrinės išplėtimo komisijos rekomendacijos, 1932 m. gegužės 31 d.

(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 17)

Specialistams patikrinus skundą dėl mašinų keliamo triukšmo ir nustačius, kad skundas nepagrįstas, buvo išduotas leidimas plėsti elektrinę:

„Leidimas 1932 06 30 d. Šiuo leidžiama Marijampolės apšvietimo b-vei „Elektrolit“ praplėsti savo elektros stotį Marijampolės m. Kęstučio g-veje Nr. 25 pagal pridėtą prie šio leidimo planą sąlyga, kad prie motoro būtų įrengtas tinkamo didumo ir konstrukcijos duslintuvas“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1336, L. 10).

Marijampolėje sparčiai didėjo elektros energijos vartotojų skaičius ir suvartojamos energijos kiekis. Bet miesto gyventojai labai brangiai mokėjo – net 1,48 Lt/kWh. Marijampolės gyventojai įsteigė „Elektros Energijai Papiginti komisiją“, kuri koordinavo abonentų veiksmus ir, anksčiau negu Kaune, 1933 m. balandžio 1 d. pradėjo elektros energijos vartojimo boikotą. Apie boikoto eigą informavo išleisdama pranešimą „Marijampolės miesto elektros energijos vartotojams“ (LCVA, F. 1362, Ap. 1, B. 349, L. 17).

Elektros energijos vartojimo boikotas baigėsi marijampoliečių pergale ir „Elektros Energijai Papiginti komisija“ nutarė nutraukti boikotą 1933 m. gegužės 4 d. 19 val. (LCVA, F. 1362, Ap. 1, B. 349, L. 27).

Marijampolės miesto elektros energijos vartotojams

Štai jau antrą savaitę tęsiasi elektros šviesos boikotas. Pritarimas visų miesto gyventojų didelis, boikotas vykdomas sutartinai, vieningai. **Dėl Akc. B-vės „Elektrolit“ užsispyrimo** visam miestui tenka vartoti žibalo lempas ir žvakės. Tos B-vės vadovai nepaiso, kad elektros energijos papiginiimu susirūpinome ne mes vienai, marijampoliečiai, bet ir kitų miestų gyventojai ir kad tas klausimas opus ir pribrendęs. Jie nudauda nieko nežina, kad dar prieš boikoto pradžią Kauno m. elektros stotis buvo pasiūlysi Kaunui teikti elektros energiją po 1 lt. už kilovatvalandą, tik miestas reikalavo dar žemesnio tarifo. O «Elektrolit» pasiūlė mums š. m. kovo mėn. 17 dieną raštu 148 Nr. duoti elektros energiją po 1 lt. 25 ct. už kilovatvalandą sekančiomis sąlygomis: 1) nuolaida daroma tik tiems abonentams, kurie mokėjo po 1 lt. 48 ct. už kilovatvalandą, 2) nuolaida daroma laikinai, 3) nuolaida daroma, jei Miesto Savivaldybė atsisakys nuo atskaitymu, kuriuos ji dabar gauna iš «Elektrolit», ir 4) jei Miesto Savivaldybė garantuoja «Elektrolit» B-vei, kad išperkant elektros stotį bus priimtas išperkamos sumos išskaitavimo pagrindas veikiančios dabar, einant koncesijos sutarties § 23, tarifa.

Visuotinas elektros energijos vartotojų susirinkimas kovo mėn. 18 dieną svarstė tą «Elektrolit» B-vės pasiūlymą, **rado jį visiškai nepriimtiniu** ir dėl per mažos nuolaidos ir ypač dėl jos sąlygų ir nutarė imtis boikoto, jei iki kovo mėn. 31 dienos Akc. B-vė «Elektrolit» nepasiūlys didesnių nuolaidų **visiems** elektros abonentams ir tai be jokių sąlygų.

Na, ir susilaukėme... J 10-tą boikoto dieną Akc. B-vės «Elektrolit» valdybos raštelį 189 Nr., užvardintą: «Gerbiamas Abonent», kuriame tik kartojamas senasis pasiūlymas. Naujo tame raštelyje mažai: gal dėl vietos stokos neminama Miesto Savivaldybė ir mes, abonentai, ramunami tuo, kad «greitu laiku Kaune bus nustatytas naujas tarifas», ir todėl, girdi, kam čia reikią to boikoto.

Taip, mes, abonentai, ir anksčiau žinojome, kad Akc. B-vei «Elektrolit» nepatiks mūsų boikotas, ypač taip sutartinai ir vieningai varomas.

Todėl nesiduokime suklaidinami «Elektrolit» B-vės rašteliais ir jų agentų pasakojimais. Tęskime toliau sutartinai ir vieningai elektros šviesos boikotą.

Nei vienos kilovatvalandos šviesai!!!

Elektros Energijai Papiginti Komisija

1933 m. balandžio mėn. 11 dieną
Marijampolė.

„Dirton“ B-vės spaustuė Marijampolė.

Bet «Elektrolit» B-vei matomai nesitikėjo tokio abonentų solidarumo. Manė, kad užteks pasaukoti kelis tūkstančius litų pajamų — abonentai privargę ir nuo boikoto atsisakys, ir todėl boikotas jiems pigiau kainuosiąs negu nuolaidos abonentams. Dabar tik B-vei pradeda įsitikinti, kad jų manymas buvo klaidingas, kad ir kelio tūkstančių litų nedagautų pajamų gali neužtekti kovai su abonentais. Ir nors toji B-vei labai gerai uždirbo per 7 savo veikimo metus, nors ji ir toliau norėtų tokių uždarbių turėti, bet dabar ir ja, užsispyrėle, priverstinė rimčiau svarstyti abonentų reikalavimus ir daryti naujus, mums priimtinius nuolaidų pasiūlymus, o ne muilinti mums akis gudriai surašytais rašteliais.

Tiesa, ir Komisijai teko girdėti apie kelius nesuapratimus — langu daužymus. Tokie įvykiai tikrai apgailėtini, ir Komisija prašo visų gyventojų susilaikyti nuo panašių veiksmų ir kitus nuo jų sūdrausti. Rimtai ir sutartinai vedamas elektros šviesos boikotas nereikalingas brutalių priemonių: visai sąmoningi miesto gyventojai ir patys supranta, kad boikotas yra vienintelė priemonė elektros šviesos papiginimo pasiekti.

Jau vienuolika dienų kenčiame mes, elektros energijos abonentai, nepatogumus dėl Akc. B-vės „Elektrolit“ užsispyrimo ir godumo. Jei reikės, pakęsime ir toliau. Bet tuomet bus sunkiau tai B-vei su mumis, jos abonentais, susitaikinti: tarifo nuolaidos turės būti daug didesnės, negu boikoto pradžioje. **Kaunas ruošiasi pradėti boikotą nuo balandžio mėn. 23 dienos** ir jau projektuoja atskiriems miesto kvartalams rajonines elektros stotis steigti.

Komisija seka įvykius ir elektros šviesos boikoto eigą. Klekvienu rimtą ir priimtina Akc. B-vės «Elektrolit» pasiūlymą elektros energijos šviesos papiginimo reikalu Komisija yra pasiryžusi tuojau pranešti visiems abonentams. **Boikoto užbaigimo klausimas bus sprendžiamas tik visuotiniojo Marijampolės miesto elektros energijos vartotojų susirinkimo, o ne Komisijos.**

Marijampolės „Elektros energijai papiginti komisijos“ pranešimas
(LCVA, F. 1362, Ap. 1, B. 349, L. 17)

Marijampolės miesto Burmistrai.

Elektrės energijai papiginti komisija, apsvaureiui padeti susidariusia srytyje su "Elektros energijos kainoms norauoti istatymu" paskelbtu "Vyr. Lia." 412 Nr. ir turedama galvoje: 1/kad kauno mieste nuo 1933 m. 7-8 dienos prades veikti jau naujas elektros energijos tarifas, 2/kad minetas istatymas duoda Marijampolės savivaldybes organams galimybiu priversti Ake. B-ve "Elektrolit" sumasinti tarifus ir Marijampolės mieste ir 3/kad todėl nera reikalo toliau tusti elektros sviesos boiktas,

n u t a r e:

1/Pasveikinti visus Marijampolės miesto elektros energijos vartotojus su baigiam pasakaingos kovos del elektros energijos papiginimo ir lbreiksti vilti, kad ateityje gal neteks iatis tokiu griehtu boikoto priesonių prie elektros stotj ir kad ji daugiau skaitysis su abonentais, nes stotys skiriamos abonentams, o ne abonentai-stotims.

2/Prašyti Marijampolės miesto savivaldybę kuogreižiamaisi iatis priesonių nustatymai naujų papigintų elektros energijos tarifų, išeliant iš kauno pakeistų tarifų ir izant domėn sekantius Marijampolės m. abonentų pagaidavimus:

a/ maksimalj tarifą sviesai nustatyti nedidesnj 90 ct. už 1 kilovatvalandų turintiems skaitliukais ir ne daugiau 20 ct. už visą švakę, izant atskiroms lamputėms;

b/ maksimalj tarifą motorinei energijai nustatyti nedidesnj 44 ct. kilovatvalandai;

c/ nuomą už skaitliukus sumašinti iki 90 ct. 1 mėnesj.

3/Prašyti m. savivaldybę padaryti lygių patikrinimui, ar yra sudaryti elektros stoties inventoriuzs srašai ir ar yra 1 juos savo laiku išrinkiami, ein. komesijos sutarties 9 ir 12 šš, pastatyti pas abonentus skaitliukai, transformatoriai, tinklus, sabinos, varikliai ir visa kita nešlisinga, kuri jau dabar skaites miesto nuosavybe arba kuri su laiku turės miestui tekti, ein. kom. sutarties 19 ir 20 šš.

4/Paliuosuoti visus abonentus nuo duotų komisijai pasiūdejimų.

5/Pasivilyti visiems abonentams baigti boikotą sutartina 1933 m. gegužės mėn. 4 dieną 19 val. /7 val. vak. /.

6/Šiuos nutarimus pranešti Marijampolės miesto savivaldybei per burmistrą ir visiems elektros energijos vartotojams per spaudą ir atskirais lapeliais, nes visuotinus abonentų susirinkimui sušaukti nespėta gauti administracijos organų leidimo.

Šio rašto norašas išteikimas Ake. B-vei "Elektrolit", Marijampolėj.

1933 m. gegužės 4 d.
Marijampolė.

38

Elektrės energijai papiginti Komisija

„Elektros energijai papiginti komisijos“ nutarimas nutraukti elektros energijos vartojimo boikotą 1933 m. gegužės 4 d. 19 val.

(LCVA, F. 362, Ap. 1, B. 349, L. 27)

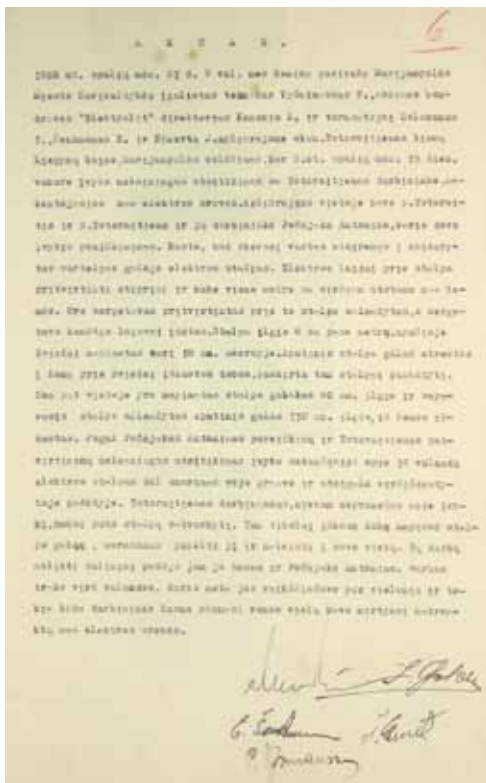
Nors elektros energija Marijampolėje buvo vartojama antrą dešimtmetį, tačiau apie jos pavojingumą palietus laidus gyventojai dar neturėjo supratimo. Apie tai liudija nelaimingas atsitikimas.

„Pirmoji elektros auka Marijampolėje. Spalių 19 d. popiet Marijampolės priemiesty, Liepynų kaime, Totoraičio ūkyje įvyko skaudi nelaimė. Tą dieną buvo audringa ir vėjuota diena. 4 val. p. p. dėl smarkaus vėjo išvirto elektros stulpas, kuris virsdamas pataikė skersai daržo vartelių.

Išvirtusį stulpą Totoraičio darbininkas su kitais ėmėsi atstatyti. Papuvusį galą nu-pjovė ir iškasęs duobę rengėsi stulpą vėl įstatyti. Bet čia ištiko nepatyrusius žmones nelaimė. Belandydami pro vielas, kurios kabojo ant tako, iš neatsargumo Totorai-čio kumečio Balionio žmona prisilietė, kurią akies mirksniu vietoje nutrenkė. Likę žmonės, nebežinodami kas daryti, tokiu atveju, šaukėsi pagalbos iš miesto. Už kiek laiko atvykęs dr. Gurevičius bandė daryti dirbtinį kvėpavimą, bet veltui. Atvyko ir dr. Kaunas, bet jau per vėlu, nelaimingosios gyvybę išgelbėti nepavyko. Velionė buvo tik 21 metų, paliko vyrą ir 2 mažus vaikučius.

Nelaimės vietoje buvo atvykę elektros stoties direktorius ir saviv. atstovai, kurie konstatavo, kad įvyko nelaimingas atsitikimas.“ (Suvalkietis, Nr. 42, psl. 1, 1935-10-27).

Nelaimingą atsitikimą tyrė Marijampolės Savivaldybės įgaliotas technikas P. Vyš-niauskas, Akcinės bendrovės „Elektrolit“ direktorius L. Kenskis ir tarnautojai: I. Golcmanas, E. Šenkmanas ir J. Emerta (LCVA, F. 388, Ap.1, B. 477, L. 6).

Aktas apie žmogaus žūtį, prisilietus prie elektros linijos laido, 1935 m. spalio 21 d. (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 477, L. 6)

Akcinė bendrovė „Elektrolit“ 1926 m. sudarė koncesijos sutartį 25 m., bet sutartyje buvo numatyta savivaldybei galimybė po 10 metų elektrinę išpirkti. Pagal koncesijos sutartį vienos kWh kaina Marijampolės elektrinėje gyventojams buvo 10% didesnė negu Kaune, t. y. 1,48 Lt/kWh.

Tai skatino miesto savivaldybę išpirkti elektrinę. Apie savivaldybės veiksmus rašė laikraščiai ir trumpos ištraukos nušviečia elektrinės išpirkimo eigą.

„Miesto apšvietimas 1926 m. atiduotas 25 metams koncesijon privatiems asmenims. Kaip miesto gyventojai, taip ir pats miestas iš tos koncesijos, dėl elektros brangumo nepatenkinti. Koncesininkai už elektrą ima 10% daugiau negu Kaune, t. y. 1,48 lt. Ir už gatvių apšvietimą – 0,78 ct. Kol bus sutvarkytas Kauno miesto tarifas, Marijampolė šio klausimo kelti negali ir dėl šios priežasties tenka brangiau mokėti. Šis klausimas miestui turi didelės reikšmės ir pageidaujama, kad miesto apšvietimo reikalai būtų sutvarkyti įstatymo keliu. Elektros stotį miestas turi teisę išpirkti tik 1936 m., dabar tuo rūpinasi.“ (Savivaldybė, Nr. 9, psl. 37, 1932 m.).

„Miestas turės elektros stotį. Miestas elektros energiją gauna iš „Elektrolito“ b-vės, kuriai prieš dešimtį metų miesto savivaldybė yra sudariusi koncesiją. Koncesininkai turi teisę imti 10% už kWh brangiau, negu Kaune. Prieš kelerius metus įvykusio streiko dėka už kWh dabar mokama po 90 centų ir dar 5 ct, savivaldybės mokesčio (iš viso 85 ct.).

Miesto savivaldybė jau dabar turi teisę elektros stotį iš „Elektrolito“ bendrovės išpirkti. Tik čia susiduriama su neaiškumu dėl stoties vertės. Pagal miesto savivaldybės apskaičiavimą išeina 18 000 litų, o pagal „Elektrolit“ – 280 000 litų. Ar šiaip ar taip šis klausimas greitai paaiškės, nes jį sprendžia juristai (neaiškumai kyla dėl neaiškaus supratimo „bruto pajamos“ ar „bruto pelnas“), ir apie rudenį, manoma, kad miesto savivaldybė turės elektros stotį savo žinioje.“ (Mūsų kraštas, Nr. 20, psl. 7, 1936-05-22).

„Kada perims elektros stotį. Miesto savivaldybė iš koncesininkų elektros stotį buvo numačiusi perimti šį mėnesį. Patirta, kad galutinai stoties perėmimo data dar nežinoma ir iš dabar vedamų su koncesininkais derybų be teismo tarpininkavimo vargu ar kas nors išeis. Visuomenė nekantraudama laukia ir nori, kad tik elektros stotį greičiau perimtų miesto savivaldybė“ (Mūsų kraštas, Nr. 29, psl. 7, 1936-07-24).

„Išpirks elektros stotį. Marijampolės miesto savivaldybė padarė sutartį su „Elektrolit“ b-ve dėl miesto apšvietimo. Pagal sutartį, praėjus 10 metų, miestas turi teisę elektros stotį išpirkti. Tas terminas suėjo pernai vasarą, ir miesto sav. su koncesininkais pradėjo derėtis. Tačiau dėl neaiškių sąvokų „bruto pelnas“ ir „bruto pajamos“ kilo ginčas. Dėl išperkamosios sumos tarp susitarusiųjų pusių susidarė didelis nuomonių skirtumas, Todėl bylą teko teismui spręsti.

Teismas pradėjo bylą nagrinėti, šaukti liudininkus, ekspertus ir t. t. Ir tas klausimas užsitęsė iki šio laiko ir dar gal kokius metus būtų tęsėsis, kaip tęsiasi Kauno miesto elektros byla. Toks bylos tęsimasis teikia šalims didelių nuostolių, o vaisiai lieka neaiškūs.

Tad „Elektrolit“ bendrovė pasiūlė miesto savivaldybei visai naujas sąlygas, būtent: perleisti elektros stotį, namus su sklypu ir „Grikolit“ malūną už 265 tūkstančius litų.

Anksčiau tik už vieną stotį ji prašė per 280 tūkstančių litų, o už visą turtą, kurį dabar pasiūlė, norėjo apie 400 tūkstančių litų.

Dėl pasiūlytų sąlygų miesto taryba vasario 27 d. nutarė elektros stotį su nejudamuoju turtu ir malūną pirkti, imant dėmesin kontragento pasiūlytą kainą derybų pagrindu, o bylą sustabdyti. Deryboms vesti ir formalumams atlikti išrinkta komisija: dir. Danilauskas, dir. Barkauskas, mok. Natkevičius, mok. Damarodas ir pram. Levinas.

Elektros stotį išpirkus, miesto savivaldybės pajamos žymiai padidės, nes, pav. Miesto sav. tik už miesto apšvietimą sumoka bendrovei 30000 litų per metus.“ (Mūsų kraštas, Nr. 10, 1937-03-05).

„Tikisi elektros reformų. Nuo balandžio pradžios Marijampolės miesto sav-bė perima iš „Elektrolit“ b-vės elektros stotį su visu įrengimu. Marijampoliečiai tikisi, kad miesto savivaldybė, perėmusi stotį, padarys kai kurių reformų. Yra pageidavimų, kad elektros energija būtų papiginta radio abonentams. Tuomet radio abonentų skaičius padidėtų. O savivaldybei pajamos beveik nesumažėtų“ (Mūsų kraštas, Nr. 14, 1937-04-02).

„Perimta elektros stotis. Pereitais metais sukako laikas, kad miesto savivaldybė turi teisę išpirkti iš „Elektrolit“ elektros stotį. Derybos užsitęsė net visus metus, Bendrovė norėjo tik už vieną elektros stotį apie 400 tūkstančių litų. Byla atsidūrė teisme. Kadangi bylos tęsimasis teikė šalims tik nuostolių o pasėkos neaiškios, tad miesto savivaldybė dar kartą geruoju pradėjo derėtis ir „Elektrolit“ bendrovė sutiko parduoti elektros stotį su namu ir medžiaga ir „Grikolit“ malūnu už 265 tūkstančius litų. Tą sumą sumokėjusi miesto savivaldybė elektros stotį perėmė. Elektros tarifą miesto taryba paliko tą patį, koks buvo“ (Mūsų kraštas, Nr. 23, psl. 7, 1937-06-04).

Savivaldybei išpirkus elektrinę, Marijampolės miesto burmistras 1937 m. balandžio 8 d. prašė vidaus reikalų ministro patvirtinti elektrinės išpirkimo sutartį.

„Einant viet. sav. įstat. 300 str., pristatydamas miesto savivaldybės su akcine bendrove „Elektrolit“ sudarytą sutartį, dėl pirkimo akc. b-vės „Elektrolit“ ir b-vės „Grikolit“ kilnojamojo ir nekilnojamojo turto, prašau ją tvirtinti.

Be to, pristatau ir bendrovės „Elektrolit“ visuotinio narių susirinkimo protokolo ištrauką.

Priedas: sutartis su nuorašu ir ištrauka.“

(Burmistro ir sekretoriaus parašai) (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 476, L. 90).

Marijampolės miesto savivaldybei nupirkus elektrinę, elektros energijos vartojimas sparčiai augo. Kaip patenkinti elektros energijos vartotojų poreikius, reikėjo spręsti savivaldybei. Taip prasidėjo antras Marijampolės miesto aprūpinimo elektra etapas. Savivaldybė pasinaudojo privačios hidroelektrinės galimybėmis tiekti elektros energiją, gaminamą Šešupės vandens jėga.

Ta hidroelektrinė buvo 8 km nuo Marijampolės, tai Puskelnių hidroelektrinė.

Apie Puskelnių hidroelektrinės statybą išsamiai informavo savaitraščių „Mūsų kraštas“ ir „Suvalkų kraštas“ nežinomi korespondentai. Todėl verta pasinaudoti to laiko autentiška informacija.

Marijampolės miesto burmistro prašymas, kad elektrinės pirkimo sutartį patvirtintų vidaus reikalų ministras (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 476, L. 90)

„Siūlo elektrą po 20 ct už kWh. Marijampolės apylinkėje esančio tvenkinio savininkai broliai Andziuliai miesto savivaldybei pasiūlė duoti Marijampolės miestui apšviesti iš savo įmonių elektros po 20 centų už kWh. Panašų pasiūlymą miesto savivaldybė gavo ir iš cukraus fabriko, kuris elektros šviesą galėtų teikti darbo sezono metu, tai yra, apie 3 mėnesius laiko. Marijampolės miesto savivaldybė, turėdama šiuos pasiūlymus, per paskutinį miesto tarybos posėdį nutarė, kad miesto elektrinę, kurią neseniai savivaldybė už 295000 litų nupirko, reikia stiprinti ir plėsti. Elektros stoties stiprinimo ir plėtimo reikalas pavestas susipažinti ir ištirti žinovams ir plėtimo galimumas kiek vėliau bus svarstomas tos pačios miesto tarybos plenumė.“ (Mūsų kraštas, Nr. 29, psl. 8, 1937-07-16).

„Marijampolės mieste elektros energijos suvartojimas smarkiai didėja. Esamoji miesto Savivaldybės elektrinė be perstojimo dirba visu įtempimu. Jei stotyje atsirastų gedimų, tai miestas kurį laiką gali likti be šviesos. Stoties atsarginių mašinų neturi, o jas įsigyti tuo tarpu nėra galimybės. Kilo sumanymas dalį apšviesti kitokiu būdu. Netoli Marijampolės yra privačių savininkų įrengtas ant Šešupės tvenkinys. Šio tvenkinio savininkai sutinka pastatyti elektros stotį ir duoti miestui energiją už palyginti nedidelę

kainą. Miesto taryba šį pasiūlymą priėmė ir išrinko komisiją reikalą smulkiai iširti.“ (Mūsų kraštas, Nr. 2, psl. 10, 1938-01-14).

„Kad Lietuva yra ištroškusi elektros energijos, rodo ir pradedanti reikštis privati iniciatyva. Štai, ties Marijampolė, Puskelnių kaime ant Šešupės, pradėta statyti privati hidroelektros stotis, kuri aprūpins elektros energija Marijampolę. Mašinos stočiai jau nupirktos Švedijoje (*nupirktos Čekoslovakijoje – S. B.*). Kad elektros vartojimas krašte nuolat didėja, rodo ir tūkstančiai parduodamų vėjinių malūnų elektros srovei gaminti.

Žinoma, elektrifikacijos įgyvendinimas tai ilgų metų darbas, kuris pareikalaus daug lėšų. Be to, tam reikalingas ir didelis specialistų-inžinierių kadras. Todėl, ryšium su elektrifikacijos projektu, yra iškilęs ir politechnikumo steigimo klausimas. Vyriausybė tam reikalui pritarė.“ (Mūsų kraštas, Nr. 11 (219), psl. 1, 1938-03-18).

Puskelnių vandens malūno ir hidroelektrinės statyba

Artėjant prie Marijampolės, dešinėje plento pusėje, perskaitome gyvenvietės pavadinimą „Puskelniai“. Važiuodami pro šalį visada pašmaikštaudavome: kaip nukirptos kelnės – skersai ar išilgai. Bet privažiukime prie Šešupės kranto ir susipažinkime su ten veikiančia hidroelektrine ir jos istorija.

Apie Puskelnių vandens malūno statybą ir hidroelektrinės įrengimą sužinome iš archyve saugomų dokumentų. Pasklaidykime bylos 2233 puslapius.

Feliksas Lapinskas ir broliai Vaclovas Andziulis ir Jurgis Andziulis 1936 m. sausio 1 d. įkūrė bendrovę „Vandens jėga“ ir pradėjo ruošti vandens malūno statybai ant Šešupės Puskelniuose. Puskelnių vandens projektą 1937 m. liepos 10 d. paruošė inž. Kostas Kriščiūnas. Brėžiniai buvo patvirtinti Vandens kelių direkcijoje 1937 m. rugpjūčio 26 d.

„Kelių valdyba. Vandens kelių direkcija 1937 m. rugpjūčio 26 d.

Prekybos Departamentui

nuorašas: Feliksui Lapinskui, gyv. Puskelnių km. Marijampolės valsč. ir apsk.

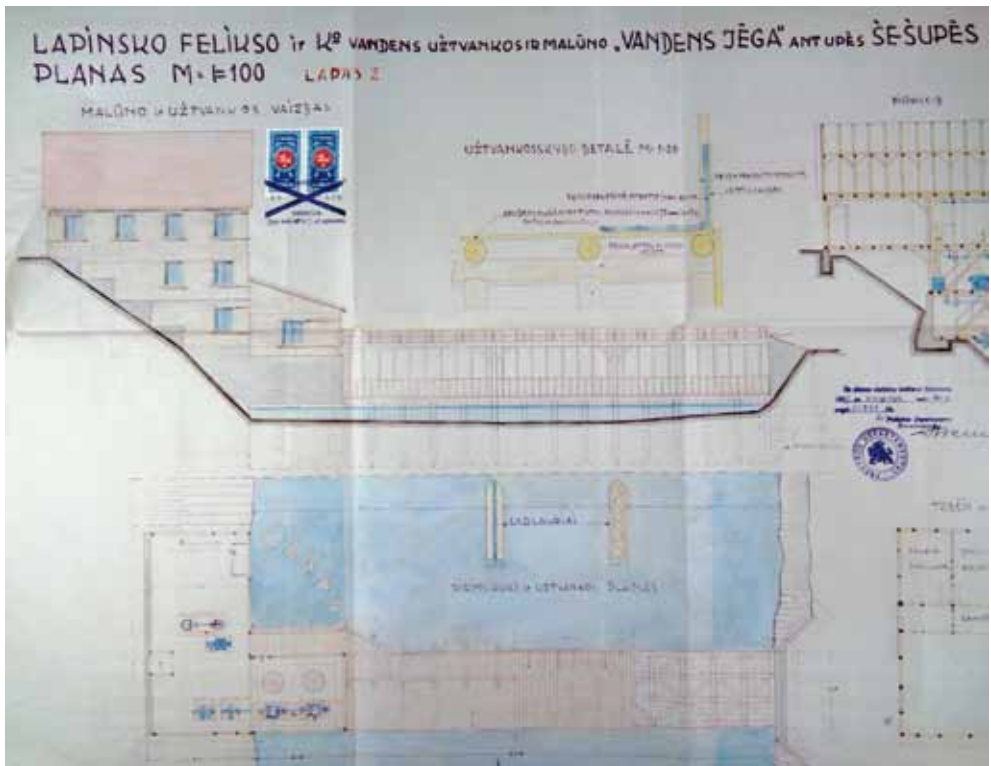
Siunčiame Feliksui Lapinskui, Puskelnių km. Marijampolės valsč. ir apsk., ant Šešupės upės, patvirtintus vandens malūno brėžinius (parašai: Rimkus, Balutis)“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2233, L. 5).

Leidimas statybai išduotas 1937 m. rugsėjo 30 d.

Puskelnių vandens malūno savininkai 1938 m. sausio mėn. pasiūlė Marijampolės savivaldybei malūne įrengti hidroelektrinę ir tiekti miestui elektros energiją tik 15 ct už kWh.

Marijampolės savivaldybė įvertino ir priėmė konkurencingą pasiūlymą. Prasidėjo labai įdomi Puskelnių hidroelektrinės statyba ir darbo veikla.

Kadangi hidroelektrinių ant Šešupės statyba neturėjo įtakos „Kauno miesto elektros apšvietimo“ ir „Elektros šviesos gaminimo Kauno miestui apšviesti“ akcinių bendrovių pelnui, leidimai hidroelektrinių statybai buvo išduodami be kliūčių.

Bendrovės „Vandens jėga“ Puskelnių vandens malūno projektas
(užtvanka ir vaizdas, 1937-07-10).
Projekto autorius diplomuotas techn. inžinierius Kostas Kriščiūnas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2233, L. 9)

Projekto autoriaus dipl. techn. inžinieriaus
Kosto Kriščiūno antspaudas

Kostas Kriščiūnas 1936 metais baigė Kauno universitetą. Diplominio darbo tema – „Marijampolės elektros tinklai ir pastotė“. Diplominio darbo vadovas prof. J. Šliogeris.

Bendrovės „Vandens jėga“ Puskelnių vandens malūno bendras planas. 1937 liepos 10 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2233, L. 10)

Pagrindiniai Puskelnių vandens malūno rodikliai iš klausimų lapo: vandens malūnas ir elektrinė įrengti 1936 m. sausio 1 d., savininkas F. Lapinskas, 2-jos girmos, viena pora valcų, variklis-vandens turbina 40 AG (*elektros generatoriaus dar nebuvo – S. B.*).

Puskelnių hidroelektrinės užtvanka ir aptarnavimo tiltas, 1938 m. (hidroelektrinė pastatyta 1938 m.) (Marijampolės kraštotyros muziejaus fondai, Nr. 7429)

Savaitraštis „Suvalkų kraštas“ informuodavo skaitytojus apie įvykius Suvalkijoje. Išsamiai informuodavo ir apie Marijampolės elektros energijos tiekimo reikalus.

Pirmuoju straipsniu „Puskelniai apšvies Marijampolę“ pradėjo informuoti apie Puskelnių HE statybą ir tą misiją vykdė iki hidroelektrinės paleidimo.

„Marijampolės miesto elektros stotis yra nedidelė ir plečiantis elektros vartojimui ji nepajėgs visų reikalavimų patenkinti. Esantieji trys dyzelmotorai nors turi apie 400 AG, tačiau yra susidėvėję ir praktikoje tiek galingumo neišvysto. Be to, visus tris motorus kartu leisti į darbą negalima, nes jeigu įvyktų koks gedimas, tai nebūtų jokios elektros atsargos ir miestas liktų be šviesos. Dėl to yra būtinas reikalas pirkti ketvirtą dyzel-motorą bent 300 AG. Tokio dyzelio įrengimas kaštuotų apie 120000 litų. Kadangi užsienio firmos dyzelio pastatymui reikalauja 1 metų laiko, tai jau dabar pradėta rūpintis elektros stoties praplėtimu.

Šis reikalas neseniai buvo svarstytas miesto tarybos posėdyje, kur burmistras J. Maurukas pranešė, kad elektros energijos atsarga apsirūpinti yra du būdai: pirkti anksčiau minėtą dyzelį, kas reiškia užsieniui išmesti daug kapitalo už motorą ir perijodiškai už naftą; antras būdas – statyti naują elektros stotį ant Šešupės ir energiją imti iš vandens. Aišku, antrasis būdas yra geresnis, tuo labiau, kad vėliausiai per 10 metų Marijampolė bus prijungta prie didžiojo Lietuvos elektrifikacijos tinklo, kurį iš Nemuno ir Neries duos naujai įsteigtoji „Elektros“ b-vė ir tada didelio galingumo mašinų miesto stotyje nebus reikalinga. Tačiau tvenkti Šešupę ir statyti naują elektros stotį miestas dabar negali, nes nėra lėšų ir dar stovi didelė skola už šimet iš „Elektrolit“ b-vės nupirktą stotį.

Prie tokių aplinkybių netikėtai atsirado trečias būdas apsirūpinti elektros energija. Puskelniuose esančios Šešupės užtvankos ir malūno savininkai (amerikietis F. Lapinskas ir Andziuliai) pasiūlė užtvanką padidinti, pastatyti didelio galingumo turbiną, įrengti bent 140 AG elektros stotį ir jos energiją parduoti Marijampolės miesto elektros stočiai. Pasiūlymu rimtai susidomėta, nes F. Lapinskas elektrą siūlo tokia kaina, kuri yra tik 3 centais aukštesnė už miesto savivaldybei dabar išeinančią pradinę kWh savikainą. Tuos 3 centus brangiau mokėti savivaldybei brangiau apsimoka, nes imant elektros energiją iš Puskelnių, vasaros metu galės visai be darbo stovėti miesto elektros stoties mašinos, nereikės investuoti kapitalą į dyzelio pirkimą, nereikės prie dyzelio samdyti naujo mašinisto ir t. t.

Pasiūlymui smulkiau apsvarstyti išrinkta komisija, kurion įėjo tarybos nariai: dir. Damarodas, adv. Stoklickis, mok. Natkevičius ir mok. pens. Girša. Komisija šią savaitę turėjo keletą posėdžių ir elektros energijos pirkimui pilnai pritarė. Jau paruoštas sutarties projektas, kurį svarstant dalyvavo miesto juriskonsultas adv. Liūdžius, elektros stoties patarėjas inž. Kriščiūnas, kontragentai su savo įgaliotiniu adv. Baltrušaičiu ir kiti atsakingi asmenys.

Sužinojome, kad sutartis daroma 8 m. Kontragentai, kurie sudarys akc. b-vę vardu „Vandens jėga“, privalo elektros stotį įrengti iki 1938 m. lapkričio 1 d. Savo lėšomis jie atves laidus iki miesto ribų, o savivaldybė Degučiuose įrengs transformatorių ir toliau ties požeminį kabelį. Pusę kabelio kainos padengs kontragentai. Elektros energiją jie pasižada duoti po 100 kilovatų į valandą. Žiemos vakarais, kai yra didesnis energijos

pareikalavimas, veiks ir miesto elektros stotis. Kad sutartis būtų pildoma, abi šalys deponuos po 20000 litų turтино užstato.

Manoma, kad po Naujų Metų sutartį patvirtins miesto taryba, o vėliau Vidaus Reikalų Ministerija ir kitos įstaigos.

Provizoriniu apskaičiavimu, elektros stoties įrengimas Puskelniuose kainuos apie 170000 litų. Jeigu energijos atliks, tai galės elektrifikuotis Sasnava, Vinčiai ir kiti kaimai.

Po 8 metų šią elektros stotį turėtų perimti „Elektros“ b-vė savo gamybos atsargai (Suvalkų kraštas, Nr. 3, psl. 1, 1937-12-31).

1938 m. sausio 12 d. Marijampolės miesto taryba patvirtino elektros energijos pirkimo iš akcinės bendrovės „Vandens jėga“ hidroelektrinės Puskelniuose.

Vidaus Reikalų Ministerija nedelsdama patvirtino sutartį ir ji pradėta vykdyti.

„Vidaus reikalų ministeris gen. Čaplikas jau patvirtino Marijampolės miesto burmistro ir Puskelnių tvenkinio savininko F. Lapinsko sutartį per 8 metus tiekti elektros energiją iš Puskelnių Šešupės tvenkinio elektr. stoties.

Kontragentai F. Lapinskas ir br. Andziuliai tuoj pirks turbinas ir pavasaryje pradės tvenkinio padidinimo ir elektros stoties įrengimo darbus. Aplinkinių ūkininkų lankas, kurias pakeltas vanduo užsems, jie numato įsigyti nuosavybėn.

Pagal sutartį, nuo š. m. lapkričio 1 d. Marijampolė jau turi gauti iš šios stoties elektros energiją“ (Suvalkų kraštas, Nr. 5, psl. 1, 1938-02-05).

Prasidėjo hidroelektrinės įrengimo darbai.

„A/B „Vandens jėga“ Puskelniuose ant Šešupės statomą elektros stotį numatoma įrengti rugpjūčio mėn. Dabar baigiamas betonuoti turbinų kanalas, o tvenkinys dalinai bus panaudotas senasis – V. Andziulio malūno. Nuo Marijampolės elektros stulpai jau statomi, o Puskelniuose tuoj bus pradėtas statyti el. trobesys. Greitu laiku laukiama atsiunčiant galingosios turbinos, kuri užsakyta čekoslovakų firmoje Storek, Brno.

Puskelnių elektros stoties projektą paruošė Technikos mokyklos mokyt. inž. Kriščiūnas, apskaičiavimus darė Technikos Fakulteto lektorius inž. Klimavičius, darbus prižiūri inž. pad. Vyšniauskas. Darbams vadovauja pats akc. „Vandens Jėga“ b-vės valdybos pirmininkas V. Andziulis.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 27, psl. 6, 1938-07-09).

„Puskelnių elektros stotis jau gavo iš Čekoslovakijos turbinas ir dabar prademas jų montavimas. Dar už kokio mėnesio Marijampolė jau galės šviestis Puskelnių elektra.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 36, psl. 6, 1938-09-10).

Hidroelektrinių statybos klausimu vyko plačios diskusijos Lietuvoje ir konkrečiai hidroelektrinės statyba Puskelniuose domino specialistus ir studentus. Statomą hidroelektrinę lankė ekskursijos.

„Puskelnių elektros stotis jau išbandyta ir nuo šio šeštadienio žada pradėti elektros tiekimą Marijampolės miestui. Kol bus gautas dėl Čekoslovakijos įvykių sutrukdytas generatorius, laikinai mažesnis generatorius paskolintas iš miesto elektros stoties. Praeitą sekmadienį Puskelnių elektros stotį apžiūrėjo iš Kauno atvykusi profesorių, inžinierių ir studentų technikų ekskursija (Suvalkų kraštas, Nr. 43, psl. 4, 1938-10-29).

Ir istorijai išsaugota tiksliai Puskelnių HE veikimo pradžia minutės tikslumu.

Hidroelektrinė paleista 1938 m. spalio 29 d. 15 val. 30 min.

Puskelnių hidroelektros stotis jau duoda Marijampolei šviesą

Spalių mėn. 29 d. 15 val. 30 min. paleista darban šią vasarą įrengtoji Puskelnių hidroelektros stotis, kuri tuoj pradėjo miestui tiekti elektros energiją. Kaip jau buvom rašę, stočiai gerokai sutrukdė neramumai Vidurio Europoj, dėl ko laiku neprisiųstas generatorius. Šiuo metu jau gautas pranešimas, kad generatorius iš Čekoslovakijos išsiųstas, bet akc. b-vė „Vandens Jėga“ negalėjo ilgiau laukti ir laikinai pasiskolino atliekamą miesto elektros stoties generatorių.

Puskelnių tiekiama elektros energija, atrodo, yra net geresnė už iki šiol buvusią: lemputės žiba vienodu šviesumu ir visai nemirksi. Kadangi Šešupėj vandens tėra nedaug, tai Puskelnių hidroelektros stotis, kaip ir sutartyj pramatyta, pilnai negali patenkinti miesto reikalavimų ir vakarais, kai būna didžiausias elektros poreikavimas (apie 20–21 val.) kartu dirbs ir miesto elektros stotis.

Suvalkų kraštas, Nr. 44, p. 1, 1938-11-05

Ir kaip priklauso tokia proga užsakovai surengė svečios šalies specialistams išleistuves.

„A/B „Vandens Jėgos“ savininkai br. Andziuliai XI-5 d. „Sudavijoj“ suruošė išleistuves į Čekoslovakiją grįžtančiam hidroelektrinių stočių specialistui A. Šimakui, kuris įrengė Puskelnių stoties moderniškąją turbiną. Dalyvavo miesto elektros stoties vadovybė ir kiti svečiai.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 45, p. 6, 1938-11-12).

Ir netrukus marijampoliečiai pajuto naujos hidroelektrinės veiklos rezultatus.

„Atpiginama elektra. Įrengus naują elektros stotį, miesto savivaldybė rado galimū atpiginti elektrą. Nuo ateinančių metų pradžios už vieną kWh bus imama po 90 ct. (buvo 95 ct.) Tačiau tiems vartotojams, kurie sunaudos elektros daugiau kaip 30 kWh per metus, ji atpiginama dar daugiau – net iki 50 ct už kWh. Elektros mokesčiui apskaičiuoti paruošta tam tikra progresyvinė lentelė.“ (Mūsų kraštas, Nr. 51, psl. 6, 1938-12-22).

Neveltui kalbama, kad suvalkiečiai moka skaičiuoti naudą. Įsitikinę, kad elektros energiją galima gaminti neperkant kuro, pradėjo ruošti statyti arti Surgučių kaimo antrą hidroelektrinę.

„A/B „Vandens jėga“ ant Šešupės statys dar vieną elektros stotį. Marijampolėje elektros vartojimas vis plečiasi ir naujoji Puskelnių hidroelektrinė ateityje nepajėgs patenkinti viso poreikavimo. Tokiai būklei esant, koncesiją turinčioji akc. „Vandens Jėgos“ b-vė numato ant Šešupės statyti dar vieną hidroelektrinę. Kada ta pagelbinė stotis bus pradėta statyti, tiksliai dar nežinoma, bet „Vandens jėga“ jau įsigijo reikiama sklypą žemės arti Surgučių km.“ (Suvalkų kraštas, Nr. 51, 1938-12-24).

Geras sumanymas buvo įgyvendintas po karo. 1957 m. buvo pastatyta 400 kW galios Antanavo HE, kuri veikia ir dabar.

Statant Puskelnių hidroelektrinę ir užtvenkus Šešupe, buvo apsemta ir kelių ūkininkų dalis pakrantės sklypų. Pagal sutartį, kaip kompensacija už prarastas pajamas buvo teikiama nemokamai elektros energija. Elektra buvo naudojama ne tik apšvietimui bet ir ūkio reikalams.

„Kaimas naudojasi elektra. Pastačius Puskelnių hidroelektrinę, buvo užsemti kai kurių prie upės esančių ūkininkų laukai. Už tai stoties savininkai šiems ūkininkams teikia nemokamai elektrą. Jau daugelis aplinkinių ūkininkų elektros energiją vartoja ne tik šviesai, bet ir ūkio reikalams: pjauna akselį ir kt. Elektros energiją apylinkės ūkininkams teikiama pigiau, tad ją naudoja ir tie, kurie už energiją turi mokėti.“ (Lietuvos aidas, Nr. 442, psl. 5, 1939-08-01).

Marijampolėje būta specialistų, kurie sugėbėdavo „apeiti“ elektros skaitiklį. Paštabėjus neteisėtai naudojantis elektros energija pažeidėjai buvo priversti padengti nuostolius. Toks atvejis buvo nustatytas abonentui Nr. 1375. Specialistams paskaičiavus, kad be skaitiklio sunaudota 147,4 kWh pareikalauta elektrinės nuostolius 141,6 Lt atlyginti.

Tovai Marijampolės miesto B u r n i a i t r a i .

16

Inf. V. Sielakaus ir inf.
E. Kriščiūno.

R A P O R T A S.

Tautes pavedani ištirti pagal duotą vyr. elektr. montieris Šaukmane Emilium pranešimą apie abon. Nr. 1375 Andriulis Vaslovas, gyv. laisvės s. Nr. 15 nustatome sekančių:

Pravestas prieš skaitiklį „Fendel“ šalturas su tikslu imti elektros energiją apeinant skaitiklį.

Trumpas jungimas galėjo gautis nuo per didelio apkrovimo arba kitų sujungimo priežasčių. Šių momentų, esant ypač gerai atnaujinę lygiagrečiai instaliacijai, abonentas visuomet pareinam nuo jo namo galėjo elektros energiją naudoti nepreleidžiant per skaitiklį.

Iš mėnesinių energijos parodymų sunku spręsti, ar ne prieš molaidos suteiktą suvartojimą buvo įtartiniai matavimai.

Pagal instaliuotą galimą šviesai apie 300 W ir turint radio, gramofon ir virduklį, kurių galios apie 800 W ir lyginant su panašiais abonentais, kaip Elveris Viktoras, kuris sunaudoja vidutiniškai apie 30 kWh mėnesiui, J. Fridbergas apie 22 kWh mėnesiui, Šaukmanas Sirkas apie 19 kWh mėnesiui, o Andriulis Vaslovas prieš molaidos gavimą vidutiniškai naudojo tik 6,8 kWh mėnesiui. Šių momentų, turėjo naudoti ne mažiau 15 kWh mėnesiui. Todėl vienam mėnesiui susidare vidutiniškai nuostalis 15 - 6,8 = 8,2 kWh. Visa nuo perėjimo elektros stoties iki gavimo molaidos buvo 18 mėnesių, skaitant po 8,2 kWh susidare 147,6 kWh. Skaitant buv. tarifą po 95 ct. gamami nuostalis 95 x 147,6 = 141,22 lit.

1939 m. I

[Signature]
[Signature]

9 15 1
1940.1.

1939 m. liepos 1 d. raportas apie neteisėtą elektros energijos vartojimą (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 655, L. 16)

Už elektros energijos vogimą ne tik tekdavo baudas mokėti, bet ir šaltojoj ant gultų pamiegoti.

„Už elektros energijos vogimą, savavališkai prisijungiant prie išorinio įvedimo arba svetimos instaliacijos laidų, IV-13 d. taikos teisėjas nubaudė pil. B. ir S. po 2 savaites arešto.“ (Suvalkietis, Nr. 17, 1933-04-23).

1939 m. rugsėjo 1 d. prasidėjus Vokietijos–Lenkijos karui sutriko kuro tiekimas ir nekariaujančioms valstybėms. Lietuvos Vyriausybė pareikalavo nedelsiant sumažinti importuojamo kuro naudojimą. Marijampolei tą užduotį vykdyti efektyviai padėjo Puskelnių hidroelektrinė.

„Savivaldybių Departamentui

Į raštą, š. m. rugsėjo mėn. 7 d. 31284 Nr.

Pranešu, kad sumažinimui skysto kuro naudojimo miesto elektros stoties varikliams imtasi tokių priemonių:

1. Pradėtos derybos su Cukraus Fabrika, kad darbo sezono metu perduotų miesto elektros stočiai atliekamą elektros energijos kiekį.

2. Sumažintas gatvių apšvietimas, gatvių lempos išjungiamos 2 val. anksčiau /22 val./, paliekant žibėti lempas tik gatvių susikirtimuose.

3. Gyventojai įspėti nenaudoti elektros energijos virtuvėms, lygintuvams ir kit. įrengimams, taupyti elektrą kambarių ir vitrinų apšvietimui.

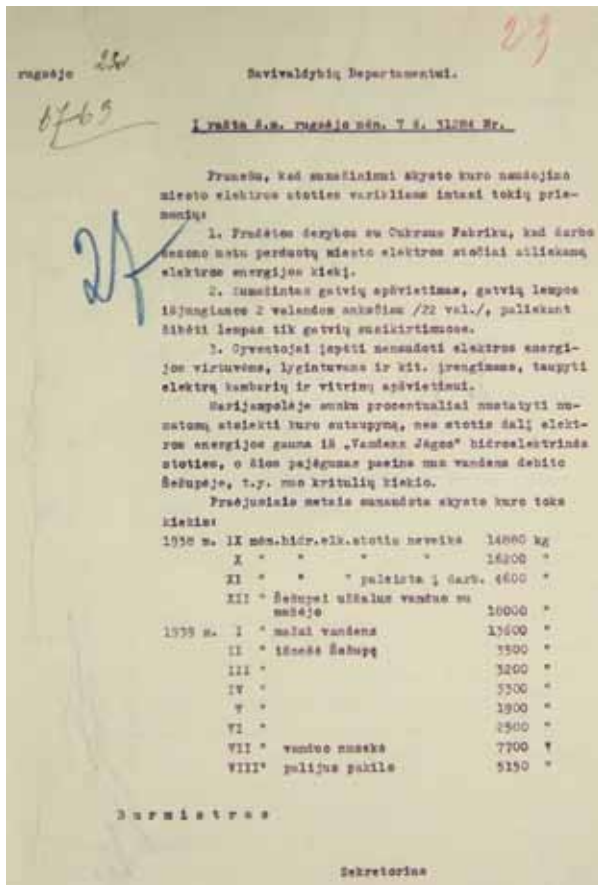
Marijampolėje sunku procentaliai nustatyti numatomą atsiekti kuro sutaupymą, nes stotis dalį elektros energijos gauna iš „Vandens Jėgos“ hidroelektrinės, o šios pajėgumas pereina nuo vandens debito Šešupėje, t. y. nuo kritulių kiekio.

Praėjusiais metais sunaudota skysto kuro toks kiekis:

1938 m.	IX	mėn. hidroelektrinė neveikė	14880 kg
	X	„ „ „	16200 „
	XI	„ „ paleista į darbą	4600 „
	XII	„ Šešupei užšalus vandens sumažėjo	18000 „
1939 m.	I	„ Šešupėje mažai vandens	13600 „
	II	„ išnešė Šešupę (<i>t. y. išnešė ledus</i>)	3500 „
	III	„	3200 „
	IV	„	3300 „
	V	„	1900 „
	VI	„	2500 „
	VII	„ vanduo nuseko	7700 „
	VIII	„ palijus vandens padaugėjo	5150 „

parašai (burmistras sekretorius)“

(LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 655, L. 23)

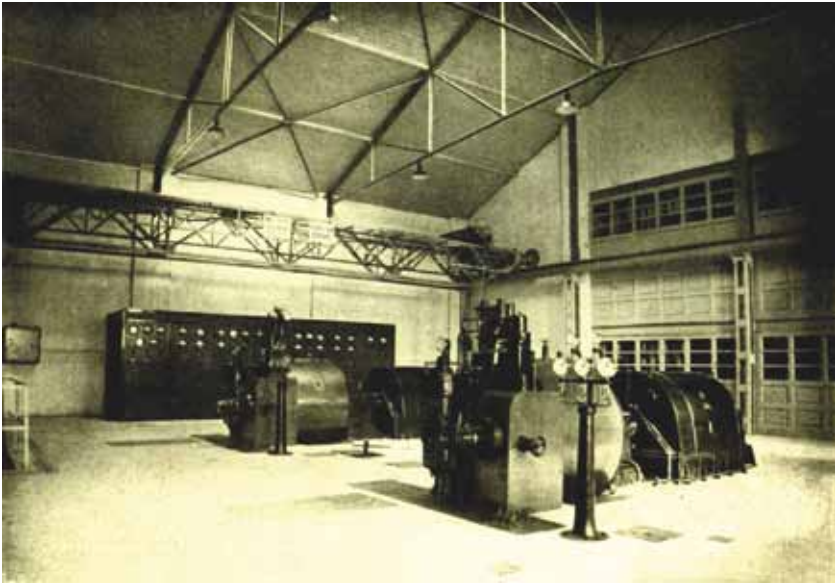
Puskelnių HE įtaka mažinant dyzelino suvartojimą
(1938-11–1939-08)
(LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 655, L. 23)

Iš pateikto dokumento akivaizdžiai matome, kad Puskelnių HE efektyviai padėjo sumažinti importuojamo kuro sunaudojimą Marijampolės elektrinėje.

Dar viena galimybė taupyti importinį dyzeliną, tai naudoti cukraus fabriko elektros energiją. Elektros energijos tiekimui iš cukraus fabriko buvo suprojektuota pastatyti transformatorių ir nutiesti elektros tiekimo liniją iki miesto tinklo. Kadangi cukraus fabriko elektrinės turbinų atidirbęs garas buvo naudojamas technologiniame cukraus gamybos cikle tai elektros energijos perteklių galėjo tiekti ir tiekti tik cukraus gamybos sezono metu. Apie tai informavo „Lietuvos aidas“.

„Šįmet dalį elektros energijos miestui duoda cukraus fabrikas. Tačiau fabrikas energiją duos neilgai – tik kampanijos metu. Elektros taupymo sumetimais nakties metu mieste apšvietimas sumažintas.“ (Lietuvos aidas, Nr. 666, psl. 6, 1939-11-03).

Marijampolės cukraus fabrikas buvo pastatytas 1931 metais. Fabrike savo poreikiams buvo įrengta elektrinė. Buvo sumontuoti du turbogeneratoriai po 750 kW galios. Cukraus fabrikas kurui naudojo akmens anglį.

Marijampolės cukraus fabriko elektrinė
(Technika ir ūkis, Nr. 4, psl. 115, 1932 m.)

Pabrangus skystam kurui, Marijampolės savivaldybė padidino elektros energijos tarifus.

„Pabrangins elektrą. Marijampolės Apskritis Taryba nutarė nuo 1940 metų pradžios už elektros energiją šviesai imti po Lt 1,20 už kilovatą. Dabar buvo imama po 90 ct. Elektra pabranginama ryšium su skysto kuro pabrangimu. Nors ir bus pakelta kaina energijai, tačiau iš šios įmonės M. Sav-bė numato gauti gryno pelno tik apie 10000 litų. Toks aukštas elektros tarifas laikinis. Jis bus sumažintas kai tik atpigs skystasis kuras arba kai bus pastatyta naujoji Sav-bės hidroelektrinė stotis.“ (Lietuvos aidas, Nr. 738, psl. 6, 1939-12-01).

Kaimo gyventojams buvo normuojamas žibalo pardavimas. Ūkininkui, turinčiam 3–10 ha žemės, žibalo norma apšvietimui buvo 1 litras mėnesiui. Tai paskatino ūkininkus įsirengti nuosavas mažas vėjo elektrines. Taip apšviesdavo savo sodybą ir galėjo naudotis radijo aparatais kaimo vietovėse.

Atsiradus mažų vėjo elektrinių poreikiui, atsirado ir tiekėjai. Mažas vėjo elektrines tiekė „Spaudos Fondas“. Maža vėjo elektrinė kainavo nuo 180 iki 240 Lt.

Dienraštyje „Lietuvos aidas“ paskelbtame straipsnyje „Radio ir elektros šviesa kaimui“ informuojami skaitytojai, kad „gauta nauja siunta mažų vėjo elektrinių ir radijo aparatai, kurie pritaikyti naudoti vėjo elektrinės elektros energiją.

„Spaudos Fondas“ yra gavęs naujus transportus vėjo dinamų, akumuliatorių ir radio aparatų pritaikytų kaimui. Vėjo dinamos ne tik aptarnauja radio, bet dar duoda kaimui taip reikalingą elektros šviesą. Radio ir elektros šviesa tikrai kultūringa dovana kaimui, o tatai geriausiai aptarnauja „Spaudos Fondo“ radio krautuvė, Kaune, Laisvės al. 46.“ (Lietuvos aidas, Nr. 364, psl. 1, 1939-07-12).

Lietuvoje paplito mažos galios (100 W) vėjo elektrinės „Zenit“. Vėjo elektrinių „ZENIT“ paplitimą skatino palyginti žemos kainos.

TEGUL IR VĖJAS MUMS TARNAUJA!

ZENITH
KADIS VISUOMĖ BANGOS

ŪKIO APARATAS
KOKS ČIA MODERNIŠKAS IŠRADIMAS?

Šis „Zenith“ aparatas – vėjo dinamų duoda elektros į akumuliatorių, iš kurio gaunama jėga radijo imtuvui, o taip pat ir elektros šviesa butui apšviesti (iki 100 žvakių, keliom lemputėm).

Esant vėjui į akumuliatorių sukraunama elektros atsarga, todėl visuomet yra elektros srovė (ir nesant vėjo) – aparatas visuomet veikia ir bute šviesu. 230 cm. vėjo greitis sekundėj pildo akumuliatorių. Todėl „Zenit“ ūkio aparatas yra nepaprastai praktiškas ten, kur nėra elektros tinklo.

Mokytojai, kunigai, girininkai, agronomai ir didesni ūkininkai šiuos aparatus naudoja kaip nepakeičiamus jokiais kitais aparatais.

Visiškai nepatartina pirkti seno tipo radijo imtuvų su baterijomis: jie sudarys 15–20 lt. išlaidų per mėnesį, kai „Zenit“ ūkio aparato veikimas tekaštuoja vos 3, – litus per metus. [...]

Praleidus radijo aparato reklamą sužinome kainas: „vėjo dinamų po – 150 ir po 220 lt. ir akumuliatoriai nuo 85 lt“ (Mūsų kraštas, 1937 m. gegužės 21 d., Nr. 21, psl. 6).

Kaimui skirtos vėjo elektrinės buvo paplitusios Marijampolės apskrityje.

„Pasunkėjus žibalo pirkimo sąlygoms, dauguma Marijampolės aps. ūkininkų susidomėjo elektrinių malūnelių įsirengimu. Visoje apskrityje jau turi įsirengę malūnelius net kelios dešimtys ūkininkų. Taip pat malūnelius įsirengia mokytojai, policijos tarnautojai ir kiti pareigūnai, kurie gyvena tokiose vietose kur nėra elektros.

„ZENITH“ vėjo dinamų

SPAUDOS FONDAS
Centras Kaune – Laisvės al. 62
Radijo Irenaivė – Vainiškio 16 d. p. 1 m.
(Irenaivė ir Kaunas 1937 m.)

Tokia buvo vėjo elektrinė „ZENIT“.
Mūsų kraštas, 1937 m. gegužės 21 d., Nr. 21 (176), psl. 6

„Šis „malūnsparnis“ – vėjo dinamų duoda elektros į akumuliatorių, iš kurio gaunama jėga radijo imtuvui, o taip pat ir elektros šviesa butui apšviesti (iki 100 žvakių, keliom lemputėm).

Esant vėjui į akumuliatorių sukraunama elektros atsarga, todėl visuomet yra elektros srovė (ir nesant vėjo) – aparatas visuomet veikia ir bute šviesu. 230 cm. vėjo greitis sekundėj pildo akumuliatorių. Todėl „Zenit“ ūkio aparatas yra nepaprastai praktiškas ten, kur nėra elektros tinklo.

Mokytojai, kunigai, girininkai, agronomai ir didesni ūkininkai šiuos aparatus naudoja kaip nepakeičiamus jokiais kitais aparatais.

Visiškai nepatartina pirkti seno tipo radijo imtuvų su baterijomis: jie sudarys 15–20 lt. išlaidų per mėnesį, kai „Zenit“ ūkio aparato veikimas tekaštuoja vos 3, – litus per metus. [...]

Praleidus radijo aparato reklamą sužinome kainas: „vėjo dinamų po – 150 ir po 220 lt. ir akumuliatoriai nuo 85 lt“ (Mūsų kraštas, 1937 m. gegužės 21 d., Nr. 21, psl. 6).

Kaimui skirtos vėjo elektrinės buvo paplitusios Marijampolės apskrityje.

„Pasunkėjus žibalo pirkimo sąlygoms, dauguma Marijampolės aps. ūkininkų susidomėjo elektrinių malūnelių įsirengimu. Visoje apskrityje jau turi įsirengę malūnelius net kelios dešimtys ūkininkų. Taip pat malūnelius įsirengia mokytojai, policijos tarnautojai ir kiti pareigūnai, kurie gyvena tokiose vietose kur nėra elektros.

Paskutiniu laiku Marijampolėje esančios radijo aparatų parduotuvės (jų yra 5) parduoda daug priimtuvų. Juos perka ūkininkai, tarnautojai ir kitų verslų žmonės. Ypač daug parduodama prieš artėjančias šventes.“ (Lietuvos aidas, Nr. 787, psl. 7, 1939-12-21).

Apie mažų vėjo elektrinių kainą ir duodamą naudą išsamiai rašoma dienraštyje „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Gaminkime vėjo malūnėlius“.

„Gaminkime vėjo malūnėlius. [...] Bet šiaip ar taip, atvirai kalbant, pas mus palyginus su kitais kraštais radiją turinčių žmonių procentas yra mažas. Savaiame kyla klausimas kodėl? Į šį klausimą atsakymas vienintėlis – brangūs radijo aparatai ir brangiai kaštuoja jų išlaikymas. Ši antroji priežastis daugiausia liečia ūkininkus ir tų miestelių gyventojus, kurie neturi elektros. [...] Norėdami padidinti radiją turinčių žmonių, turime atpiginti radijo aparatus, bet ir atpiginti radijo išlaikymą. Žymiai pakitėtų vaizdas išlaidų atžvilgiu, jei atmesim akumuliatoriui ir baterijoms išleidžiamus pinigus, kas sudaro apie 72 lt. Likusioji suma ir yra abonentinis mokestis 14 lt., metams. Aukščiau pažymėtos sumos – 72 lt., nereikės išleisti, jei nereikės akumuliatorių krauti ir baterijų pirkti, o jų nereiks, jei įtaisysime radijo su malūnėliu, kuris priklaus akumuliatorių ir nereikės pirkti baterijos. Dar plius šviesa 100 žvakių, kurią galima gauti iš akumuliatorių. Vadinasi, turėdami elektrinį malūnėlį, ne tik neišleisdami 72 lt. per metus, bet dar ir sutaupysim, nes nereikės žibalinės lempos pirkti, o kambarius apsišviesdami iš akumuliatoriaus.

Bet dabar, prie tokių aukštų elektros malūnėlių kainų, kurie kaštuoja nuo 180 lt. iki 240 lt. yra ne visiems įmanoma įsigyti. Todėl būtinas reikalas malūnėlių kainas sumažinti. [...]“ (Lietuvos aidas, Nr. 71, 1940-02-12).

Suvalkijoje ūkininkai domėjosi, kaip panaudoti ir upelių energiją, savo ūkių elektrifikavimui.

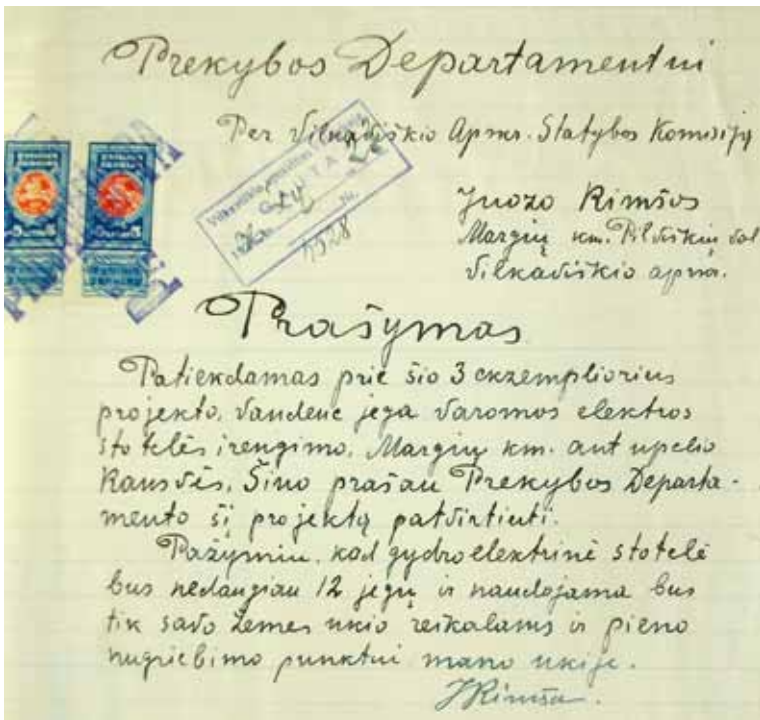
„Susidomėjo ūkininkai gamtos jėgų naudojimu. Pernai į mūsų kraštą atvyko tarptautinis technikos biuras, tikslu ištirti naudojimą nemokamos, neišsemiamos judamosios jėgos ir elektros energijos taikomos mūsų kaimui.

Kiekvienas ūkininkas, kurio žemėje teka upelis, arba net nežymus upeliūkštis, dabar gali savo ūkyje pasistatyti hidroelektros stotį ir jos pagalba naudotis elektros šviesa, kulti ir dirbti kitus darbus.

Naujai išrastosios užtvankų sistemos dėka, tokios stoties pastatymas atseina 3000–4000 litų.

Netoli Kybartų šitas biuras, inžinieriaus Poliniau vadovaujamas, jau baigia vieną tokią stotį statyti. Daugelis ūkininkų šituo dalyku susirūpino ir, kaip matyti, kai kurie kaimai greitai laiku elektrifikuosis.“ (Mūsų kraštas, Nr. 36, psl. 8B, 1935-09-08).

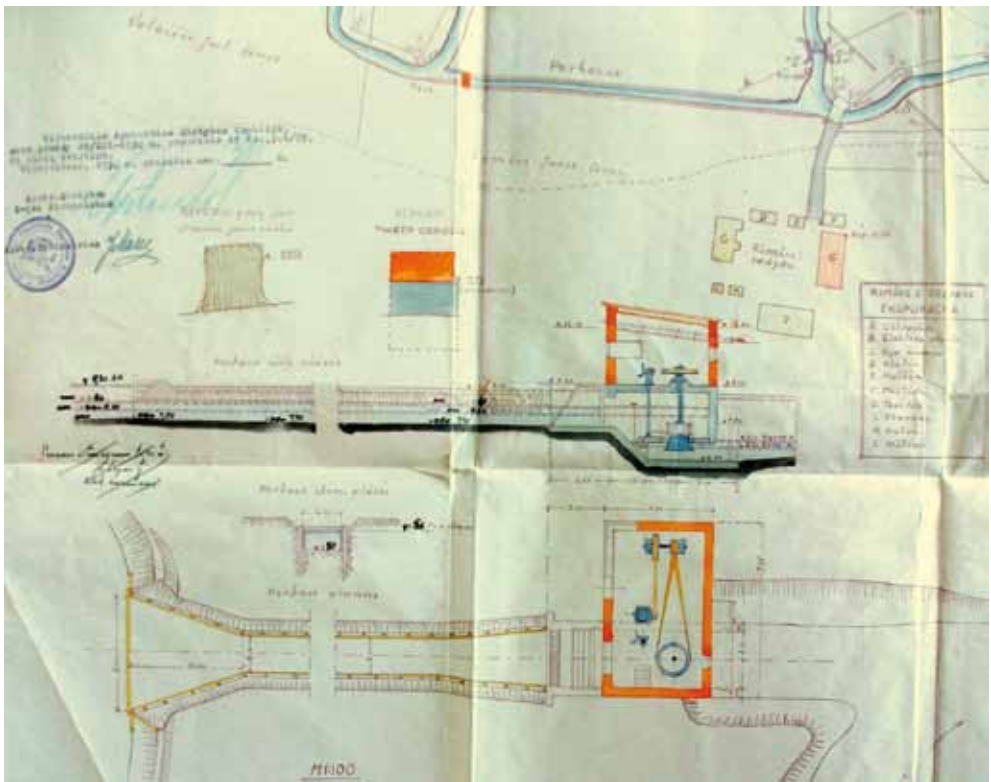
Pasisekė surasti Vilkaviškio apskrities Pilviškių valsčiaus Naudžių (*buv. Margių*) kaime savo sklype, prie Rausvės upelio, 1937 m. Juozo Rimšos pastatytos nuosavos, 8 kW galios, hidroelektrinės projektą. Leidimą statyti hidroelektrinę Nr. 2139 gavo 1937 m. sausio mėn. 30 d. Visą pagamintą elektros energiją naudojo savo ūkio poreikiams. Rausvės upelio kilpoje iškasęs perkasą, gavo 0,8 m vandens perkritį. Hidroelektrinės statybos išlaidos sudarė 6000 Lt.

J. Rimšos prašymas statyti hidroelektrinę, 1936 m. gruodžio 23 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2102, L. 6)

Situacijos planas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2102, L. 12)

J. Rimšos hidroelektrinės projekto fragmentas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2102, L. 12)

J. Rimšos hidroelektrinės pastatas 2012 m. balandžio 11 d. (Audrius Bilio nuotrauka)

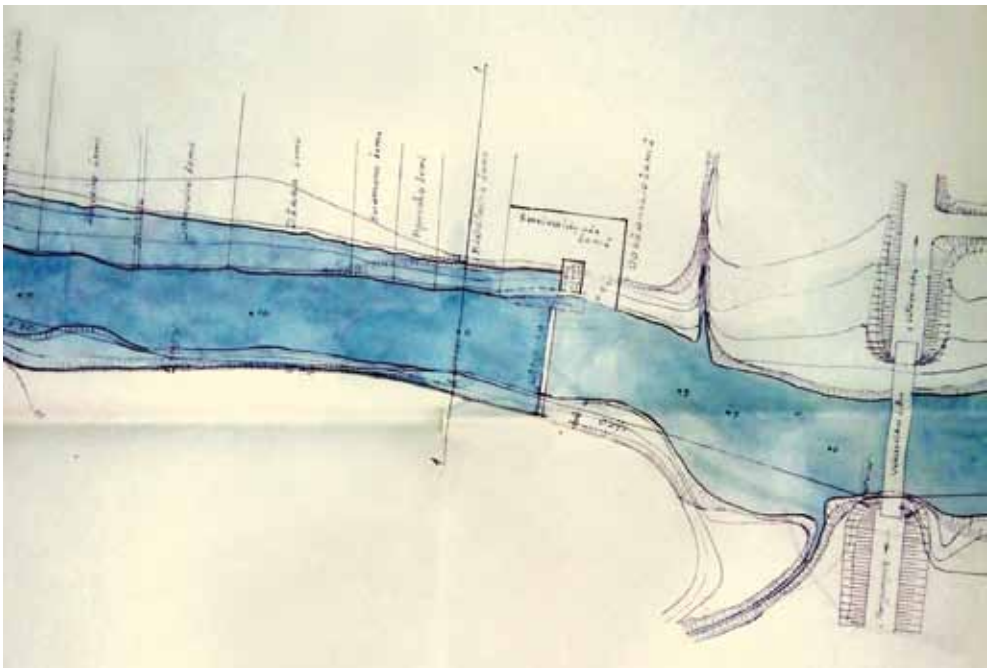
Tikėtina, kad ir J. Rimša pritaikė minėto biuro rekomendacijas.

2012 metais sukanka 75 metai nuo hidroelektrinės įrengimo. Perkasa apaugusi liepomis. Išlikęs medinis hidroelektrinės pastatas laukia skubaus remonto. Tai vertingas ne tik kultūros, bet ir technikos paminklas. Lietuvos hidroenergetikų asociacijai vertėtų globoti tokį įdomų ir unikalų hidrotechnikos paveldo objektą. Gal vertėtų vėl įrengti hidroelektrinę ir demonstruoti, kaip Lietuvos ūkininkai sumaniai išnaudodavo vandens jėgą.

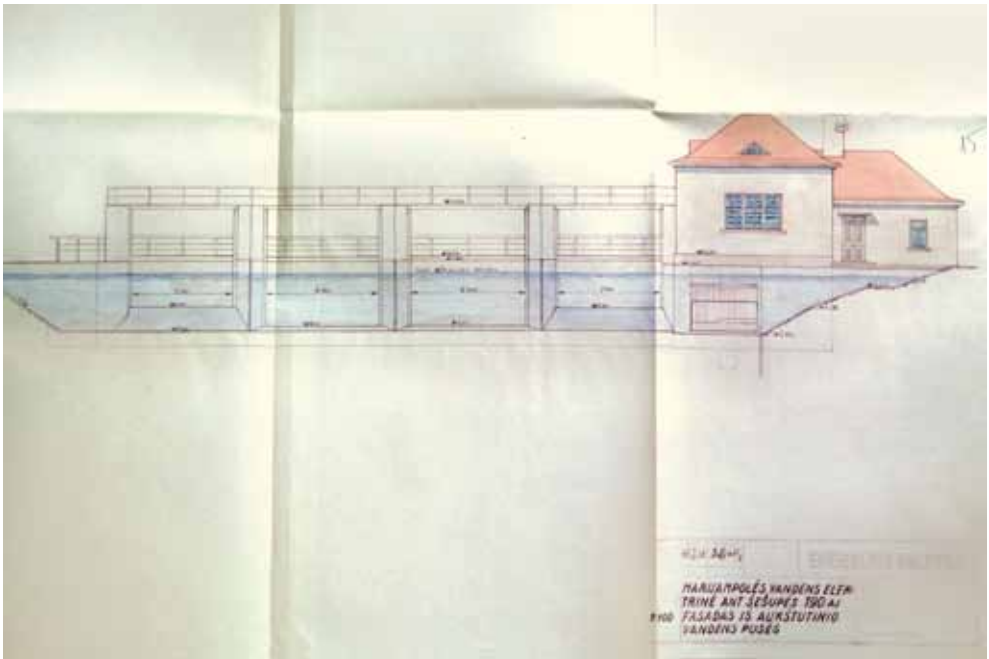
Susipažinę su kaimo gyventojų ūkių elektrifikavimo eiga, naudojant vėjo ir vandens energiją, sugrįžkime prie Marijampolės miesto elektrifikavimo problemų.

Marijampolės savivaldybė, įvertinusi Puskelnių HE teikiamą naudą, kad naudojant vandens energiją užsitikrina energetinę nepriklausomybę nuo importuojamo kuro, pradėjo projektuoti Marijampolės HE.

„Elektros reikalų sutvarkymas. Išpirkus elektros stotį, pasirodė, elektros įrengimai yra gerokai susidėvėję ir toli gražu negali pilnai aptarnauti smarkiai didėjančio miesto. Naujų mašinų supirkimas pasirodė taip pat sunkiai pakeliamas. Prieš metus laiko, miestui apšviesti buvo įrengta privati Puskelnių k. ant Šešupės tvenkinio hidroelektrinė stotis, kuri miestui energiją duoda ir dabar. Bet pasirodė, kad ši stotis taip pat negali pagaminti energijos tiek, kiek jos reikalinga. Ypač stoties galingumas sumažėja, kai Šešupė užšąla ir kai nusenka vanduo. Todėl Miesto Taryba šiomis

Planuojamos Marijampolės HE užtvankos vieta (plano fragmentas) 1939 m.
(LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 685, L. 46)

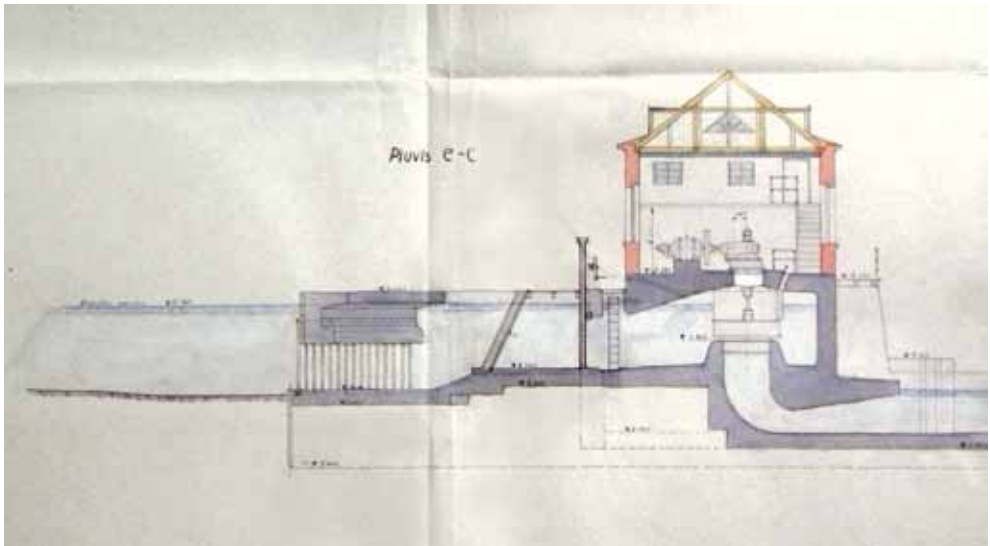
Marijampolės miesto savivaldybės HE projektas (1940 m.).
Fasadas iš viršutinio bjefo pusės (LCVA, F.R-182, Ap. 1a, B. 14)

dienomis nutarė pasistatyti savo hidroelektrinę. Ji numatoma statyti ant Šešupės – už parapijos bažnyčios. Reikalingi apskaičiavimai jau atlikti. Naujoji stotis numatoma kaštuos apie 200 tūkst. litų ir bus įrengta iki ateinančių metų rudens. Ateinantį pavasarį stoties statybos darbai bus pradėti tvenkinio įrengimu. Dabar užsakoma turbina ir kitos reikalingos mašinos bei deramasi su išpirktinos žemės (reikalingos stočiai) savininkais.“ (Lietuvos aidas, Nr. 750, psl. 7, 1939-12-06).

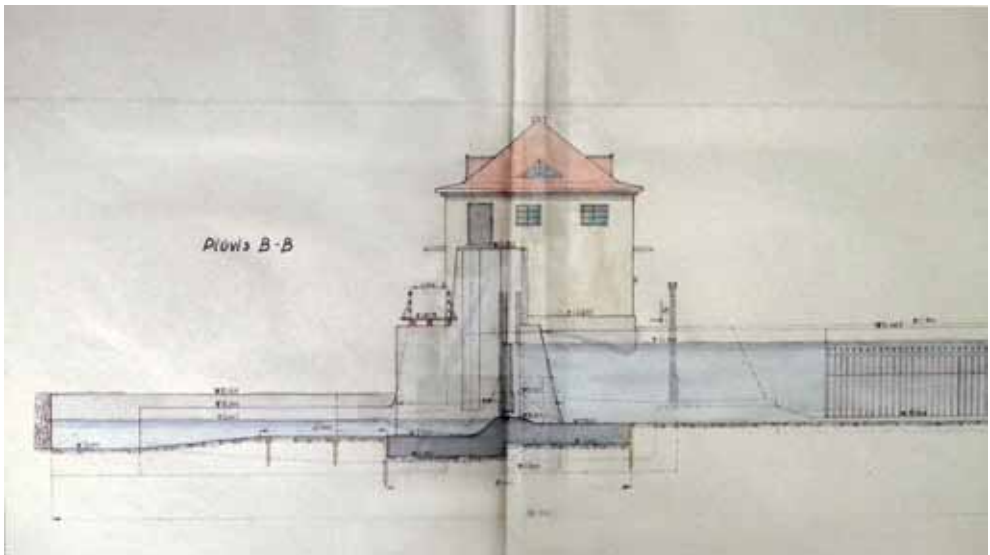
Specialistams parinkus hidroelektrinės vietą ir Marijampolės savivaldybei apie tai paskelbus, žemės savininkų gobšumas trukdė gero sumanymo įgyvendinimui.

„Kaip jau spaudoje buvo rašyta ateinančiais metais Marijampolės miesto savivaldybė nutarė ant Šešupės statyti hidroelektrinę. Stotis bus statoma už Marijonų vienuolyno. Toje vietoje Šešupę užtvenkus, kai kurios žemesnės vietos bus užliejamos, todėl savivaldybė numato iš privačių asmenų nupirkti per 8 ha mažavertės žemės. Užtvenkus upę ties Tarpučiais jos gilumas sieks iki 3 metrų.

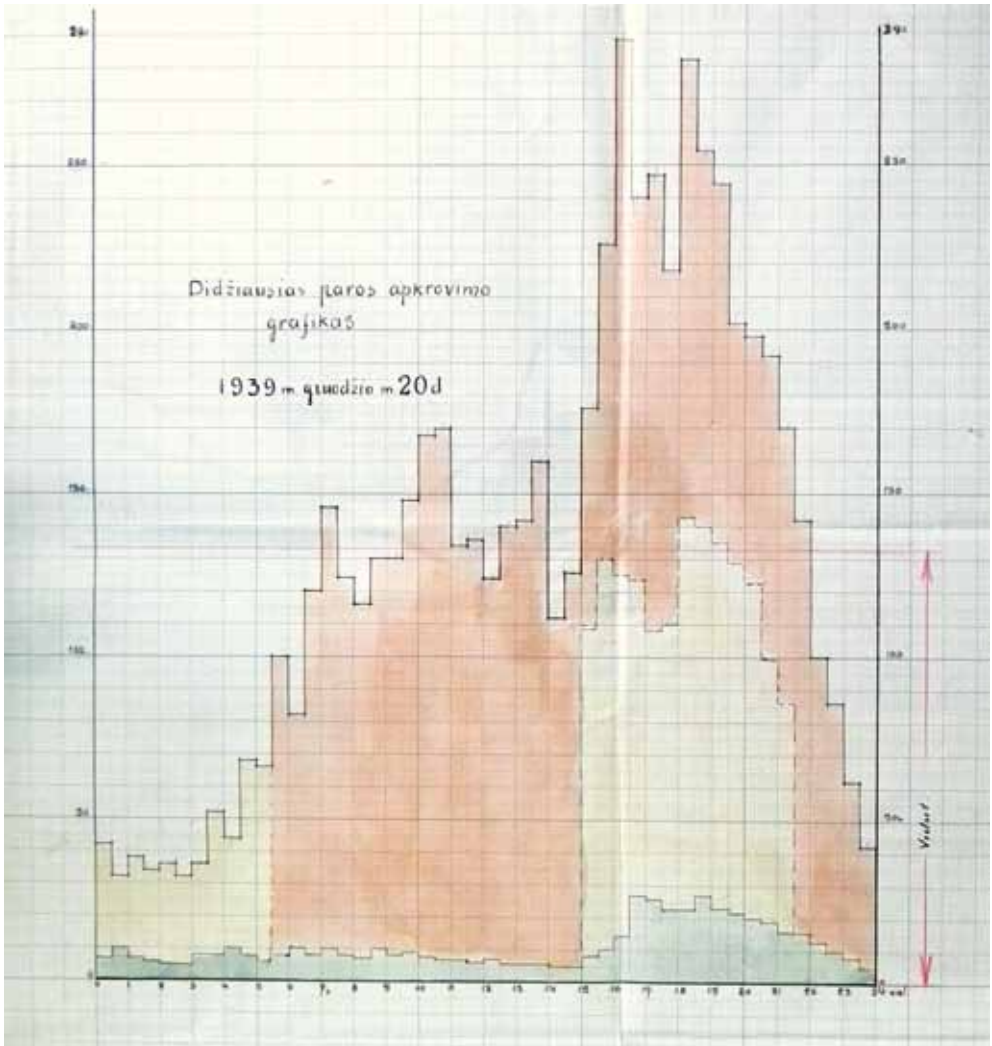
Ateinančiais metais ryšium su naujos hidroelektrinės statyba ties Marijampole, numatoma sutvarkyti Šešupėje ir maudyklių reikalą. Bus įrengtos specialios maudyklės, o kitose vietose maudymasis greičiausiai bus uždraustas. Maudyklių sutvarkymui savivaldybė paskyrė 1000 litų.“ (Lietuvos aidas, Nr. 760, 1939-12-11).

Marijampolės HE pūvis C-C
(LCVA, F.R-182, Ap. 1a, B. 14)

Marijampolės HE pūvis B-B
(LCVA, F.R-182, Ap. 1a, B. 14)

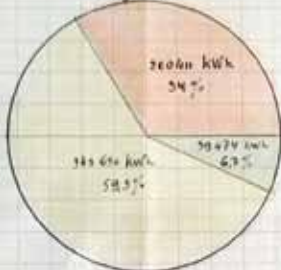

Didžiausias paros apkrovimo grafikas 1939 m. gruodžio 20 d.

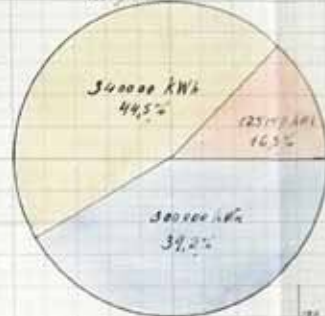
A

Marijampolės Miesto Savivaldybės Elektros Stoties darbo diagramos

1939 m. pagamintų kWh Diagrama

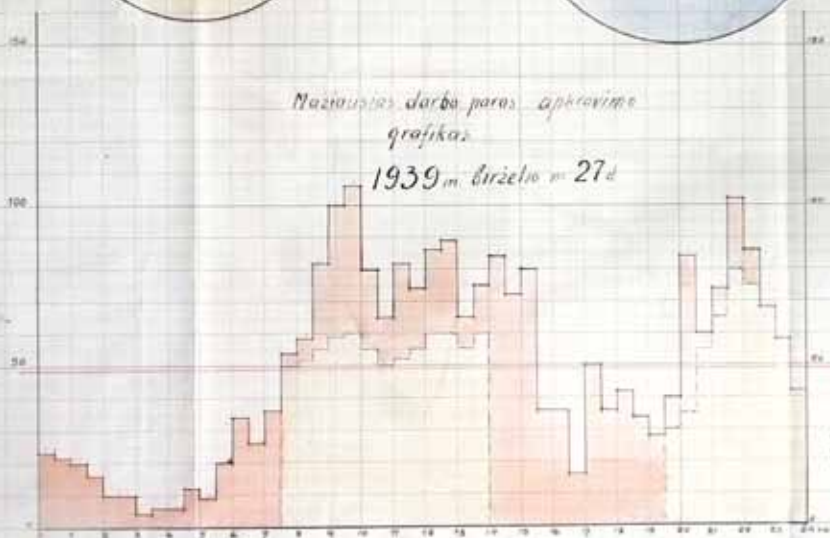

1941 m. numatomi pagaminti kWh diagrama

Mažiausias darbo paros apkrovimo grafikas

1939 m. birželio 27 d.

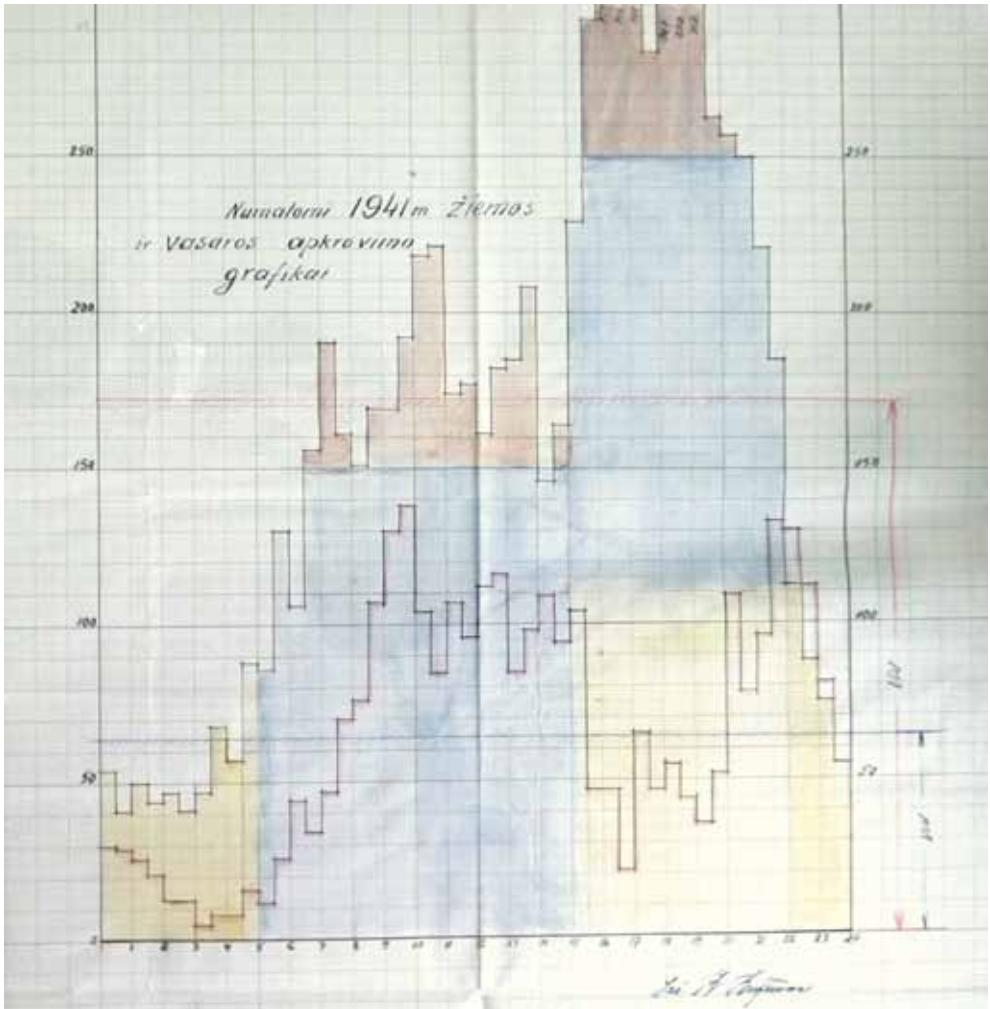

- Vandens jėga
- Šiluminė stotis
- Cukraus fabrikas
- Projektuojami hidrelekcinė stotis

Marijampolės miesto savivaldybės elektros stoties darbo diagramos.
Mažiausias darbo paros apkrovimo grafikas 1939 m. birželio 27 d.

B

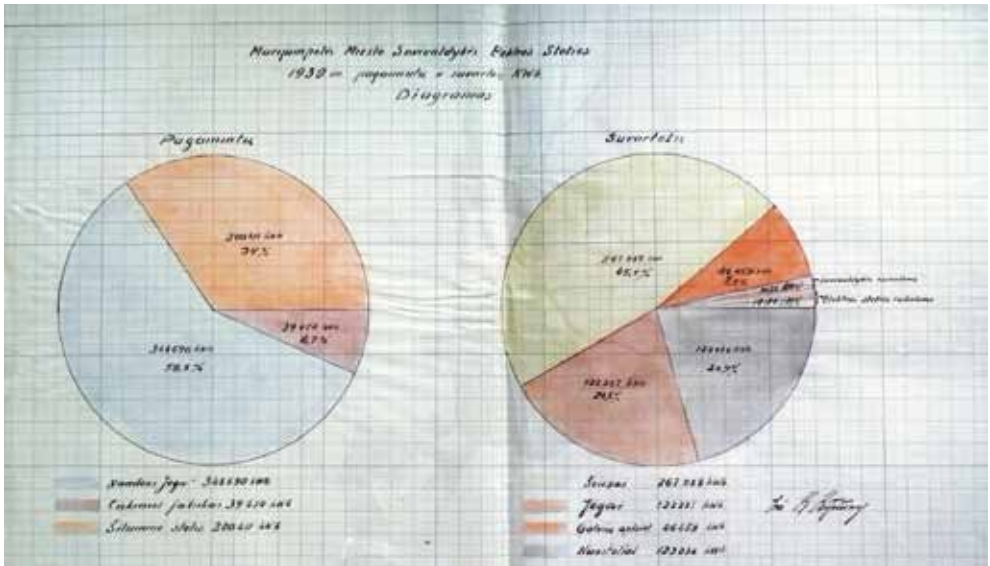
(LCVA, F.R-182, Ap. 1a, B. 14)

Numatomi 1941 m. žiemos ir vasaros apkrovimo grafikai.

C

„Miesto savivaldybė pavasarį pradės statyti ant Šešupės hidroelektrinę, nes dabartinė, skystuoju kuru varoma, elektros stotis pasenusi ir nepajėgia patenkinti miesto poreikavimą. Hidroelektrinė bus statoma ties Tarpučiais aukščiau tilto. Stoties variklių įrengimus apsiėmė pastatyti b-vė „Vandens jėga“, kuri turi Puskelniuose ant Šešupės hidroelektrinę ir dalį elektros energijos dabar duoda Marijampolės miestui. Kitus įrengimus ir mašinas apsiėmė padaryti Berlyno elektros firma „AEG“. Elektros vartotojai tikisi, kad pastačius hidroelektrinę elektros energija turės atpigti. Dabar elektros energijos kWh kaštuoja 1,05 lt.“ (Lietuvos aidas, Nr. 87, psl. 7, 1940-02-22).

Marijampolės miesto elektros stoties 1939 m. pagamintų ir suvartotų kWh diagrama (LCVA, F.R-182, Ap. 1a, B. 14)

1939 m. gruodžio mėn. 28 ir 29 d. Lietuvos energijos komitetas svarstydamas „Elektrifikavimo plano metmenis“ sprendė ir Marijampolės miesto elektros energijos tiekimo problemas (LCVA, F.386, Ap.1, B. 1037).

„[...] „Lentelė 3,

p. 5. Marijampolė, 1938 m., Instaliuotas galingumas 324 kW, apkrovimo viršūnė 246 kW, pagaminta elektros energijos 530 tūkst. kWh. Sudėvėtos, baigiančios savo amžių, gazoliu varoma elektrinė. Skubiai reikia statyti naują, pagal galimybę kietojo kuro elektrinę, arba atvesti iš Kauno, kas apsimokės turint Kaune Turniškių energiją. (L. 126). [...]

Svarbiausių elektrifikavimo darbų dešimtmečio planas.

1940 m.

p. 6. Užnemunės 30 kV tinklas. Linijų Kaunas – Alytus ir Kaunas – Marijampolė – Vilkaviškis – Kybartai projektų sudarymas. (Elektra) (L.127)

1942 m.

p.1. Turniškės. Statybos ir montažo darbų užbaigimas. (Elektra).

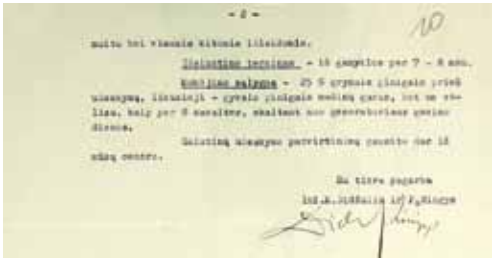
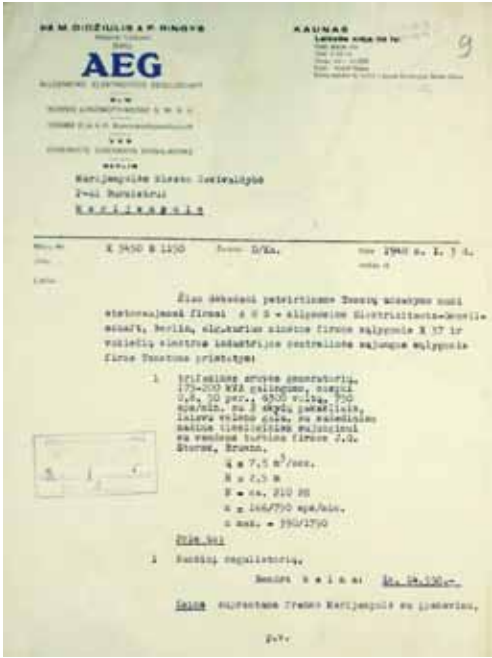
p. 3. Kauno mazgas. Linijos Kaunas – Marijampolė – Vilkaviškis – Kybartai statyba. (Elektra) (L.128)“.

Dėl žinomų istorinių įvykių Marijampolė prie Lietuvos energetinės sistemos buvo prijungta po karo ir pagal kitus planus.

Marijampolės savivaldybė labai intensyviai organizavo naujos hidroelektrinės statybos darbus. Projektuojamai HE elektros generatorių savivaldybė susitarė pirkti iš firmos AEG.

AEG firmos patvirtinimas, kad priimtas elektros generatoriaus užsakymas (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 685, L. 8)

Elektros generatoriaus techninės charakteristikos (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 685, L. 9 ir 10)

Marijampolės HE įrengimai užsienio firmose jau buvo užsakyti, bet dėl žemės savininkų gobšumo, žemė nenupirktą ir hidroelektrinės statybos darbai nepradėti.

„El. st. ant Šešupės bus pradėta statyti ankstyvą pavasarį. Visi pasirengiamieji darbai jau atlikti, stotis bus statoma prie Vilkaviškio tilto arba prie Bažnyčios gatvės, vis dar neaišku, ar m. s-bei pavyks prieinama kaina nupirkti nuo marijonų kelis tūkstančius kv. m. pievos.“ (Lietuvos žinios Nr. 53, psl. 9, 1940-03-06)

„Užtvanka ir hidroelektrinė bus statoma prie Bažnyčios gatvės ir remsis į „Žiburio“ dr.-jai priklausantį žemės sklypą“ (Lietuvos žinios, Nr. 97, psl. 10, 1940-04-30).

„Į miesto tvarkymo penkmečio planą įeina hidroelektrinės statyba, Šešupės krantų tvarkymas ir kt. darbai. Hidroelektrinės statyba pradedama jau šiomis dienomis. Šešupės vanduo bus pakeltas 3 mtr., jėgainei galingumas normaliai bus 197,5 AG. Jėgaine ir užtvanka bus prie Bažnyčios gatvės ir remsis į buv. „Žiburio“ dr.-jos sklypą. Dešiniajame Šešupės krante tarp Vilkaviškio tilto ir kareivinių bus sustiprintos pakrantės ir pravestas bulvaras. Kairiajame Šešupės krante – Tarpučiuose projektuojama visu paupiu plati gatvė“ (Lietuvos žinios, Nr. 119, psl. 10, 1940-05-29).

Ir sužinome priežastis kurios trukdė Marijampolės savivaldybei perkant hidroelektrinei sklypą.

„Miesto s-bė hidroelektrinę buvo numačiusi statyti ant Šešupės tarp Vilkaviškio ir Bažnyčios gatvių, kur būtų buvęs labai gražus vaizdas nuo Vilkaviškio tilto į krinantį vandenį. Tam tikslui reikėjo iš marijonų nupirkti tarp aukštu pylimu atitvertu vienuolyno sodo ir upės lanką, kuri kiekvieną pavasarį paskęsta Šešupės vandenyje ir todėl netinkama statybai. Marijonai sutiko tą lanką parduoti tokiomis sąlygom: dalis lankos turėjo būti iškeista į tokio pat dydžio prie bažnyčios esantį ir miesto s-bei priklausantį sklypą, tinkantį bet kokiai statybai ir vertą po 8 Lt. kv. mtr., o visa likusi lanka buvo įvertinta po 2 lt. kv. mtr., s-bė turėjo išpirkti visą toje lankoje esantį žvyrą po 2 lt. kiekvieną kūb. mtr.; susidariusi pinigų suma marijonams būtų nereikalinga ir jie ją būtų palikę m. s-bėje, kaip rentą su sąlyga, kad už kiekvieną 100 lt. per metus m. s-bė mokės po 15 kWh elektros energijos palūkanų. Aišku, šitokios sąlygos m. s-bei buvo daugiau negu nepriimtinos ir ji nuo tos lankos pirkimo turėjo atsisakyti. Kitas pašešupio žemės savininkas, sužinojęs vienuolyno statytas sąlygas, ne tik paprašė už nestatybinį sklypą brangiau, negu pačiame mieste pardavinėjami statybiniai sklypai, bet reikalavo, kad ta pačia kaina m. s-bė nupirktų ir tą žemę, kuri yra iki vidurio upės vagos po vandeniu. m. s-bei neliko nieko kita, kaip tik susitarti su „Žiburio“ dr.-ja ir iš jos paimti prie Šešupės prieinantį žemės sklypą, mainais duodant „Žiburio“ dr.-jai tokio pat didumo statybinį sklypą prie Civinsko g.“ (Lietuvos žinios, Nr. 126, psl. 10, 1940-06-06).

Birželio mėn. iš „Žiburio“ draugijos buvo nupirktas sklypas ir pradėti statybos darbai. Tačiau Lietuvos žmonės dar nežinojo, kas jų laukia artimiausiomis dienomis.

„Šiomis dienomis jau pradedami hidroelektrinės statybos darbai. Pirmoje eilėje statoma užtvanka Šešupėje. Užtvankos statybai reikalinga medžiaga gauta ir gabinama į statybos vietą. Jėgainei turbinos užsakytos Vokietijoje, užsakymas atitinkamose vokiečių įstaigose patvirtintas ir manoma, kad karas nesutrukdys gauti mašinų.“ (Lietuvos žinios, Nr. 131, psl. 10, 1940-06-12).

Marijampolės savivaldybės hidroelektrinė pradėta statyti 1940 m. birželio 13 d. „Hidroelektrinės statybos darbai, kurie jau buvo pradėti, susirgus techn. Vyšniauskui, kuriam laikui pertraukti.“ (Lietuvos žinios, Nr. 133, psl. 11, 1940-06-14).

Pasveikus statybos vadovui Vyšniauskui, nors okupantai keitėsi, hidroelektrinės statybos darbai nenutrūko.

„Hidroelektrinės statybos darbai jau visiškai pradėti“ (Lietuvos žinios, Nr. 139, psl. 9, 1940-06-21).

Po TSRS invazijos, 1940 m. birželio 15 d., prasidėjo Lietuvos pramonės pertvarka.

„Elektros“ akcinės bendrovės pagrindu 1940 m. spalio 10 d. įsteigta Lietuvos energijos valdyba, kuri buvo pavaldi respublikos Komunalinio ūkio liaudies komisarui. Buvęs Energijos komitetas ir „Elektros“ bendrovė su visomis statybomis atiteko šios valdybos žinion. Visas respublikos energetikos ūkis buvo suskirstytas į devynis elektrinių rajonus: Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Kėdainių, Marijampolės, Telšių, Tauragės, Panevėžio ir Ukmergės. (Klaipėdos kraštas buvo vokiečių okupuotas).

Marijampolės elektrinių rajonui priklausė: Marijampolė, Puskelniai, Kalvarija, Vilkaviškis, Virbalis–Kybartai, K. Naumiestis, Šakiai, Gelgaudiškis, Liudvinavas, Pilviškiai, Kazlų Rūda, Lazdijai, Leipalingis, Seirijai, Simnas.

Puskelnių HE ir malūnas 1940 m. liepos 30 d. buvo nacionalizuoti. Buvo nacionalizuotos ir visos privačios elektrinės.

Marijampolės energijos rajono administracija, 1942 m.
(Marijampolės kraštotyros muziejaus fondai, Nr. 14117)

1941 m. sausio 14–15 d. vykdant LTSR Komisarų Tarybos nutarimą Nr. 14 Marijampolės Vykdomojo komiteto atstovai perdavė hidroelektrinės statybą Energijos valdybos Marijampolės elektrinių rajono žinion (LCVA, F.R-183, Ap. 1, B. 14).

1941 m. birželio 22 d. prasidėjo Vokietijos–TSRS karas. Marijampolės elektrinės nenukentėjo.

1941 m. liepos 4 ir 30 d. buvę Puskelnių HE ir malūno savininkai Andziuliai pateikė prašymus gražinti nacionalizuotą turta.

Pramonės ministerijai ✓

41. VII. 4.
669

„Vandens jėga“
Puskelnių km.
Utenos apskr.

Prašymas.

1940 m. birželio 15 d. užėmus Lietuvos bolševizmo, iš mūsų buvo atimta hidro-elektrinės stotis ir paprastas ūkininkams malti malūnas.

Šią įmonę nacionalizuoti nelabai ir jų pačių parskolbi įstatymai, nes iš viso malūne ir stotyje dirbo tik 3 darbininkai. Įmonė buvo atiduota valdyti valstybiniam ūkininkams, kurie nieko nerūšimami. Malūno malūnas išanalizuoti, ir aplinkiniai ūkininkai nebūri kur malti. Treenkinys apšvietas, pavasario ledų krantai išgręžti ir nesutvarkyti ir jai nebūri tvarkami šiai atimantys pavasarį gali visai treenkinį sugriauti. Ši įmonė turi sudarinti su savivaldybe sutartį ir teikti pigia kaina tik po 15 ct. kil. val. papildomą energiją, nes miestai turi savo stotį, ta įmonė nėra pelninga ir įdėtis kapitalas nelidelis, sulėtinti tik pragyvenimą patėms dirbant. Pateiktams paėjus, mus išvare ir dar gaudė paimiti į kalėjimą, nes ta įmonė įsteigta dirbančių Lietuvos ūkininkų.

Tad nuolatniai prašome mums šią įmonę gražinti, kadangi ji visiškai neteisėtai nacionalizuota.

Su tikru pagaru
V. J. Andziuliai
1940 m. liepos mėn. 9 d. Akc. b. ses.
„Vandens jėga“ Vald. J. Andziuliai
J. Andziuliai

Akcinės bendrovės „Vandens jėga“ savininkų V. ir J. Andziulių 1940 m. liepos 9 d. prašymas gražinti nacionalizuotą Puskelnių HE (LCVA, FR-771, Ap. 2a, B. 499)

Marijampolės hidroelektrinė pradėjo veikti **1942 m.** Hidroelektrinėje buvo sumontuota Kaplano 147 AG vandens turbina, firmos J. Storek elektros generatorius, 100 kW galios, 1938 m. gamybos, Čekija (Energetikos muziejus, F. 1, Ap. 1, B. 5).

Marijampolės hidroelektrinės užtvanka, 1942 m.
(Marijampolės kraštotyros muziejaus fondai, Nr. 14121)

Marijampolės elektrinių rajono darbuotojai 1942 m. prie Marijampolės HE
(Marijampolės kraštotyros muziejaus fondai, Nr. 14123)

Puskelnių HE užtvanka per 1943 m. rudens potvynį buvo pralaužta. Prasidėjo ilgi ir nerezuultatyvūs atstatymo darbai. 1944 m. kovo mėn. Energijos valdyba, norėdama paspartinti užtvankos atstatymo darbus, pakeitė remonto darbų vadovą.

„Puskelniai

Marijampolės Elektrinių Rajono Direktoriui

1944 03 11

Puskelnių vandens elektrinės užtvankos remonto.

Užtvankos remonto darbai užsitęsė nelauktai ilgai. Juo ilgiau remonto darbai vykdomi, tuo jie daugiau iš mūsų pareikalauja naujų medžiagų, darbo jėgos ir pinigų. Turime atvirai prisipažinti, kad buvęs remonto darbų organizavimas, buvo netinkamas, kaip netinkamas buvo pasirinktas darbų vadovas. Į šiuos darbus mūsų dėtos viltys nepasitvirtino. Kad darbai nevyko taip kaip kad turėjo vykti, kaltas ir Rajonas, o taipogi ir Valdyba, kad ji matydama tai viską nesiėmė radikalių priemonių darbuose trūkumams pašalinti.

Šiuo metu praėjus laikui visų klaidų nagrinėjimas gal ir neturėtų prasmės, bet tik atkreipiame Tamstų dėmesį su kokių rimtumu mes turime į tuos darbus žiūrėti.

Šių darbų vykdymo formą /ūkio būdą/ paliekame ir tolimesniam darbų vykdyme, tik priskirdami specialiai šiems darbams vieną žmogų šių darbų vadovavimui.

Darbų vykdymo kontrolę pasiima Valdyba. Darbų vykdymui bei vadovavimui nuo š. m. kovo 15 d. skiriamas techn. Jonas Rašauskas, darbų vykdymo kontrolę pavedama Dipl. Inž. Vyt. Sčesnulevičiui. Techn. J. Rašauskas prikomandiruojamas Marijampolės elektrinių Rajono Direktoriatu žinion šiomis sąlygomis.

1. Marijampolės elektr. Rajonas darbų vykdymui parūpina darbams reikalingų darbininkų kiekį, reikalui esant stabdo rajono kitus vykdomus darbus ir permeta prie šių remonto darbų. Rajonas taip pat rūpinasi šių darbininkų socialiniais reikalais bei jų transportu į darbo vietą.

2. Laiku pristatyti statybos vieton visus įrankius ir statybai vykdyti reikalingą medžiagą.

3. Rajonas veda visų su darbininkais atskaitomybę.

4. Rašausko J. Atlyginimas 230 RM/mėn. Prie jo algos Rajonas moka jo dirbtus viršvalandžius įskaitant ir sekmadienius jei tokie viršvalandžiai bus dirbami ir nakvpinigius arba vietoje parūpina arti darbovietės jo apgyvendinimui reikalingą patalpą. Rajonas taipgi apmoka sąryšy su darbais jo kelionės išlaidas. Baigus darbus J. Rašauskas atlieka medžiaginę bei piniginę atskaitomybę. Rašauskui J. Marijampolės elektr. Rajonas moka atlyginimą nuo š. m. kovo 1 d.

Ir žinomų Lietuvos energetikų Antano Gruodžio ir Prano Drašučio parašai.

(LCVA, F. R-1735, Ap. 1, B. 5, L. 54)

Marijampolės Elektrinių Rajono
Direktorui.

79559 07/5a 11.3.44

Partininkų vandens elektrinės užtvankos remontas.

Užtvankos remonto darbai užbaigę nelaukiant ilgai. Jie ilgiau remonto darbai vykdomi tuo jie daugiau iš mūsų pareikalavę naujų medžiagų darbo įėgos ir pinigų. Turime atvirai pripažinti, kad buvęs remonto darbų organizavimas, buvo netinkamas, kaip kad netinkamas buvo parinktas darbų vadovas. Į šiuos darbus mūsų dėtes vilkyje apsisitvirtina, kad darbai nevyko taip kaip kad turėjo vykti kelias ir Rajonas, todėl ir Valdybė kad ji natyramai tai viską nesinė radikaliai priemonių darbusse trūkumus pašalinti.

Šiuo metu prasėjus laikui visų klaidų nagrinėjimas gal ir neturėtų prasėti, bet tik atkreipiame Tamatų dėmesį su tokiu riantumu mes turime į tuos darbus išdėsti.

Šių darbų vykdymo forma /škie būda/ paliekame ir toliauems darbų vykdyme, tik prisiirdami specialiai šiuos darbus visą laisgų šių darbų vadovavimui.

Darbų vykdymo kontrolę pasima pati Valdybė. Darbų vykdymui bei vadovimui nuo š.m.kovė mėn.15 d. skiriamas techn.Jonas Balauškas, darbų vykdymo kontrolė pavedama Dipl.inž.Vyt.Šėsmalavičiui. Techn. J. Balauškas priimančiasjamas Marijampolės elektrinių Rajono šivartvianė šiuon šiuos sąlygomis.

1. Marijampolės elektr.rajonas darbų vykdymui paripina darbus reikalingą darbininkų kiekį, reikalui esant skubė rajone kitus vykdėmus darbus ir darbininkus per save prie šių remonto darbų. Rajonas taip pat rūpinasi šių darbininkų socialiniais reikalais bei jų transportu į darbų vieta.
2. laiku pristatyti statybos vieton visus įrankius ir statybai reikalingą medžiagą.
3. Rajonas vėda visų su darbininkais atskaitomybę.
4. Rašauksė J. atlyginimas 730 ML/mėn. Prie jo algos Rajonas moka jo dirbtus viršvalandžius įskaitant ir sekmandinius jei tokie viršvalandžiai bus dirbami ir natvimpinigios arba vietoje paripina arli darbotvietėse jo apsigyvenimui reikalinga patalpa. Rajonas taipgi apmoka surpė su darbaie jo kelionės išlaidėms.

Šiuos darbus J. Rašauksas atlieka medžiaginių bei piniginių atskaitovė. Rašauksai J. Marijampolės elektr.rajonas moka atlyginimą nuo š.m.kovė mėn.15 d.

Energininkų skyriaus
D.Šušpa
Kazimieravicius
Drautys

Su - J. Rašauksai 4/ Su - SS
Su - SS 3/ Su - KY
Su - gr

Lietuvos energijos valdybos raštas Marijampolės Elektrinių rajonui
(LCVA, F. R-1735, Ap. 1, B. 54)

„Marijampolė 1944 III 25

ENERGIEVERSORGUNG OSTLAND G.m. b.H
GENERALBEZIRIK LITAUEN

čia: Puskelnių užtvankos remontą.

Atvykęs į Puskelnius ir apžiūrėjęs Puskelnių hidroelektrinės užtvankos esamą stovį, nustačiau, kad vykdyti užtvankos remontą pagal paruoštą (brėž.05-06-006) visiškai neįmanoma dėl sekančių priežasčių: Brėžinyje nurodytą betoninę sienelę vanduo išvertė ir sienelei griūvant ji subyrėjo. Todėl apie tos sienelės bet kokį sustiprinimą negali būti jokios kalbos.

Sienelei griuvus, vanduo pradėjo plauti kairįjį krantą ir jau išplovė apie 3,5 mtr. kranto.

Dėl šių priežasčių užtvankos kairiojo kranto angos remontas turi būti atidėtas iki pilno kairiojo kranto sustiprinimo.

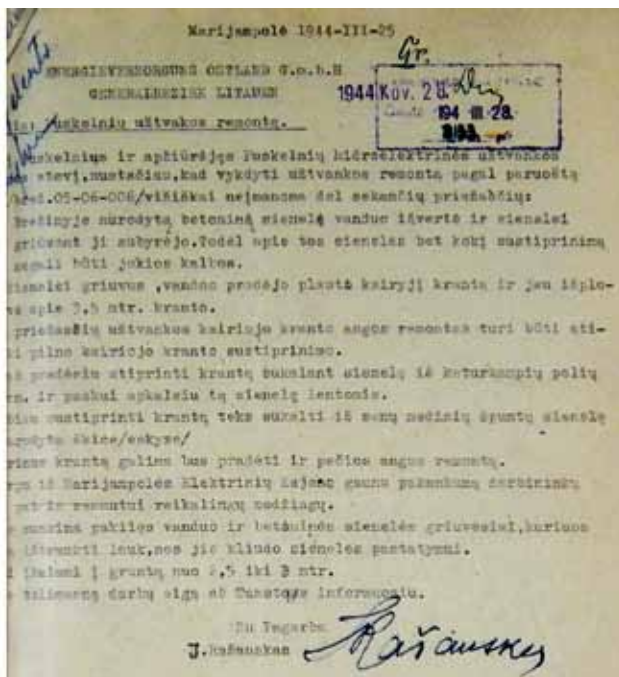
Aš pradėsiu stiprinti krantą sukaland sienelę iš keturkampių polių 20×20 cm. ir paskui apkalsiu tą sienelę lentomis.

Labiau sustiprinti krantą teks sukalti iš senų medinių špuntu sienelę kaip nurodyta škice /eskize/

Sustiprinus krantą galima bus pradėti ir pačios angos remontą.

Tuo tarpu iš Marijampolės Elektrinių Rajono gaunu pakankamą darbininkų taip pat ir remontui reikalingų medžiagų.

Darbą sunkina pakilęs vanduo ir betoninės sienelės griuvėsiai, kuriuos būtina ištraukti lauk, nes jie kliudo sienelės pastatymui. Poliai įkalami į gruntą nuo 2,5 iki 3 mtr. Apie tolimesnę darbų eigą aš Tamstas informuosiu. Su Pagarba J. Rašauskas (LCVA, F. R-1735, Ap. 1, B. 54).

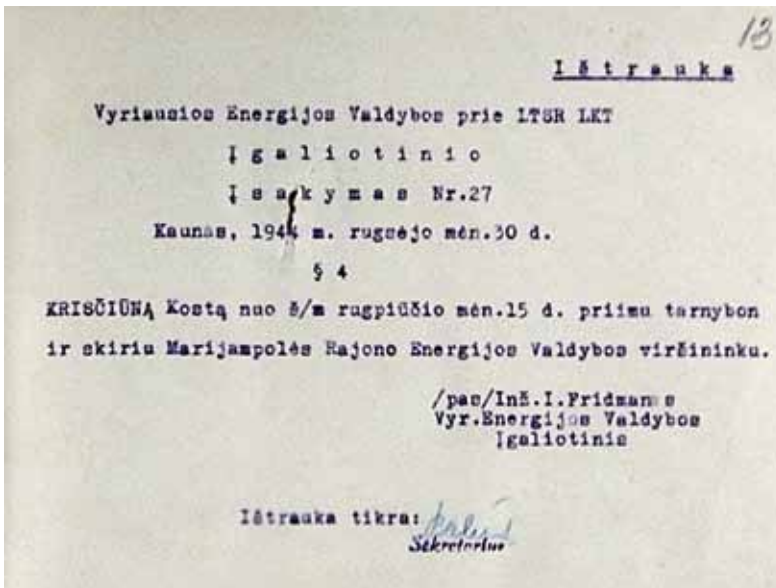

Puskelnių HE užtvankos atstatymo vadovo techniko Jono Rašausko pranešimas Lietuvos energijos valdybai (LCVA, F. R-1735, Ap. 1, B. 54)

1944 m. rugpjūčio 25 d. buvo įvertintas Marijampolės elektros ūkis.

Marijampolės el. rajono Marijampolės elektrinė: vandens turbina 190 AG, elektros srovės generatorius 160/128 kVA/kW, dyzeliai 200, 150, 120 AG, elektros srovės generatoriai 160/132, 125/100, 115/92 kVA/kW galios – išsprogdinti. Stotis sunaikinta. Užtvanka apgadinta. Elektros tinklas labai nukentėjęs (Energetikos muziejus, F. 1, Ap.1, B. 5).

Praslinkus karo veiksams į vakarus, Vyriausiosios energijos valdybos prie LTSR LKT įgaliojimas 1944 m. rugsėjo mėn. 30 d. Įsakymu Nr. 27, Kriščiūną Kostą nuo 1944 m. rugpjūčio mėn. 15 d. paskyrė Marijampolės rajono energijos valdybos viršininku (LCVA, F.R-182, Ap. 4a, B. 1, L. 13).

LCVA, F.R-182, Ap. 4a, B. 1, L. 13

Kokia buvo Marijampolei tiekiančių elektros energiją elektrinių padėtis, vykdant pirmuosius atstatymo darbus, sužinome iš Energijos valdybos pranešimo apie padėtį Lietuvos elektrinėse 1945 m. sausio 1 d.:

„Marijampolė

Elektrinė Nr. 31. Praslinkus frontui į vakarus, Marijampolei elektros energija tiekiamą iš Energijos valdybos dirbtuvių. Variklis dyzelis ir prie jo pritaikytas elektros generatorius 40/36 kW. Agregatas pradėjo veikti 1944 m. rugpjūčio 19 d.

Marijampolės hidroelektrinės vandens turbiną atsitraukdami vokiečiai susprogdino. Užtvanka išliko. Hidroelektrinę numatoma atstatyti atvežus vieną hidroagregatą iš K. Naumiesčio. Dalis agregato jau atvežta, o likusi dalis bus atvežta artimiausiu metu. Nėra transporto detalių atvežimui.

Iš K. Naumiesčio atvežti transformatorinės pastotės įrengimai panaudoti Marijampolės elektros tinklo atstatymui.

Puskelnių hidroelektrinė.

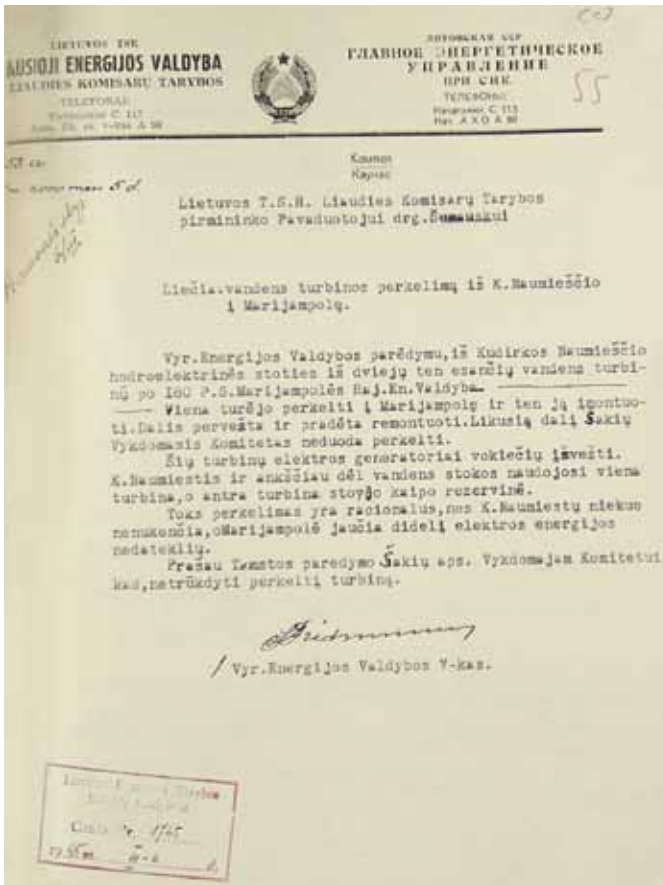
Elektrinė Nr. 32. Įvertinus, kad dyzelinis 65 AG agregatas neužtikrina reikaujamo energijos kiekio pradėjome Puskelnių HE užtvankos remontą. Minėtą HE atsitraukdami vokiečiai susprogdino (*nerikėjo sprogdinti, pati Šešupė pralaužė užtvanką dar 1943 m. rudenį – S. B.*), bet turbina išliko nepažeista. Užtvanka buvo suremontuota ir hidroelektrinė pradėjo veikti 1944 m. spalio 24 d. Tokiu būdu Marijampolei buvo užtikrintas reikiamas elektros energijos kiekis“ (Energetikos muziejus, F.1, Ap.1, B. 5).

Į Marijampolės hidroelektrinę iš Kudirkos Naumiesčio buvo atvežtas vienas hidroagregatas:

Vandens turbina „Societe Hydro Mechanique Toulouse“ su turbinų greičio reguliatoriumi, 180 AG; elektros generatorius firmos A. C. B. C., trijų fazių, 150 kVA.

Tačiau prancūziškos turbinos kelionė iš Kudirkos Naumiesčio į Marijampolę užtruko ilgai.

Vyriausioji energijos valdyba gavusi iš Marijampolės rajono energijos valdybos pranešimą apie Šakių Apskritis Vykdomojo Komiteto daromas kliūtis pervežti turbiną iš K. Naumiesčio 1945 m. kovo 5 d. nedelsdama kreipėsi į Lietuvos TSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininko pavaduotoją M. Šumauską (LCVA, F.R-754, Ap. 4, B. 61, L. 55).

LCVA, F.R-754, Ap. 4, B. 61, L. 55

1945 m. kovo 8 d. Šakių apskrities vykdomasis komitetas sulaukė įsakymo:

„Vandens turbinos iš K. Naumiesčio į Marijampolę perkėlimo reikalu

Gyventojų elektros energija aprūpinimo klausimas yra svarbus ne tik Vykdomiesiems Komitetams, bet ir Vyr. Energijos Valdybai, kuri veikdama respublikos ribose racionaliai gali paskirstyti ir išnaudoti turimus elektros energijai gaminti įrengimus. Vykdomiesiems Komitetams trukdyti Vyr. Energijos Valdybos jos žinioje esamų elektros energijos įrengimų paskirstymo darbą draudžiu.

Įsakau Šakių Apskritis Vykdomajam Apskritis Komitetui pagreitinti vandens

turbinos 180 PS galingumo perdavimą iš Kudirkos Naumiesčio Marijampolės Miestui“ (LCVA, F.R-754, Ap. 4, B. 61, L. 54).

Taip prancūziška vandens turbina gavo kelialapį į Marijampolės HE.

Marijampolės rajono energijos valdybos valdytojas K. Kriščiūnas 1945 m. kovo 12 d. raštu informavo Vyr. energijos valdybą apie 1944 m. lapkričio 6 d. įpareigojimo nevykdymo priežastis, pervežanti turbiną į Marijampolės HE dėl Šakių apskrities Vykdomojo komiteto pirmininko Oleko trukdymo.

Keletas ištraukų iš minėto rašto:

„...[...], kad Šakių Apskrities Vykdomojo Komiteto Pirmininkas mūsų elektrinės personalui uždraudė išvežti turbinos detales, todėl aš vasario mėn. 23 d. paėmęs 12 darbininkų iš Marijampolės nuvykau vykdyti demontažą. Demontavus viršutinę dalį minimos turbinos ir stengiantis detales pakrauti į sunkvežimį, atvykęs miesto Vykdomojo Komiteto Pirmininkas užprotestavo, kad neleisias išvežti iš miesto. Man nekreipiant į jo protestą dėmesio, jis pastatė ginkluotą jėgą iš naikintojų būrio (*stribų – S. B.*) su šautuvais, kurie sutrukdė šių dalių pervežimą. Kreipiausi į Miliciją pagalbos, bet ji atsakė į šį reikalą kištis. Taip minimos turbinos detales prisėjo palikti atvirai lauke gulėti. [...]

... š/m. kovo mėn. 6 d. Marijampolės dirbantieji pakrovė į sunkvežimį minimas detales. Deja, ir šiuo metu Miesto Vykdomojo Komiteto Pirmininko žodiniu įsakymu, pastatė prie sunkvežimio miliciją, kuri neleido detales vežti į Marijampolę [...]

Šių metų kovo 9 d. pasitaikiusia pašto mašina nuvykau į Griškabūdį pas Apskr. Pirmininką drg. Oleką. Konkrečiai jis daro užmetimus, būk mes ne statome, o griau-name. Kaip pav. Kudirkos Naumiesčio elektrinę, kuriai be personalo ir alyvos mes nieko nedavėme.

Į paaiškinimus, kad viena vandens turbina pervežama į Marijampolę yra sugadinta, kad daugelis detalių yra išvežtos į Vokietiją kartu su generatoriais ir skirstomąja lenta ir kad šiuo metu būtinai yra tas dalis pagaminti, jis atsakė: jo turimomis žiniomis prieš išžygiuojant Raudonajai Armijai Vyr. Energijos Valdyba yra gavusi iš Vokietijos užsakytasias dalis ir kad šios dalys dabar randasi paslėptos Marijampolėje. [...]

Be to, turiu pranešti, kad Šakių Apskr. Vykdomojo Komiteto Pirmininkas drg. Oleka daro disciplininius išsišokimus būtent:

1/ Atvykęs į Kudirkos Naumiesčio elektrinę grasina mūsų personalui, kad tie neleistų mums išmontuoti vandens turbinos.

2/ Prie aliejaus fabriko esančioj mūsų dizelinėje (kurioje randasi mūsų 15 kV geležiniai laidai ir izoliatoriai bei apdraskytas dyzelis) jis pastatė savo sargybą ir neleidžia mums reikiamų medžiagų naudotis.

Š/m. kovo mėn. 9 d. jis mūsų požeminę cisterną 3000 ltr. kurui laikyti perduoda MTS vadovybei, kuri išvežanti iš Naumiesčio. [...] Rajono Valdytojas K. Kriščiūnas“ (LCVA, F. R-754, Ap. 4, B. 61, L. 54).

Praslinkus frontui nedelsiant pradėti elektrinių atstatymo darbai. Elektrinių atstatymo darbus vykdė Komunalinio ūkio komisariato energijos valdybos Marijampolės elektrinių rajonas. Įmonės vadovas Kostas Kriščiūnas, Puskelnių ir Marijampolės hidroelektrinių projektų autorius. Įmonėje dirbo 119 darbuotojų.

Puskelnių hidroelektrinės atstatymo darbams vadovavo inžinierius Juozas Dulinskas.

Marijampolės apskrities Vykdomasis komitetas svarstydavo ir Marijampolės elektrinių rajono problemas, atstatant elektros energijos tiekimą ne tik Marijampolėje bet ir Marijampolės energijos rajonui priklausančiose elektrinėse. Apie tai informuodavo LTSR Komisarų Tarybą.

1944 m. spalio 10 d. pranešimas apie Marijampolės energijos rajono darbą:

„Marijampolės mieste atstatyta su visais elektr. ir mech. įrengimais 40 kW elektros stotis ir ji paleista š. m. rugsėjo 1 d. Parvežta iš miško medžiagos į statybos vietą 133 kub. m. Prie Puskelnių užtvankos išvalyta upės vaga nuo išgriautų betoninės sienos gabalų. Privežta molio, vandens išgriautų vietų bei užtvankos užpylimui apie 240 kub. m. Puskelnių hidroelektrinėje užkalti 5“ špunto sienelė 3–4 m., įkalimo gylis 7 metrai.

(*Marijampolėje*) Atstatyta elektrinei priklausančio žemos įtampos el. tinklo apie 50 km., 6 kV oro linijos apie 100 km. (*matyt, klaida, apie 10 km – S. B.*) ir prijungta 70 abonentų.

Iškasta iš buvusios elektrinės (*Marijampolės*) dalių ir medžiagos apie 10%, darbai vykdomi toliau.

Hidroelektrinėje Šlynių kaime (*Kalvarijos HE*) išmūryta 2-jų plytų (*t. y. 50 cm storio*) siena 3×2,5 m. Išmontuotas turbinos subyrėjęs viršutinis pakaklis ir parvežtos jų dalys į Marijampolę, kur bus stengiamasi savomis jėgomis padaryti šiam pakakliui dalis.

Suv. Kalvarijos mieste surinkta iš sugriautų bei be priežiūros likusių namų elektr. skaitikliai ir kita mech. bei elektr. tinkama medžiaga ir parvežta į hidro Šlynių km. patalpą. Suvalkų Kalvarijos elektrinei priklausan tieji elektros tinklai apžiūrėti, surinkti nutraukti laidai, izoliatoriai bei kita medžiaga ir parvežta į hidro Šlynių km. patalpas. Apskrities Vykdomojo Komiteto pirmininkas

1944 12 01 d.

Marijampolės elektrinių rajonas (*santrauka – S. B.*)

Paleista į darbą Puskelnių hidroelektrinė š. m. spalio 24 d. Prie užtvankos supilta molio plūkiant ir laistant 711 kub. m., [...] sukalta reikiamas kiekis špunto, padarytas tarnybinis tiltas 9 m. angos su barjeriais [...] Atstatomos mech. dirbtuvės. Prijungta naujų abonentų 200.

Šlynių hidroel. remontuojamas pastatas. Įrengta transformatoriaus patalpa. Tikrinamas generatorius. Dalinai sutvarkyta 6 kV oro linija nuo Šlynių km. iki Kalvarijos miesto.

Pranešama, kad kariškiai savivaliauja ir iš Marijampolės elektrinės išsivežė dyzelinio kuro apie 16 t.“ (LCVA, F.R-754, Ap. 4a, B. 10).

Taip vyko elektros energijos tiekimo atstatymas, kada frontas buvo tik už keliasdešimt kilometrų. Puskelnių HE užtvankos atstatymas, darbams vadovaujant projekto autoriui K. Kriščiūnui ir J. Dulinskui, įvykdyta labai trumpu laiku.

1954 metais Marijampolės miestui elektros energiją tiekė Puskelnių ir Marijampolės hidroelektrinės – kiekviena po 150 kW galios bei dviejų dyzelinių agregatų po 50 kW, sumontuotų Marijampolės hidroelektrinėje. Augant miestui ir pramonei,

turimų galių nepakako. Iš Vilniaus buvo gautas „Fulton“ tipo 770 AG lėtaeigis dyzel-generatorius, sveriantis 150 tonų. Agregatas buvo išardytas, pervežtas ir sumontuotas Marijampolėje. Dyzelei buvo pastatytas pastatas prie Marijampolės hidroelektrinės (nuotraukoje priestatas tarp hidroelektrinės ir elektrinės). 1953 balandžio 4 d. agregatas pradėjo veikti. Dar vienas energijos šaltinis buvo dujų generatorinė elektrinė, kūrenama durpėmis, buvo pastatyta netoli cukraus fabriko ir tiekė elektros energiją apie penkerius metus (Lietuvos elektrifikavimo istorija, 229, 230 p. 2006).

Atstatyta Marijampolės hidroelektrinė ir dyzelinė elektrinė (1955 m. nuotrauka)
(Marijampolės kraštotyros muziejaus fondai, Nr. 13579)

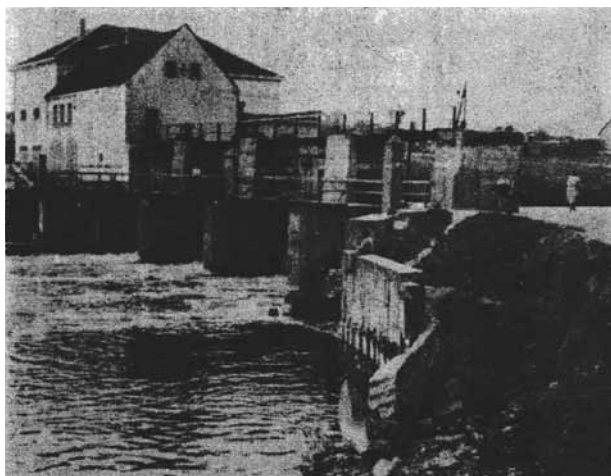
Marijampolės dyzelinė elektrinė (apie 1956 m.)
(Lietuvos energetika, t. I)

Marijampolės dyzelinės elektrinės 540 kW galios
„Fulton“ firmos dyzelis ir elektros generatorius (iš Energetikos muziejaus fondų)

Šešupė nepaliko ramybės hidroelektrinių užtvankų ir reguliariai tikrino jų atsparumą. Po 1958 m. pavasario potvynio hidrotechnikos specialistai patikrinę užtvankos stovį padarė išvadą – „Kapsuko hidroelektrinės tvenkinio vanduo turi būti nedelsiant išleistas arba bent pažemintas ne mažiau kaip 0,8 m. žemiau normalaus slėgimo horizonto ir tuojau pradėtas žemutinio bjefo remontas, nes užtvanka yra beveik avarinėje būklėje.“ (Energetika, K., 1958, Nr. 1–2, psl. 59).

Buvo apgadinta ir Puskelnių užtvanka.

Paplautas ir ardomas Kapsuko (Marijampolės) hidroelektrinės kairiojo ramto sparnas
(Energetika, K., 1958, Nr. 1–2, psl. 3–15;
J. Burneikis. Trumpa Lietuvos mažųjų HE apžvalga)

1960 m. Marijampolėje pastačius kilnojama 35/10 kV transformatorinę pastotę Marijampolė gavo elektros energiją iš Prienių 110/35/10 kV pastotės.

1961 m. Marijampolėje buvo sumontuota Kvietišio 110/35/10 kV pastotė. Miesto elektrinė tapo nereikalinga ir buvo sustabdyta 1964 m. Pastačius didžiąsias elektrines, mažosios hidroelektrinės tapo nerentabilios ir buvo stabdomos. Marijampolės HE sustabdyta 1967 m., Puskelnių 1976 m.

Marijampolės HE antram gyvenimui 1999 m. prikėlė inž. Aloyzas Liaugaudas.

„Pirmąsias kilovatvalandes elektros energijos pagamino Marijampolės mieste, ant Tarpučių užtvankos atgaivinta sena iki 1967 m. veikusi HE. Šešupės vandens sukamos turbinos galingumas 130 kW. Jos savininkas Pakruojo raj. ūkininkas Aloyzas Liaugaudas senus, apleistus HE statinius ir įrengimus iš Marijampolės savivaldybės išsinuomojo 50-čiai metų. Per trejetą metų atstatęs įrengimus, paleido restauruotą 1942 m. prancūzišką hidroturbiną ir tikisi čia pastatyti dar kelias turbinas, kad išnaudotų visą upės nešamą energiją. [...]“ (Verslo žinios, Nr. 94, psl. 7, 1999-05-18).

Reikia patikslinti, kad 1942 m. Marijampolės HE sumontuotą čekišką hidroagregatą vokiečiai 1944 m. susprogdino. Dabar veikiantis prancūziškas hidroagregatas 1944 m. spalio mėn. buvo atvežtas iš Kudirkos Naumiesčio HE ir sumontuotas vietoje susprogdinto.

Puskelnių hidroelektrinė buvo atstatyta 2006 metais ir sėkmingai tiekia elektros energiją į energetinę sistemą.

2006 metais atstatyta 250 kVA galios Puskelnių HE
(2011 m. rugsėjo 10 d. nuotrauka)

Dar viena Šešupės kaskado hidroelektrinė Marijampolėje buvo įrengta 1998 m.

1974 metais patvenkus Šešupės upę, susidarė tvenkinys, vadinamas Marijampolės arba Šešupės mariomis.

Marijampolės m. tvenkinio vandens pralaida (2012 m. nuotrauka)

Prie tvenkinio buvo pastatyta UAB „Karolinos HES“ 610 kW galios hidroelektrinė, kuri pradėjo veikti 1998 12 (Kumelionių km., Marijampolės sav.).

UAB „Karolinos HES“ HE (2012 m. nuotrauka)

Šešupės hidroelektrinių kaskadas

Iki 1940 m. birželio 15 d. be jau minėtos Puskelnių HE ir 1939 m. pradėtos statyti Marijampolės HE ant Šešupės buvo pastatytos ir veikė: Kalvarijos (*arba Šlynių, Lakinsku*), Pilviškių ir Kudirkos Naumiesčio HE.

Šešupės hidroelektrinių kaskadas, 1958 m.
(Energetika, Nr. 1–2, pav. 4, K., 1958)

Po karo buvo pastatytos 1957 m. Antanavo ir 1959 m. Liudvinavo hidroelektrinės.

Plaukdami Šešupės upe pasroviui nuo buvusio Kalvarijos vandens malūno susipažinkime su Kalvarijos vandens malūno, Kalvarijos, Liudvinavo, Antanavo Pilviškių ir Kudirkos Naumiesčio hidroelektrinių istorijomis.

Reikia priminti dar apie dvi nežinomas Šešupės kaskado hidroelektrines. Nuo Pilviškio, pasroviui ties Skliausčiais, yra išlikę ūkininko Jurgio Juraičio hidroelektrinės užtvankos likučiai, kuri buvo pastatyta 1937 m. rudenį. Kita – Vilkaviškio m. savivaldybės 1940 m. projektuota Slabadų HE.

Kalvarijos miesto elektrifikavimas

Pirmą žinią, kad buvo elektrifikuotas Kalvarijos vandens malūnas, sužinome iš straipsnio „Suvalkija po karo audros“ dienraštyje „Lietuvos žinios“.

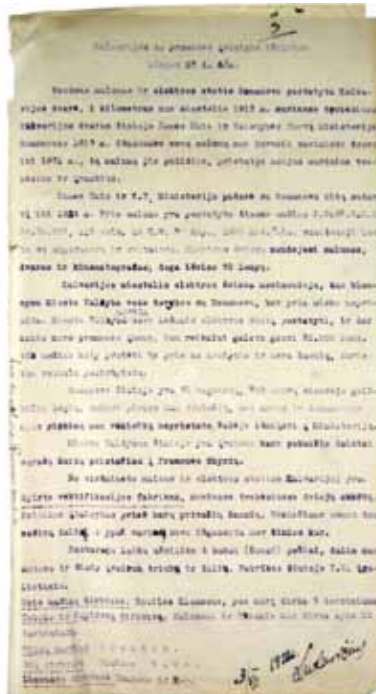
„Kalvarijoje sudegintas majorato dvaras ir elektros malūnas [...]“ (Lietuvos žinios, Nr. 193, psl. 2, 1914 m. rugsėjo 9 d.).

Lietuvoje 1920 metais buvo patikrintos visos elektrinės ir tada tiksliai nustatyta, kad Kalvarijos malūnas elektrifikuotas 1913 m.

Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos įgaliotinis elektrinėms ištirti N. Lukavičius 1920 m. liepos 23 d. patikrino Kalvarijos miestelio pramonės įmones. Pateikė ir pirmosios elektrinės pagrindinius davinius:

„Kalvarijos m. pramonės įstaigos ištirtos 1920 m. liepos 23 d.

Vandens malūnas ir elektros stotis Romanovo pastatyta Kalvarijos dvare, 1 kilometras nuo miestelio 1913 m. mūriniuose trobesiuose. Kalvarijos dvaras žinioje Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerijos. Romanovas 1913 m. išnuomavo seną malūną nuo buvusio dvaro savininko iki 1931 m., tą malūną jis padidino, pristatęs naujus mūrinius trobesius ir įrankius.

Kalvarijos malūno ir elektrinės įvertinimas, 1920 m. liepos 3 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 581, L. 3)

Žemės Ūkio ir Valstybės Turtų Ministerija padarė su Romanovu kitą sutartį iki 1924 m. Prie malūno yra pastatyta dinamo mašina P. Obšč. B. K. E., Nr. 36.767, 115 voltų, 10 kW, 87 amp., 1600 aps/min. Skaidomoji lenta su ampermetru ir voltmetru. Elektros šviesa naudojasi malūnas, dvaras ir kinematografas, dega iš viso 70 lempų.

Kalvarijos miestelis elektros šviesa nesinaudoja, tuo klausimu Miesto Valdyba veda derybas su Romanovu, bet prie nieko nepriešieita. [...]

(Lukavičius) 3/VII. 1920 m.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 581, L. 3).

„Klausimų lape pateikti atsakymai papildo Kalvarijos pirmosios elektrinės technines charakteristikas: p. 2 Elektros stotis įsteigta 1913 m., p. 3 savininkas Iserio sūnus Morkelis Romanovas., p. 6. Trobesiai priklauso Romanovui ir stovi ant valdiškos žemės., p.10 Elektros dinamo stovi malūne., p.11 Elektros stotis įtaisyta dėl apšvietimo malūno., p. 12 Elektros dinamo varo vandens turbina, dinamo 110 voltų ir turi 10 arklio jėgų. p. 14 Mašinos gautos nuo Rusų Draugijos 1912 m. dirba tiktai kada malūnas dirba., p. 22 Dirba vienas monteris. 28/7 1920 m.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 581, L. 1).

Nepasiekus susitarimo tiekti elektros energiją iš vandens malūno, Kalvarijos miesto apšvietimui buvo įsteigta akcinė bendrovė, kuri prašė leidimo įsteigti elektrinę.

Š. Vigdorovičius ir bendrovė (Vigdorovičius, Muskinas, Jakobsonas, Jofė) 1922 m. sausio 10 d. pateikė Prekybos ir pramonės ministerijai prašymą įsteigti malūną, lentinę ir elektrinę Kalvarijoje, Prekybos gatvėje. Pridėtame prie prašymo klausimų lape nurodo: variklis 35 AG.

Ministerijai
Prašymas
Š. Vigdorovičius
ir bendrovė (Vigdorovičius, Muskinas, Jakobsonas, Jofė)
1922 m. sausio 10 d.
prašymą įsteigti malūną, lentinę ir elektrinę Kalvarijoje, Prekybos gatvėje.

Prašymas įsteigti lentinę ir elektrinę, 1922 m. sausio 10 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 100, L. 4)

Leidimas buvo išduotas 1922 m. vasario 8 d.

„Leidimas

Sulig Vigdorovičiaus, Muskinos, Jakobsono ir Jofės prašymu Finansų, Prekybos ir Pramonės m-ja leidžia Vigdorovičiui, Muskinui, Jakobsonui ir Jofei paleisti Kalvarijoje,

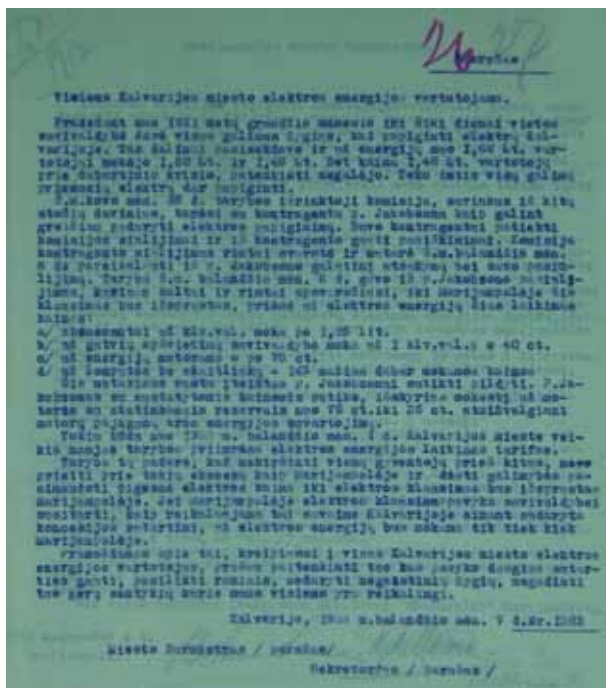
Marijampolės apskr. medžio apdirbimo fabriką ir elektros stotį veikimui. 1922 vasario 8 d.“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 100, L. 10).

Įmonėje buvo sumontuotas 35 AG dyzelinis variklis ir 25 kW galios 220 V nuolatinės srovės elektros generatorius. Mieste buvo naudojama apie 700 elektros lempų.

1928 metais pasikeitė elektros energijos tiekėjai. Kalvarijos miestui tiekti elektros energiją koncesiją 20-čiai metų (1928–1948 m.) gavo Abelis Jakobsonas. Didėjant elektros energijos vartojimui buvo didinamas ir elektrinės galingumas.

1931 m. žurnale „Savivaldybė“ Nr. 10, psl. 34–35, straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoj ir jų veikimas 1930 m.“ p. 22 pateiktos žinios apie Kalvarijos miesto elektros ūkį: „varikliai 2, rūšis (*buvo vidaus degimo varikliai 35 ir 75 AG*), elektros generatoriai 2, 100 kW, 220 V, kintamos srovės, bendras tinklo ilgis 6 km., 170 abonentų, sunaudota elektros energijos per metus 19965 kWh, Jakobsono koncesija 1928–48 m., Savivaldybei nuolaida 67%.“

1933 m. Lietuvoje prasidėjo elektros energijos vartotojų reikalavimai ir protestai dėl nepagrįstų kainų už elektros energiją. Kalvarijoje balandžio pradžioje burmistras pradėjo derybas su elektros energijos tiekėju ir dar prieš įvykius Kaune ir Marijampolėje taikiai susitarė sumažinti elektros energijos tarifus. 1933 m. balandžio 7 d. Kalvarijos miesto burmistras kreipėsi į miesto gyventojus su prašymu susilaikyti nuo netinkamo elgesio elektros energijos tiekėjų turto atžvilgiu, kaip buvo Marijampolėje. Pranešė apie derybų metu pasiektus tarifo sumažinimo rezultatus nuo 1933 m. balandžio 1 d. (LCVA, F. 1362, Ap. 1, B. 349, L. 26).

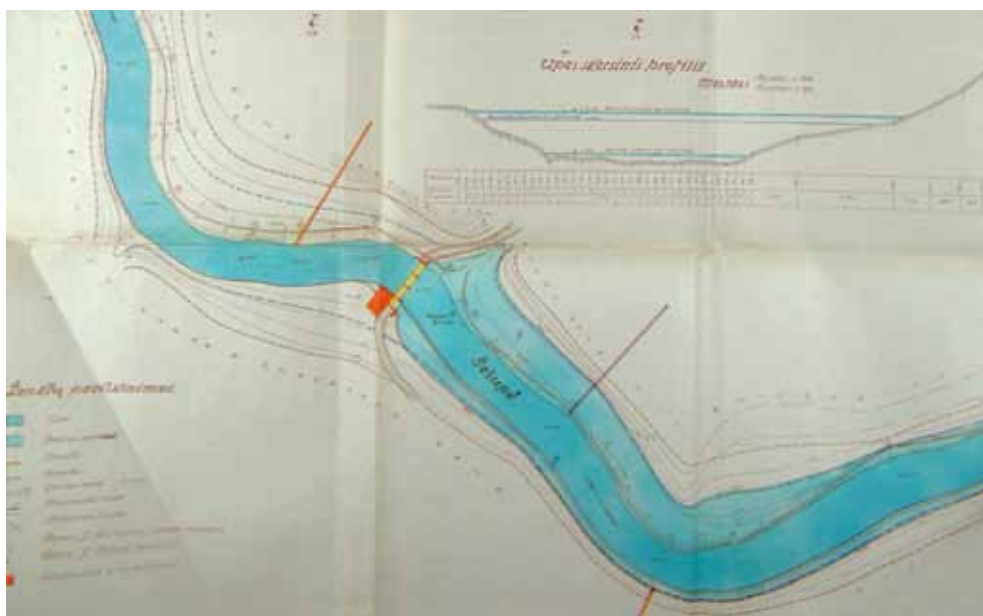

Kalvarijos miesto Burmistro kreipimasis į miesto gyventojus, 1933 m. balandžio 7 d. (LCVA, F. 1362, Ap. 1, B. 349, L. 26)

Lietuvoje vykstant diskusijoms apie hidroelektrinių statybą ir apie pigios elektros energijos gamybą išnaudojant vandens jėgą, Abelis Jakobsonas 1934 m. liepos 24 d. pateikė prašymą leisti užtventki Šešupę, pastatyti hidroelektrinę ir tiekti elektros energiją Kalvarijos miestui.

Prašymas statyti Kalvarijos hidroelektrinę, 1934 m. liepos 24 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1914, L. 13)

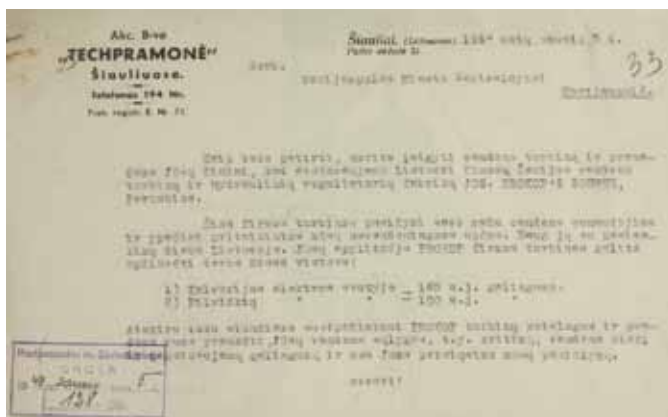

Kalvarijos HE planas, 1934 m. (brėžinio fragmentas)
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1914, L. 16)

Ant Kalvarijos hidroelektrinės sienos išlikusi data 1934 (nuotraukoje) patvirtina pastato statybos laiką. Hidroelektrinė pradėjo veikti 1935 m. liepos mėn. Apie tai rašė laikraštis „Suvalkietis“.

„Didelė elektros stotis. Šalia S. Kalvarijos (apie 4 km. atstumu) prie Barauskų dvaro dabartinis Kalvarijos elektros stoties savininkas A. Jakobsonas pastatė didelę elektros stotį. Stotis pastatyta ant Šešupės ir bus varoma vandeniu. Ši stotis tieks energiją Kalvarijos, Šeštojų, Krosnos ir kt. miesteliams bei aplinkiniams kaimams. Dauguma aplinkinių kaimų ūkininkų labai susidomėję šia stotimi ir nuolat teiraujasi elektros energijos šviesai brangumu. Jeigu pasirodys, kad elektros įsivedimas ir energijos kaina bus priinama, ūkininkai žada elektrą įsivesti. Ypač tas svarbu turintiems radio aparatus“ (Suvalkietis, Nr. 22, 1935 06 02).

Kalvarijos hidroelektrinėje 165 AG vandens turbiną pristatė ir sumontavo akcinė bendrovė „Techpramonė“, atstovaujanti Čekijos vandens turbinų ir hidraulinių reguliatorių fabriką „JOS. PROKOP'S SOEHNE, Pardubice“.

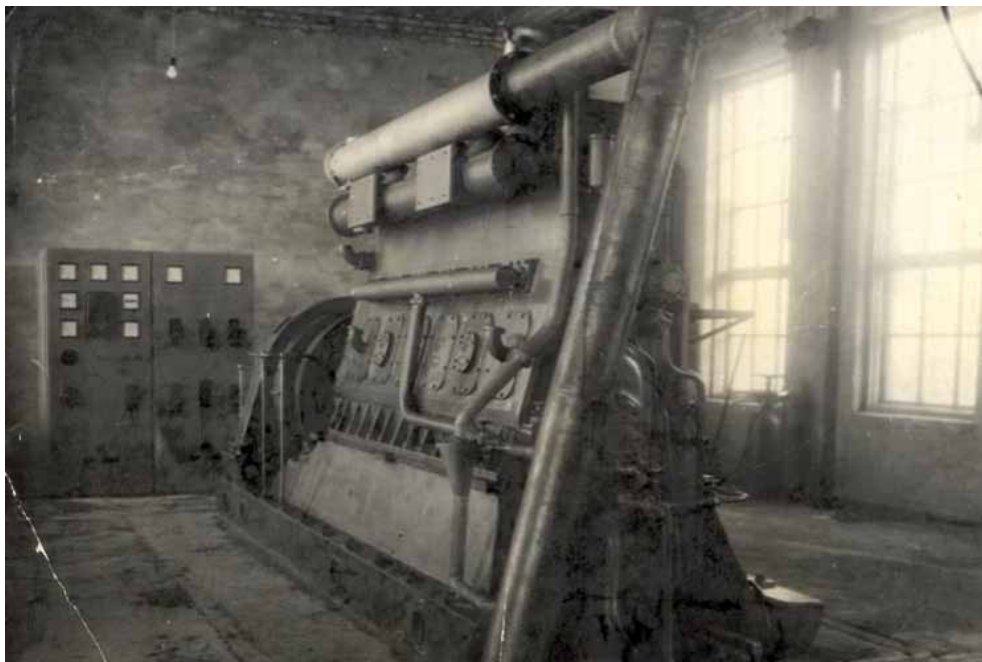

Akinė bendrovė „Techpramonė“ informuoja, kad Kalvarijos HE sumontuota 165 AG vandens turbina (LCVA, F. 1362, Ap, 1, B. 685, L. 33)

Kalvarijos HE. Ant sienos – pastatymo data – 1934 m. (2011 m. nuotrauka)

1939 m. Kalvarijos miesto elektrinės pagrindinių įrengimų charakteristikos: 2 dyzeliai – 75 ir 35 AG, 2 elektros generatoriai – 46 ir 46 kW, hidroelektrinėje: vandens turbina – 150 AG, elektros generatorius – 160 kVA. Įtampa – 220/380, maksimalus apkrovimas – 50 kW (Lietuvos energetika, t. I, psl. 136, 19 lentelė). Elektrinių savininkas Abelis Jakobsonas.

1938 m. Kalvarijos dyzelinė elektrinė Sodų gatvėje
(nuotrauka iš maps4u.lt)

1939 m. rugsejo 1 d. prasidėjus karui, labai sutriko skystojo kuro tiekimas. Gyventojams apšvietimui buvo normuojamas parduodamo žibalo kiekis. Tai skatino gyventojus elektrifikuoti savo namus.

„Pasiturintys apylinkės ūkininkai į savo ūkius įsiveda elektrą. Ypač elektros įsivedimu susidomėję šiuo metu, kai atsirado sunkumų su žibalo gavimu. Ūkininkams elektros įsivedimas čia lengviau įmanomas, nes elektros stotis yra kaime – apie 4 km už Kalvarijos miesto.“ (Lietuvos aidas, Nr. 693, psl. 6, 1939-11-14).

Elektrifikuodami savo būstus nevensgė pasinaudoti ir padaryti biznį parduodami žibalui gauti korteles.

„Namuose, kuriuose nebuvo elektros instaliacijos, suvaržius žibalo pirkimą, gyventojai neįsivedė elektros energijos tol, kol neapsirūpino žibalui pirkti kortelėmis. Kada gavo korteles, tada įsivedė ir elektros energijos šviesą. O su žibalu daro biznį, perleisdami kitiems, su geru uždarbiu.“ (Lietuvos aidas, Nr. 78, psl. 8, 1940-02-17).

Nors 1920 m. vandens malūno savininkas M. Romanovas atsisakė tiekti elektros energiją Kalvarijos miestui, bet po karo vandens malūne buvo įrengtas 50 kW elektros

generatorius ir buvo gaminama elektros energija. Todėl sugrįžkime prie Kalvarijos vandens malūno istorijos. M. Romanovas 1937 m. pardavė vandens malūną „Lietūkiui“. „Lietūkis“ malūną rekonstravo. Vykdamas melioracijos darbus buvo sutvarkyta Šešupės vaga ir pažemėjo vandens horizontas. Todėl malūne buvo sumontuota nauja 108 AG vandens turbina. Rekonstruotą malūną apžiūrėjo Respublikos Prezidentas A. Smetona.

„Respublikos Prezidentas A. Smetona apžiūrėjo didžiąsias Suvalkijos ūkines įmones“ Kalvarijos „Lietūki“ malūną, Kvietišio ž. ūkio mokyklą ir Marijampolės cukraus fabriką. [...] Respublikos Prezidentas Antanas Smetona su žemės ūkio ministru Dr. Kriškėnu ir kitais palydovais nuodugniai apžiūrėjo didįjį Kalvarijos Lietūki malūną. Apie šio malūno veikimą aukštiesiems svečiams paaiškino prof. Šalčius. Lietūkis malūną nupirko 1937 m. lapkričio 15 d. už 280000 Lt. Dėl melioracijos darbų nužeminus Šešupės vandens horizontą 80 cm., teko statyti naujos konstrukcijos vandens „Kaplano“, 108 AG galingumo vandens turbina, kurios pastatymas ir pati turbina kaštavo apie 60000 Lt. Malūno praplėtimas, sandėlių ir tilto statyba kaštavo apie 150000 Lt. [...] Malūno piklevotų miltų produkcija 16–20 t. per parą. Malūnas dirba visą parą. [...]

Malūne yra 7 tarnautojai ir 12 darbininkų. [...].“ (Lietuvos aidas, Nr. 445, psl. 1, 1939-08-12).

Praslinkus frontui į vakarus, „Lietuvos energija“ tikrino elektrinių stovį. Kalvarijos miesto elektrinių padėtis 1945 sausio 1 d.

Elektrinė Nr. 34 – Dyzelinė. S. Kalvarijos elektrinę vokiečiai atsitraukdami visiškai sunaikino. Šią elektrinę savo jėgomis atstatyti neįmanoma ir neapsimoka.

Elektrinė Nr. 35 – Šlynių hidroelektrinė – išliko. Prieš atsitraukiant vokiečiams buvo pradėtas turbinos guolio remontas. Mes taisėme guolio remontą ir suremontavome 1945 gruodžio mėn. 1945 m. sausio 6 d. numatome pradėti hidroagregato eksploataciją. Turime pastebėti, kad Kalvarijoje yra apie 100 abonentų ir numatomas apkrovimas apie 20 kW. Todėl hidroagregatas dirbs be apkrovimo (Energetikos muziejus, F. 1, Ap. 1, B. 5).

1959-01-01 Lietuvos TSR veikiančių HE sąrašė (2 lentelė) Kalvarijoje buvo nurodytos dvi veikiančios hidroelektrinės:

...p.17 Kalvarijos HE 160 kW galios, elektros energijos g-ba 1957 m. 370 tūkst. kWh.

p.18 Kalvarijos malūnas 50 kW galios, elektros energijos g-ba 1957 m. 28 tūkst. kWh.“

(Žurnalas „Energetika“ K., 1958, Nr.1–2)

1960 m. iš Marijampolės nutiesus 35 kV ETL ir sumontavus 35/10 kV komplektinę transformatorinę pastotę, Kalvarijos miesto ir apylinkių gyventojams elektros energija buvo tiekama iš Lietuvos energetinės sistemos.

Kalvarijos HE, kaip nerentabili, buvo sustabdyta 1976 m.

Kalvarijos HE žemutinis bjevas, 2012 m.
(Audriaus Bilio nuotrauka)

Kalvarijos HE vandens turbina, 2012 m.
(Audriaus Bilio nuotrauka)

Lakinskių (*Kalvarijos*) hidroelektrinė atstatė A. Jakubausko įmonė „Deimantina“ 2003 metais. Įrengtos dvi vandens turbinos. Hidroelektrinės galia 150 kVA. Elektros energija tiekama į Lietuvos energetinę sistemą.

Liudvinavo hidroelektrinė

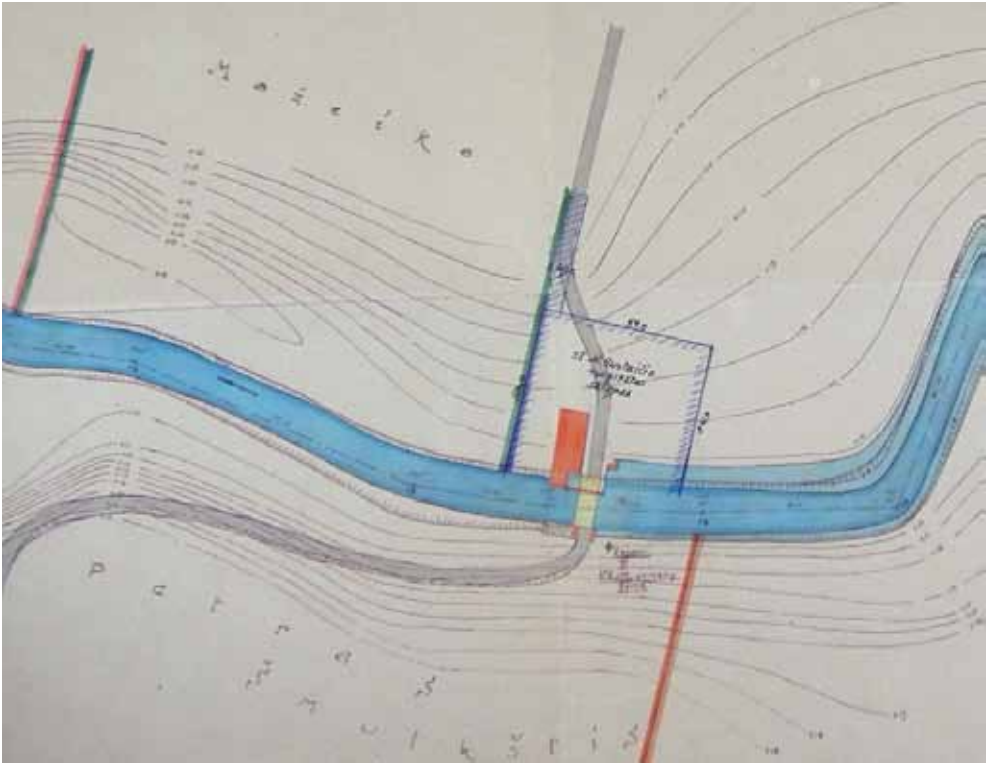
Pirmuosius Liudvinavo gyventojų namus elektra apšvietė iš Vindzbergo vandens malūno nuolatinės srovės 8 kW galios, 220 V generatoriaus. Kuriais metais tai įvyko nežinoma. Tačiau žurnalo „Savivaldybė“ straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoj ir jų veikimas 1930 m.“ p. 39 nurodyta, kad „Liudvinavo malūne veikia vandens turbina ir įrengtas 8 kW galios, 220 voltų nuolatinės srovės elektros generatorius. Prijungti 7 abonentai. Sunaudota per metus apie 1000 kWh elektros energijos. Tinklo ilgis 0,5 km. Elektros kaina 1 lt/kWh. Elektra buvo tiekama kada veikė malūnas.“ (Savivaldybė, 1931 m., Nr. 10, psl. 36–37).

Ant Dovinės upės Tarašiškių kaime vandens malūną 1930 m. pradėjo statyti Petras Šmulkštys.

Finansų ministerijos Prekybos ir pramonės departamentas 1930 m. rugsėjo 20 d. išdavė Petriui Šmulkščiui leidimą Nr.12467 pastatyti vandens malūną ant Dovinės upės.

Liudvinavo malūno ant Dovinės upės projektas, 1930 m.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1496, L. 28)

Liudvinavo malūno ant Dovinės upės situacijos planas, 1930 m.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1496, L. 29)

Liudvinavo gyventojų netenkino tiekiamos energijos kokybė ir valsčiaus savivaldybė 1938 m. gegužės mėn. sudarė koncesijos sutartį su vandens malūno savininku Petru Šmulksčiu.

„Elektros koncesijos sutartis jau patvirtinta. Marijampolės apskrities viršininkas jau patvirtino Liudvinavo valsč. Savivaldybės su malūno savininku P. Šmulksčiu 25 metų sutartį dėl tiekimo elektros Liudvinavo miesteliui. Tarifas: savivaldybei už gatvių ir įstaigų apšvietimą po 45 centus už kWh, kitiems abonentams po 95 centus už kWh. Elektros energija bus tiekama nuo saulėlydžio iki 23 valandos ir rytais – nuo ketvirtos valandos. Jei savivaldybė pageidautų energijos tiekimo laiką pailginti, tai koncesininkas turės šį pageidavimą vykdyti (Suvalkų kraštas, Nr. 20, 1938-05-21).

Deja, sutarties P. Šmulkštys netesėjo.

„Šįmet pavasarį valsčiaus savivaldybė buvo susitarusi su Tarašiškių kaimo vandens malūno savininku Šmulksčiu dėl geros elektros energijos Liudvinavo miesteliui. Sudaryta tuo reikalu sutartis koncesijos pagrindais 25 metams Marijampolės apskrities viršininko buvo patvirtinta. Einant sutartimi koncesininkas P. Šmulkštys turėjo pradėti tiekti Liudvinavui elektrą ne vėliau š. m. lapkričio 1 d., (1938 m. – S. B.) tačiau iki šiolei ne tik kad nepadarė jokių elektrai įrengimų, bet ir visai jau nebemano daryti. Tik be reikalo buvo gaišinamas įstaigoms ir sau brangus laikas iki sudarė sutartį.

Ir taip vėl liudvinaviečiai baigia gadinti akis prie duodamos miesteliui Vindsbergo malūno blogos elektros šviesos.“ (Lietuvos aidas, Nr. 528, psl. 7, 1938-11-21).

1939 m. Liudvinavo vandens malūne buvo vandens turbina 64 AG, elektros generatorius 34 kW galios, 220 V įtampos. Maksimalus apkrovimas 4 kW (Lietuvos energetika, t. I, psl. 137, 19 lentelė. Savarankiškos apskričių centrų ir miestelių elektrinės).

1939 m. prasidėjus karui, buvo apribotas žibalo pardavimas gyventojams. Gyventojai skubiai jungėsi prie elektros tinklo.

„Sumažėjus žibalui, Liudvinavo miestelio visi gyventojai gyvai griebėsi rengti savo butuose elektros lempas. Elektros energiją čia tiekia Vindzbergų vandeniui sukamas malūnas, tačiau nuo seno šis malūnas visai nevykusiai tiekia gyventojams elektros šviesą. Dėl dažno elektros mašinų gedimo ir kitų negalavimų, liudvinaviečiai dažnai turi būti be elektros šviesos ir turėti žibalinės lempas bei rūpintis žibalu.“ (Lietuvos aidas, Nr. 717, psl. 6, 1939-11-23).

Vykstant karo veiksams 1942 m. buvo inventorizuotos visos elektrinės.

Lietuvos energijos valdybai nepriklausančių viešų elektrinių sąrašas 1942 m. spalio mėn. 17 d.:

„p. 37. Liudvinavo malūnas Vandens turbina 65 AG, nuolatinės srovės elektros srovės generatorius 34 kW, 220 V, maksimalus apkrovimas 4 kW 1939 m.“

Po karo P. Šmulksčio malūne buvo įrengtas kintamos srovės 120 kW galios elektros generatorius ir tiekė elektros energiją Liudvinavo gyventojams.

„p. 29. Liudvinavo malūnas, hidroelektrinės įrengtas galingumas kW 120. Elektros energijos išdirbis 1957 m. tūkst. kWh 258.“ (Energetika, K., 1958, Nr.1–2, psl. 5).

1958 m. Liudvinave ant Šešupės upės pastatytas Liudvinavo malūnas. Jis pradėjo veikti kitais metais.

2007 m. UAB „Žaltytis“ buvusiam vandens malūne įrengė 242 kVA galios Liudvinavo HE.

Liudvinavo hidroelektrinė (žemutinis bježas), 2012 m. (Audriaus Bilio nuotrauka)

Antanavo HE

Už Marijampolės ir Puskelnių hidroelektrinių, su kuriomis jau susipažinome, pasitinka Antanavo HE. Dar 1938 metais akcinės bendrovės „Vandens jėga“ Puskelnių HE savininkai broliai Andziuliai, norėdami papildomai tiekti elektros energiją į Marijampolę, planavo pastatyti dar vieną hidroelektrinę. Buvo išigiję žemės sklypą netoli Surgučių kaimo.

Geras sumanymas buvo įgyvendintas po karo. 1957 m. buvo pastatyta 400 kW galios Antanavo hidroelektrinė, kuri veikia ir dabar. Hidroelektrinė priklauso UAB „Vandens jėgainės“.

Statoma Antanavo HE, 1955 m. (Gražvydo J. Gudyno nuotrauka)

Statoma Antanavo HE, 1955 m. rugpjūčio mėn. (Gražvydo J. Gudyno nuotrauka)

Hidroelektrinės pagrindiniai įrengimai: vandens turbinos (2×200 kW), elektros generatoriai (2×250 kVA) pradėjo veikti 1957 m.

Antanavo HE statybos darbuose daug padėjo studentų statybos būriai. Trumpai apie statybininko darbą keletą sakinių parašė Kauno politechnikos instituto studentų statybos būrio narys, energetikos veteranas Gražvydas Jonas Gudynas. Jis KPI baigė 1958 m., Panevėžio elektros tinkluose dirbo 1958–1999 m. elektrotechninės laboratorijos viršininku, gamybos ir technikos skyriaus viršininku, vyriausiuoju inžinieriumi.

„Mūsų KPI studentų (III–IV kurso) būrys atvyko 1956-ųjų rugpjūčio mėn. pradžioje. Pamainos keitėsi kas dvi savaites. Vyko užbaigiamieji darbai (elektrinė paleista 1957 m.) Dirbome betonavimo darbus. Vienintelė technika – maždaug 0,2 kub. m. betono maišyklė sukosi visą parą, tad teko dirbti tris pamainas. Betonas bėginiais vagonėliais (nuotr.) buvo paduodamas į betonavimo vietą. Jokių darbo rūbų bei apsaugos priemonių nebuvo, tad jau po pirmųjų dienų nuo darbo kastuvais delnai pasidarė pūslėti.

Darbams vadovavo nuo 1956 m. paskirtas statybos techninis vadovas inžinierius Povilas Mikalajūnas (1926–2010), vėliau dirbęs Alytaus ET direktoriaus pavaduotoju. Būryje buvo visų KPI fakultetų atstovai. Prisimenu būsimus elektrikus Antaną Rimgaudą Daniūną (1933–1994), Algirdą Lukoševičių, Romualdą Laukaitį, garsų automobilininką Edmundą Juozėną (1935–2010). Mūsų darbų būrys ir po darbo dienos dainavo, sportavo, visi buvo labai aktyvūs.“ (2012 m. balandžio 3 d.).

Studentai remontuoja geležinkelio bėgius.
Antanavo HE statyba, 1956 m. (Gražvydo J. Gudyno nuotrauka)

Antanavo HE, 2011 m. rugsėjo 10 d.

Laukianti restauravimo skulptūra „Šešupės elektra“, 2011 m. rugsėjo 10 d.

Pilviškių hidroelektrinių likimai

Pilviškiai nors ir nedidelis miestelis, tačiau elektrifikavimo pradžią pradėjo turėdamas dvi elektrines. Viena buvo geležinkelio stotyje, kita įrengta prie Šešupės vingio, A. Kromienės malūne.

Finansų, pramonės ir prekybos ministerijos įgaliotinis elektros stotims ištirti N. Lukavičius 1920 m. patikrino Pilviškių elektrines ir surašė ataskaitą:

„Pilviškių elektros stotys

Pilviškiuose yra dvi elektros stotys, viena iš jų žinioje Adolfinos Kromienės, pastatyta 1919 m. ant savos žemės ir savo mediniuose trobesiuose, Pilviškių mieste, 2 km nuo geležinkelio stoties. Elektros stotis veikia kaip šalutinė pramonės įstaiga prie malūno.

Ta stotis pirktą 1918 metais nuo vokiečių okupacinės valdžios už 13000 auksinų. Tirdamas elektros stotį 1920 m. liepos 26 d. radau:

1. Lokomobilis N Lantz 30 HP, Nr1217, 1902 m.
2. Dinamo mašina Nr. 15664, 220 V, 8,2 PS, 1210 aps/min.
3. Skaidomoji marmurinė lenta su 1 voltm. 1 amperm. ir 6 atsargūnai.
4. Geležies oro tinklas 2 km su 46 stulpais.

Elektros šviesa naudojasi malūnas ir miestelio gyventojai. Iš viso dega lempų: 40 lempų po 16 žv., 50 l. po 20 žv., 20 l. po 30 žv.

Aktai ir dokumentai apie pirkimą iš vokiečių virš paminėtų mašinų yra Kaune pas inž. Krasauką, Pakalnės g-vė Nr.15. Inž. Krasaukas buvo Prekybos ir Pramonės Skyriuje ir žadėjo pristatyti visus dokumentus o taipogi ir tinklo planus.

Kita elektros stotis Adolfo Cochres, dar neužbaigta statyti netoli geležinkelio stoties, statoma ant žemės ir savo mediniuose trobesiuose. Stotis veikia kaip šalutinė įstaiga prie malūno.

Stotis pirktą nuo vokiečių okupacinės valdžios Kazlų Rudoje, iš kur atgabenta į Pilviškį. Nesant savininko namie, negalima buvo sužinoti sulig pirkimo.

Tyrinėdamas elektros stotį š. m. liepos 26 d. radau:

1. Lokomobilis Heirich Lanz 50 PS, 10 atm/spaud. 1915 m. su dviem cilindrais
2. Dinamo mašina elektr. Gellsch. Hanz Stahl Nr. 1.185.404., 220 V. 124 A., 24,2 kW, 1120 aps/min.
3. Skaidomoji lenta su ampermetru 200 A, voltmetras 300 V.

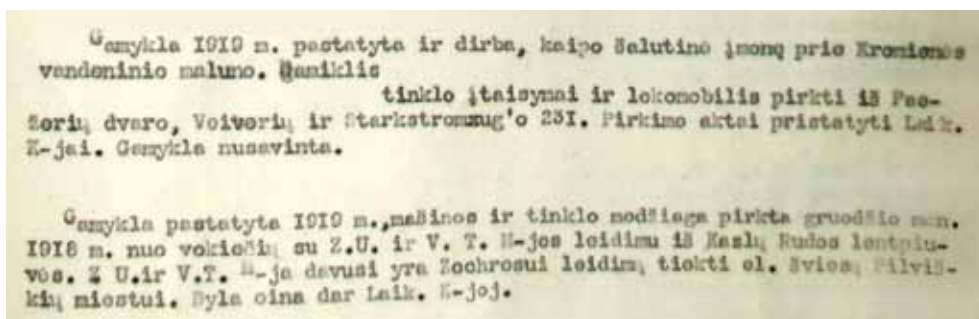
Geležinkelio laidų tinklas apie 2 km. Prieš karą Kazlų-Rudoj buvo pas Adolfą Cachros ūkio mašinų dirbtuvė pastaruoju laiku viskas atgabenta į Pilviškį. [...] Elektros šviesa duodama geležinkelio stočiai ir miestelio gyventojams. [...]“ N. Lukavičius (LCVA, F. 388, Ap. 2, B. 2005, L. 3).

Visų Lietuvoje elektrinių patikrinimo rezultatai buvo paskelbti dokumente „Elekt-

ros gamyklų bylos ir jų padėtis lig 15/I 1921 m.“, kuris saugomas Lietuvos centriniame valstybės archyve:

...p. 56 Pilviškių miestas „Gamykla 1919 m. pastatyta ir dirba, kaip šalutinė įmonė prie Kromienės vandeninio malūno. Gamiklis (*generatorius* – S. B.) tinklo įtaisymai ir lokomobiliai pirkti iš Paežerių dvaro, Veiverių ir Starkstromgung' o 231. Pirkimo aktai pristatyti Laik. K-jai. Gamykla nusavinta

p. 57 Pilviškių geležinkelio stotis „Gamykla pastatyta 1919 m., mašinos ir tinklo medžiaga pirktą gruodžio mėn. 1918 m. nuo vokiečių su Ž. Ū. ir V. T. M-jos (*Žemės ūkio ir Valstybės turto ministerija*) leidimu iš Kazlų Rudos lentpjūvės. Ž. Ū. ir V. T. M-ja davusi Zochrosui leidimą tiekti el. šviesą Pilviškių miestui. Byla eina dar Laik. K-joj.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 592, psl. 56, p. p. 56 ir 57; Elektros gamyklų bylos ir jų padėtis lig 15/I 1921 m.).

„Elektros gamyklų bylos ir jų padėtis lig 15/I 1921 m.“
(LCVA, F.388, Ap.1, B. 592, psl. 56, p. p. 56 ir 57)

Nusavinus elektrinę, vyko ilgi teisminiai ginčai ir 1924 m. spalio 26 d visas elektrinės turtas perduotas Adolfina Kromienei (LCVA, F. 388, Ap. 2, B. 2005, L. 137).

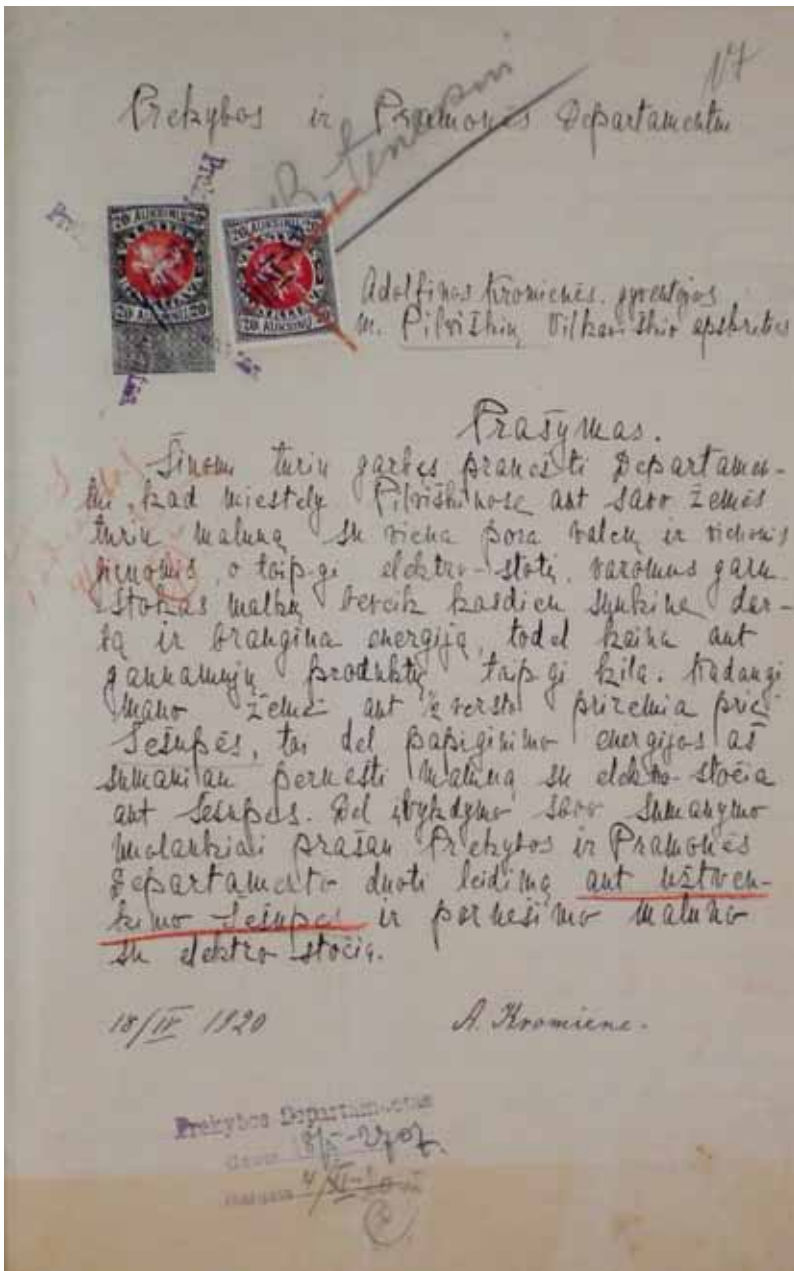
Malūno ir elektrinės savininkė Adolfina Kromienė, brangstant kuriai norėdama sumažinti gamybos sąnaudas, pasiryžo pradėti hidroelektrinių statybą. 1920 m. balandžio 18 d. rašė prašymą Prekybos ir pramonės departamentui ir prašė leidimo užtventki Šešupę ir panaudoti upės jėgą malimui ir elektros gamybai.

„Prekybos ir pramonės departamentui

Adolfinos Kromienės gyventojos m. Pilviškių Vilkaviškio apskrities

Prašymas

Šiuomi turiu garbės pranešti Departamentui, kad miestely Pilviškiuose ant savo žemės turiu malūną su viena pora valcų ir vienomis girmomis, o taipogi elektro-stotį, varomus garu. Stokas malkų beveik kasdien sunkina darbą ir brangina energiją, todėl kaina ant gaunamųjų produktų taipgi kyla. Kadangi mano žemė ant ½ versto prieina prie Šešupės, tai dėl papigimimo energijos aš sumaniau perkelti malūną su elektro stočia ant Šešupės. Dėl įvykdymo savo sumanymo nuolankiai prašau Prekybos ir Pramonės Departamento duoti leidimą ant užtventkimo Šešupės ir pernešimo malūno su elektro stočia. A. Kromienė 18/IV 1920“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 17).

Adolfinos Kromienės 1920 m. balandžio 18 d. prašymas leisti užtventki Šešupę, pastatyti vandens malūną ir hidroelektrinę (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 17)

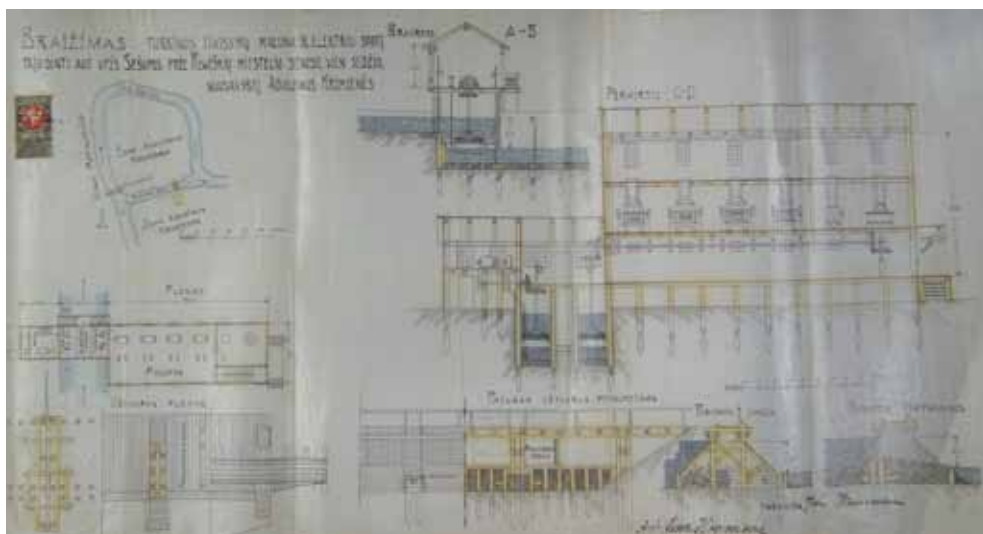
Ir netrukus Adolfina Kromienė galėjo pradėti įgyvendinti savo svajonę, panaudoti Šešupės energiją, 1920 m. lapkričio 4 d. gavo leidimą statyti vandens malūną ir hidroelektrinę.

„Kaunas, 1920 m. lapkričio 4 d.

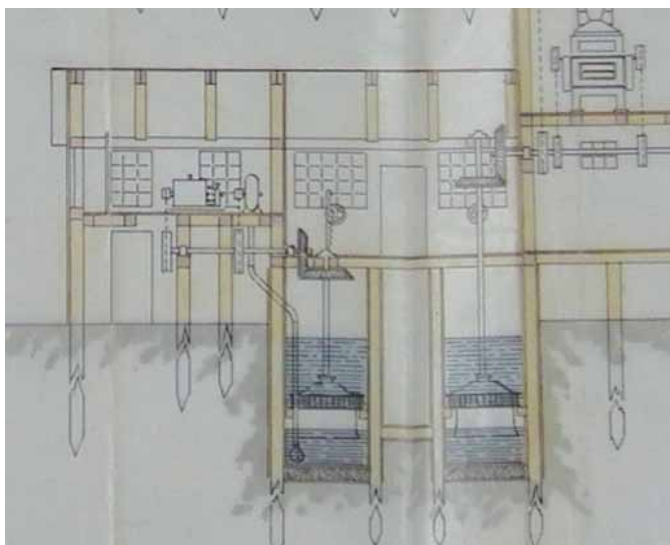
LEIDIMAS

Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministerija šiuomi leidžia p. Adolfinai Kromienei perkelti savo malūną ir elektros stotį ant upės Šešupės Pilviškių valsčiaus Vilkaviškio apskrityje.

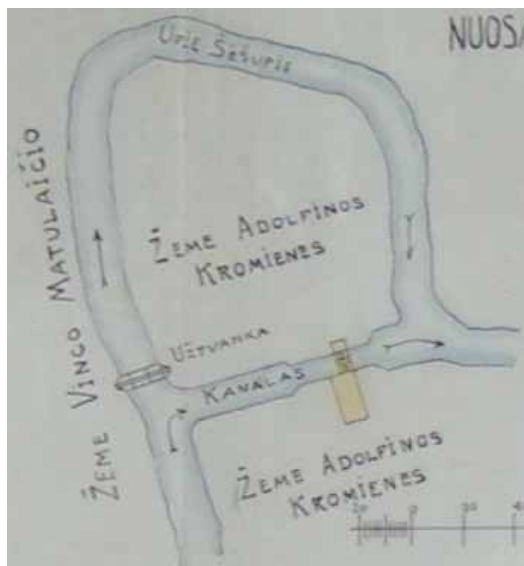
Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministeris“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 1).

Pilviškių vandens malūno ir hidroelektrinės projektas, 1920 m.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 20)

Pilviškių vandens malūno ir hidroelektrinės projekto fragmentas.
Turbinų ir elektros generatoriaus patalpa. Projektuojamos dvi vandens turbinos: 62 ir 50 AG
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 20)

Pilviškių vandens malūno ir hidroelektrinės projekto fragmentas. Hidroelektrinės planas (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 4, L. 20)

Tačiau be tinkamų tyrinėjimų suprojektuota medinė užtvanka negalėjo pasipriešinti Šešupės galiui. Per potvynius užtvanka būdavo pralaužiama ir reikėdavo remontuoti. Užtvankos remonto metu elektros generatorių sukdamo lokomobilis. Apie tai informavo dienraštis „Lietuva“:

„Miestelio apšvietimas. Pilviškiai.

Nors nuo seniai jau Pilviškiuose veikia dvi elektros stotys, bet abidvi nepajėgia gero apšvietimo palaikyti.

Kartu Cakryzo ir Kromienės stotys sugedo. Kromienė manė įtaisyti vandens malūną, o tada ir visą apšvietimą pagerinti. Du metus varytas darbas dabar apleistas, nustota vilties atsispirti prieš galingą Šešupės srovę, kuri kelintą kartą išnešė vandens malūnui darytą tvenkinį. Prieš tai visi tikėjosi sulauksią gero apšvietimo, bet dabar visų viltis dingo. R. Kalnelis (Lietuva, Nr. 284, psl. 4, 1924-12-16).

1931 m. žurnale „Savivaldybė“, straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoje ir jų veikimas 1930 m.“ buvo paskelbti ir Pilviškių elektrinės daviniai: „1 dyzelis 100 AG, 1 nuolatinės srovės elektros generatorius 23 AG, abonentų skaičius 180, bendras tinklo ilgis 2 km, abonentai suvartoja per mėn. 530 kWh, el. energijos kaina 1,25 lt/kWh“ (Savivaldybė, Nr. 10, psl. 34–35, p. 54).

Adolfinos Kromienės elektrinės tiekiamos energijos kaina netenkinio energijos vartotojų. Prašymo sumažinti energijos kainą nepatenkino.

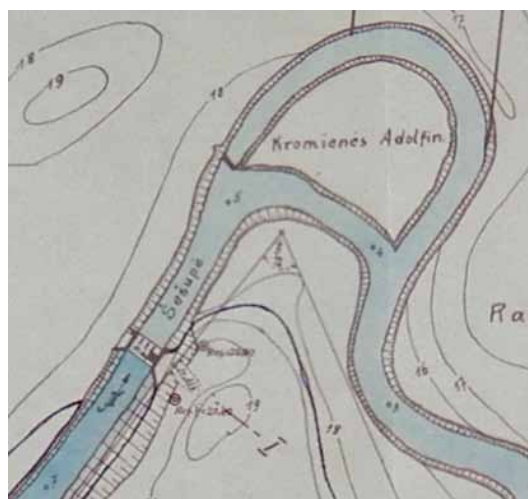
„Per brangi elektra. Elektros šviesa Pilviškiuose duodama tik nuo vakaro suteimos iki 23 val. ir už kWh ima po 1,15 lt. Neseniai buvo susidariusi delegacija, kuri nuvykusi pas elektros stoties savininkę Kromienę prašė elektros energiją atpiginti iki 1 lito už kWh ir šviesą tiekti iki 24 val. Prašymą savininkė delegacijai pažadėjo patenkinti, bet po savaitės pranešė, kad negalinti.“ (Suvalkietis, Nr. 9, 1936-02-29).

Nuolat remontuodama užtvanką, A. Kromienė įsitikino, kad 1920 m. užtvankos projektas netinkamas. Todėl 1936 metais nutarė perkelti hidroelektrinę į naują vietą ir pakvietė kitą projektuotoją.

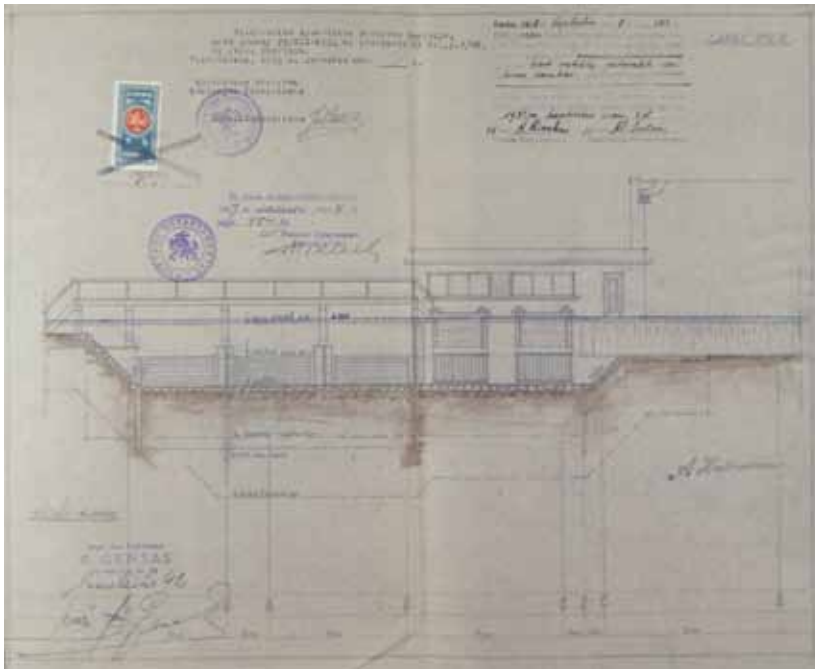

1936 m. gruodžio 2 d. A. Kromienės prašymas leisti statyti hidroelektrinę pagal naują projektą (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2105, L. 12)

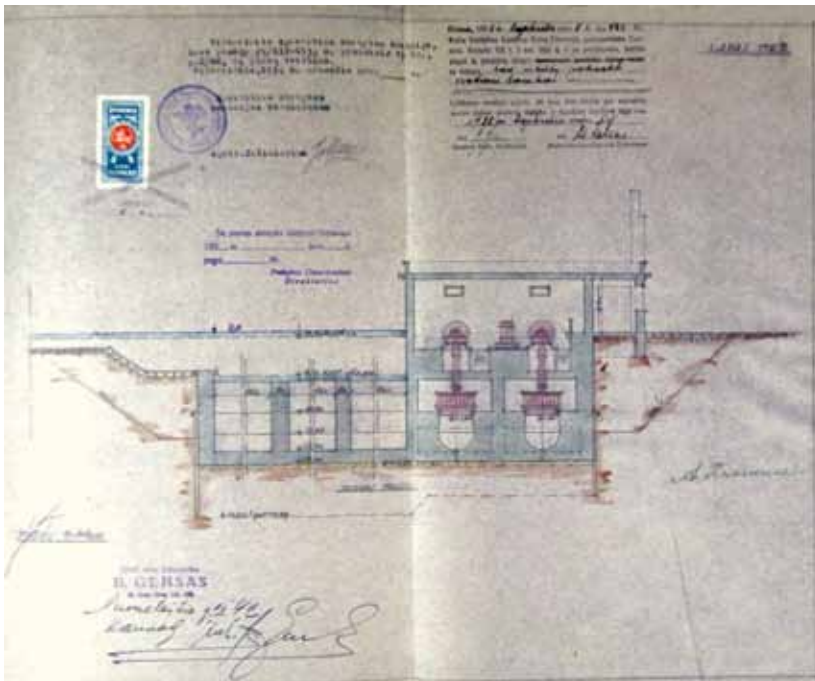
Prie prašymo pridėta klausimų lape nurodyta: projektuojamos dvi 80 AG vandens turbinos, numatoma gaminti 15000 kWh elektros energijos: 5000 kWh savo reikmėms, 10000 kWh miestelio apšvietimui. Hidroelektrinę suprojektavo dipl. inž. B. Gensas.

Pilviškių hidroelektrinės 1936 m. plano fragmentas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2105, L. 18)

1936 m. Pilviškių HE projektas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2105, L. 14)

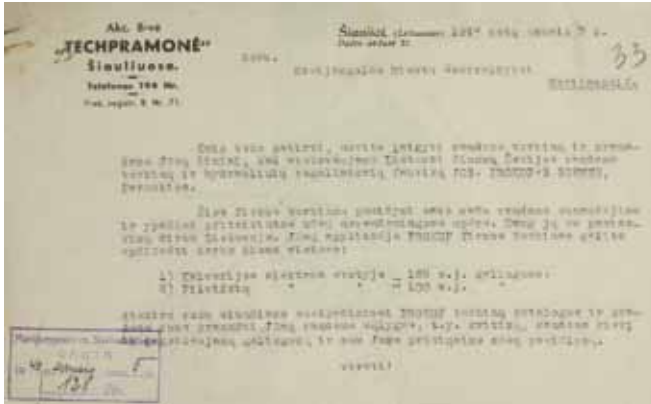

1936 m. Pilviškių HE pjūvis
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2105, L. 15)

Leidimas statyti Pilviškių hidroelektrinę pagal naują projektą A. Kromienei įteiktas 1937 m. sausio 9 d.

„Leidimas 1937 sausio 4 d. Nr. 484

Finansų Ministerija šiuo leidžia pil. Adolfinai Kromienei pastatyti ir įrengti ant Šešupės, ties Pilviškiais hidroelektro stotį pagal pridėtą prie šio leidimo projektą, prisilaikant įrašyto planuose Kelių Valdybos reikalavimo: kad nebūtų patvenkti svetimi laukai. /Finansų ministeris/“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2105, L. 4).

Akcinės bendrovės „Techpramonė“ informacija, kad Pilviškių HE įrengta fabrikos JOS. PROKOP'S SOEHNE, Pardubice 100 AG vandens turbina. (LCVA, F. 1362, Ap. 1, B. 685, L. 33)

1939 m. pramonės įmonių elektrinių sąrašė įrašyta ir Pilviškių hidroelektrinė: „Lentpjūvė, aliejaus spaudykla: 1 vandens turbina 100 AG, elektros generatoriai 53 ir 17 kW, 220 V, maksimalus apkrovimas 17 kW.“ (Lietuvos energetika, t. I, psl. 144, lentelė 21).

Pilviškių HE tiekė elektros energiją ne tik Pilviškių miestui, bet ir apylinkių gyventojams. Dienraščio „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Pilviškiai po 22 metų“ rašoma „[...] pažymėtinas p. Kromienės malūnas, kuriame gaminami visų rūšių miltai. Taip pat savininkės ant Šešupės pastatyta didelė elektros stotis, kuri tiekia visam miesteliui ir pašešupio ūkininkams šviesą. [...]“ (Lietuvos aidas, Nr. 30, psl. 3, 1940-01-19).

A. Kromienė hidroelektrinę pastatė už pusės kilometro nuo malūno. Malūnas elektros energiją naudojo iš elektros tinklo kaip abonentas, bet dokumentuose išliko pavadinimas malūnas-elektinė. Ir tai ateityje sukėlė daug problemų.

Per karą, frontui slenkant į rytus ir į vakarus, Pilviškių malūnas ir hidroelektrinė nenukentėjo. Sustojus frontui prie Vokietijos sienos, malūną ir elektrinę administravo kariškiai. Likusiuose be šeimininkų ūkiuose kariškiai nuiminėjo derlių, Pilviškių malūne malė miltus ir tiekė kariškiams maitinti.

1944 m. rugsėjo 7 d. LTSR Komisarų Tarybos nutarimu Pilviškių malūnas-elektinė perduota Vyriausiajai energijos valdybai. 1945 m. balandžio 13 d. vėl sugrąžinta Malūnų trestui. Apie tai rašoma 1945 m. balandžio 30 d. Vyr. energijos valdybos (VEV) rašte:

„Malūnų Trestas savo raštu Nr. 3667 iš š/m. balandžio mėn. 24 d. mums pranešė, kad pagal Komisarų Tarybos nutarimą Nr. 203 iš š/m. balandžio 13 d. Pilviškių elektrinė išimama iš Vyr. Energijos Valdybos žinybos ir perduodama Malūnų Trestui.

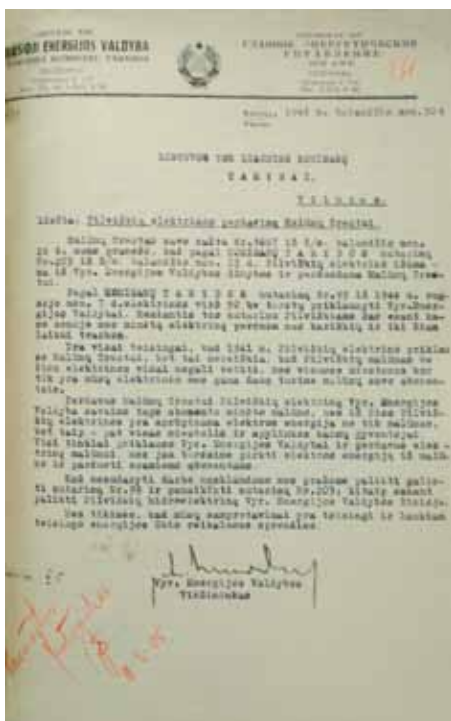
Pagal Komisarų Tarybos nutarimą Nr. 99 iš 1944 rugsėjo mėn. 7 d. elektrinės virš 50 kW turėtų priklausyti Vyr. Energijos Valdybai. Remiantis tuo nutarimu Pilviškiams dar esant karo zonoje mes minėtą elektrinę perėmėm nuo kariškių ir iki šiam laikui tvarkėmės.

Yra visai teisingai, kad 1941 m. Pilviškių elektrinė priklausė Malūnų Trestui, bet tai nereiškia, kad Pilviškių malūnas be šios elektrinės visai negali veikti, nes visuose malūnuose, kur tik yra mūsų elektrinės, mes gana daug turime malūnų savo abonentais.

Perdavus Malūnų Trestui Pilviškių elektrinę Vyr. Energijos Valdyba savaime taps abonentu minėto malūno, **nes iš šios Pilviškių elektrinės yra aprūpinama elektros energija ne tik malūnas, bet taip pat visas miestelis ir apylinkės kaimų gyventojai (paryškinta S. B.)**. Visi tinklai priklauso Vyr. Energijos Valdybai ir perdavus elektrinę malūnui, mes jau turėsime pirkti elektros energiją iš malūno ir parduoti esamiems abonentams.

Kad nesudaryti darbo nesklandumo mes prašome palikti galioti nutarimą Nr. 99 ir panaikinti nutarimą Nr. 203; kitaip sakant palikti Pilviškių hidroelektrinę Vyr. Energijos Valdybos žinioje.

Mes tikimės, kad mūsų samprotavimai yra teisingi ir laukiame teisingo energijos ūkio reikaluose sprendimo.“ (LCVA, F. R-754, Ap. 4, B. 61, L. 131).

LCVA, F. R-754, Ap. 4, B. 61, L. 131

Marijampolės rajono energijos valdybos valdytojas K. Kriščiūnas 1945 m. gegužės 3 d. rašte LTSR Liaudies Komisarų Tarybai nusiuntė raštą, kuriame išaiškino, kad Pilviškių malūnas yra už pusės kilometro nuo hidroelektrinės ir yra visiškai atskiri objektai. Pridėjo situacijos planą (L. 134). Aiškino, kad ant Šešupės yra dar kelios veikiančios hidroelektrinės ir energetikams koordinuojant hidroelektrinių darbą racionaliai išnaudojama upės vandens energija:

„1. Vyr. Energijos Valdybos žinyboje ant upės Šešupė yra ne tik Pilviškių hidroelektrinė, bet ir visa eilė kitų būtent: Suv. Kalvarijos, Marijampolės, Puskelnių ir Kud. Naumiesčio hidroelektrinės, kurių vanduo taip reguliuojamas, kad kuo racionaliau būtų išnaudojama šios upės vandens jėga elektros abonentų aprūpinimui. Palikus gi Pilviškių hidroelektrinę Valst. Malūnų Tresto žinyboje, šio tikslas bus grynai specifinis: viską derinti prie savo įmonės reikalavimų, nustelbiant kitų elektros energijos vartotojų reikalavimus.

2. Malūnas turi nuosavą elektros jėgainę – 100 AG dyzelis, kuri reikalui esant gali būti panaudota malūno reikalams. [...]

6. Malūnas ir hidroelektrinė, kaip jau minėjom anksčiau, sudaro du atskirus turto vienetus. Malūnas nuo hidroelektrinės yra apie pusės kilometro atstume ir aprūpinamas elektros jėga nuo bendro elektros tinklo kaip ir kitos vietos pramonės įmonės.

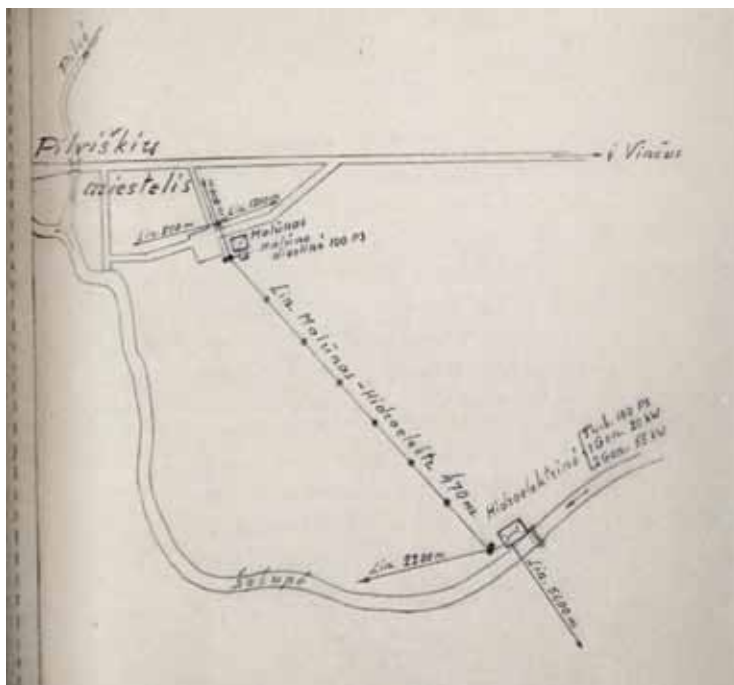
7. Malūną kariuomenės daliniui eksploatuojant ir vėliau jau valdant Valst. Malūnų Trestui – iki šiai dienai malūnas pilnai aprūpinamas jam reikalinga elektros jėga ir šviesa iš Rajono žinioje esamos hidroelektrinės. [...]“ (LCVA, F. R-754, Ap. 4, B. 61, L.132).

Energetikams teko ne tik atstatyti elektrines, bet ir aiškinti biurokratams, kad elektrinė, esanti už pusės kilometro, nėra malūnas.

1960 m. buvo sumontuota Pilviškių 35/10 kV pastotė. Pilviškių miesto ir apylinkių abonentus prijungus prie Lietuvos energetikos sistemos tinklo, hidroelektrinės veikla tapo nerentabili ir 1964 m. buvo sustabdyta.

Pagal 1936 m. projektą pastatyta Pilviškių HE prieš sustabdymą.
Fotografuota apie 1961 m. (nuotrauka iš Edmundo Gadišausko albumo)

Įrodymas, kad malūnas ir elektrinė – atskiri objektai
(LCVA, F.R-754, Ap. 4, B. 61, L. 134)

Pilviškių HE buvo atstatyta 2003 m. ir vėl tiekia apie milijoną kWh elektros energijos į Lietuvos energetinės sistemos tinklą.

Senosios Pilviškių HE likučiai prieš atstatymą
(Edmundo Gadišausko nuotrauka)

Pradėti montavimo darbai
(Edmundo Gadišausko nuotrauka)

Iškeltas vainikas
(Edmundo Gadišausko nuotrauka)

2003 m. atstatyta 220 kVA galios Pilviškių HE
(Edmundo Gadišausko nuotrauka)

Pilviškių hidroelektrinę 2003 m. atstatė Edmundas Gadišauskas. Joje įrengti du hidroagregatai po 110 kVA galios. Atstatymo darbus įamžino nuotraukose ir leido panaudoti rašant Pilviškių hidroelektrinės istoriją.

Kudirkos Naumiesčio elektrinės (1916–1973)

Pirmoji Kudirkos Naumiesčio arba tuo metu Vladislavovo elektrinė buvo įrengta vokiečių okupacinės karinės valdžios 1916 metais.

„El. gamykla pastatyta vokiečių 1916 m. miesto trobesiuose. Ten pat įtaisyta ir pieninė (žiūr. Naumiestis-pieninė). 14/VIII-1919 m. Reichsverwertungsamt pasiūlė Naumiesčio miesto Tarybai priimti gamyklą ir pieninę už 200000 auks., bet Taryba nesutiko priimti vokiečių sąlygas ir visas turtas paliko Tarybos globoje be užmokesnio. 7/VIII 1920 m. gamykla ir pieninė priimta F. PR. ir PR m-jos (*Finansų, pramonės ir prekybos ministerijos*) žinion. Dabar gamykla išnuomota Naumiesčio miesto Valdybai trimis metams nuo 1/VIII 1920 m. ligi 1/VII 1923 m. Nuomos mokestis 8% einamojo tarifo už kiekvieną kWh 7. skirstomoje gamyklos lentoje užrašyta ir po 25 auksinus mėnesiui už sandėlį. Požeminis kabelis neišnuomojamas, bet paliekamas miesto globoje. Esamoji sandėlyje el. medžiaga įkainota 687 auks. neišnuomojama, bet parduota Naumiesčio miesto Valdybai (žiūr. sutartį). Sutartis Valst. Kontr. patvirtinta.

Nuo 10/IX 1920 m. pagaminta 3632,1 kWh. Tarifas šviesos abonentams 5,9 auks. už kWh. Nuoma 0,47 a. už kWh. Skaitiklis įgytas, bet dar nepastatytas. Tinklą miesto Valdyba išnuomuoja J. Paprockiui 3 metams. Paprockis prašė M-jos ir antrą esamąjį lokomobilį išnuomoti.

M. Taubaniėnė kreipėsi į M-ją prašydama grąžinti jai vieną lokomobilį iš el. gamyklos ir siurblių (pompa), bet prirodymų kad lokomobilis yra jos nuosavybė nepristatė.

Okupacijos metu vokiečiai prie el. gamyklos įkūrė ir pieninę. Pieninės turtas pačių vokiečių surašytas Naumiesčio miesto Valdybos globoje. Tai buvo viena didžiausių Lietuvoje pieninė (žiūr. inž. Bacevičiaus pranešimą).

Inventaraufnahm der Mochkerei ir Sch actin Bericht uober die Mochherei Vladislavovo.

B-vė Extrans kreipėsi į P/PR ir PR ministeriją prašydama perduoti arba išnuomoti tą pieninę. 26/IV 1920 m. įvyko F. PR. ir PR. ministerijoje pasitarimas, kuriame Extranso atstovai pareiškė norį perkelti pieninę į kitą vietą.

Nutarta Extranso pasiūlymą priimti, bet su sąlyga, kad kontragentas susitars su Kooperacijos Bendrovių Sąjunga. Žiūr. posėdžio nutarimus Naumiesčio pien. Reikalų.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 592, p. 47).

Iš Kudirkos Naumiesčio m. burmistro Z. Skirgailos informacijos 1932 m. sužinojome apie elektrinės veikimą. „Miestas turi savo elektros stotį, kuri 1926 metais išnuomota 18 metų. Susitarta, kad nuomininkas tiek miestui gatvėms apšviesti 2500 žvakių (2500 vatu). Elektros šviesa tiekiamą nuo vakaro – pradėjus temti, iki 24 valandai. Žiemos metu dar ir rytais – nuo 5 val. 30 min. iki prašvitus. Ta pačia sutartimi nuomininkas privalo tiekti elektros šviesą miesto gyventojams už atlyginimą ne daugiau

10% didesnį, kaip Kauno mieste, o technikos reikalams – už tą pačią kainą, kaip Kauno mieste. [...] (Savivaldybė, Nr.12, psl. 19, 1932 m.).

Kudirkos Naumiesčio miesto Valdyba 1926 m. miesto elektrinę išnuomavo broliams Vulfui Frenkeliui, Giršai Frenkeliui ir Maksimui Abramavičiui iki 1944 metų.

1931 m. žurnale „Savivaldybė“ straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoj ir jų veikimas 1930 m.“ poz. 45 nurodytos elektrinės pagrindinių įrengimų charakteristikos:

„Naumiesčio (Šakių apskr.): 1 dyzelis 40–50 AG, 1 dyzelis „atsarginis“ 40–50 AG, 2 elektros generatoriai po 33 kW, srovė nuolatinė, įtampa 220 V, bendras tinklo ilgis 6,5 km., abonentų 209, nėra skaitiklio, elektros energijos kaina 1,6 lt./kWh šviesai ir 1,0 lt/kWh motorams. Nuomininkas H. Frenkelis. Nuoma 1926–1944 m. Gatvių apšvietimui 2500 žv. nemokamai.“ (Savivaldybė, Nr. 10, 1931 m., psl. 36–37).

Susipažinę su veikiančiomis ant Šešupės, Kalvarijos, Pilviškių ir statoma Puskelnių hidroelektrinėmis Kudirkos Naumiesčio elektrinės nuomininkai broliai Vulfas Frenkelis, Girša Frenkelis ir Maksimas Abramavičius 1938 m. gegužės 6 d. pateikė Prekybos departamentui prašymą statyti hidroelektrinę Kudirkos Naumiestyje ant Šešupės.

„Turime garbę prašyti pagal pridėtą projektą leisti įrengti Kud. Naumiesčio ant Šešupės upės hidroelektros stotį. Priedų: projektas ir klausimų lapas. 1938 05 05 d. (parašai: V. Frenkelis, G. Frenkelis ir M. J. Abramavičius)“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2309, L. 8).

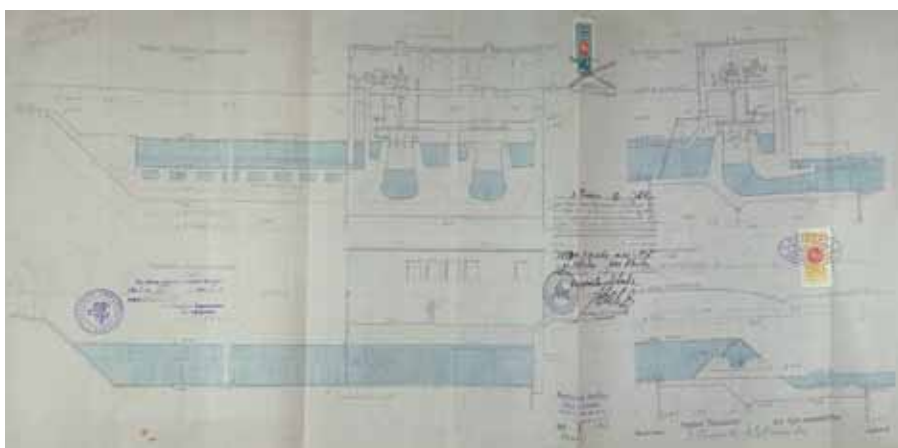
Klausimų lape (1938-05-05) nurodyta, kad hidroelektrinė bus įkurta 1938 m. Vandens turbinų galia 240 kW. Rezervinis dyzelis 250 AG. Elektros energijos gamyba planuojama apie 120000 kWh.

1938 m. gegužės 6 d. prašymas leisti statyti hidroelektrinę (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2309, L. 8)

Kudirkos Naumiesčio HE tvenkinys ir užtvanka
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2309, L. 11)

Kudirkos Naumiesčio HE išilginis užtvankos ir hidroelektrinės pjūvis
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2309, L. 14)

Statybos leidimas išduotas 1938 birželio 8 d., Nr. 11833 (L. 11)

Hydroelektrinės statybos darbai vyko labai intensyviai. Tai paskelbė trumpoje žinutėje dienraštis „Lietuvos aidas“.

„Darbai vykdomi dieną ir naktį. Kud. Naumiesty prie naujai statomo tilto ir hidroelektros stoties darbai vykdomi dieną ir naktį, todėl darbininkai gerai uždirba, o ūkininkai dejuoja, kad atėjo sunkūs laikai, nes negauna pasisamdyti darbininkų.“ (Lietuvos aidas, Nr. 395, psl. 5, 1938-09-02).

Hydroelektrinė pastatyta ir paleista veikti per tryliką mėnesių. Tačiau miesto gyventojai nekantravo ir laukė, kada pradės veikti hidroelektrinė ir tiekis elektros energiją ištisą parą. Gyventojai norėjo naudotis radijo aparatais ir dienos metu.

„Užtruko hidroelektrinės stoties statyba. Jau seniai turėjo pradėti veikti dabar statoma ant Šešupės hidroelektrinė stotis, tačiau, nors jau ir mašinos gautos, montavimo darbai dar nepradėti. Gyventojams dėl to didelė skriauda, nes nesant dienos metu elektros, negalima klausytis radio, o Naumiestyje šiais metais kaip tik paplito tinklinių radio aparatų skaičius.“ (Lietuvos aidas, Nr. 343, psl.6, 1939-07-04).

Kudirkos Naumiesčio HE pradėjo veikti 1939 m. liepos mėn. viduryje (15–18 d.). „Lietuvos aidas“ 1939 liepos 21 d. paskelbė, kad jau tiekama taip ilgai laukta kintamos įtampos srovė ir gyventojai gali klausytis radio ir dienos metu..

„Pakeitus mieste elektros srovę iš nuolatinės į kintamą, radio abonentų skaičius padaugėjo. Prieš tai daugelis žinodami, kad srovė bus keičiama, vengė aparatus pirkti.“ (Lietuvos aidas, Nr. 388, psl. 6, 1939-07-21).

Prasidėjus karui buvo normuojamas žibalo pardavimas. Nustačius labai mažas parduodamo žibalo normas, gyventojai pradėjo sparčiai elektrifikuoti savo būstus. Bet ir čia atsirado naujų problemų.

„Suvaržius žibalo pardavimą, daugelis neturtingesniųjų ir darbininkų nori įsivesti elektrą, bet didžiausių sunkumų sudaro skaitiklių įsigijimas, nes elektros stotis tuo reikalu nesirūpina ir jų nei nuomai nei išsimokėtina neduoda, o Naumiesty jų negalima ir gauti. Neturtingas darbininkas iš karto sumokėti 40 lt. nepajėgia, o vartoti energiją be skaitiklio dar brangiau išeina. Šiuo metu K. Naumiestis apšviečiamas naujai pastatytos hidroelektros stoties. Už 1 kW mokama po 0,82 ct.“ (Lietuvos aidas, Nr. 702, psl. 6, 1939-11-20).

Netoli nuo Kudirkos Naumiesčio esantys Sintautai, taupydami skystąjį kurą nutarė nutiesti elektros tiekimo liniją iki hidroelektrinės ir naudoti elektros energiją ne tik apšvietimui, bet ir gamyboje. Tačiau karo metu nupirkti varinių laidų elektros tiekimo linijai buvo labai sunku.

„Sintautai šviesos ir energijos ims iš Naumiesčio. Kud. Naumiestyje šįmet pradėjusi veikti hidroelektros stotis pagamina tiek energijos, kad jos gali užtekti ir žymiai didesniai miestui. Todėl numatoma jos tiekti aplinkiniams miesteliams. Pirmieji iš Naumiesčio elektros „pasiskolinti“ nutarė Sintautai, už 16 km. esantis miestelis. Čia gerai veikianti pieno perdirbimo b-vė, pabrangus ir atsiradus reikalo taupyti skystąjį kurą, nutarė pieninės mašinas sukurti elektrą. Be to, ši b-vė yra numachiusi įrengti didelį modernų elektrinį malūną ir kepyklą, kurioje duona būtų kepama ir apylinkės ūkininkams. Šis sumanymas jau šįmet turėjo būti įgyvendintas. Tam jau ir lėšos yra paskirtos. Bet darbas sukliuvo pristigus reikalingos medžiagos.

Elektrą pradėjus tiekti Sintautams, naumiestiečiams jos kaina bus sumažinta. Šiuo reikalu Kud. Naumiesčio savivaldybė jau dabar tariasi su hidroelektrinės savininku. Dabar už elektros kWh šviesai naumiestiečiai moka 82 ct.

Kudirkos Naumiestyje labai aktualus kuro klausimas. „Rajonas nemiškingas. Į miestą nei durpių nei malkų pakankamai neprivežama. Anksčiau vietos gyventojai kurui daugiausia naudodavo akmens anglis, briketus, kurių mažais kiekiais pirkdavosi Širvintoje (*Vokietijoje*). Bet dabar, karui prasidėjus, ten kurui reikalingos medžiagos neparduodamos.“ (Lietuvos aidas, Nr. 804, psl. 3, 1939-12-30).

Kudirkos Naumiesčio hidroelektrinė, nors buvo suprojektuota diplomuoto specialisto, bet nepakankamai įvertinta Šešupės galia. Per potvynį atsiskleidė projektavimo klaidos. Trumpoje žinutėje „Elektros jėgainė neišlaikė egzamino“ dienraštis „Lietuvos aidas“ informavo skaitytojus.

„Kud. Naumiesčio savivaldybės koncesioninkas S. Frenkelis ir Co pereinamais metais ant Šešupės pastatė vandens jėgainę, kuri elektra aprūpina miestelį. Šios jėgainės savininkas buvo pasiūvęs elektra aprūpinti ir artimiausių kaimų ūkininkus bei miestelius. Tačiau platesniu mastu elektros tiekimą sutrukdė šio pavasario potvynis, nes betono užtvanką ir krantus pavasarinis potvynis gerokai apgadino. Vanduo net mašinų patalpas buvo apšėmęs. Padaryta daug nuostolių. Šiuo metu atliekamas remontas. Šviesa miestui tiekiamą iš šiluminės stoties. Nuostoliai įvykę dėl blogos techninės priežiūros. Net vandens debetas pavasarį buvęs klaidingai apskaičiuotas.“ (Lietuvos aidas, Nr. 215, 1940-05-09).

Trumpa Kudirkos Naumiesčio elektrinės charakteristika, 1940 m.: „2×180 AG vandens turbinos, 1 dyzelis 50 AG; 2×120 ir 54 kW galios kintamos srovės generatoriai, 220/380 V, maks. apkrovimas 70 kW. Savininkai 1940 m. birželio 15 d. broliai Frenkeliai.“ (Elektra Lietuvoje, Vilnius, 1980, tarnybiniam naudojimui, 1 priedas, poz. 70).

Po 1940 m. birželio 15 d. TSRS invazijos Lietuvoje prasidėjo pramonės nacionalizacija. 1940 m. rugpjūčio 1 d. į brolių Frenkelių hidroelektrinę atvyko nacionalizavimo komisija, kuri „liaudies vardu“ nacionalizavo hidroelektrinę. Nacionalizavimo akte tiksliai nurodyti pagrindinių įrengimų gamintojai ir galia: „Vandens turbinų gamintojas „Societe Hydro Mechanique Toulouse“ su turbinų greičio reguliatoriais. 180 AG 2 vnt. Generatoriai firmos A. C. B. C., trijų fazių 150 kVA 2 vnt. Dyzelis firmos „Deutz“ 55 AG 1 vnt. Generatorius kintamos srovės, 3-jų fazių, 380/220 V, 67 kVA 1 vnt. Generatorius nuolatinės srovės, firmos AEG 2x220 V, 38 kW. El. motoras kintamos srovės 45 AG 1 vnt. Dinamo maža akumulatoriams krauti 1 vnt.“ (LCVA, F. R-771, Ap. 2a, B. 602).

1941 m. prasidėjus karui hidroelektrinė nenukentėjo.

Frontui slenkant į vakarus karo veiksmai prie Lietuvos–Vokietijos sienos vyko apie du mėnesius, bet hidroelektrinė nenukentėjo.

Galime palyginti Lietuvos energijos elektrinių stovio vertinimus 1944 m. rugpjūčio 25 d. ir 1945 m. sausio 1 d.

1944 m. rugpjūčio 25 d. vertinimas: Kudirkos Naumiesčio elektrinėje buvo: „1 dyzelis 50 AG, dvi vandens turbinos po 180 AG, elektros generatoriai kintamos srovės 54, 2 po 150 kVA. 15 kV pastotė su 160/120 kVA galios transformatoriumi ir linija iš Rytprūsių. Padėtis nežinoma dar vokiečių okupuota.

1945 m. sausio 1 d. Kudirkos Naumiestis. 1944 m. gruodžio 19 d. miestas buvo evakuotas. Dyzelinė ir hidroelektrinė liko nepažeistos. Tiksliai dyzeliui nėra elektros generatoriaus. Viena turbina dalinai demontuota ir išvežta į Marijampolės HE. Įvertinant karo aplinkybes K. Naumiesčiui elektros energijos pakaks ir iš vieno hidroagregato. (1943 m. maksimumo metu apkrovimas buvo 150 kW.) Kadangi iki evakuacijos žemos įtampos elektros tinklas (apie 50 km.) buvo 100% sunaikintas, elektrinė neveikė. Be to, K. Naumiesčiui elektros energija buvo tiekama iš Rytprūsių per 15 kV ETL. Galios transformatorių iš 15/0,4 kV pastotės vokiečiai išvežė. Pastotės įrengimai išvežti Marijampolės elektros tinklo atstatymui.“ (Energetikos muziejus, F.1, Ap.1, B. 5).

Elektros tinklo atstatymo darbus Suvalkijoje vykdė Komunalinio ūkio ministerijos Marijampolės tarprajoninės elektromechaninės dirbtuvės (dabar UAB „Elektrifikacijos darbai“), jų žinioje buvo ir Kudirkos Naumiesčio hidroelektrinė. Praslinkus frontui, vykdant hidroelektrinės remontą ir vieną vandens turbiną perkeliant į Marijampolę, vyko detektyvinė istorija ir apie tai parašyta straipsnyje „Marijampolės miesto elektrinės ir Šešupės hidroelektrinių kaskadas“.

Žurnale „Energetika“ 1958 m. sausio 1 d. Lietuvoje veikiančių hidroelektrinių sąrašė p. 22, nurodyta: „K. Naumiesčio HES, įrengtas galingumas 324 kW, 1957 m. elektros energijos pagaminta 563 tūkst. kWh“ (Energetika, K., 1958, Nr. 1–2, psl. 5).

Lietuvoje pastačius stambias elektrines, Kudirkos Naumiesčio HE tapo nerentabili ir 1973 m. buvo sustabdyta.

Kudirkos Naumiesčio hidroelektrinės likučiai, 2012 m. (Audrius Bilio nuotrauka)

Laikas ir žmonės hidroelektrinės neišsaugojo. Šešupė plukdo vandenį pro hidroelektrinės ir užtvankos likučius.

Kudirkos Naumiesčio HE liko vienintelė Šešupės kaskado neatstatyta hidroelektrinė.

Vilkaviškio savivaldybės elektrinės

Apie pirmąją Vilkaviškio elektrinę sužinome iš Finansų, pramonės ir prekybos ministerijos įgaliotinio elektros stotims ištirti 1920 m. pranešimo.

„El. gamykla pastatyta vokiečių okupacijos valdžios 1916 m. Gamyklą nupirko iš vokiečių Vilkaviškio miesto Valdyba su Ž. U. ir V. T. M-jos (*Žemės ūkio ir Valstybės turto ministerijos*) leidimu. Žiūr. Vilkaviškio el. stoties bylą ir anketos lapą.“ (LCVA, Ap. 1, B. 592, punktas 89).

„Vilkaviškio Miesto Savivaldybės elektros stotis 1918 m. gruodžio mėn. 28 d. išpirkta iš vokiečių okupacinės valdžios už 80000 markių (*auksinų*) ir pradėjo veikti nuo 1919 m. sausio 2 d. Lėšas stočiai išpirkti sudarė miesto gyventojų paskola, kuri buvo surinkta platinant tam tikrus Miesto Savivaldybės išleistus obligacijos lakštus. Elektros stotį sudarė du garo lokomobiliai 60 PS ir 15 PS ir keletas kilometrų geležinio oro laidų tinklo. Stotis buvo labai bloga. Lokomobiliai kūrenami malkomis. Eksploatacijos išlaidos be galo didelės. Vien kurui išleidavo iki 47% visų išlaidų.“ [...] (A. Sajeta. „Vilkaviškio savivaldybė 1918–1938 m.“, 1938 m.).

Elektros energijos savikaina esant susidėvėjusiems įrengimams buvo didelė ir elektrinės veikimas davė nuostolius. Miesto savivaldybė, norėdama sumažinti elektros energijos savikainą, prie elektrinės miestiečių poreikiams buvo įrengusi vonias.

Apie nuostolingą elektrinės darbą rašė žurnalas „Sietynas“:

„Vilkaviškio miesto elektrinė dėl didelio mašinų remonto davė daugiau kaip 65 tūkst. auksinų deficito ir dabar, kurui ir tepalui pabrangus ir tarnautojams algas pakėlus, numatomas dar didesnis deficitas ateinantiems metams, – todėl Miesto Valdyba nutarė pakelti elektros energijos kainą nuo 7 iki 10 auksinų už kilovatvalandę. Taip pat nutarta pakelti kainas už maudykles, esančias prieš elektrinę ir vietoje 10 auks. imti 15 auks. nuo vanos (*vonios*), o Miesto Tarybos tarnautojams leisti naudotis vanomis dovanai. [...] (Sietynas, Nr. 1, 1922, psl. 27–28).

Vilkaviškio miesto savivaldybė, norėdama sumažinti išlaidas kurui, 1926 m. spalio 15 d. įsigijo naują „Deutsch“ 120 AG dyzelinį variklį.

„Gerina elektros stotį. Vilkaviškis. Vokiečiai karo metu čia buvo įrengę elektros stotį, kuri po jų išėjimo teko miesto savivaldybei. Bet kadangi mašinos jau buvo senos ir dažnai reikalaujančios didelio remonto, o lokomotyvas mažo pajėgumo, malkomis kurenamas, per metus sunaudodavo kuro už 60000 litų, todėl elektros kilovatas abonentams kainavo net 1 lt. 50 ct. Tuo būdu elektros apšvietimas ne visiems miesto gyventojams buvo prieinamas ir pati savivaldybė jokios naudos neturėdavo. Todėl savivaldybė, norėdama papiginti miesto gyventojams elektros apšvietimą, neseniai Vokietijoje nupirko „Deutz“ firmos naują miesto elektros stočiai motorą, už 60000 su viršum litų, kuris šiomis dienomis pargabentas ir bus pastatytas ir paleistas į darbą. Motoras yra 120 AG pajėgumo.“ (Lietuva, Nr. 195, psl. 5, 1926-08-31).

1930 m. žurnale „Savivaldybė“ buvo paskelbti Vilkaviškio elektrinės duomenys. „Vilkaviškio elektros stotis buvo pastatyta 1916 m. okupacinės valdžios. 1918 m. pabaigoj, išeinant vokiečiams iš Lietuvos, elektrinę perėmė miesto savivaldybė. Vil-kaviškio elektrinės duomenys:

elektros tinklas	7800 m.
abonentų skaičius 1924 m.	520
abonentų skaičius 1929 m.	681
savikaina 1924 m.	1,42
savikaina 1929 m.	1,16
parduodama kaina 1924 m.	1,50
parduodama kaina 1929 m.	1,50“

(Savivaldybė, 1930, Nr. 9, psl. 5)

1931 m. žurnale „Savivaldybė“, straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoje ir jų vei-kimas 1930 m.“, poz. 77 buvo paskelbti Vilkaviškio elektrinės pagrindiniai parametrai: „3 dyzeliai bendros 165 AG, nuolatinės srovės 7 elektros generatoriai bendros 110,5 kW galios, įtampa 440 V, tinklo ilgis 7,8 km., abonentų sk. 701, 4 elektros motorai bendros 28,5 kW galios, pagaminta 87506 kWh elektros energijos, elektros kaina abonentams 1,35 lt., motorams 1,20/0,55 lt.“ (Savivaldybė, Nr.10, psl. 38–39, 1931 m.).

Susipažinus su elektrinės įrengimų charakteristikomis, buvo 7 elektros generato-riai, sunku įsivaizduoti, kaip reikėjo užtikrinti elektros energijos gamybą.

Vilkaviškio miesto savivaldybės nauja elektros stotis pradėta statyti 1931 m. ir baigta 1932 m. Pakeitus buvusią nuolatinę elektros srovę į kintamą iš abonentų buvo išpirkti nuolatinės srovės skaitikliai ir elektros motorai.

Naujoje elektrinėje pirmasis 240 AG dyzelinis variklis su kintamos elektros srovės 200 kVA generatoriumi pradėjo veikti 1932 m. kovo 15 d. Nenutraukiant elektros energijos vartotojams, veikė abi elektrinės, palaiapsniui buvo keičiamas tinklas ir prijungiami vartotojai prie naujos elektrinės. Apie tai rašė laikraštis „Suvalkietis“:

„Nauja elektros stotis jau veikia. Naujai pastatytoji Vil-kaviškio miesto savivaldy-bės elektros stotis pradėjo veikti š. mėn. 15 dieną. Tuo tarpu į darbą paleistas tik vienas naujas dyzel-motoras 240 PS, kuris tiesiogiai sujungtas su generatorium 200 kVA. Srovė dabar leidžiama tik nauju variniu tinklu nutiestomis linijomis ir apšviečia šias gatves: Vytauto, Kapų, Malūno ir Prieglautos; taip pat apšviečia už 5 km esančią Vil-kaviškio geležinkelio stotį, kuri iki šiol elektros visai neturėjo. Kitus rajonus, kur dar nėra nutiesto naujo varinio tinklo, apšviečia senoji, kitoj vietoj esančioji miesto sav. elektros stotis. Tačiau tikimasi, kad per pusantro mėnesio visose linijose senas geleži-nis vokiečių paliktas tinklas bus pakeistas nauju ir iš senosios stoties kelios geresnės reikalingos mašinos taip pat bus perkeltos į naują stotį. Tuomet jau visas miestas turės naują kintamąją elektros srovę ir gerą šviesą. Jau gautas reikalingas skaičius naujų skaitiklių ie eina skubus perjungimas. Tenka pastebėti, kad laike perėjimų iš senosios į naują elektros stotį ir iš vienos srovės į kitą šviesa nė vieną vakarą nebuvo nutraukta.

Prie naujos stoties savivaldybė įrengė iš keturių kambarių ir penkių vonių švorią, jaukią ir higienišką maudyklę. Ji sunaudos elektros stoties perdirbtą, bet švarų ir

šiltą vandenį, kas miesto gyventojams sudarys didelį patogumą, o savivaldybei duos gražaus pelno.“ (Suvalkietis, Nr. 13, 1932-03-27).

Iškilmingas elektrinės atidarymas įvyko 1932 m. rugpjūčio 31 d. Iškilnėse kalbėjo Vilkaviškio miesto burmistras A. Sajeta:

„Vilkaviškio miesto savivaldybė 1918 metais iš vokiečių okupacinės valdžios nupirko elektros stotį, kurią iki šio laiko pati eksploatavo. Anksčiau stotis tilpo išnuomuose patalpose, todėl negalėjo plėstis. Dabar pastatyta nuosava patalpa ir jai perkeltos senos ir pastatytos naujos mašinos.

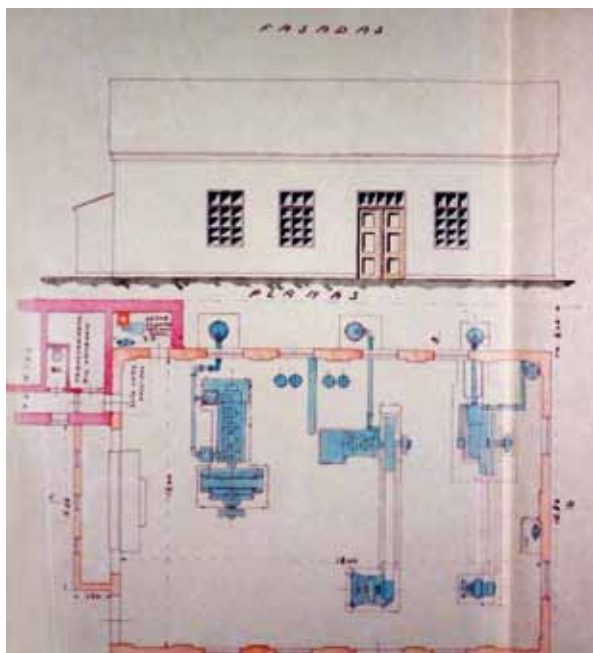
Stoties trobesys yra 18 metrų ilgio, 12 metrų pločio, be to, prie jo perdirbtos iš senų tvartų vonios 17 metrų ilgio, 5,5 m. pločio.

Stoties pajėgumą sudaro trys agregatai 240, 100 ir 50 AG, iš kurių 240 AG naujas, o du paskutiniai perkelti iš senosios stoties, tik nupirkti nauji generatoriai. Be to, pastatyta nauja skirstomoji lenta.

Pertvarkant elektrinę, pakeista nuolatinė srovė, kuri iki šiol buvo, į kintamą, todėl teko pakeisti ir visas geležinis tinklas variniu.

Į tolimesnes vietas, kaip į Vilkaviškio geležinkelio stotį, kuri anksčiau neturėjo elektros, o taip pat į kareivines elektros energija tiekama transformuojant 380/220 V į 6000 V, o vietose pertransformuojant į 220/380 V., tam reikalui pastatyti 3 transformatoriai. Per miestą aukšto įtempimo linija nutiesta požeminiu kabeliu.

Elektros stoties ir vonių patalpų statybos darbai kaštavo 60400 lt., dyzelmotoras, dinamo mašinos, skirstomoji lenta – 129785 lt., trims dyzelmotorams ir dinamo mašinoms fundamentai, be to, senų dyzelmotorų demontavimas, pervežimas ir su-

Vilkaviškio miesto savivaldybės elektrinės projektas (fasadas)
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1728)

montavimas, pakeičiant sudilusias dalis – 159000 lt., išilginis kranas ir kiti smulkūs statybos darbai – 6000 lt., tinklo pakeitimas su darbu – 61280 lt., viso 275452 litų.

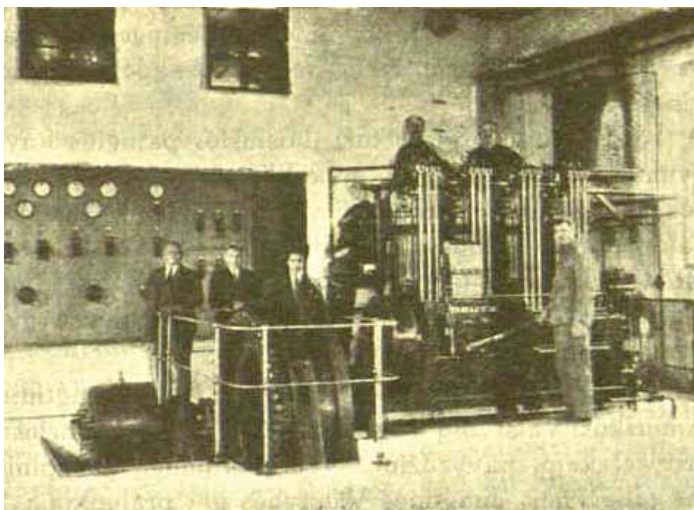
Vilkaviškio miesto savivaldybės elektrinės ir elektros tinklo darbų baigimo aktas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1728)

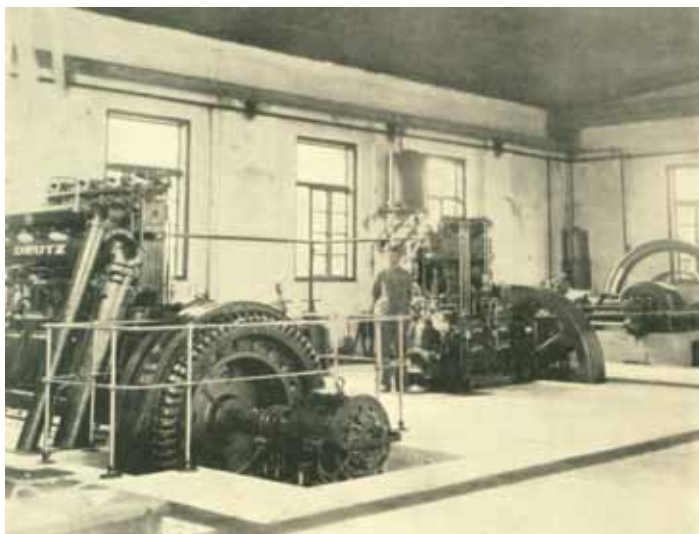
Vilkaviškio elektrinės atidarymas.
Savivaldybių departamento direktorius p. Pr. Barkauskas perkerpa juostą
(Savivaldybė, Nr. 9, psl. 31, 1932 m.)

Statybos darbus pagal miesto ir apskrities inž. Mozelio sudarytą projektą atliko rangovas Špederis, dyzelmotoras pirktas „Deutz“ firmoje, dinamo mašinos, skirstomoji lenta ir kita svarbesnė medžiaga pristatyta inž. Putrimo atstovaujamos „Siemens Schukert“ firmos. Stotis ir tinklas įrengti pagal inž. Putrimo padėjėjo inž. Mačiūno sudarytą projektą.

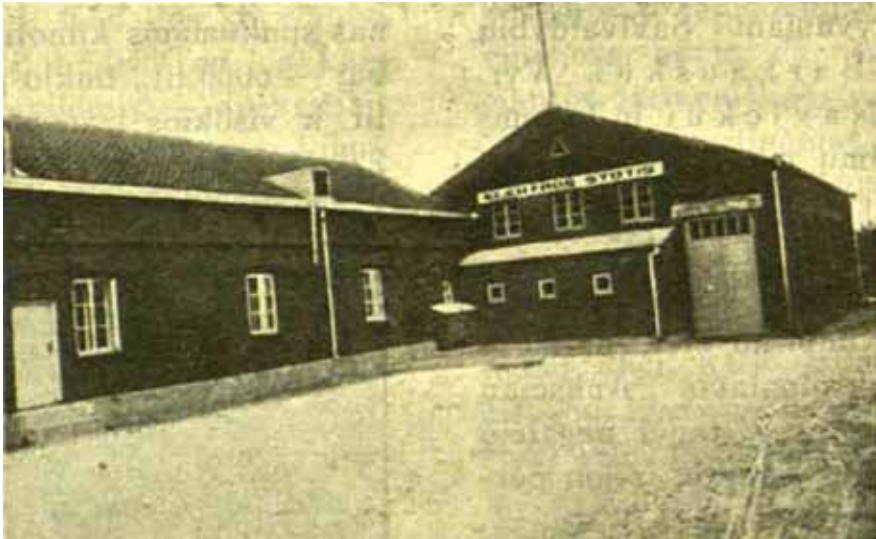
Tinklui varis ir kita smulkesnioji elektros medžiaga pristatyta firmos AEG.“

Vilkaviškio elektrinės vidus. Naujas 240 AG dyzelmotoras ir su juo sujungtas 200 kW elektros generatorius (Savivaldybė, Nr. 9, psl. 32, 1932 m.)

Vilkaviškio elektrinės vidus.
Trys dyzelmotorai 240, 100 ir 50 AG
(Savivaldybė, Nr. 9, psl. 32, 1932 m.)

Vilkaviškio m. elektrinės bendras vaizdas
(Savivaldybė, Nr. 9, psl. 32, 1932 m.)

„Miesto savivaldybė turi savo elektrinę ir tiekia elektros energiją po 1,20 lt. už kWh ir jėgai nuo 40 ct iki 1 lito, žiūrint suvartojamo energijos kiekio. Elektros energija tiekiamą ištiesą parą.“ (Savivaldybė, Nr.12, psl. 39, 1932 m.).

Po „elektros boikoto“ 1933 m. balandžio–gegužės mėn. Marijampolėje, Kaune ir kituose miestuose buvo sumažinti tarifai už elektros energiją. Vilkaviškietėms tikėjosi pigesnės elektros energijos.

„Ar bus atpiginta elektros šviesa? Gyventojuose jaučiama nepasitenkinimo elektros energijos brangumu, nes dabar kilovatvalanda kaštuoja 1,20 lt. Brangu. Jeigu Kaune, Marijampolėje mažiau kaštuoja, tai kodėl pas mus daugiau?

Bandyta net mingas suorganizuoti bet policija neleido. Miesto burmistras aiškino, kad miesto savivaldybė (kuri ir elektros stotį išlaiko) turinti daug skolų, todėl elektros atpiginti negalinti. Bet gyventojams visgi nepatinka, jeigu nori per porą metų visas skolas likviduoti.“ (Suvalkietis, Nr. 43, 1933-10-22).

Vilkaviškio miesto taryba atsižvelgė į gyventojų pageidavimus, nors nežymiai sumažino elektros energijos tarifą.

„Sumažintas elektros energijos tarifas ir mokestis už vonias. Vilkaviškio miesto taryba nuo š. m. sausio 1 d. sumažino elektros energijos tarifą šviesai vieton anksčiau buvusio 1,20 lt. už kWh iki 1,10 lt. Atatinkamai sumažinti tarifai ir už elektra naudojamą jėgai.

Už naudojimąsi prie elektros stoties esamomis miesto savivaldybės voniomis, vieton anksčiau imamų 2 lt., nustatyta 1,50 lt. Be to įvesti abonementiniai bilietai, kurių knygutė iš 10 bilietų – vonių kaštuoja 12 litų.“ (Suvalkietis, Nr. 3, 1934-01-21).

Vilkaviškio apskrities gyventojai laukė, kada Lietuvoje bus statomos galigos hidroelektrinės ir kaimas galės naudotis pigia elektros energija. Nesulaukdami kaimo

elektrifikavimo patys savo jėgomis sprendė energetinės nepriklausomybės užtikrinimą – statė nuosavas hidroelektrines. Apie tai rašė laikraštis „Suvalkietis“.

„Elektrifikuojamas kaimas. Vilkaviškietis nesulaukdamas hidroelektrinės stoties, kuri tiektų elektros energiją visai Lietuvai, sumanė patys apsirūpinti elektros energija.

1935 m. prie miesto sav. elektros tinklo prisijungė 2 Didžiųjų Šelvių km. ūkininkai, bet dauguma dėl peraukštos kainos nesiryžta naudotis šiuo patogumu. Bet užtat gyveną prie upių patys pradėjo statyti elektros gaminimo stotis, panaudodami vandens jėgą. Jau veikia dvi elektros stotys ant Šeimenos: Sereičiko – Žaliojoj ir Melniko – Vilkaviškyje, gi mokykl. Rastapkevičiaus baigiama. Taip pat rengiasi statyti elektros gamyklą ant Šešupės Juraitis ties Didžialapiais (Skliausčiais). Šių stočių įrengimas kaštuojas apie 1500 lt.“ (Suvalkietis, Nr. 3, 1936-01-18).

Šešupė ties Skliausčiais buvo užtvenkta ir nuosava Jurgio Juraičio hidroelektrinė pradėjo veikti 1937 m. spalį.

„Žaliosios valsč. Skliausčių dv. centro sav. Juraitis Jurgis ant Šešupės padarė tvanką ir pradės gaminti elektrą. Pirmais metais numato elektrifikuoti savo ūkį, o vėliau tiekti elektrą ir apylinkės ūkininkams. Artimesnieji ūkiai žada jau šį rudenį įsivesti elektrą bent į gyvenamuosius namus.“ (Mūsų kraštas, Nr. 41, psl. 8, 1937-10-08).

Karolio Kučiausko, netoli Skliausčių praleidusio vaikystę, teigimu ties buvusia Juraičio sodyba yra išlikę buvusios hidroelektrinės užtvankos likučiai. Dar ir šiandien maudykla ties buvusia Juraičio sodyba vyresnių žmonių vadinama Juraitine.

Ar ne laikas atstatyti minėtas unikalias nuosavas ūkininkų hidroelektrines?

Vilkaviškio miesto savivaldybei įsirengus savo elektrinę sparčiai daugėjo abonentų skaičius ir augo suvartojamos elektros energijos kiekis. Apie 1938 m. rezultatus skelbė žurnalas „Savivaldybė“.

„Vilkaviškio elektros stotis, kurios galingumas siekia apie 400 AG ir į kurią įdėta per 350,0 t. lt. per metus elektros energijos parduoda per 200000 kWh. Vienam Vilkaviškio miesto gyventojui metams elektros energijos tenka taip pat, kaip ir Marijampolės mieste – 23 kWh. Vilkaviškio elektros stoties tinklas yra 24 km. ir elektros energijos vartotojų yra apie 1200. Šviesai nustatyti tvirti tarifai – 1 lt. už kWh, jėgai – nuo 0,15 lt – 0,75 lt. už kWh pagal sunaudotą elektros energijos kiekį. Namų ruošai – 0,50 lt. gatvėms ir kitoms miesto savivaldybės laikomoms įstaigoms 0,10 lt. už kWh. Pajamų per metus gaunama apie 150,0 t. lt., išlaidų padaroma apie 120,0 t. lt. Pelno gaunama per 20,0 t. lt. o pagal įdėtą kapitalą pelno turėtų būti per 30,0 t. lt.

Daugiausia išleidžiama kurui – naftai ir tepalams įsigyti – apie 30,0 t. lt., amortizacijos kapitalui taip pat tiek ir 10 tarnautojų algoms apmokėti išleidžiama irgi 30,0 t. lt.“ (Savivaldybė, Nr. 2, psl. 59, 1939 m)

1940 m. Vilkaviškio elektrinės pagrindiniai parametrai: „3 dyzeliai 240, 100, 50 AG, generatoriai 160, 68, 32 kW, įtampa 220/380 V, maks. apkrovimas 130 kW“ (Elektra Lietuvoje, tarnybiniam naudojimui, priedas 1).

Esant dideliam dyzelinio kuro vartojimo apribojimui ir aukštai kainai, įvertindama kaimyninių Suvalkijos miestų pranašumą, gaunančių elektros energiją iš hidroelektrinių, Vilkaviškio miesto savivaldybė ketino 1940 m. pradėti hidroelektrinės statybą

ant Šešupės ties Slabadų km., Žaliosios valsč., 12 km nuo Vilkaviškio. Apie statybos priežastis infomavo dienraštis „Lietuvos žinios“.

„Numatomi Vilkaviškio tvarkymo darbai. [...] Didelis vargas vilkaviškiečiams su elektra. Okupacijos metu vokiečių buvo įrengta nedidelė elektros stotis, kuri visu miesto reikalavimų neįstengė patenkinti. Paskum stotį perėmė miesto savivaldybė, ją tobulino, kol pagaliau senąją likvidavo, o ne per seniai įrengė naują stotį su moderniomis ir jėgingomis mašinomis. Dabar, trūkstant skysto kuro, stoties eksploatacija žymiai pabrango. Savivaldybė turi apie 1200 elektros abonentų. Visą laiką už kilovatažėmė 1 Lt, baigiantis 1939 m. energiją pabrangino 14 ct. kilovataui. Mašinos jau yra reikalingos remonto ir, be to pajėgumas nėra pakankamas. Savivaldybei teko ieškoti naujų kelių patenkinti miestiečių reikalavimus. Pirmiausia buvo manyta dabartinę skystu kuru elektros stotį likviduoti, o elektros energiją imti iš Naujamiesčio, kur pastatyta nauja hidroelektrinė ant Šešupės. Padarius apskaičiavimus, pasirodė, kad toji stotis miesto reikalavimų neįstengs patenkinti. Pagaliau savivaldybė nutarė pati pasistatyti hidroelektrinę. Buvo ieškoma tinkama vieta. Ją surado ties Slabadais. Elektros energiją miestui teks Šešupė. Statybos darbai bus pradėti ateinančią vasarą. Stotis pradės veikti rudenį. Stoties statyba ir tinklo pravedimas kaštuos apie 200000 Lt. Ji bus apie 300 AG galingumo ir aptarnaus ne tik Vilkaviškį, bet dar galės elektrą tiekti apylinkės ūkininkams ir Žaliosios bažnytkaimiui. Elektra bus atleidžiama už daug mažesnę kainą, kaip dabar. [...]“ (Lietuvos žinios, Nr. 8, psl. 7, 1940-01-11).

Deja, Vilkaviškio HE statybos pradžia buvo pavėluota. Vykstant karo veiksams Europoje nebuvo galimybės gauti įrengimų ir varinių laidų. Apie tai pranešė dienraštis „Lietuvos aidas“:

„Dėl vandeninės jėgainės statybos. Šiais metais Vilkaviškio miesto savivaldybė buvo užsimojusi ant Šešupės pasistatyti elektros jėgainę. Tyrimo darbai buvo atlikti jau praeitą rudenį, o šį pavasarį manyta pradėti ir pačią statybą. Tačiau dabar paaiškėjo, kad dėl einančio karo iš užsienio negalima gauti turbinų ir kitų reikalingų medžiagų; šios jėgainės statybą miesto savivaldybė kuriam laikui atideda. Bet paruošiamieji darbai bus ir toliau vykdomi.“ (Lietuvos aidas, Nr. 238, psl. 7, 1940-05-22).

Po 1940 m. birželio 15 d. TSRS invazijos, sovietizavus valdymą, buvo centralizuotas Lietuvos energetinių objektų valdymas. 1940 m. spalio 10 d. įsteigta Lietuvos energijos valdyba, kuri buvo pavaldi respublikos Komunalinio ūkio liaudies komisariatui. Visas respublikos energetikos ūkis buvo suskirstytas į devynis elektrinių rajonus: Vilniaus, Kauno, Šiaulių, Kėdainių, Marijampolės, Telšių, Tauragės, Panevėžio ir Ukmergės. (Klaipėdos kraštas buvo vokiečių okupuotas).

Marijampolės elektrinių rajonui priklausė: Marijampolė, Puskelniai, Kalvarija, Vilkaviškis, Virbalis–Kybartai, K. Naumiestis, Šakiai, Gelgaudiškis, Liudvinavas, Pilviškiai, Kazlų Rūda, Lazdijai, Leipalingis, Seirijai, Simnas.

Ir netekus nepriklausomybės, Vilkaviškio (Slabadų) HE statybą planuota tęsti.

Energijos valdyba 1940 m. spalio 16 d. paruošė planuojamų hidroelektrinių sąrašus, kuriuose numatoma 1941 m. pradėti Vilkaviškio HE projektavimo darbus. Numatyta atlikti topografiniai ir geologiniai tyrinėjimai. Sudaryti projektą ir darbo brėžinius. Hidroelektrinės galia 200 kW, sąmatinė vertė 380 tūkst. litų. Atliekamų

darbų vertė per 1941 m. 25 tūkst. litų (LCVA, F. R-768, Ap. 1, B. 27).

1941 m. birželio 22 d. prasidėjus karui, Vilkaviškio m. savivaldybės elektrinė nenukentėjo.

Karo metu, 1942 m., nutiesus 15 kV ETL Kybartai–Virbalis–Vilkaviškis, Vilkaviškyje sumontavus 15/0,4 kV transformatorinę pastotę su 200 kVA galios transformatoriumi, Vilkaviškiui elektros energija buvo tiekama iš Vokietijos.

Praslinkus frontui, Energijos valdybos elektrinių stovio vertinimas 1944 rugpjūčio 25 d., Vilkaviškio elektrinė:

„Elektrinė pilnai išsprogdinta. Mašinos sudegusios. Elektros tinklas labai nukentėjęs.“ (Energetikos moziejus, F. 1, Ap. 1, B. 5).

Vilkaviškio elektrinės padėtis 1945 sausio 1 d.:

„Elektrinė Nr. 37 – Visiškai sunaikinta. Remontuoti vietoje nėra galimybių. Elektros energijos poreikis nedidelis. Praėjusių metų gruodžio viduryje gautas dyzelinis agregatas 40 AG ir gen. 30 kW. Dyzelei reikia didelio remonto. Naudojant žemos kokybės tepalus išsilydė guoliai. Elektros energija tiekama nereguliariai. Šiuo metu bandoma suremontuoti lokomobilį, kad pakeisti dyzelį. Oro linijos visiškai sunaikintos. Šiuo metu atstatyta apie 2 km. žemos įtampos linijų. Tolimesnis atstatymas vyks su miesto atstatymu. (Energetikos moziejus, F.1, Ap.1, B.5)

Vilkaviškio elektrinės ir elektros tinklo atstatymo darbus vykdė Marijampolės rajono energijos valdyba.

Vilkaviškio rajone hidroelektrinė buvo pastatyta ant Kastinės upės ir 1957 m. pagamino 105 tūkst. kWh. Deja, daugiau informacijos apie hidroelektrinę nepavyko surasti.

1961 m. buvo sumontuota Vilkaviškio 110/10 kV TP, Vilkaviškio miestas ir apylinkės vartotojai gavo elektros energiją iš Lietuvos energetinės sistemos. Tuo ir užversta Vilkaviškio elektrinių istorija.

Šiuo metu baigiamos atstatyti prieš karą veikusios ir projektuotos Šešupės kaskado hidroelektrinės. Kada sulauks investuotojų prieš karą suprojektuota ir tik dėl karo aplinkybių nepastatyta Slabadų HE?

Virbalio–Kybartų elektrifikavimas arba Virbalio, Kybartų ir Virbalio geležinkelio stoties trikampis

Visi žinome apie Bermudų trikampį. Pro ten skrendantys lėktuvai ar plaukiantys laivai paklysta arba pradingsta. Lietuvoje tai nutikdavo važiuojant traukiniu į Virbalį. Keleiviai išlipę Virbalio geležinkelio stotyje sužinodavo, kad atsidūrė Kybartuose. Turėjome Virbalio–Kybartų–Virbalio gel. stoties trikampį. Apie tai egzistavo kelios šmaikščios istorijos. Bet tai baigėsi 1965 m. Virbalio geležinkelio stotį pavadinus Kybartų geležinkelio stotimi.

Bet mes sugrįžkime į 1900 metus ir sklaidydami senus dokumentus, pabandykime susipažinti su ne mažiau klaidžiomis Virbalio geležinkelio stoties, Kybartų ir Virbalio miestų elektrifikavimo istorijomis. Virbalio geležinkelio stoties ir Kybartų pirmąją elektrinę surasime tik peržengę valstybės sieną Vokietijoje, Eitkūnuose.

Virbalio geležinkelio stotis–Kybartai–Eitkūnai–Virbalis
(Suvalkų gubernijos žemėlapis, 1915 m. sausio 24 d.)

Virbalio geležinkelio stotyje ir Kybartų miestelyje, buvusiame kaimynystėje su Prusija, elektrinis apšvietimas įrengtas 1900 m. Virbalio geležinkelio stotis ir Kybartų miestelis naudojo elektros šviesą, nors neturėjo elektrinės. Elektrinė buvo už valstybinės sienos – Eitkūnuose, tuometinės Vokietijos imperijos mieste. Tikėtina, kad Kybartai buvo pirmas Lietuvoje miestas, importavęs elektros energiją iš užsienio.

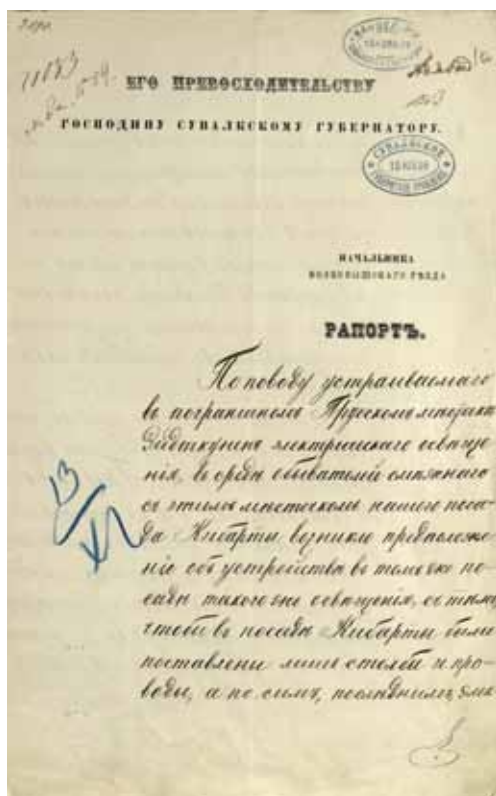
Nutiesus geležinkelį nuo Sankt Peterburgo iki Prusijos sienos, paskutinė buvo Virbalio geležinkelio stotis Kybartuose. Čia baigėsi plačiojo geležinkelio 1524 mm ir

prasidėjo europinė 1435 mm geležinkelio vėžė. Keleiviai, atvykę iš Sankt Peterburgo, Virbalio geležinkelio stotyje turėdavo persėsti į europinės vėžės traukinį. Važiuojant iš Vokietijos tai buvo pirmoji Rusijos imperijos geležinkelio stotis ir todėl nedaug nusileido Sankt Peterburgo geležinkelio stočiai.

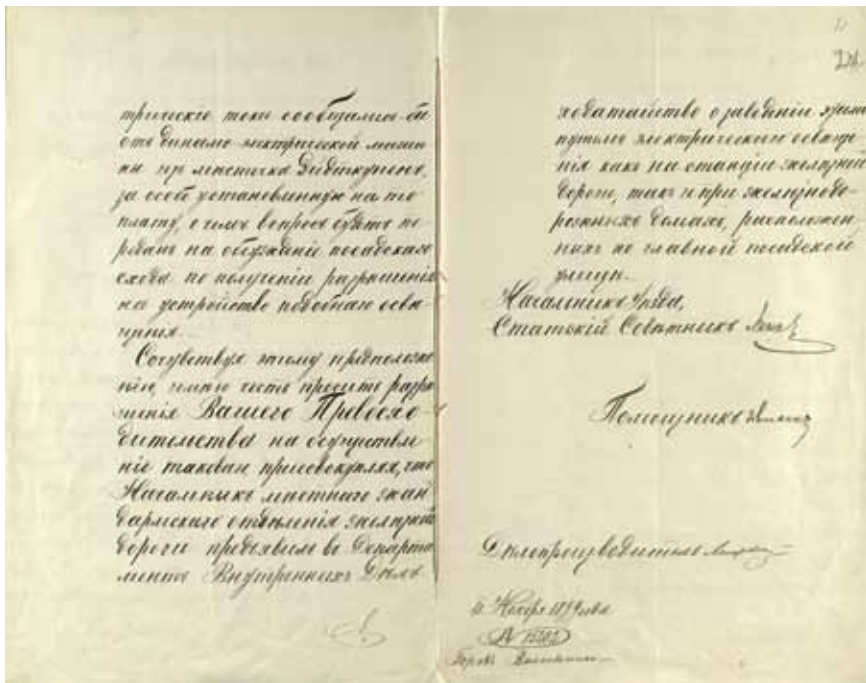
Rytprūsių miestelyje Eitkūnuose 1899 m. pabaigoje pradėti elektrinės ir elektros tinklo įrengimo darbai. Ta žinia pasiekė ir Kybartų miestelio gyventojus. Kilo sumanymas nutiesti laidus iš Eitkūnų ir taip elektrifikuoti Kybartus ir Virbalio geležinkelio stotį. Vilkaviškio apskrities viršininkas 1899 lapkričio 11 d. raportu Nr. 15202 rašė Suvalkų gubernatoriui.

„Prūsijos pasienio miestelyje šiuo metu įrengiamas elektrinis apšvietimas. Mūsų Kybartų miestelio gyventojai sumanė įsirengti elektrinį apšvietimą Kybartuose. Reikia tik nutiesti liniją ir elektra tekės iš Eitkūnų dinamo mašinos, už tai mokant nustatytą mokestį. Sumanymas įrengti elektrinį apšvietimą bus pateiktas apsvarstyti Kybartų miestelio bendruomenei.

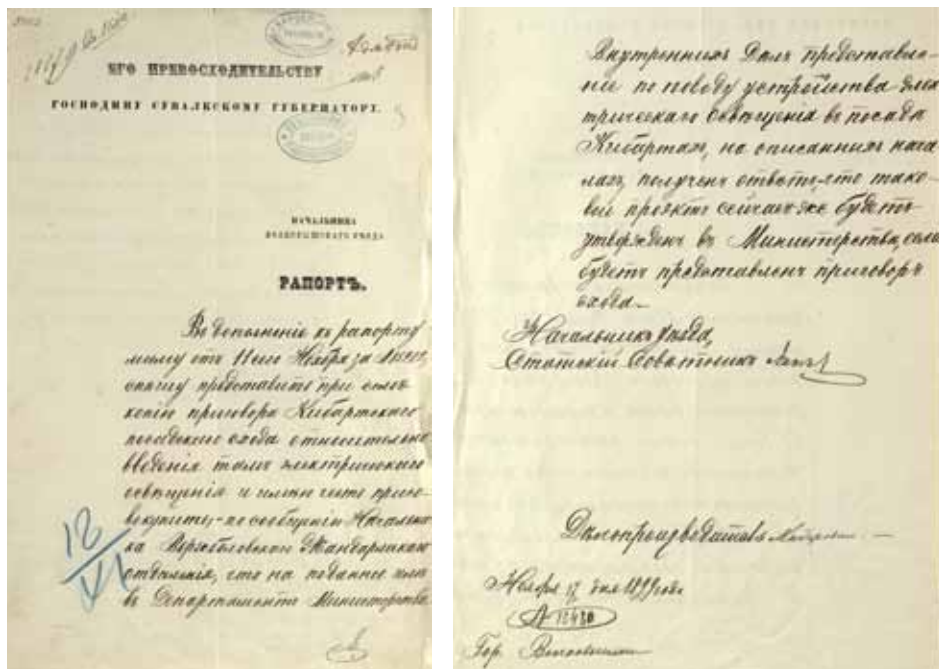
Prašau Jūsų Kilnybės pritarimo, nes ir vietos geležinkelio žandarų viršininkas pateikė pasiūlymą Vidaus reikalų departamentui elektrifikuoti geležinkelio stotį ir geležinkelio darbuotojų namus pagrindinėje miestelio gatvėje.“ (Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1009. Ap. 9, B. 970, L. 1–2).

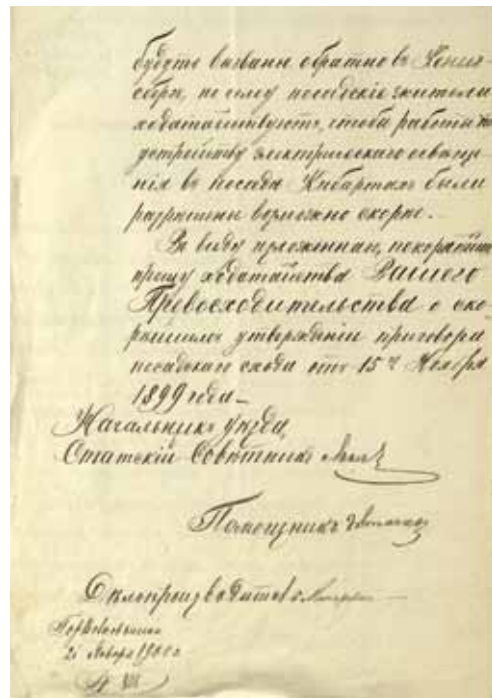
Vilkaviškio apskrities viršininko 1899 m. lapkričio 11 d. raportas Suvalkų gubernatoriui (Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1009, Ap. 9, B. 970, L. 1)

Vilkaviškio apskrities viršininko 1899 m. lapkričio 11 d. raportas Suvalkų gubernatoriui (Lietuvos valstybės istorijos archyvas, F. 1009, Ap. 9, B. 970, L. 2)

Vilkaviškio apskrities viršininko 1899-11-17 raportas, kad Kybartų miestelio bendruomenė 1899 m. lapkričio 15 d. pritarė elektrifikavimo projektui (L V I A, F. 1009, Ap. 9, B. 970, L. 3)

Vilkaviškio apskrities viršininko 1900-01-21 raportas Suvalkų gubernatoriui, kad elektrifikavimo darbai kainuos pigiau, jei bus vykdomi neišvažiuvus montuotojams iš Eitkūnų (LVIA, F. 1009, Ap. 9, B. 970, L. 7)

Kybartų miestelio bendruomenės susirinkime 1899 m. lapkričio 15 d. dalyvavo 37 balso teisę turintys nariai ir 25 balsavo, kad patvirtintų nutarimą elektrifikuoti Kybartų miestelį. Vilkaviškio apskrities viršininkas 1899 m. lapkričio 17 d. raportu Nr. 15480 pakartotinai rašė Suvalkų gubernatoriui:

„Papildant 1899 m. lapkričio 11 d. raportą Nr. 15202, skubu pristatyti Kybartų m. bendruomenės nutarimą įrengti miestelyje elektrinį apšvietimą. Kartu pranešu – pagal Veržbilovo (Virbalio) žandarų skyriaus viršininko informaciją, kad Vidaus Reikalų Ministerijos Departamentas įrengti elektrinį apšvietimą pagal pasiūlytas sąlygas skubiai pritaro, jeigu į Ministeriją bus pristatytas bendruomenės nutarimas“ (LVIA, F. 1009, Ap. 9, B. 970, L. 3).

Kybartų miestelio bendruomenės elektrifikavimo klausimas buvo svarstomas ir generalgubernatoriaus Varšuvoje. Iš Varšuvos generalgubernatoriaus kanceliarijos 1900 m. sausio 15 d. pranešama, kad l. e. generalgubernatoriaus pareigas pavedė l. e. Suvalkų gubernatoriaus pareigas perduoti Kybartų miestelio bendruomenės nutarimą elektrifikuoti miestelį svarstyti Gubernijos Valdybai (LVIA, F. 1009, Ap. 9, B. 970, L. 6).

Vilkaviškio apskrities viršininkas, lenktyniaudamas su geležinkelio stoties žandarų viršininku, stengėsi elektrifikuoti Virbalio geležinkelio stotį, geležinkelio darbuotojų namus ir Kybartų miestelį. 1900 m. sausio 21 d. rašė trečią raportą Nr. 808:

„Papildant 1899 m. lapkričio 11 ir 17 d. Nr. 15202 ir 15480, turiu pranešti Jūsų Kilnybei, kad firma „Bumgard ir Lingen“ iš Kionigsbergo, šiuo metu vykdomi elek-

trinio apšvietimo darbus Eitkūnuose, tuo pačiu metu dirbdama ir Kybartuose, elektros apšvietimo darbus gali atlikti dviem trečdaliais pigiau, negu vėliau kviečiant jų technikus ir darbininkus iš Kionigsbergo. Todėl Kybartų bendruomenės gyventojai prašo leidimo elektrifikuoti miestelį kaip galima skubiau.

Todėl kuo nuolankiausiai prašau Jūsų Kilnybės skubiai patvirtinti 1899 m. lapkričio 15 d. Kybartų bendruomenės susirinkimo sprendimą.“

1900 m. pavasarį Karaliaučiaus elektromonteriai Kybartuose ir Virbalio geležinkelio stotyje įrengė elektrinį apšvietimą.

Ir nuo 1900 metų geležinkeliu atvykstantys iš Vakarų Europos keleiviai į Rusijos imperiją matydavo Eitkūnų ir Virbalio (Veržbilovo) geležinkelio stotis apšviestas elektros šviesa.

Ši Eitkūnų–Kybartų elektros tiekimo linija buvo pirmoji tarpvalstybinė elektros tiekimo linija to meto Rusijos imperijoje.

Vokiečiams 1918 m. atsitraukus iš Lietuvos, elektros energijos tiekimas iš Eitkūnų nutrūko.

Finansų, pramonės ir prekybos ministerijos įgaliotinis elektros stotims ištirti 1920 metais Kybartų mieste ir Virbalio geležinkelio stotyje elektros stočių nerado.

Bet apie Geležinkelio valdybos elektrinę Virbalio geležinkelio stotyje ir jos įrengimus sužinome iš žurnalo „Savivaldybė“ straipsnio „Elektros stotys Lietuvoj ir jų veikimas 1930 m.“

„poz. 79. Virbalio geležinkelio elektrinė (Kybartuose).

1 dyzelis 140 AG, 1 garo mašina 60 AG, el. generatoriai (*skaičius nenurodytas* – S. B.) 200 AG, nuolatinės srovės 220 V, bendras tinklo ilgis 15 km., abonentų skaičius 623, el. motorų sk. 41, elektros suvartojimas 175959 kWh., elektros kaina 1,25 lt/kWh. šviesai, 0,5 lt/kWh. motorams. Savininkas Gelež. Valdyba.“ (Savivaldybė, 1931 m., Nr. 10, psl. 38–39).

Elektrinės įrengimo data nenurodyta. Tikėtina, kad 60 AG lokomobilį ir 40–45 kW elektros generatorių Geležinkelio valdyba geležinkelio stotyje įrengė po 1920 m., o dyzelinį agregatą vėliau.

Kybartų miestui elektros energiją tiekė geležinkelio elektros stotis. Apie tai rašė Kybartų m. burmistras A. Siaurusaitis:

„Kybartų miestas apšviečiamas elektra, kuri gaunama iš geležinkelio elektros stoties, einant koncesijos sutartimi su miestu. Gatvėms apšviesti sunaudojama apie 6000 vatų.“ (Savivaldybė, 1932 m., Nr. 11, psl. 35).

Spaudoje paskelbus, kad Virbalio geležinkelio elektros stotis paroduoda labai brangiai elektros energiją, Geležinkelio valdyba pateikė kainos sudedamąsias dalis ir paaiškino skaitytojams, kad elektros energija bus pigesnė tik tiekiant elektros energiją iš centralizuoto tinklo. Atsakymas paskelbtas dienraščio „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Dėl Virbalio geležinkelių elektros stoties“:

„[...] Geležinkelių valdyba, turėdama prie geležinkelio stoties dirbtuves, yra savo laiku pasistačiusi modernišką 3-jų agregatų dyzeliu varomą 360 AG galingumo elektros stotį. Ta pačia proga ji koncesijos pagrindais tiekia elektros energiją ir Kybartų miesto gyventojams, kur yra pravedusi po visą miestą ir jo apylinkes elektros tinklą.

Virbalio geležinkelio stoties elektrinės pastatas, kuriame buvo įrengta elektrinė po 1920 m. (fasadas), 2012 m. (Audriaus Bilio nuotrauka)

Virbalio geležinkelio stoties elektrinės pastatas, 2012 m. (Audriaus Bilio nuotrauka)

Kybartai naudojami geležinkelių elektros šviesa, kaip ir Kaunas, per visą parą. Geležinkelių valdyba ima iš miesto abonentų už suvartotą 1 kWh šviesai po 1,10 lt., iš kurių 10 centų yra atskaitoma miesto savivaldybės reikalams, t.y. geležinkelių valdybai tenka tik 1 lt. Dirbtuvių varikliams ir kitiems pramonės reikalams geležinkelių valdyba atleidžia 1 kWh po 35–50 centų ir namų ruošai ir radio aparatams po 75 centus. Be to, g-lių valdyba už gautą elektros energiją tiekti koncesiją, duoda miesto savivaldybei gatvėms apšviesti 6000 vatų lempų elektros energiją nemokamai, kas sudaro nuo bendro miesto gyventojų suvartojimo šviesai apie 25%.

Virbalio g-lio elektros stotis, įskaitant g-vių apšvietimą ir kitas miesto savivaldybei tiekiamas lengvatas, tiekia elektros energiją visoje Lietuvoje, išskiriant Klaipėdos miesto savivaldybės elektros stotį, pigesne kaina.

Dabartiniu metu Lietuvoje beveik kiekvienas miestelis turi savo atskiras elektros stotis, kurioms pačioms gaminant po kelis dešimtis tūkstančių kilovatvalandų, elektros energijai sudaro aukštą savikainą ir, jei jos nebus centralizuotos didžiomis elektros stotimis, kaip tai yra daroma kitose valstybėse, žymesnio elektros energijos papiginimo negalima laukti.

Virbalio geležinkelio elektros stotis savo tarnautojams, nes visur Lietuvoje elektros stočių tarnautojai naudojami elektros energija nemokamai arba papiginta kaina. Geležinkelio valdyba siekia savo veikla, kad elektros energija Lietuvos gyventojams būtų visur tiekama kuo pigiausiai“. (Lietuvos aidas, Nr. 146, 1935-06-28).

1939 m. elektrinėje buvo 3 dyzeliai bendros 360 AG ir kintamos srovės elektros generatoriai bendros 295 kW galios (Lietuvos energetika, t. I, psl. 138, 19 lentelė).

1941 m. birželio 22 d. praslinkus frontui, elektros tiekimo istorija pasikartojė. Elektros energija buvo tiekama nutiesus 15 kV ETL iš Eitkūnų.

Elektros energijos tiekimas Virbalio miestui

Finansų, pramonės ir prekybos ministerijos įgaliotinis elektros stotims ištirti 1920 metais tikrindamas Virbalio miesto elektros tiekimo šaltinius rado:

„Elektros gamyklų bylos ir jų padėtis lig 15/I 1921 m.

poz. 92 El. gamykla buvo prieš karą Vitmozerio mašinų statymo fabrike. Okupacijos metu vokiečiai pastatė visame mieste stulpus ir padarė naują tinklą. Dabar tuo tinklu naudojasi Vitmozeris ir tiekia šviesą visam miestui. Kelius kartus pareikalauta iš Vitmozerio pristatyti tinklo pirkimo aktus ir planus. Reikalavimas neįvykdomas. Reikia imtis prievartos priemonių bylą Laik. K-jai pasiūsti. Miestas norėtų, kad tinklas būtų jo žinioje. Yra anketos lapas (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 592, poz. 92).

Virbalio miesto savivaldybė elektros tiekimo reikalus nutarė atiduoti koncesininui. „Virbalio m. s-bės elektros stoties įrengimo reikalu. Kad būtų įrengta Virbalio m. elektros stotis koncesijos pagrindu – taryba sutiko. Tačiau iš dabar pateikto projekto yra daug paragrafų neaiškių ir duodančių daug žalos miesto savivaldybei. Tuo būdu taryba pasiūlė Virbalio m. valdybai pasikviesti žinovus sudaryti tinkamą projektą ir patiekti sekančiam tarybos posėdžiui apsvarstyti.“ (Savivaldybė, Nr. 9, psl. 28, 1929 m.)

Virbalio miesto elektrinę ir elektros laidų tinklą 1930 m. įrengė Anglijos pilietis Bernardas Kemberis. Tai patvirtina Virbalio m. burmistras J. Navickas. „Miestas apšviečiamas elektros šviesa. Elektros stotis pastatyta 1930 m. koncesijos pagrindais 24-ms metams. Savivaldybė moka už kWh 70 centų ir miesto gyventojai už kWh 140 centų. Miestas apšviečiamas pakankamai. [...]“ (Savivaldybė, Nr.12, psl. 40, 1932).

Tačiau prašymą elektrinės ir laidų tinklo įrengimui B. Kemberis pateikė 1932 m. rugsėjo 19 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1845, L. 16). Prie pareiškimo pridėtame klausimų lape nurodo:

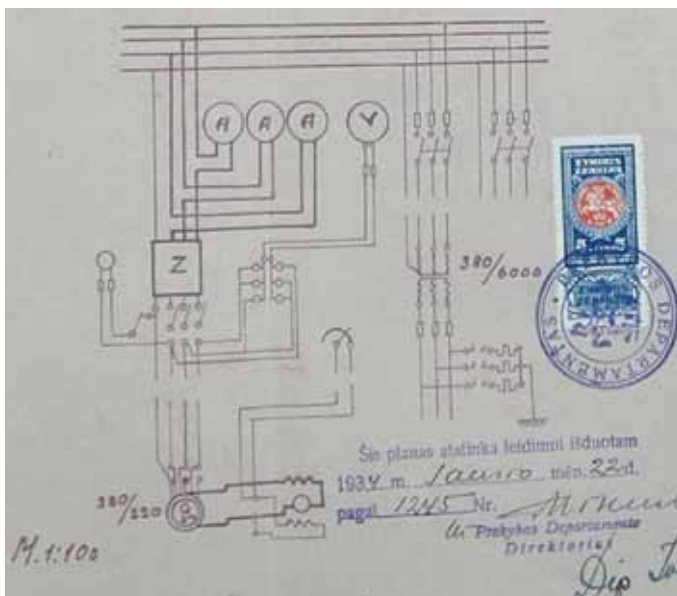
1. Virbalio miesto elektros stotis įkurta 1930 m.
 2. Savininkas Bernardas Kemberis, Anglijos pilietis, pamatinis kapitalas 20000 lt.
 7. Įrengimai: 1 dyzelis 85 AG, 1 dyzelis 250 AG, 1 elektros generatorius 67 kVA, 1 el. gen. 200 kVA.
 13. Gamina elektros energijos 85000 kWh. Virbalio miestui.
- Leidimas išduotas 1934 sausio 22 d.

Leidimas veikti elektrinei, 1934 m. sausio 22 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1845, L.4)

Virbalio elektrinės planas. 1932 m. rugsėjo mėn. 24 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1845, L. 17)

Virbalio elektrinės plano fragmentas. Elektrinės schema

Virbalio m. elektros tinklas 1932 m. rugsėjo mėn. 24 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1845, L. 18)

Žurnalo „Savivaldybė“ straipsnyje „Elektros stotys Lietuvoj ir jų veikimas 1930 m.“ pateikti elektrinių įrengimų ir el. tinklo parametrai:

„Virbalio m.

poz. 80. Virbalio miesto elektrinė.

1 dyzelis 85 AG, 1 elektros generatorius 67 kW, kintamos srovės 220/380 V, bendras tinklo ilgis 10 km., abonentų skaičius 225, el. motorų sk. 5, elektros suvartojimas 61000 kWh., elektros kaina 1,35 lt/kWh. šviesai, 0,77 lt/kWh. motorams. B. Kemberio koncesija 1930–1954 m. Koncesijos sąlygos: nuolaidos už šviesos energiją 50%. (*Savivaldybei*).“ (Savivaldybė, 1931 m., Nr. 10, psl. 38–39).

Buvusios Virbalio elektrinės pastatas, pastatytas 1930 m., 2012 m.
(Audriaus Bilio nuotrauka)

Koncesininko elektrinė veikė labai blogai ir netenkino gyventojų. Apie tai informavo savo skaitytojus „Suvalkietis“.

„Pagalbos, skęstame tamsoje. Didesnės netvarkos su šviesa, kaip Virbaly, būti negali. Miesto Valdyba yra atidavusi koncesiją tulam p. Kemberiui ir sutartį turi gana nuosaikiai nustatytais paragrafais, kuriais einant gali smarkiai bausti koncesininką, jeigu jis sutarties nepildo. Reikia pasakyti, kad Virbalio elektros stotis niekuomet neveikė patenkinamai, bet paskutiniaisiais metais tiesiog priėjo prie katastrofos. Miestas neturi šviesos ištisais mėnesiais, jeidu kartais ir užžibina, tai gyventojai vis vien lempų prigesinti nedrįsta, nes įsitikinę, kad už kelių minučių vėl reikės ieškoti degtukų. Jeidu gyventojams kartais ir žiba šviesa, bet miestas ir gatvės skęsta tamsoje. Gyventojai nepaliaudami kalbina m. valdybą ir reikalauja, kad priverstų koncesininką pildyti sutartį ir nesityčioti iš jų, bet miesto valdyba kažkodėl pasilieka nejautri.“ (Suvalkietis, Nr. 37, 1935-09-22)

Negalėdamas užtikrinti normalaus elektros tiekimo, koncesininkas 1936 metais pasiūlė savivaldybei išpirkti koncesiją ir elektrinę.

„Išpirks elektros stotį. Virbalio mieste elektros stotį laiko koncesininkas Anglijos pilietis Kamberis, kuris 1929 metais yra sudaręs su savivaldybe sutartį elektros stotį laikyti 24 metus. Bet dabartiniu metu koncesininko įgaliojimas Kamberis panoro nuo sudarytos sutarties atsisakyti ir stotį išpirkti pasiūlė savivaldybei už 65000 litų. Stoties išpirkimo klausimą taryba svarstė ir šiuo reikalu rūpintis tarybos sudaryta komisija iš miesto burmistro Navicko, tarybos narių: Kaganskio, Leizario ir Hepnerio Adolfo.“ (Suvalkietis, Nr. 23, 1936-06-06).

Sutvirtėjusios savivaldybės pradėjo perimti elektros paskirstymo tinklus iš koncesininkų. Bendrus veiksmus derino Kybartų ir Virbalio miestų savivaldybės.

Inž. Pranas Drašutis straipsnyje „Savivaldybių elektros ūkis 1936 metais“ rašė apie Virbalio ir Kybartų miestų savivaldybių sprendimus perimti paskirstymo tinklus:

„Taip pat jau baigia susitarti ir Virbalio bei Kybartų miesto savivaldybės. Virbaly išperkama koncesija ir visi įrengimai. Kybartuose norima išpirkti tiksliai paskirstymo tinklą ir abi miestų savivaldybės susitarusios ims paskirstymui reikalingą elektros energiją iš Virbalio geležinkelių stoties elektrinės, pačios paskirstydamos energiją vartotojams.“ (Savivaldybė, Nr. 1, 1938 m.)

Virbalio ir Kybartų savivaldybės miestų elektros paskirstymo tinklus perėmė 1938 metais.

„Paskutiniu metu elektros energijos paskirstymo įmonės įgijo Kybartų–Virbalio savivaldybės.“ (Savivaldybė Nr. 2, 1939 m.)

1941 m. praslinkus frontui į rytus Kybartams ir Virbaliui elektros energija buvo tiekama iš Rytprūsių.

Frontui nuslinkus į Vokietiją, elektros tiekimo padėtis Kybartuose–Virbalyje 1945 sausio 1 d. buvo:

„Elektrinė pastotė Nr. 38, per kurią elektros energija buvo tiekama iš Rytprūsių, beveik visai sunaikinta (buvo du transformatoriai 320 ir 50 kVA). Vienas transformatorius 50 kVA išliko sveikas. Evakuojant miestą transformatorius liko vietoje, kadangi evakuacijos metu nebuvo transporto.“ (Energetikos muziejus, F.1, Ap.1, B. 5).

Po karo elektrinės pastate buvo sumontuotas dyzelinis agregatas.

1964 m. buvo sumontuota Kybartų 110/10 kV pastotė. Kybartai ir Virbalis buvo prijungti prie Lietuvos energetinės sistemos.

Biržų elektrifikavimas

Pirmosios elektros lemputės Biržuose nušvito 1910 m. iš elektrinės įrengtos garo malūne, stovėjusioje Bažnyčios gatvėje. 1914 m. Biržuose buvo įrengta dar viena elektrinė Dirvonų (dabar Vytauto gatvėje). Elektrinėje veikė 9,5 kWgalios, 110 V nuolatinės srovės elektros generatorius (Mokslas ir technika, 1980 m., Nr. 11).

Pirmojo pasaulinio karo metu vokiečių okupacinė valdžia buvo įrengusi Biržuose elektrinę, bet 1918, pasitraukus vokiečiams ir vykstant kovoms su bolševikais, elektrinės įrengimai buvo išgrobti. Tikrindamas Biržų elektrinę Finansų, pramonės ir prekybos ministerijos įgaliotinis elektros stotims ištirti 1920 m. užrašė:

„Biržai. Gamykla buvo vokiečių pastatyta, (žiūr. Verzeichn. Der Elektrisitaeetz-Verk. Litauen-Nord.) Išdraskyta, nėra žinios kas liko. Liekanas vis dar reikėtų ištirti vietoje ir surašyti.

1919 m. Biržų gyventojas Jansonas prašo leidimo įkurti naują el. gamyklą (aukšto įtempimo). Žiūr. Jansono bylą.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 592, L. 49 poz. 7).

1919 m. pabaigoje Biržų miesto taryba sudarė komisiją, kuri turėjo pradėti derybas dėl elektros tiekimo Biržų miestui. Šį darbą buvo pavesta atlikti kunigui Jakubėnui, Jonui Sprindžiui, Leizeriui Lurijai bei Šliomai Gendleriui. (1919-09-07 Biržų miesto tarybos protokolas. LCVA, F. 1600, Ap. 3, B. 1, L. 16). Biržų miesto valdyba 1919 m. rugsėjo mėn. leido Teodoro Jansono įpėdinių įmonei tiekti elektros apšvietimą Biržų mieste, bet su sąlyga, kad ši įmonė savo lėšomis mieste įrengs 15 lempų (200 žvakių galios) gatvių apšvietimui. (Biržų miesto valdybos pranešimas 1919-09-26 Pramonės ir prekybos m-jai. LCVA, F. 1600, Ap. 3, B. 1, L. 35). Šioms lempoms elektros įmonė tieks elektrą veltui, kol tieks miestui elektrą. 1920–1922 m. Biržų miestui elektros energiją tiekė Jansono įpėdinių elektrinė.

Biržuose elektrinę įrengti pasiūlė lentpjūvės bendrasavininkiai J. Palšis, J. Tunkunas, P. Palšis, P. Mikelėnas ir Jok. Palšis, bendrovės „Agluona“ nariai, ir 1922 m. rugsėjo 25 d. pateikė Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos Prekybos ir pramonės departamentui prašymą elektrinės ir elektros tinklui įrengti.

„Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministerijai

Prekybos ir Pramonės Departamentui

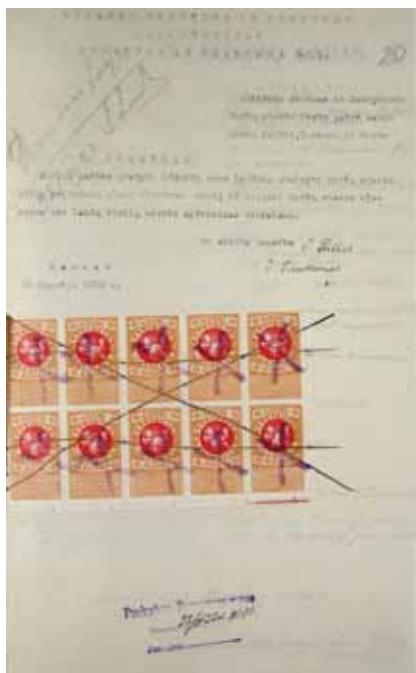
Elektros stoties ir lentpjūvės Biržų miesto Dvaro g-vė, savininkų Palšis, Tunkunas ir B-vės

Prašymas

Turime garbės prašyti išduoti mums leidimą įtaisyti Biržų mieste sulig pridedamu planu elektros stotį ir nutiesti Biržų mieste elektros oro laidų tinklą miesto apšvietimo reikalams.

Su pagarba J. Palšis, J. Tunkunas

Kaunas 25 rugsėjo 1922 m.“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 687, L. 20).

Prašymas įrengti elektrinę ir elektros tinklą
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 687, L. 20)

Prie prašymo pridėtame klausimų lape (L. 21) nurodyti steigiamos elektrinės ir lėntpjūvės bendrasavininkiai J. Palšis, J. Tunkunas, P. Palšis, P. Mikelėnas ir Jok. Palšis, visi lietuviai.

„...pastatas pastatytas ant A. Tiškevičiaus žemės, trobesiai nuosavi. Lokomobilis medžiu kūrenamas, 42 AG, kuras-pjuvenos.

Adresas: Biržai, Dvaro g-vė Nr. 4–6.

Elektrinė įrengta 1922 m. gegužės 4 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 687, L. 21).

Apie Biržų gimnazijos elektrifikavimą 1924 m. pranešė laikraštis „Biržų žinios“:

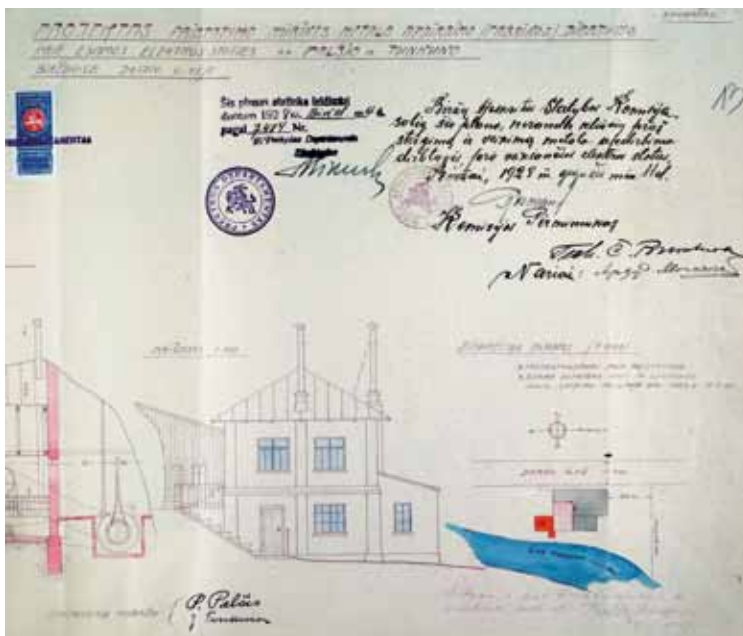
„Biržų gimnazijoje jau vedama elektros šviesa. Jansono ipėdinių namuose jau baigiama įvesti elektra. Po pietų einantiems mokiniamis neberekės prie silpnos lempos šviesos mokytis ir gadinti akis. J. M-ka.“ (Biržų žinios, Nr. 34, 1924-11-16).

Pradėtas miesto gatvių apšvietimas.

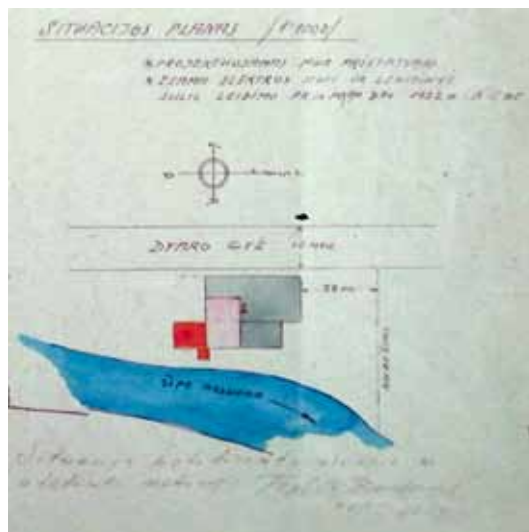
„Biržai. Naujajame mieste, Pasvalio gatvėje, Biržų miesto valdybos tiesiami nors mediniai šaligatviai. Netoli stoties, gatvėje, jau pakabinta viena elektros lempa. Neberekės praeiviams mindžioti purvą.

Reikia tikėtis, kad miesto valdyba stengsis ne tik svarbiausias gatves apšviesti elektros šviesa, bet apšvies ir mažesnes. Taip gi reikėtų dėti pastangas, kad visose mažesnėse gatvėse būtų jei ne cementiniai, tai nors mediniai šaligatviai. O dabar kai kuriose gatvėse visai nėra šaligatvių ir piliečiams tenka lietingu laiku gerokai pabraidyti po purvą.“ (Biržų žinios, Nr. 40, 1924-12-31).

Prie elektrinės 1928 m. buvo pastatytas metalo apdirbimo dirbtuvių priestatas.

1928 m. prie elektrinės projektuojamas metalo apdirbimo dirbtuvių priestatas (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 687, L. 13)

Elektrinės Dvaro gatvėje situacijos planas (elektrinė pažymėta raudonai)

1929 m. lėntpjūvėje-elektrinėje buvo pastatytas 50 AG dyzelis ir antras elektros generatorius. Bendra 2 generatorių galia – 90 kW.

„1930 m. Biržų miesto elektrinėje veikė 1 dyzelis 50 AG ir 1 lokomobilis 50 AG, 2 generatoriai bendros 90 kW galios, tinklo ilgis 2 km., abonentų skaičius su skai-

tikliais 32, be skaitiklių 58, viso 90. Apšvietimui sunaudota 43423 kWh. Koncesija 1922–36 m. Savivaldybė gauna 3% nuo pelno (1929 m. gavo 1640 lt.).“ (Savivaldybė, 1931, Nr. 10, psl. 34–35).

Baigiantis koncesijos laikui, pradėtos diskusijos koncesiją pratęsti ar elektrinę išpirkti. Savivaldybei statyti savo elektrinę su kintamos srovės elektros generatoriais. Kintamoji ar nuolatinė srovė pavojingesnė? Prieštaringos ir įdomios nuomonės buvo skelbiamos savaitraštyje „Mūsų kraštas“:

„Biržų miesto elektros šviesos klausimu. Biržų miesto savivaldybės sudarytoji koncesinė sutartis dėl elektros energijos tiekimo Biržų miestui baigiasi 1935 m. Miesto taryba netrukus turės išspręsti šį klausimą šiokių ar tokių būdu. Eilė Lietuvos miestų savivaldybių sutvarkė šį reikalą, perimdamos elektros energijos tiekimą pačios. Matyt, ir Biržams teks eiti tuo pačiu keliu. Teko girdėti, kad Biržų miestui projektuojama pastatyti visai naują elektros stotį kintamos srovės, o esamos nuolatinės srovės manoma atsisakyti, paliekant ją be darbo. Kadangi tokia operacija yra susieta su stambiomis išlaidomis, manau, kad nors kintamoji srovė, palyginus su nuolatine, yra gyventojams daug patogesnė ir naudingesnė. Tačiau pasiteiravęs pas specialistus, išgirdau priešingą nuomonę.

Pirmučiausia kintamoji srovė, palyginus su nuolatine, praktiškai labiau pavojinga žmogaus gyvybei. Kintamajai srovei elektros įvedimas butuose turi būti geriau prižiūrimas ir saugiau įrengtas. Tinklo ir mašinų aptarnavimas reikalauja labiau paruoštų žmonių, nes srovės veikimas yra labai sudėtingas. Tinkle sunkiau išlaikyti vienodą srovės įtempimą, nes nelygiai apkrautos fazės duoda didesnius įtempimus, o nuo to abonentų daugiau perdega lempų.

Kitas dalykas, jei miestui tektų prisijungti prie rajoninės stoties, t. y. energiją imti iš kur nors kitur, arba pačiam miestui būtų galimybė iš savo stoties perduoti elektros energiją kam nors toliau. Bet panašių perspektyvų artimiausioje ateityje nematyti. Čia lieka tik savo miesto reikalai, o prie šitų sąlygų, specialistų nuomone, visai pakanka turėti nuolatinę srovę.

Statant naują elektros kintamosios srovės stotį, miestui tektų užtraukti nemažą paskolą. Pinigai būtų sunaudoti daugiausia naujų mašinų ir aparatų pirkimui ir tuo pačiu gan stambi suma būtų išmesta į užsienį. Valstybiniu mastu vertinant esamus Lietuvoje nuolatinės srovės įrengimus palikti be darbo ir pirkti iš užsienio naujus, mano manymu būtų netikslu. Antra vertus ir miesto gyventojai turėtų nemažą išlaidų padaryti, kad prisitaikytų prie naujos srovės. Turėtų pakeisti visus esančius skaitiklius, perdirtinti ir sutvarkyti savo butų įvedimą ir pakeisti kai kuriuos aparatus, tame skaičiuje ir radijo aparatai.

Visa tai turint galvoje rodosi, kad elektros energijos tiekimą Biržai racionaliai galėtų sutvarkyti, palikdami veikti esamą nuolatinės srovės stotį. Miestas su visais ištekliais galėtų nupirkti iš koncesininkų esamą nuolatinės srovės tinklą ir jį patį galėtų naudoti. Reikalingą elektros energiją pirktų iš esamos stoties sulig pastatyto stotyje skaitiklio.

Panaši santvarka turi nemažai gerų pusių, nes miestui neteks rūpintis elektros gaminimu. Be to būtų reikalinga nemažas skaičius žmonių elektros stočiai aptarnauti.

Klausimas ar būtų tada pigesnė elektros šviesa kaip dabar. Teko girdėti iš kocesininkų, kad jei jiems pratęstų koncesiją, dar keletai metų, tai jie atpigintų elektrą net iki 40–50%.

Žinoma, ateityje pageidaujama, kad elektos šviesa veiktų visą parą, be to, būtų geriau apšviestos gatvės.

Biržų miesto savivaldybei reikėtų gerai pagalvoti, ar apsimoka statyti naują elektros stotį? Ar nebūtų geriau susitvarkyti su senąja.“ (Mūsų kraštas, Nr. 8, psl. 4A, 1935-02-24).

Biržų miesto burmistro pareigas einąs P. Klybas pasakojo apie sprendimą statyti elektrinę. [...]:

„Taigi iš tikrųjų labai gražiai skamba po 50 centų kWh. Bet gerai pagalvojus, turiu paaiškinti štai ką: visos miestų savivaldybės, kurios turi įsirengusios savo elektros stotis, turi labai gražaus pelno, o patys miestai dukart geriau apšviesti, negu Biržų miestas. Nesiuimu įtikinti, kad trifazinė kintamoji srovė yra pavojingesnė arba kuo geresnė, nes nesu toje srityje specialistas. Bet galiu įrodyti, kad visos naujos statomos elektros stotys yra kintamos srovės. Apie tai turėtų susitarti inžinieriai. Statant dabartiniu metu naują elektros stotį kintamos srovės, reikėtų pakeisti motorai, skaitliukai, radijo aparatai ir t. t. Tas viskas daug nuostolių nesudarytų, nes mažesnieji Lietuvos miesteliai stotisi elektros stotis, tai ir radijo aparatus, skaitliukus ir motorus lengvai galima būtų parduoti, o palaukus dar porą metų vis vien reikėtų juos išmesti. Antra, kintamosios srovės skaitliukai ir motorai perpus pigesni.

Dėl susitarimo su senais koncesionieriais dėl pirkimo iš jų elektros energijos, padarius apskaičiavimą. Pastačius skaitliuką elektros stotyje, koncesionieriai gautų atlyginimą už visą pagamintą elektros energiją. Bet noriu įrodyti, kur ta energija būtų sunaudota. Pirmučiausiai nuolatinės srovės žūsta tinkle nuo 13 iki 18%, tai yra iš pagamintos 60 kW apie 8 kW žūsta tinkle. Gatvių apšvietimui dabartiniu metu išeina per parą apie 15 kWh. Miestas, turėdamas savo elektros stotį, padidintų gatvių apšvietimą du kartus. Tada jau būtų ne 15 kW bet 30, o pratęsus apšvietimą gatvių visą naktį, išeitų gatvių apšvietimui 60 kWh vienai parai. O ką gi veiktume dienomis (nes dienomis suvartojama elektros energija visuomet yra nuostolinga). Tai tvirtina visų miestų elektros įmonių vedėjai.

Sudedant visą veltui suvartojamą elektros energiją, žūstančius tinkle 8 kWh., apšvietimui gatvių 60 kWh., apšvietimo gaisrininkų garažo ir miesto savivaldybės 6 kWh. Dienos metu susinaudotų 15 kWh. Iš viso būtų veltui sunaudota energijos per parą 89 kWh., o miestas iš abonentų gautu užmokestį apie 60 kWh per parą. Be to, tinklo remontas ir procentai už tinklą, tarnautojų aparato išlaikymas. Tai tiksliai išskaičiavus, miestui susidarytų savikaina 1 lt. 50 ct. Taigi tokie siūlymai miestui visai nepriimtini, nes tektų iš abonentų imti ne mažiau kaip po 1 lt 50 ct. Už kWh.

Biržų miesto savivaldybė yra labai susirūpinusi elektros stoties statymu. Miesto taryba tam reikalui beveik vieningai pritarė. Padarytas nutarimas statyti savo elektros stotį. Vieta numatyta elektros stočiai tarp miesto rotušės ir Agluonos upės, nuosavame žemės sklype.

Savivaldybių departamento elektros reikalams referentas inž. Drašutis jau baigia ruošti Biržų miestui elektros laidų tinklo planą. Biržų miesto savivaldybė yra paruošusi

planą elektros stoties mašinų patalpoms. Nupirkta pušinės medžiagos 146 rąstai. Nors miško medžiaga gauta pavėluotai, bet išgabenta iš miško ir sukrauta prie vieškelio arti Liepalotų kaimo. Privežta akmenų pamatams, nupirkta dalis plytų. Išrinkta komisija vesti deryboms išpirkti senąjį elektros tinklą. Kaip tik bus baigti brėžiniai elektr. stot. mašinų patalpoms ir elektros laidų tinklui, tuojaus bus paskelbtos konkurso varžytinės mašinoms pirkti, ir savivaldybė statys nuosavą elektros stotį.

„Biržai jau pasirengę savo elektros stotį statyti“. (Mūsų kraštas, Nr. 13, psl. 4A, 1935-03-31).

Biržų miesto savivaldybės dyzelinė elektrinė, 1936 m.

Pirmame plane – dyzelis „Atlas Polar“ 80 AG, generatorius 60 kVA;
antrame plane – dyzelis „Atlas Polar“ 150 AG, generatorius 120 kVA

Biržų miesto savivaldybės elektrinės projektas (situacijos planas).

Projekto autorius inž. P. Vilūnas, 1935 m. gruodžio 10 d.
Braižė techn. P. Kaušinis (LCVA, F. R-182, Ap. 1, B. 24)

Biržų elektrinė ir personalas (apie 1936–1938 m.)

„Biržų miesto savivaldybė savo elektrą pradės miestui duoti ne anksčiau kaip 1936 m. vasario 1 d. Iki šitos dienos bus pastatyta viena mašina ir paleista dirbti. Apie kovo 20 d. bus baigta pastatyti, tinkamai įruošta ir paleista dirbti ir antroji elektros mašina. Tuo būdu apie kovo pabaigą elektros stotis jau visai veiks.

Mokestis už kWh tuo tarpu bus paliktas tas pats, po 1 lt. 10 ct. už kWh., o motorams, rentgeno aparatams, dirbtuvėms ir t. t. elektros energija bus duodama pigiau. Visi skaitikliai, kurie dabar vartojami, nebetiks. Juos reikės pakeisti naujais, pritaikytais naujai srovei. Kad nepadarytų nuostolių turintiems savus skaitiklius ieškoma būdų susitarti, kad šiuos skaitiklius pakenčiamomis kainomis, žinoma su nuolaida, būtų galima parduoti. Naujieji skaitikliai kainuos per 20 lt. ir bus parduodami išsimokėtinai arba, kas pageidaus, išnuomuojami. Elektros įvedimas, laidai kambariuose, bus tam tikra mašina patikrinami ir, kur pasirodys nebetinkami, ten namų savininkas turės įvesti naujus laidus. [...] Elektros tinklui stulpai jau pastatyti, o kai kur jau tiesiamos ir vielos. Po ketverių mėnesių miestas turės nuosavą elektros stotį.“ (Mūsų kraštas, Nr. 42, psl. 8, 1935-10-18).

Tvirtinant Biržų miesto 1936 metų sąmatą, planuojama iš elektrinės veiklos gauti pajamų į miesto biudžetą.

„Šiomis dienomis Biržų miesto tarybos posėdyje priimta miesto savivaldybės sąmata, kuri subalansuota 206013 litų sumai. Tarp kita ko jau pirmaisiais metais elektros stotis duos miesto savivaldybei gryno pelno 26632 litų.“ (Savivaldybė, Nr. 10, psl. 25, 1935).

Biržų miesto nauja kintamosios srovės elektrinė pradėjo veikti 1936 m. vasario 12 d. „Elektros stotis, paleista veikti š. m. vasario 12 d. Elektros stotinė investuota 81000 lt. ir 27630 švedų kronų kapitalo. Didžiausias darbas elektros stoties kūrimo srityje savivaldybės vykdomiesiems organams teko atlikti 1935 m. pabaigoje – tai lėšų

Biržų elektrinė, 1938 m.

suradimas, bet tas sunkumas nugalėtas ir jo vaisiais galima jau pasidžiaugti.“ (Biržų miesto savivaldybė 1926–1936 m., Mūsų kraštas, Nr. 50, psl. 17, 1936-12-18).

Apie elektrinės darbuotojus sužinome iš Martyno Kėželio prisiminimų.

„Elektrinė stovėjo Birutės alėjoje Nr. 3. Pirmasis elektrinės vedėjas buvo Pranas Mackevičius. Elektrinę aptarnavo 4 mašinistai. Vyr. mašinistas Trečiokas Jurgis, mašinistai: Plepys ir mokinys Grigas. Linijas aptarnavo 5 monteriai: vyr. monteris Šileika L., monteriai Janulis J., Obakas J., Sietnikas J., Kėželis M. Elektromonteriai aptarnaudavo linijas, tikrindavo apskaitą, taip pat statydavo linijas. Aptarnaudavo ir gyventojų butus. Keisdavo perdegusias elektros lemputes, bet jas duodavo šeimininkas. [...] Elektrinės darbuotojams 120 kWh elektros energijos per metus buvo duodama veltui. Viršijus limitą už 1 kWh reikėjo mokėti 40 ct/kWh. (*elektros energijos kWh savikaina*)“ (Martyno Kėželio prisiminimai, 1982 m.).

Nuo 1936 m. spalio mėn. Biržuose elektros energija buvo tiekama ištiesą parą: „elektra bus visą parą. Teko patirti, kad apie vidurį šio mėnesio Biržų miesto savivaldybė elektros energiją pradės duoti visą parą“ (Mūsų kraštas, Nr. 41, psl. 7, 1936-10-18).

Norint paskatinti gyventojus įsigyti daugiau radio aparatų, Savivaldybė sumažino elektros mokesčių radio abonentams. „Biržų miesto savivaldybės elektros stotis radio reikalams elektrą papigino 50%. Kiekvienas radio abonentas, norėdamas gauti papiginimą turi paduoti Biržų elektros stočiai nustatytos formos pareiškimą, kurį galima gauti elektros stotyje. Abonentas, norėdamas gauti nuolaidą, turi išdegti 10 kWh., priešingai jis moka po 1 lt. 10 ct. už kWh.“ (Mūsų kraštas, Nr. 50, psl. 12, 1936-12-18).

Inž. Pr. Drąsutis rašė apie naujos Biržų elektrinės projektavimo sąlygas. „[...] Projektuojant elektros stotį ir tinklą, labai didelių sunkumų sudarė neturėjimas be-

Elektronteris M. Plepys darbo metu. Biržai, 1947 m.
Seniai pamirštos medinės atramos

„Polar Atlas“ dviejų cilindrų 150 AG dyzelis.
(po karo elektrinės personalo suremontuotas veikė ir su vienu cilindru).
1937 m. nuotrauka

Biržų m. savivaldybės elektrinės pastatas, pastatytas 1935 m.
1967 m. nuotrauka

veik jokių statistinių duomenų Biržų miesto elektros ūkiui. Skaičiavimui reikalingus pagrindinius duomenis teko pasirinkti spėliojimais. Kadangi apkrovimo max buvo spėjamas apie 80 kW. Didžiojo agregato galingumą teko parinkti 150 AG ir 94 kW. Mažoj agregato galingumui nustatyti nebuvo jokių duomenų, pasirinkta pusė didžiojo agregato galingumo – 86 AG ir 53 kW. Vietoje buvusios nuolatinės srovės 2×220 voltų nusistatyta visus įrengimus statyti trifazinės srovės 3×380/220 voltų įtampos.

Pasirinkti pigiausi varikliai – dyzeliniai. Tais pačiais sumetimais vietoje mažesnio galingumo stotims dažniausiai statomų keturtakčių dyzelinių variklių, pastatyti dviejų taktų dyzeliniai varikliai vienas 150 AG ir antras 86 AG. Abi mašinos aprūpintos reikalingais iš tolo valdomais greičio reguliatoriais, automatiniais įtampos reguliatoriais, sichronizavimo lygiagrečiam darbui įrengimu. Tinklą projektuojant, laidų skerspjūviai parinkti su didele atsarga, atsižvelgiant į galimą motorinį apkrovimą ir į projektavimo metu buvusią labai žemą vario kainą. Viso elektros tinklo susidarė apie 17 km., vario sunaudota apie 9000 kg.

[...] Elektros stočiai pastatą suprojektavo inž. P. Viliūnas. [...]“ (Savivaldybė, Nr. 5, psl. 24, 1936).

1939 m. Biržų elektrinės daviniai: „2 dyzeliai 150 ir 80 AG, generatoriai 96 ir 48 kW, įtampa 380 V., kuras – gazolis, maks. apkrovimas 119 kW.“ (Lietuvos energetika, t. I, psl. 136, 19 lentelė, 1939 m.).

1944 m. frontui slenkant į vakarus, Biržuose vyko įnirtingi mūšiai. Biržų elektrinės įrengimai apdegė. Biržams elektros energija laikinai buvo tiekiamą iš „Siūlo“ fabriko.

Ištrauka iš „Aiškinamojo rašto apie Lietuvos TSR energetinio ūkio padėtį 1945 m. sausio 1 d.“:

„Elektrinė Nr. 42 (*Biržų elektrinė*) – dyzelinė susprogdinta ir sudegusi. Dyzeliai ir elektros mašinos apdegė, tačiau remontuotinos. Duotu momentu remontuojamas didysis 150 AG. Antrojo agregato remontą manoma užbaigti 1945-ųjų pirmojo ketvirčio pabaigoje. Šiuo metu susitarta su fabriku „Siūlas“, kuris tiekia elektrą miestui

iš savo šiluminės elektrinės apie 220 AG (dyzelis apie 120 AG ir lokomobilis apie 100 AG), el. generatorius 92 kVA (72 kW) prijungtas per transmisiją ir gali būti sukamas arba dyzelinio variklio arba lokomobiliu. Miestas gauna apie 40 kW galią. Kadangi fabrikas dirba savo kuru, elektra miestui tiekama nereguliariai (mes davėme fabrikui apie 4 tonas gazolio ir apie 160 kg. tepalų). Aukštosios įtampos linijos ilgis apie 7 km. Žemos įtampos ilgis apie 8 km. Abi šios linijos visiškai sunaikintos“ (Energetikos muziejus, F. 1, Ap. 1, B. 5).

Apie elektrinės remontą savo prisiminimuose rašė Martynas Kėželis.

„[...] vokiečių okupacijos metu trūko dyzelinio kuro, todėl buvo maišoma su benzinu. To pasėkoje dyzeliai greitai susidėvėjo. Atsarginės dalys buvo užsakytos Švedijoje, bet negautos. Pradėta statyti iš Latvijos 20 kV linija iš Kegumo hidroelektrinės tinklo.

Biržai 1942 m. kovo mėn. buvo prijungti prie Latvijos Kegumo HE 20 kV elektros tinklo. Miesto gyventojai norintys turėti elektros energijos turėjo kasti duobes atramų pastatymui. Buvo pastatyta 20 kV ETL Skaistkalnė–Biržai. Laidai plieniniai 20 kv. mm. Mieste buvo pastatytas 400 kVA, „Siūlo“ f-ke 180 kVA galios transformatoriai. Dyzeliai buvo sustabdyti. 1943 m. mieste pastatytas 90 kVA ir Astravo malūne 110 kVA, 1944 m. Suostuose 30 kVA ir Ripeikiuose Drevinsko malūnui 30 kVA galios transformatoriai. Už 1 kWh reikėjo mokėti 4 pfeningius ir papildomai už pajungtą galingumą. Bėgdami iš Biržų 1944 m. vokiečiai neveikiančią elektrinę sudegino. Liniją sunaikino, nes vokiečiai pjovė atramas ir panaudojo bunkerių statybai.

Biržų 20/0,4 kV TP, 1942 m.

Išvijus vokiečius, elektros tiekimą pradėjo tvarkyti Kauno energijos valdyba, kuri surado ir atsuntė dalį atsarginių dalių dyzeliams, kurios buvo užsakytos Švedijoje. Tuo metu buvo pakeistas dyzelis „Siūlo“ f-ke, iš kur miestas gaudavo elektros energiją.

Vyriausios Energijos Valdybos prie LTSR LKT Įgaliotinis 1944 m. rugsėjo mėn. 30 d. paskyrė Biržų elektrinės vedėju Liutcau Mykolą, s. Mykolo, nuo 1944 m. rugpjūčio mėn. 1 d.“ (LCVA, F. R-182, Ap. 4a, B. 1, L. 11).

LCVA, F. R-182, Ap. 4a, B. 1, L. 11

„Kadangi generatorių izoliacija po gaisro buvo sudegusi, jie buvo remontuojami pusiau privačiai Rygoje. Tuo laiku elektrinė turėjo dyzelinę automašiną „Mercedes Benz“, su kuria vežiojo žmones į Rygą ir iš gaunamų pajamų remontavo generatorių ir elektrinės pastatą. Suremontavus generatorių buvo paleistas 150 AG dyzelis tik su vienu cilindru, nes antras buvo susidėvėjęs. Generatorius pradėjo veikti 1944 metais lapkričio mėn. Miesto įstaigos ir gyventojai gavo elektros energiją. Gyventojams buvo labai limituota elektros energija. Gyventojai galėjo turėti tik vieną 25 W elektros lemputę. Buvo prašyta vėl prisijungti iš Latvijos ir buvo pastatyta linija iki Latvijos sienos, bet pajungti nebuvo leista, kadangi Latvijoje trūko galingumo. Norint prisijungti iš Latvijos, reikėjo dar prie Kegumo pastatyti paskirstymo punktą ir Skaistkalnėje mūrinį paskirstymo punktą. Bet dar visai nepastačius paskirstymo punktų buvo leista naudotis elektros energija, bet tik 100 kWh į parą. Apie sunaudotą el. energiją kiekvieną rytą buvo duodamos žinios į Latvijos miestelį Valle. Tuo metu buvo suremontuotas dyzelis ir jis dirbo jau dviem cilindrais. Generatorius buvo pakeistas, kad galėtų dirbti lygiagrečiai su Latvijos energija.

Tuo metu Kauno energijos v-ba mažas elektrines atidavė Komunalinio ūkio ministerijai. Tada linijų ir generatorių kapitalinį remontą atlikdavo Anykščių elektromontažo dirbtuvė. Anykščių elektromontažo valdyba pastatė generatorių 60 kVA, kuri pradžioje suko vokiškas dyzelis SAD 80 AG. Dar trūkstant galingumo buvo pastatytas 600 AG

dyzelis DGI, kuris buvo demontuotas iš Pasvalio dyzelinės elektrinės su savo 500 kVA galios generatoriumi. 1960 m. iš Pasvalio į Biržus buvo nutiesta 35 kV elektros tiekimo linija ir Biržuose buvo sumontuota komplektinė transformatorinė pastotė su 1800 kVA galios transformatoriumi. Biržai buvo prijungti prie valstybinių tinklų ir dyzeliai demontuoti. 1960 m. Pabiržės miestelyje buvo sumontuotas 35/0,4 kV jėgos transformatorius Pabiržės tinklo maitinimui.

Dyzelis „Atlas polar“ buvo išvežtas į Panevėžio BGAK. 1962 m. buvo pradėtas masinis Biržų rajono elektrifikavimas. Buvo sumontuotos 35/10 kV pastotės Vabalninke ir Papilyje. 1964 m. buvo sumontuotas antras 3200 kVA galios transformatorius, o 1967 m. 1800 kVA transformatorius pakeistas į 3200 kVA transformatorių. 1971 m. buvo pastatyta 110/35/10 kV RP „Parovėja“ ir sumontuotas 16 MVA galios transformatorius. 1972 m. N. Radviliškio miestelyje sumontuota 35/10 kV kilnojamoji pastotė su 1000 kVA galios transformatoriumi.“ (Martyno Kėželio prisiminimai, 1982 m.).

Montuojant Biržuose pirmąją 35/10 kV ir visas kitas 35 ir 110 kV transformatorines pastotes, man (autoriui) teko dalyvauti, ir galiu patvirtinti, kad Martyno Kėželio prisiminimuose viskas užrašyta teisingai.

Tuo ir baigtas pirmasis Biržų elektrifikavimo etapas.

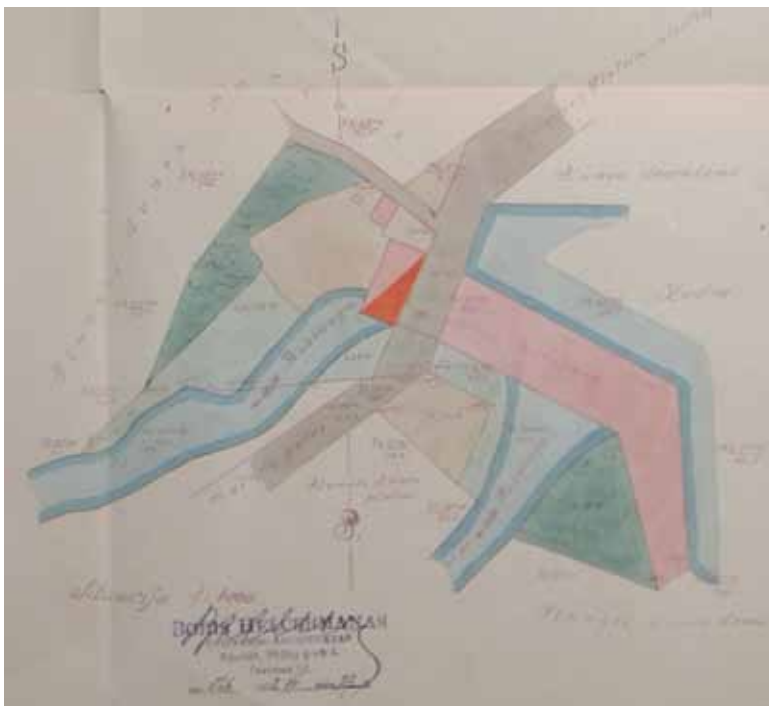
Nuotraukas pateikė inž. energetikas Gražvydas Gudynas iš savo archyvo.

Plungės miesto elektrifikavimas

Pirmoji telefono linija Lietuvoje brolių Bogdano ir Mykolo Oginskių Rietavo ir Plungės dvarus sujungė 1882 metais. Kad Rietavo dvarą Bogdanas Oginskis elektrifikavo 1892 metais, žinoma, tačiau kada ir kas elektrifikavo Plungės dvarą, reikia išsiaiškinti.

Pirmas dokumentas apie Plungės miesto elektrifikavimo pradžią saugomas Lietuvos centriniam valstybės archyve – tai „Elektros gamyklų bylos ir jų padėtis lig 15/I 1921 m.“:

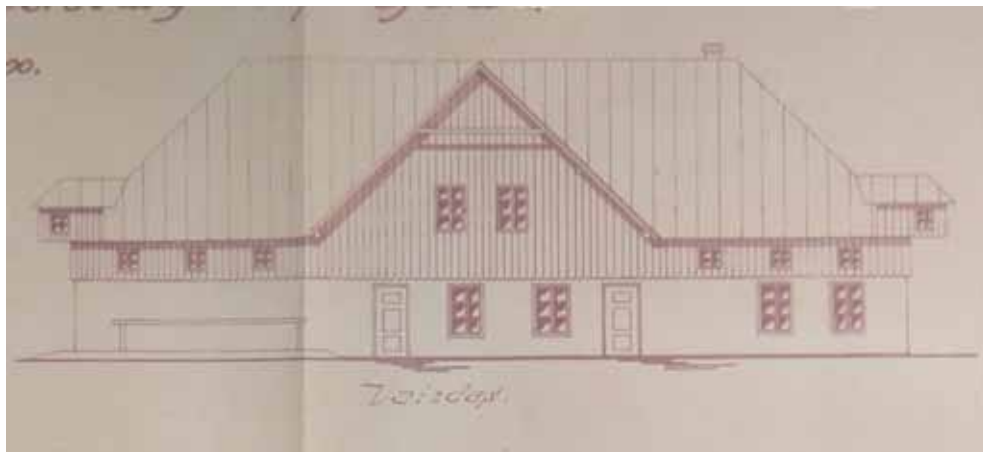
„...p. 59 „El. gamykla pastatyta 1918 m. Mendelio Zaks, kuris nuomuoja kun. Oginskienės malūną. Nuoma baigiasi 2/IV 1921 m. Malūno ir elektrinės varomoji jėga 3 vandens ratai. Oro tinklas pastatytas be miesto Valdybos leidimo. Miesto Valdyba norėtų todėl tinklą ir el. gamyklą pasisavinti ir kreipėsi į Savivaldybių Departamentą, Savivaldybių Departamentas į F. PR. ir PR. M-ją. Žiūr. atsakymą Sav. D-tui. Tinklą ir gamyklą ištirti ir aprašyti. Žiūr. aprašymą. Kadangi Plungės dvaras Ž. Ū. ir V. T. M-jos (*Žemės ūkio ir Valstybės turto ministerija*) žinioje, reikia jai pranešti apie dalyko padėtį. Žiūr. Plungės bylą ir anketos lapą.

Plungės dvaro vandens malūno situacijos planas. 1932 m. liepos 27 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 83, L. 47)

p. 60 1 km. nuo miestelio yra Kučinsko verpykla. Apie verpykloj įtaisyta mašina el. gamybai savo reikalui. Verpykla buvo prieš karą pastatyta. Žiūr. el. Kučinsko verpykloj, stotį (LCVA, F.388, Ap.1, B. 592, L. 56, 57).

Plungės dvarą po kunigaikščio Mykolo Oginskio (1849–1902) mirties valdė jo žmona Marija Oginskienė (1857–1945).

Plungės dvaro vandens malūno fasadas. 1932 m. liepos 27 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 83, L. 47)

Plungė. Lentpiūvė. Tušas, 1933 m.

Plungės dvaro vandens malūnas-lentpjūvė-elektarinė (žemutinis bjeffas)
(Mstislavas Dobužinskis, 1933 m.)

Plungės dvaro hidroelektrinė, įrengtą vandens malūne-lentpjūvėje, ištyrė ir aprašė Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos įgaliotinis elektros stotims iširti inžinierius Petras Narutavičius 1920 m. birželio 24 ir 25 dienomis:

„Plungės elektros stotis iširta ir apžiūrėta 24 ir 25/VI 1920 m.

Įtaisyta 1918 m. kun. Oginskienės malūne, kurį nuomuoja pil. Mendelis Zaks. Nuoma baigiasi 23/IV 1921 m. Malūno ir elektros stoties varomoji jėga – 3 vandens ratai, pastatyta ant Babrungo upelės. Vandens jėga siekia maždaug 30–40 H.P. imant vidutinį debetą ištisiems metams. Elektros stotyje radau, 1 dinamo mašiną N.V.K.E.P. be metrikos lentelės. Mašina dirba prie 110 voltų įtempimo, išleidžia tinklan arti 15 amp. Malūno nuomotojas pareiškė, kad tos mašinos galingumas esąs apie 12 H.P. [...]. Dabar mašina duoda energiją

140 lempų po 16 žvakių – 2240 žv.

63 „ „ 25 „ – 1575 „

26 „ „ 32 „ – 832 „

Šią dinamo mašiną M. Zaksas pirko iš firmos Herrman Meyer ir akumuliatorių bateriją 64 elem. Bet akumuliatorių stotyje nėra. Gabenant iš Rygos dalis akumuliatorių sudaužyti, likusius bolševikai atėmė.

Skirstomoji lenta marmurinė, 1 ampermetras, 1 voltmetras ir jungtuvai.

Be to, dar elektros stoty yra ir kita dinamo mašina, pirktą 1919 m. ir atsivežta iš Vokietijos. Mašinos metrika: Pho“nika Berlin Elektr. Gesellschaft m. b. H. S. O. 16 Neander str.

24 PS (AG). 110 voltų, 180 amp. 850 aps/min. Mašina su reostatu, skriemulys medinis, namų darbo. Nedirba. Tinklas geležinis, vielų storis neužtektinas. Visas tinklas padarytas be jokios techninės nuovokos; jis reikia visas perdirbti, geležį pakeisti variu. Stoties įtaisyimas daro laikinosios instaliacijos, padarytas be jokios nuovokos ir dalyko žinojimo. Pavyzdžiui dinamo mašina pastatyta už skirstomosios lentos ir lentomis užkalta, kolektorius miltinas ir nuolat kibirkščiuoja. Mieste lempos žiba labai tamsiai, nes tinklas per silpnas ir įtempimo puolimas yra labai didelis. Artimiausioje ateityje, kad miestas neliktų be šviesos, visą tinklą reikia perdirbti ir pereiti prie aukštesnio voltažo būtent 2×110 arba 2×210. Ratų vietoje būtina reikia pastatyti turbiną (tiktu Franciso).

Žemės Ūkio ir Valstybės Turto M-ja, kurios žinioje yra dabar visas Plungės dvaras ir vietos savivaldybė, turėtų pasirūpinti, kad anksčiau pasakyti tinklo ir vandens jėgos sunaudojimo darbai būtų pradėti. Klausimas tik, kas tai turėtų finansuoti, nes nuomininkui dabar nėra jokio išrokavimo dėti kapitalą be užtikrinimo, kad jis ir toliau galės malūną ir elektros stotį valdyti.

Išpultų miesto Valdybai išpirkti tinklą ir pačiai imtis tvarkyti malūną ir elektros stotį, kada Zakso nuoma pasibaigs. P. Narutavičius 7.VII. 1920 m.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 584, L. 5).

Kadangi Plungės miesto hidroelektrinės savininkas dėl nežinomų priežasčių nepateikė Finansų, prekybos ir pramonės ministerijai dokumentų ir prašymo dėl leidimo elektros energiją tiekti Plungės miestui, Prekybos ir pramonės departamentas

Plungės miesto pirmasis elektros tinklo planas. 1921 m. balandžio 20 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 83, L. 47)

1920 m. rugsėjo 15 d. kreipėsi į Plungės milicijos viršininką išreikalauti iš M. Zakso dokumentus:

„Kaunas, 1920 m. rugsėjo 15 d.

Plungės milicijai

Finansų, Prekybos ir Pramonės ministerijos atstovas P. Narutavičius, įgaliotas ištirti Plungės elektros stotį ir tinklą, įteikė 24/VI š/m. elektros stoties savininkui p. Mendeliui Zaks reikalavimą raštu pristatyti ne vėliau 25/VII š/m. Finansų, Prekybos ir Pramonės ministerijai elektros tinklo ir elektros stoties įtaisymų brėžinius ir planus. Lig šiam laikui pasakytasai reikalavimas neišpildytas.

Finansų, Prekybos ir Pramonės ministerijos Pramonės skyrius prašo Tamstų išreikalauti iš p. Mendelio Zakso ir ne vėliau lapkričio mėn. 1 dien. š/m. Ministerijai pristatyti:

1-o elektros tinklo ir šviesos įtaisymo planą Plungės mieste, nurodant: a) elektros magistralių ilgį ir laidų (dratų) pjūvį (Querschnitt) kvadratiniais milimetrais; b) Kokie laidai: geležiniai, variniai ar aliuminijaus; c) kur ir kokio stiprumo srovei pastatyti saugikliai miesto magistralėse ir perkūnsargis.

Elektros tinklo planas turi būti ne mažesniame maštabe kaip 1:2000 ir 2-juose egzemplioriuose pristatytas.

2-o Elektros stoties planą 2 egzemplioriuose maštabe nuo 1:100 iki 1:200, nurodant vandens ratų ir transmisijų įtaisymus su stačiuoju ir gulsčiuoju pjūviu ir pryšakio (fasado) išvaizda. Visi matai turi būti metrais reiškiami.

Lig šiam laikui p. M. Zaksas nėra gavęs leidimo iš Fin. Prek. Ir Pram. Mini-jos elektros stočiai laikyti. P. Zaksas turi įteikti Ministerijai tam tikrą prašymą.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 583, L. 3).

18

Finanšu, Prėkybos ir Pramonės Ministerijai.
Kaunas, 1920 m. Gegužės 11 d. 3

Plungės Miestoje.

Finanšu, Prėkybos ir Pramonės Ministerijos atstovams P. Narutavičiui ugaliotas ištyti Plungės elektros stotį, ir tinklą įtakoje 25/VI k/m. elektros stoties paviršiumi p. k. m. šalinai I a k o g reikalavimų rašiu pristatyti ne vėliau 25/VII k/m. Finanšu, Prėkybos ir Pramonės Ministerijai elektros tinklą ir elektros stoties įtaisymų brėžinius ir planus. Lig šiam laikui pasakydami reikalavimus nepildytas.

Finanšu, Prėkybos ir Pramonės Ministerijos Pramonės Skyriaus prašo Tamstų išreikalauti iš p. Mendelio I a k o g ir ne vėliau lapkrišči mėn. I dien. k/m. Ministerijai pristatyti:

1-o elektros tinklą ir šviestus įtaisymų planą Plungės miestui, nurodant: a) elektros magistralių ilgį ir linijų (draių) pjūvį (Querschnitt) kvadratiniais milimetrais; b) kokiis laidais: geležiniais, variniais ar aluminijais; c) kur ir kokiis stovais stovai įstatyti magistraliui miesto magistralėse ir perkunsegiams.

Elektros tinklo planas turi būti ne mažesniame maštabe kaip 1:2000 ir 2-juose egzemplioriuose pristatytas.

2-o Elektros stoties planą 2 egzemplioriuose maštabe nuo 1:100 iki 1:200, nurodant vandens ratų ir transmisijų įtaisymus su stačiuoju ir gulsčiuoju pjūviu ir pryšakio (fasado) išvaizda. Visi matai turi būti metrais reiškiami.

Lig šiam laikui p. M. Zaksas nėra gavęs leidimo iš Fin. Prek. Ir Pram. Mini-jos elektros stočiai laikyti. P. Zaksas turi įteikti Ministerijai tam tikrą prašymą.

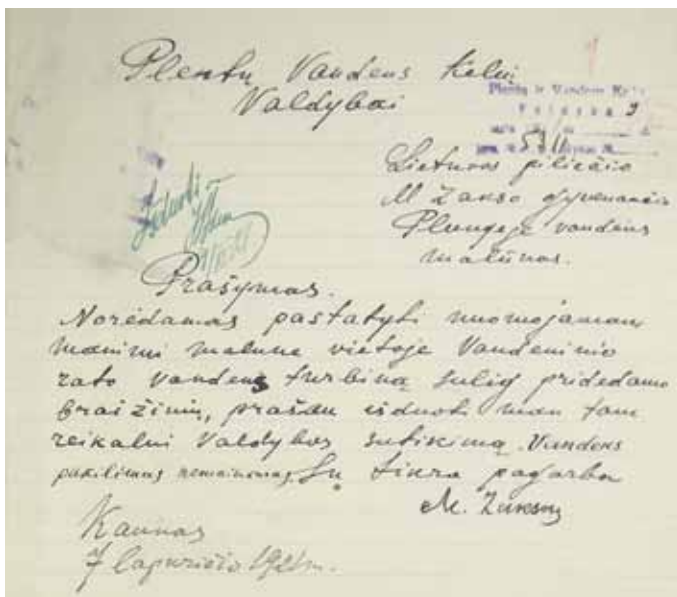
L. e. g. Prėkybos ir Pramonės Dep-
to Direktoriaus Pastoje iš. *Rabich*

Dep-
to Sekretorius *A. Mielė*

Prėkybos, Tarybos

Prekybos ir Pramonės departamento raštas
(LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 583, L. 3)

M. Zaksas įvertino P. Narutavičiaus rekomendaciją vietoje vandens rato pastatyti vandens turbiną, paruošė malūno-elektinės rekonstrukcijos projektą ir pateikė prašymą vykdyti rekonstrukciją (L. 1).

M. Zaksas prašymas pakeisti vandens ratą į turbiną, 1921 m. lapkričio 7 d. (LCVA F. 386, Ap. 1, B. 185, L. 1)

Prie prašymo pridėtas elektrinės savininko užpildytas „Klausiamasis lapelis“ padeda išsiaiškinti objekto pagrindinius parametrus (poz. 10): „vandens ratas ir iš kokios medžiagos padarytas – 5 metrų (diametro – S. B.) iš pušies medžiagos“. Vienas toks išpūdingas vandens ratas paliktas ir po rekonstrukcijos. Į klausimą kada malūnas pastatytas nurodyta – „iš senos gadyinės“.

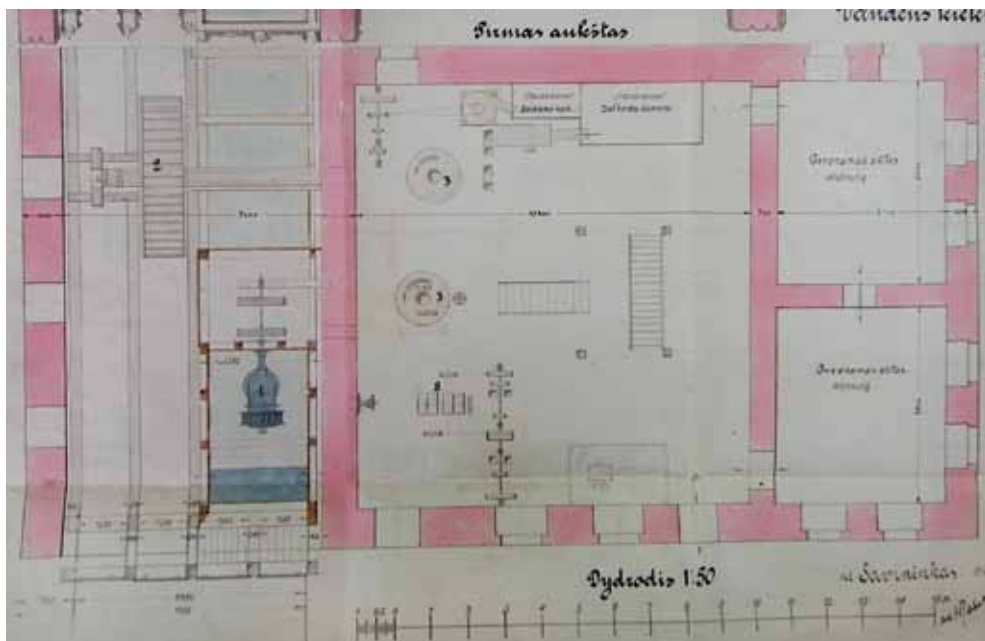

Liudijimas, kad malūnas pastatytas prieš 50 metų. 1921 m. kovo 26 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 83, L. 37)

Netrukus 1921 lapkričio 21 d. M. Zaksas gavo sutikimą vietoje vandens rato sumontuoti vandens turbiną.

„Šiuo Plentų ir Vandens kelių Valdyba praneša, kad ji nieko neturi prieš tai, kad Tamsta pastatytum vietoje vandens rato vandens turbiną sulig pridedamo prie šio Plentų ir Vandens kelių Valdybos patvirtinto plano.

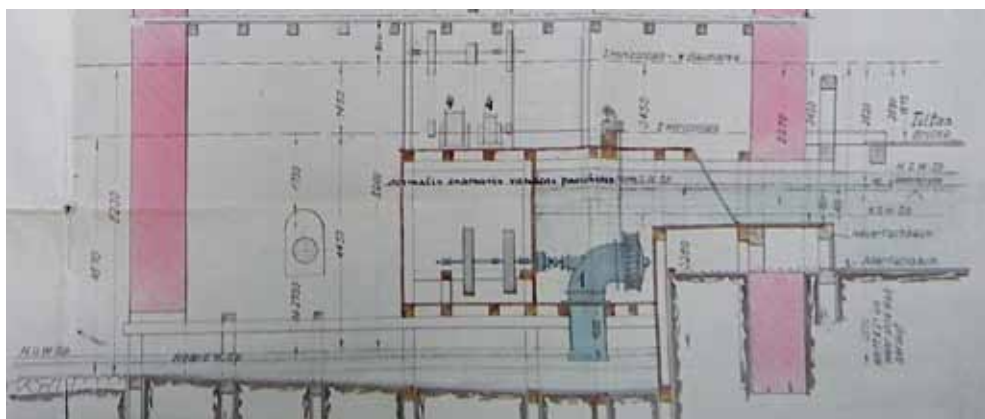
Šis leidimas duodamas su ta privaloma sąlyga, kad vanduo upėje nebus keliamas aukščiau negu buvo iki šiam laikui.“

Chackelio Zakso (buv. Plungės dvaro) vandens malūno-elektrinės pirmo aukšto planas.

Įrengimai: 1 – vandens turbina; 2 – vandens ratas

(LCVA, F. 386, Ap. 1, B. 185, L. 2)

Vandens malūno-elektrinės pjūvis.

Įrengimai: 1 – vandens turbina; 4 – elektros generatoriai (LCVA, F. 386, Ap. 1, B. 185, L. 2)

1921 m. gruodžio mėn. 19 d. Finansų, prekybos ir pramonės ministerija leido veikti Mendelio Zakso elektrinei su sąlyga, „kad būtų pildomos visos taisyklės ir instrukcijos“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 83, L. 38).

Plungės miesto valdybos patvirtinimas,
kad Mendelio Zakso elektrinė elektros energiją tiekia pagal koncesijos sąlygas,
1921 m. kovo 10 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 83, L. 38)

Koncesijos sutartis pasirašyta 1922–1950 m. laikotarpiui su hidroelektrinės savininku Chackeliu Zaksu. Hidroelektrinės rekonstrukcija atlikta 1926 m. Sumontuota vandens turbina – 36 AG, „Francis“, pagaminta Latvijoje 1926 m. Nuolatinės srovės elektros generatorius – 23 kW, 230 V, 100 A. Vandens malūną nupirko, prieš pradėdamas rekonstrukciją, Chackelis Zaksas. Pildydamas klausimų lapą 1935 m. spalio 26 d. atsakė į klausimą p. 18: „Ar dabartinis savininkas įmonę pastatė ar pirko? Pirko iš Oginskių kunigaikščių įpėdinių.“ (LCVA F. 386, Ap. 1, B. 185, L. 8).

1932 metais Ch. Zaksas planavo 26 AG vandens turbiną pakeisti galingesne 50 AG. Bet sumanymo neįgyvendino.

Elektros energijos tiekimui Plungėje įsisteigė konkurentas, Plungės Žemaičių kultūrinimo draugija „Kultūra“. Vandens malūne, esančiame Stonaičių kaime, ant Babrungo upės, įrengė elektros generatorių ir 1922 m. gavo koncesiją tiekti elektros energiją Plungės miestui. Abu elektros energijos tiekėjai konkuruodami tiekė elektros energiją Plungės gyventojams iki elektrinės bus nacionalizuotos.

Spaudoje buvo skelbiama apie draugijos „Kultūra“ planus:

„Žemaitijos elektrifikacija. Plungės Žemaičių kultūrinimo dr-ja „Kultūra“ pasiryžusi yra padengti Žemaitiją elektros vielų tinklu, kad ūkininkai galėtų elektros jėga išsikulti ir kitus mašinų darbus atlikti, savo gryčiose elektros šviesa naudotis ir t. t. Ji jau yra užtvėnkusi Babrungo upę, pastačiusi turbiną Stonaičiuose, kur jau dirba lėntpjūvė ir baigiamas rengti 1 rūšies valcų malūnas; ruošiamasi greit statyti dar vienas tvankas (*užtvanka*) ant Minijos upės. Darbus veda inž. K. Šnapštis, turėjęs toje srity nemažos praktikos. Kviečiami b-vėn dėtis visi, kam rūpi krašto ir jo gerovė. Pajai nedideli – po 200 auks, jų skaičius neribotas; priimamos ir paskolos, mokant po 10% metams padėjus. Kreiptis (Plungė, Liepų alėja, gimnazijos namai)“ (Sietynas, Nr. 21–22, 1921 m.).

1922 m. Plungės savivaldybė suteikė koncesiją draugijai „Kultūra“ hidroelektrinei įrengti Stonaičiuose ant Babrungo upės esančiame vandens malūne-lėntpjūvėje.

„Plungė. Stonaičiuose (8 km. nuo Plungės) yra D-jos „Kultūra“ valcinis malūnas, kuris stengias dirbti geriausios rūšies miltus ir tuo patenkinti vietinių gyventojų pageidavimą atsivaduoti iš vieno malūninko rankų, kuris iki šiol būdamas Plungės apylinkėje tik vienas, neturėjo jokio konkurento. Dabar veikiant dviem malūnam, net sumažėjo ir kainos už malimą.

Plungėje veikiančioji D-ja „Kultūra“ gavo iš Plungės m. savivaldybės koncesiją įtaisyti Plungės elektros stotį ir miestelio gyventojams tiekti elektros šviesą. Sutartis padaryta iki 1950 m. gruodžio 31 d.“ (Lietuva, Nr. 68, 1922-03-24).

Kadangi Plungėje buvo du elektros energijos tiekėjai, tai kiekvienoje gatvėje buvo nutiestos ir dvi žemos įtampos linijos. Gyventojai pasirinkdavo iš kurio tiekėjo pirkti elektros energiją. Statant antrą liniją teko nugėnti medžių šakas.

„Plungė. Telšių apskr. Jau dveji metai, kaip įsikūrė Plungėje „Kultūros“ b-vė, apie kurios „kultūrą“ aš noriu čia trumpai paminėti.

Lapkričio mėn. pradžioje B-vė, norėdama duoti miestui šviesos, išvadžiojo gatvėmis vielų linijas. Keletas tokių linijų išvesta ir „Laisvės Alėja“, kurios pakraščiais eina po eilę gražiai susodintų liepų. O kad jų šakos nelieštų vielų, teko jas apkapoti, Bet mūsų „Kultūra“ kai kirto, tai vietomis beveik pliki liepų stiebai beliko. Mat, darbininkams patiko čia pat malkų pakirsti savo žmonoms ir vaikams, kurie atsivertę laukė nukrintant šakas.

Ar ne kultūringas sumanymas „Laisvės Alėjoj“ malkų pasikirsti?

Kažin, ar nepastebės tai miesto burmistras?“ (Lietuva, Nr. 265, 1922-11-22).

Tvarkant finansų srautus „Žemaičių Kultūros“ akcinės bendrovės valdyba padarė klaidų ir iškilo bankroto pavojus.

„1923 m. Plungėje įsikūrė a/b „Žemaičių Kultūros Akc. B-vė“ [...] ligi 1924 m. b-vė turėjo turto už 250000 lt., kurį sudarė valcų malūnas, lėntpjūvė ir elektros stotis, naudojanti

Babrungo upės energiją. Elektra apšviečiamas ir Plungės miestas.

1924 m. pradžioje b-vės taryba padarė nuodugnią b-vės reviziją ir rado turto trūksant už 40000 lt. B-vės valdybos nariai liko apkaltinti turto išekvojimu ir patraukti atsakomybėn. Dabar vyksta tardymas.

1924 m. birželio mėnesį b-vė jau buvo arti bankroto. Skolininkai reikalavo išmokėti jiems skolas kurių buvo arti 60000lt., o pinigų kasoje nebuvo. Akcininkų tarpe kilo didžiausia panika: akcijas pardavinėjo net po 15 lt., tačiau ir taip niekas jų nepirko. Rodėsi, kad išeities kitos nebuvo, kaip tiktai parduoti b-vės turta ir b-vę likviduoti.

Sušaukiamas visuotinis b-vės akcininkų susirinkimas, kuris išrenka naują valdybą. Jos priešaky stoji energingas ir darbštus žmogus b-vės technikas p. K. Staponaitis. Jis išveda b-vę iš sunkios padėties ir pastato ant kojų. Jis surado b-vei eksplotatorius, kurie apsiėmė per penkerius metus (ligi 1929 m.) išmokėti b-vės skolas, pastatyti ant Minijos upės naują tvenkinį ir perkelti ten elektros stotį, kur manoma gauti vidutiniškai 100 AG jėgų energijos. Už tai nuomininkams duodama teisė eksploatuoti malūnas, lentpjūvė ir 1120000 kWh elektros energijos per penkerius metus nuomos. Be to, b-vė nupirko Plungės mieste dviejų aukštų mūro namus (kuriuos pirmiau b-vė nuomavo) už 20000 lt. Vadinasi, b-vė iš taip sunkios padėties vis dėlto lengvai, nedaug tenukentėjusi išėjo. Dabar savuose namuose rengiamas nedidelis tačiau su visais miestietiškais patogumais kino teatras. Ateity manoma įsigyti radio imtuvus, kad tuo būdu davus ir Plungės apylinkės visuomenei pasidžiaugti technikos stebuklais. Greitu laiku b-vė mano išleisti II seriją akcijų sumoje 125000 lt. ir vykinti dar keletą naujų sumanymų pramonės srity. Bendrovei pasitikėjimas vėl grįžta, ir b-vė mano visas akcijas greitu laiku išparduoti ir vykinti savo sumanymus. Be to, jau greitai elektros stotis bus perkelta ant Minijos upės ir tieks elektros energijos ne tik šviesai, bet ir šiaip darbams. Pr. Razma.“ (Lietuva, Nr. 43, psl. 3–4, 1925 02 23).

Abu koncesininkai neturėjo rezervinių energijos šaltinių ir potvynių metu, kada hidroelektrinės sustodavo, miestas likdavo be šviesos. Apie tai rašė Plungės miesto burmistras E. Misevičius. „Plungės mieste yra net dvi elektros stotys, kurios privalo tiekti nemokamai miesto gatvėms ir įstaigoms elektros energiją. Tiekiami miestui šviesa yra neganėtina, nes abiejų stočių varikliai įrengti su vandens turbinomis. Vandens horizontui kiek pakilus, miestas apšviečiamas silpnai, o esant potvyniui – ir visai lieka be šviesos. Tuo tarpu savivaldybė yra susirišusi ilgametėmis sutartimis su stočių savininkais ir greit nuo tų sutarčių atsipalaiduoti negali. Norima sutartis nutraukti ar bent jų terminą sutrumpinti. [...]“ (Savivaldybė, Nr.12, psl. 23, 1932 m).

1931 m. žurnale „Savivaldybė“ Nr. 10, p. 34–35, 36–37, 38–39 pateikiama informacija apie elektrinių veikimą Lietuvoje 1930 m. poz. 32 ir 97 pateikiami akcinių bendrovių „Kultūra“ ir Ch. Zakso elektrinių techniniai parametrai, kurios pagal koncesijas tiekia elektros energiją Plungės miestui.

„poz. 32 „Kultūra“ (Plungėje-Stonaičių HE): vandens turbina – 102 AG, el. generatorius – 62 kW, kintamos srovės, tinklo ilgis – 9 km., abonentų skaičius su skaitikliais – 70, be skaitiklių – 150, viso – 220, el. kaina – 1,00 lt/kWh. Koncesininkai: M. Sragis ir D. Kripas. Nemokamai tiekiami elektros energija savivaldybei.“

„poz. 97 Zaksas (Plungėje): vandens turbina – 36 AG, el. generatorius – 23 kW, nuolatinės srovės, 110 V, tinklo ilgis – 2 km., abonentų skaičius – 50, (be skaitiklių). Elektros kaina šviesai – 1 lt/kWh. Ch. Zakso koncesija 1922–50 m. Nemokamai tiekiami elektros energija miesto apšvietimui 25 elektros lemputėms.“

Koncesininkams tiekiant paslaugas miesto gyventojams ne visada tenkinami vartotojų lūkesčiai. Savivaldybė sudariusi koncesijos sutartį neturėjo galios pakeisti.

„Ginčai dėl elektros. Plungė. Neseniai įvykusiame miesto tarybos posėdy, dalyvaujant p. Telšių apskr. viršininkui, buvo svarstomi elektros koncesijos reikalai. Miesto apšvietimas yra atiduotas dviem koncesininkams: Kripui ir Sragiui, kurių stotis yra ant upės Minijos, Stonaičių km., ir Zaksui – Plungėje. Sutartys sudarytos iki 1950 m. Už davimą koncesijos elektros stotys turi apšviesti miesto gatves, duoti perpus papigintu tarifu šviesą valstybės ir savivaldybės įstaigoms ir šių įstaigų valdininkams. Tačiau kadangi šios stotys yra varomos vandens jėga ir pavasario ir rudens potvynių metu laikinai šviesa nutraukiama, tai savivaldybė norėjo sutartį su šiais koncesininkais nutraukti ir, arba stotį iš Kripo-Sragio nupirkti, ar šviesai tiekti sudaryti naują sutartį su Kučinsko – Pabedinsko fabriku. Nutarta sutartį su senaisiais koncesininkais palikti galioje, tik išrinkta komisija iš Biknevičiaus, Butkaus, Požino, Lipmano ir Levio prižiūrėti stoties patobulinimo darbus.“ (Mūsų kraštas, Nr. 6, psl. 7, 1934-02-11).

Apie susidariusią padėtį tiekiant elektros energiją dviem tiekėjams aiškino Plungės burmistras:

„Prašau įdėti artimiausiam „Mūsų krašto“ numery šį mano paaiškinimą: „Mūsų krašto“ 6 numery buvo įdėta žinutė iš Plungės „Ginčas dėl elektros“. Toje žinutėje vietomis prasilenkta su tiesa, todėl skaitau savo pareiga tuos netikslumus atitaisyti. Ten sakoma, kad „už davimą koncesijos elektros stotys turi apšviesti miesto gatves, duoti perpus papigintu tarifu šviesą valstybės ir savivaldybės įstaigoms ir šių įstaigų valdininkams“. Į tai turiu atsakyti, kad sutartyse su koncesininkais kaina už elektros šviesą iš viso nenustatyta. Taip pat veikiančios sutartys jokių lengvatų minimoms įstaigoms ir tų įstaigų valdininkams nenumato. Gatvėms apšviesti koncesininkai duoda tam tikrą skaičių lempučių, kurių tačiau miestui toli gražu nepakanka. Tiesa elektros stotis p. p. Kripo ir Stragio Stonaičiuose ir Ch. Zakso Plungėje yra varomos vandens jėga, tačiau elektros tiekimą miestui jos nutraukia ne tik pavasario ir rudens potvynio metu (ypač pirmoji), bet ir vidurvasarį, pav. birželio mėnesį. Minimas čia šviesos sutrukdymas tęsiasi po du mėnesius ir daugiau (pav. 1931 ir 1933 metais).

Akivaizdoje tokių nenormalumų, miesto savivaldybė norėjo ir tebenori sutartis nutraukti, bet apie stoties pirkimą iš Kripo–Sragio niekuomet negalvoja. Beveik tas pats tenka pasakyti ir dėl naujos sutarties sudarymo su Kučinsko–Pabedinsko fabriku. Plungės miesto savivaldybė šia kryptimi jokių žygių nedarė.

Naudodamasis proga, prašau priimti mano aukštos pagarbos žodį. *Ed. Misevičius*, Miesto burmistras.“ (Mūsų kraštas, Nr. 7, psl. 8, 1934-02-18).

Esant prieštaringsiems nuomonėms apie koncesininkus ir elektros energijos tiekimą, „Mūsų krašto“ korespondentas, norėdamas pateikti tiesą apie padėtį Plungės mieste, kreipėsi į Telšių apskrities viršininką E. Šalkauską.

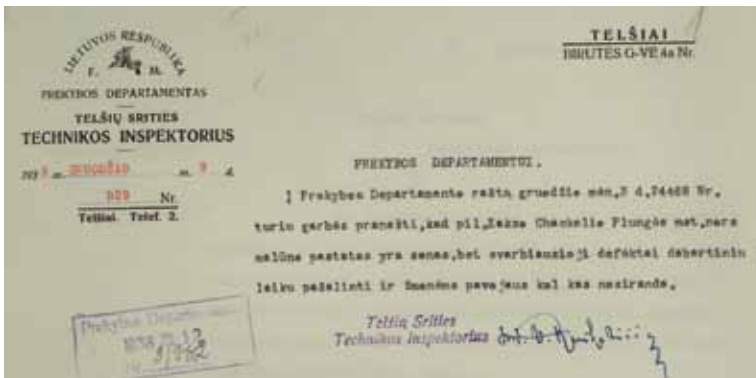
„Vokiečiams išsikrausčius, žmonės, okupacijos metu pripratę prie elektros apšvietimo, be jos jau negalėjo apsieiti. Įsikūrė „Kultūros“ bendrovė, kuri Stonaičiuose įtaisė užtvanką, įrengė elektros stotį ir elektros šviesą pasiūlė Plungės miestui. To

meto burmistras p. Goldvaseris 1921 m. su minėta bendrove sudarė sutartį, kurios terminą numatė 1950 m. Miesto tėvai, nors jų už tai per daug kaltinti negalima, numatė, kad gyvenimas taip greit pasikeis, kad sutarties, sudarytos tokiam ilgam laikui, sąlygos netiks naujoms gyvenimo sąlygoms. Ir bendrai, sutartis visai trumpa ir nevykusi. Koncesininkams ji neuždeda jokių pareigų, o savivaldybei, be keleto lempučių gatvėse, jokios naudos neduoda. Be šios sutarties, buvo sudaryta dar viena sutartis su antru koncesininku Zaksu, vandens malūno ir lėntpjūvės savininku. Kadangi minėti du koncesininkai teritorija tarp savęs nepasidalino, tai gatvėse buvo praversti du tinklai. Jei vartotojas su vienu nesusitaria, kreipiasi į antrą, tas stato stulpus, veda tinklą ir teikia elektrą. Abi stotys primityviškos, elektros apšvietimas nepatenkinamas. Mažiausias vandens pakilimas apsemia turbinas, Stonaičių stotis sustoja, ir miestas lieka be šviesos. Kartais pavasarį stotis neveikia porą mėnesių. Tai vienas dalykas, kuris vertė peržiūrėti sutartį. Be to, buvo progos įsitikinti, kad savivaldybės, tinkamai susitvarkiusios, iš elektros daug pajamų gali turėti. Imta interesuotis sutartimis, ir pasirodė, kad jos naudingos tik koncesininkams. 1930 m. vasarą Plungės miesto su elektros koncesininkais sutarties peržiūrėjimo klausimą iškėlė vidaus reikalų ministeris p. Aravičius. Buvo siūloma sutrumpinti terminus, bet susitarti nepavyko. Kai elektros stotys visai apgedo, klausimas buvo kitaip pastatytas – sutartis visai nutraukti. Miesto tarybos kai kurie nariai dėl tam tikrų sumetimų į šį klausimą keistai žiūrėjo, ir kai aš pasiūlydavau klausimą apsprastyt, taryba rasdavo, kad viskas tvarkoj, kad ji patenkinta. Paskutinysis šiuo reikalu sušauktas tarybos posėdis buvo ne posėdis, o mitingas: du tarybos nariai atkakliai gynė koncesininkus. Šį klausimą pateikus balsuoti, gauti tokie rezultatai: 4 balsai už tai, kad elektra gera, 1 – elektra vidutinė, 3 – el. bloga, 1 susilaikė. Po to, tie patys asmenys, kurie balsavo už tai, kad elektra gera, pasiūlė išrinkti komisiją jai pagerinti. Aš šią komisiją užprotestavau dėl jos sąstato: į ją išrinkti 5 asmenys, kurių tarpe 2 koncesininkų gynėjai; jie miesto reikalų negins.

Tuo būdu šis klausimas kybo ore. Surinkta stora byla medžiagos, kuri duoda pakankamo pagrindo sutarčiai nutraukti. Koncesininkai jaučia, kad bylos laimėti negalės ir siūlo sudaryti naują sutartį. Aš pats rašau jos projektą visai naujais pagrindais: pats miestas imtų elektrą iš koncesininkų ir tiektų gyventojams. Tuo būdu miestas galėtų turėti per metus 10000 lt. pelno. Turint galvoj, kad Plungės miesto bendroji sąmata siekia tik apie 41000 lt., gautas iš elektros pelnas būtų miestui didelė parama.“ (Mūsų kraštas, Nr. 10, psl. 5, 1934-03-11).

Chackelio Zakso senas vandens malūnas-lėntpjūvė-elektarinė reikalavo kapitalinio remonto ir dėl to sulaukdavo daug priekaištų dėl techninio stovio. Už savavališką pastato remontą buvo perduotas teismui ir reikalauta sustabdyti elektrinės veikimą. Pašalinus visas kliūtis 1938 m. gruodžio 9 d. Telšių srities technikos inspektorius pranešė Prekybos departamentui:

„Į Prekybos Departamento raštą gruodžio 3 d. Nr. 24468, turiu pranešti, kad pil. Zakso Chackelio Plungės m. malūno pastatas yra senas, bet svarbiausieji defektai dabartiniu laiku pašalinti ir žmonėms pavojaus nesiranda.“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 83, L. 31).

Telšių srities technikos inspektorius patvirtina, kad svarbiausi defektai pašalinti ir žmonėms pavojaus nekelia. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 83, L. 31)

D. Kripas ir M. Sragis 1934 m. nusprendė pastatyti naują hidroelektrinę ant Minijos upės ir pateikė prašymą Prekybos ir Pramonės departamentui.

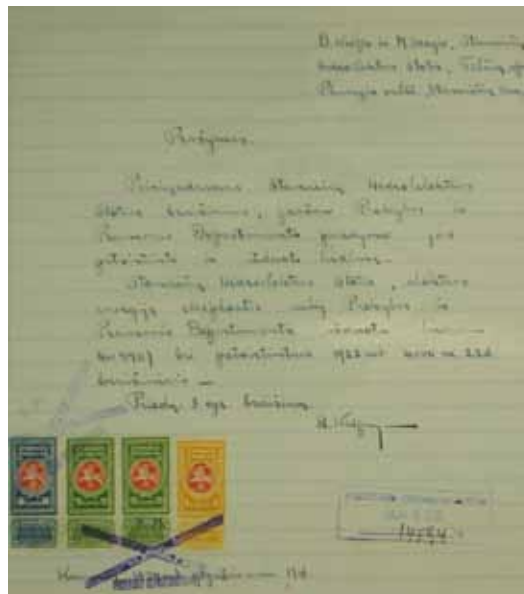
„Prekybos ir Pramonės Departamentui

D. Kripo ir M. Sragio, Stonaičių hidroelektros stotis, Telšių apskr. Plungės valsč. Stonaičių km.

Prisiūsdamas Stonaičių Hidroelektros stoties brėžinius, prašau Prekybos ir Pramonės Dep-to parėdymo juos patvirtinti ir išduoti leidimą.

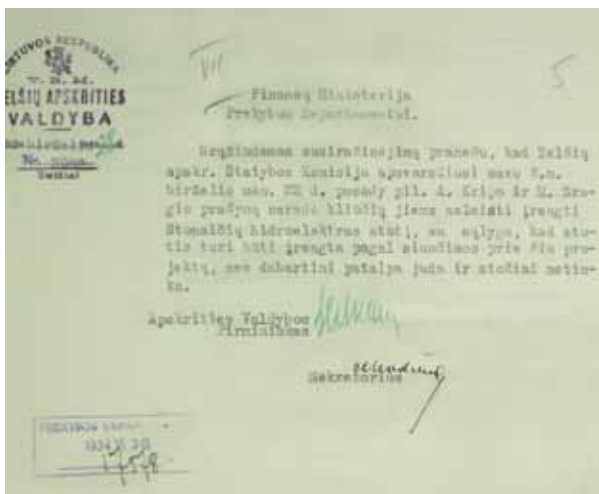
Stonaičių Hidroelektros stotį, elektros energiją eksploatuos sulig Prekybos ir Pramonės Dep-to išduotu leidimu Nr. 4467 bei patvirtintais 1922 m. kovo 22 d. brėžiniais.

Priedų: 3 egz. brėžinių. (D. Kripas) 1934 gegužės 18 d.“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1891, L.10).

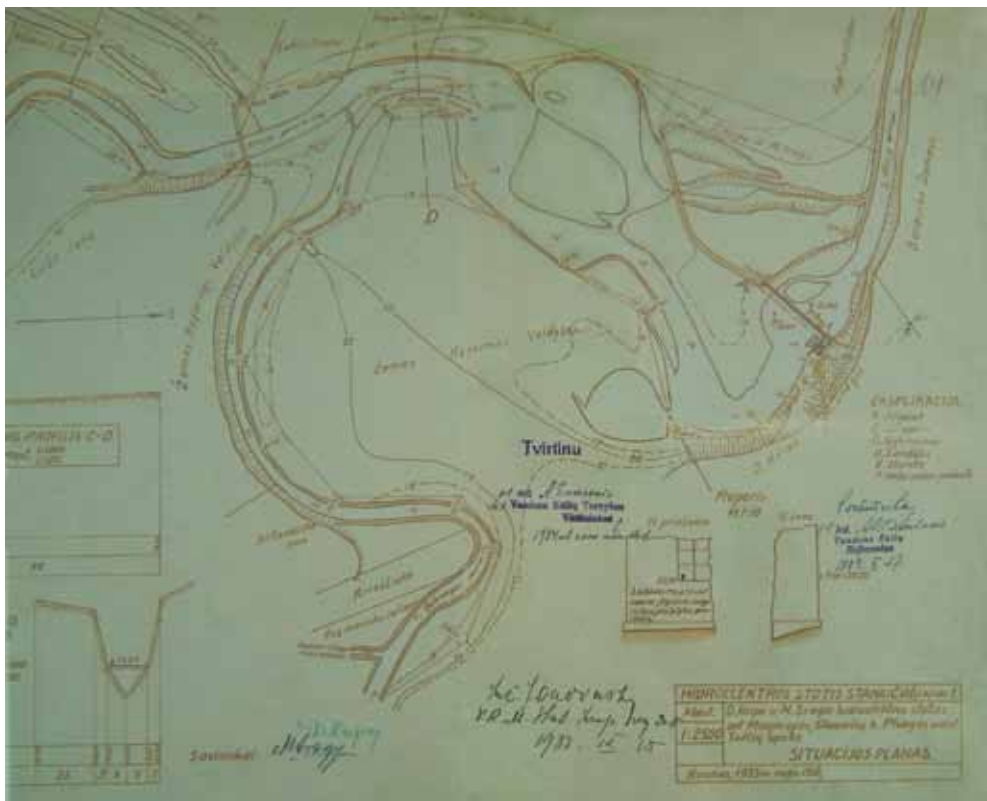

Prašymas statyti hidroelektrinę, 1934 m. gegužės 18 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1891, L. 10)

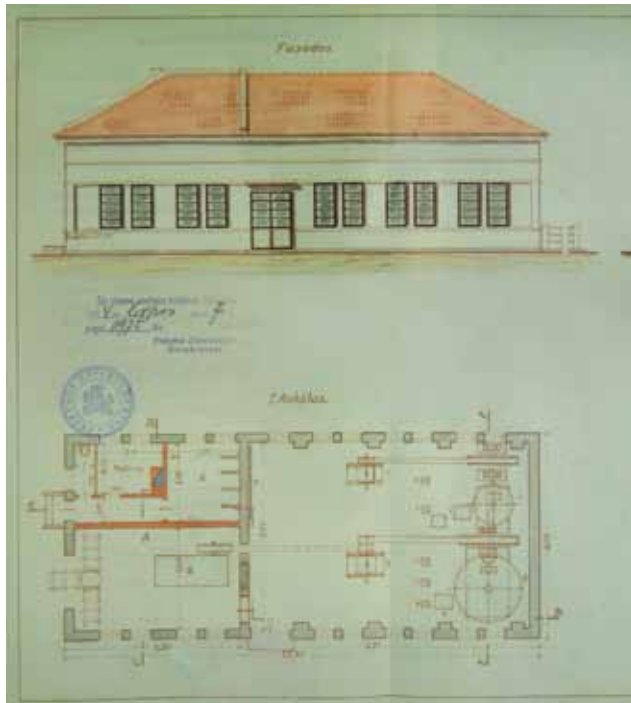
Prie prašymo pridėtame klausimų lape nurodyta, kad elektra tiekiamą Plungės miestui, Stonaičių, Purelių, Babrungo ir Macėnų kaimams.

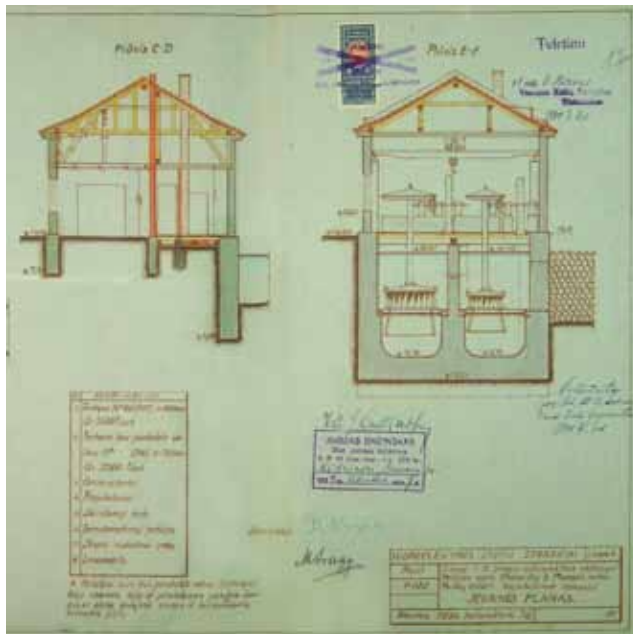
Telšių apskrities valdybos pritarimas statyti hidroelektrinę (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1891, L. 5)

Stonaičių HE planas, 1934 m. balandžio 7 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1891, L. 14)

Stonaičių HE pastato projektas, 1934 m. balandžio 7 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1891, L. 17)

Stonaičių HE pastato projektas, 1934 m. balandžio 7 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1891, L. 17)

1934 m. liepos 7 d. buvo išduotas leidimas statyti hidroelektrinę:

„Finansų Ministerija šiuo leidžia pil. Damazui Kripui ir Marceliui Sragiui pastatyti ir įrengti hidroelektros stotį Telšių apskr. Plungės valsč. Stonaičių km. pagal pridėtą prie šio leidimo planą. (parašai)“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 1891, L. 4).

Plungės savivaldybės pastangos teisme nutraukti koncesijos sutartis su koncesioninkais buvo nesėkmingos. Teismas priteisė sumokėti teismo vedimo išlaidas 500 litų.

„Plungės žinios. Byla dėl elektros. Plungės miesto s-bė yra sudariusi dėl elektros tiekimo sutartis su dviem koncesioninkais Kripu ir Sragiu Stonaičiuose ir Zaksu Plungėje. Pastaruoju laiku norima koncesijas nutraukti. Koncesioninkams iškelta byla. Rugsėjo 14 d. Plungės ap. Teisėjas nagrinėjo šią bylą. Savivaldybę atstovavo adv. Gecas iš Šiaulių ir konesininkus adv. Bartoševičius iš Plungės. Byla išspręsta koncesioninkų naudai ir iš savivaldybės priteista sumokėti 500 litų bylos vedimo išlaidų.“ (Mūsų kraštas, Nr. 39, psl. 11, 1934-09-30).

Plungės miestui 1939 metais elektros energiją tiekė:

„Plungės vandens malūnas-elektarinė: vand. turb. – 36 AG, generatorius – 23 kW, 220V, maksimalus apkr. 13,5 kW.

Stonaičių HE: vandens turbina – 102 AG, generatorius – 60 kW, 6000 V., dyzelis – 75 AG, generatorius – 72 kW, 3000 V. Maksimalus apkrovimas 135 kW.“ (Lietuvos energetika, t. I, 19 lentelė, psl. 138, 1939 m.).

Stonaičių HE 1940 m. liepos 29 d. buvo nacionalizuota. Nacionalizacijos akto p. 3 pateiktas užtvankos aprašymas: „Vandens tvenkinys ant Minijos upės iš dvigubos sienelės iš polių išpintų karklais ir tarpai užpildytų molio su žabais 75 m. ilgio. 4,0 m. aukščio ir 2,0 m. pločio iš viso 600 kub. m.

Vandens turbina „Frencis“ su vertikaliu volu, reguliavimo įtaisyimas ir atatinkamais guoliais, 106 AG. Dinamo mašina firmos „Siemens-Schukert“, 72 kVA, transformatorius „Siemens-Schukert“ 3000 V.“

1940 m. liepos 29 d. buvo nacionalizuota ir Chackelio Zakso hidroelektrinė. Nacionalizavimo akte išvardintas negausus hidroelektrinės turtas.

„1. Dinamo mašina firmos „Dr. Max Levy“ 23 AG, 230 V, 100 A, su kondensatoriais ir 3 sergėtuvais. 2. Dinamo mašina, sena, be firmos pavadinimo, laužo vertės. 3. Skirstomoji lenta su voltmetru ir ampermetru 80 A, 4 išjungėjais, 4 sergėtuvais. 4. Voltmetras 140 V nenaudojamas. 5. Sergėtuvai. 6. Nagės ir blokas. 7. Replės. 8. Miesto tinklas – a) mediniai stulpai 78. b) izoliatoriai 645. c) tinklo vielos 8100 m. d) lauko saugikliai 62. e) lauko žaibolaidžiai 2. f) geležiniai kronšteinai 3. Viso turto vertė 6159 lt.“ (LCVA, F. R-771, Ap. 2a, B. 763, L. 3).

Nėra nurodyta vandens turbina. Tačiau iš nacionalizacijos akto (lape 2) paaiškėja, kad vandens turbina priskirta lentpjūvei ir malūnui „kad nacionalizuojamą elektros stoties turtą drauge su patalpa, kurioje randasi dar savininko nenacionalizuotas malūnas ir lentpjūvės įrengimai.“

Po nacionalizacijos abi hidroelektrinės ir miesto dyzelinė elektrinė tapo vienu objektu ir dokumentuose minima kaip Plungės elektrinė.

Nacionalizacijos akte minima ir Plungės savivaldybės pradėta statyti miesto elektrinė:

„Nauja miesto jėgainė, 20 m. ilgio, 12 m. pločio, kurios aukščio yra 7 m., o aukščiausia vieta 11 m., likusioji dalis 5,8 m. Stogas čerpėmis dengtas. Galutinai statyba nebaigta. Iš viso 986,64 kub. m. Kaina 23241,11 lt. 1940 IX 10–XII 31. Elektrinėje buvo sumontuotas dyzelinis variklis „Deutz“ Nr. 200612, 75 AG, elektros generatorius 75 kW, 380 V, Nr.17758 ir galios transformatorius 100 kVA. Komisija perimdama elektrinę patvirtino, kad elektrinė veikia.“ (Perimamo ir nekilnojamojo turto sąrašas, 1941 m. sausio 15 d.).

Išpinta karklais ir žabais, užpilta gruntu Stonaičių HE užtvanka nesugebėdavo sulaikyti Minijos vandens srovės. 1941 m. per pavasario potvynį užtvanka buvo išplėsta prie kairiojo kranto. 1941-04-20 buvo sustatytas užtvankos atstatymo aktas:

„[...] apžiūrėjo Stonaičių hidroelektrinės kairiajame Minijos krante užpiltą buvusioje išplėštoje vietoje pylimą ir nustatė, kad pylimo išplėštoji spraga sutvirtinta fašinių čiužiniu, akmenimis, bei paprastomis fašinomis ir užpilta žemėmis. Žemių supilta apie 3300 kub. m. Atlikti darbai savo uždavinį pateisino, tačiau ateityje visas pylimas turi būti praplatintas ir paaukštintas.“ (F. R-182, Ap. 1a, B. 44).

1944 m. praslinkus frontui, patikrinus Plungės miesto elektrines nustatyta:

„Stonaičiai – hidroelektrinė išliko. Kai frontas nuslinko į vakarus elektrinė pradėta eksploatuoti. Ši elektrinė tiekia elektros energiją Plungės miestui.

Plungės elektrinės:

1) Plungės dvaro elektrinės tech. ch-kos

Vandens turbina 36 AG, 90 aps/min., 1926 m. Latvijos g-la Valdiepil, Fransis.

Elektros generatorius 23 kW, 220 V, 1050 aps/min. Vokietijos M. Levy.

2) Stonaičių HE

Vandens turbina 102 AG, 300 aps/min., 1926 m. Latvijos g-la Valdiepik, Fransis.

Dyzelis 75 AG, 216 aps/min, 1929 m., Vokietijos Deutz

Elektros generatorius 72 kW, 3000 V, 1000 aps/min. Vokietijos SSW

Elektros generatorius 60 kW, 6000 V, 600 aps/min., Vokietijos Bergman.“ (Energetikos muziejus, F.1, Ap. 1, B. 5).

Energetikos ūkio valdyba 1949 m. pastatė naują Stonaičių HE užtvanką ir sumontavo naujus įrengimus.

„3 lentelė

1945–1957 m. pastatytos ir rekonstruotos hidroelektrinės ir jų pagrindiniai rodikliai (1958-01-01)

p. 20 Plungės HE, upė Minija, vandens turbina 2×150 kW, elektros generatorius 1×240 kVA, el. energ. pagaminta 1967 m. 300 tūkst. kWh, atiduota eksploatuoti 1949 m.

Lietuvos TSR veikiančių hidroelektrinių sąrašas (1958-01-01) (neįskaitant HE pastatytų bei rekonstruotų po 1945 m.)

2 lentelė

p. 43 Plungės HE, vietovė Plungės m., HE įrengtas galingumas kW 60, elektros energijos pagaminta 1957 m. 136 tūkst. kWh.“ (žurnalas „Energetika“, K., 1958, Nr. 1–2).

Po karo Plungės elektrinėje buvo sumontuotas iš torpedinio laivo dyzelinis va-

riklis su elektros generatoriumi. 1959 m. Plungės dyzelinės elektrinės galia išplėsta iki 816kW galios. (Lietuvos energetika, t. I, psl. 44).

1961 m. ant Babrungo upės Anykščių statybos montavimo valdyba pastatė 800 kW galios Gondingos hidroelektrinę.

Gondingos HE
(iš Energetikos muziejaus fondų)

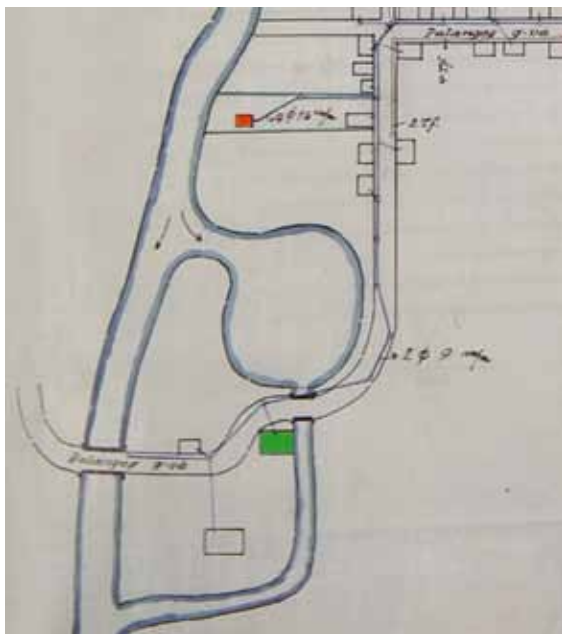
1961 metų gruodžio mėn. Plungėje buvo sumontuota 110/10 kV pastotė ir miestas pradėjo vartoti Lietuvos energetinės sistemos tiekiamą elektros energiją.

Stonaičių HE 1970 m. buvo sustabdyta.

Plungės miesto hidroelektrinė, 37 kW galios, atstatyta 2011 metais.

Kretingos miesto elektrinės

Kretingos miesto gyventojai seniai žinojo elektros apšvietimo privalumus, nes Juozapo Tiškevičiaus Kretingos dvaras seniai buvo apšviestas iš pirmosios hidroelektrinės Lietuvoje. Kretingos miesto pirmoji elektrinė buvo įsteigta vokiečių okupacinės administracijos 1917 metais grafo Aleksandro Tiškevičiaus sename akmeniniame vandens malūne ant Akmenos upės.

1. Pirmoji Kretingos miesto elektrinė Palangos gatvėje (žalias kvadratas), 1917 m.
(A. Tiškevičiaus vandens malūno ant Akmenos upės teritorijoje)
2. Otto Inzelio elektrinė (raudonas kvadratas), nuo 1918-12-20
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 312, L. 14)

Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos įgaliotinis N. Lukavičius 1920 m. spalio 8 d. patikrino Kretingoje esamas elektros stotis ir surašė pranešimą.

„Pranešimas apie Kretingos el. stotį

Kretingos elektros stotį pastatė vokiečių okupacinė valdžia prie vandens malūno 1917 metais. Vokiečiams išeinant iš Lietuvos, elektros stotį su dinamo mašina Max Levy Berlin Nord 65 N Nr.1950 tipo N. H. 220 V, 65 amperų ir oro laidų tinklą atpirko nuo vokiečių 1918 metais gruodžio 20 d. pil. Otto Inzelis už 10000 auksinų. Pirkto su žinia Kretingos miesto savivaldybės. Aktai ir dokumentai apie pirkimą yra. Elektros stotį Otto Inzelis perkėlė į savo namus, įtaisė garinį malūną ir lentpjūvę. Varyti toms

įmonėms pastatė lokomobilų Obš. Malcevsk zavod Nr. 1275, 30 HP, 10 atmosferų spaudimo. Lokomobilis pirktas Naujamiestyje akcinėje bendrovėje.

Pritrūkus pinigų Otto Inzelis priėmė į kompaniją p. p. Joną Eitavičių ir Vl. Gruzdinski. Į tinklą įjungta:

16 žv. 224 lempos

25 žv. 63 lempos

Elektros energijos vartotojams yra nustatytas sekantis tarifas nuo lempelės:

16 žv. po 15 auksinų

25 žv. po 21 auksiną

10 žv. po 10 auksinų. [...]“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 789, L. 40, N. Lukavičius, 1920 m. spalio 8 d., Kretingos elektros stotis 1921–1922 m.).

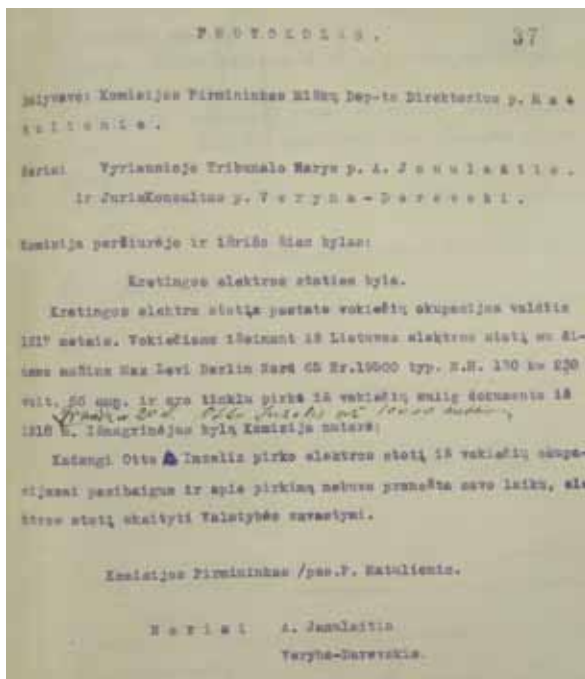
Laikinoji komisija kontraktams ir sutartims tikrinti prie Žemės ūkio ir valstybės turtų ministerijos 1920 m. lapkričio 5 d. svarstė Kretingos elektros stoties bylą.

„Kretingos elektros stotį pastatė vokiečių okupacijos valdžia 1917 metais. Vokiečiams išeinant iš Lietuvos elektros stotį su dinamo mašina Max Levi Berlin Nord 65 Nr. 19600 typ. N.H. 130 kW (*turi būti 13,0 kW – S. B.*) 230 Volt. 66 Amp. Ir oro tinklu pirkto iš vokiečių sulig dokumento iš 1918 m. gruodžio 20 d. Išnagrinėjus bylą Komisija nutarė:

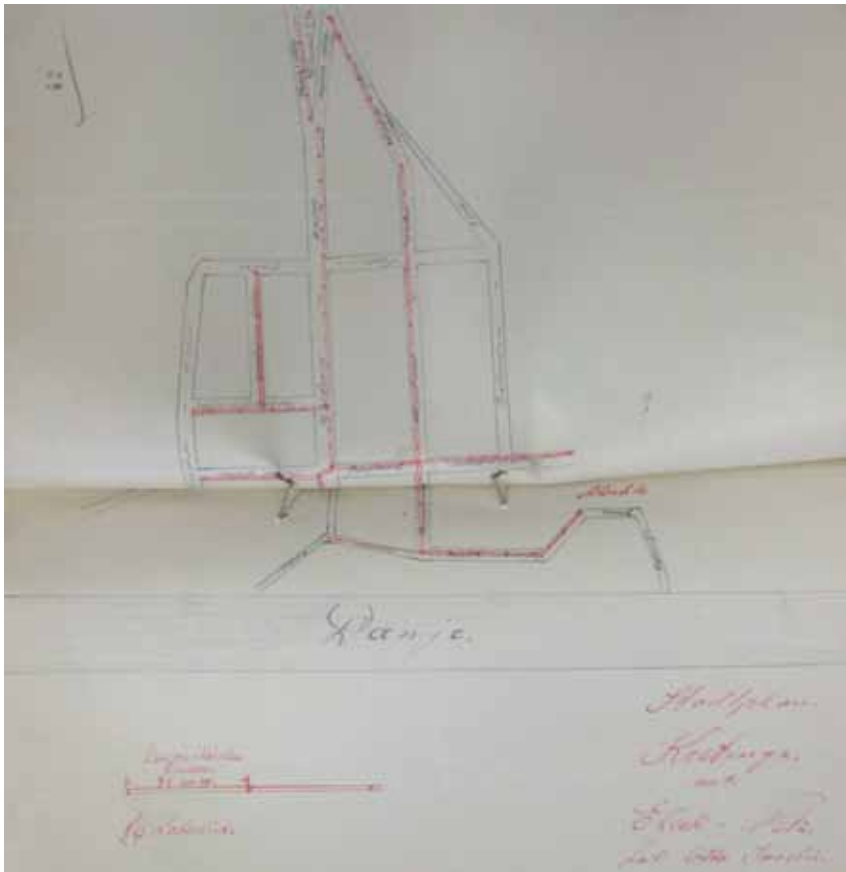
Kadangi Otto Inzelis pirkto elektros stotį iš vokiečių okupacijai pasibaigus ir apie pirkimą nebuvo pranešta savo laiku, elektros stotį skaityti Valstybės savastimi.

Komisijos Pirmininkas /pas. P. Matulionis.

Nariai: A. Janulaitis, Veryha-Darevskis “(LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 789, L. 37).

Laikinosios komisijos nutarimas elektrinės turtą laikyti valstybės savastimi (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 789, L. 37)

Kretingos miesto apšvietimo tinklas, 1920 m.
(LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 789, L. 42)

Nusavintos elektrinės perėmimo iš bendrasavininkių Otto Inzelio, Jono Eitavičiaus ir Vlodo Grudzinskio protokolas:

„1920 metų gruodžio 14 dieną m. Kretingoje Komisija, susidedanti iš atstovo Finansų, Prekybos ir Pramonės Ministerijos N. Lukavičius, Ž. Ū. ir V. T. M. Įgaliotinis Kretingos Apskritis D. Burneikio, Kretingos Apskritis Valdybos Pirmininko J. Aklis ir, vietoje neatvykusio Valstybės Kontrolės Atstovo, Kretingos Muitinės Viršininko Ant. Bardžiaus, sulig įgaliavimo F. P. ir Pram. Ministerijos N 10722 iš gruodžio 7 dien. 1920 metų perėmė Kretingos elektros stotį Fin. Prek. Ir Pramon. Minister. žinion. Perimant stotį Komisija atrado sekantį inventorių:

1. Lokomobilį 30 AG Malcevo dirbtuvių	90000 auks.
2. Dinamo mašina Maks Levy Berlin Nord 65 N 19500 Typ N. H.
130 kilowat. 230 Volt. 65 amp.	200000 auks.
3. Skirstomoji lenta medinė su vienu voltmetru 250 V.,
1 ampermetru 80 amp., 1 reostatas, 22 išjungėjai	700 auks.

4. 925 metrai 70 kvad. milim. geležinio oro laidų tinklo su 37 stulp.	6000 auks.
5. 600 metrų 16 kv. milim. su 20 stulpų	2000 auks.
6. 1800 metrų 16 kv. milim. su 60 stulpų	8000 auks.
7. Prad. mokykloj elektros šviesos įtaisyimas iš 5 lempučių	200 auks.
Iš viso	306900 auks.

Iš priežasties remonto elektro stotis neveikia. Elektros stoties savininkai pareiškė, kad perimant iš vokiečių elektro-stotis buvo įtaisyta vandeniniame malūne Aleksandro Tiškevičiaus ant Palangos kelio, iš vokiečių buvo perimta dinamo mašina „Siemens Schukert“ N 791514 – 23,5 amp. 220 volt., kuri dabar yra išvežta Vokietijon dėl pataisymo, o pažymėta paragr. 2, dinamo mašina pirktą iš Naumiesčio Bendrovės kartu su pažymėtu paragr. 1, lokomobiliu ir tartoku, veikiančiu tame pačiame name, į kurį tapo perkelta pirktoji iš vokiečių elektro stotis. Trobesiai ir žemė, kur įtaisyta elektro-stotis yra nuosavybė savininkų elektro stoties ir garinio malūno: Otto Inzelis, Jonas Eitavičius ir Vladas Grudzinskas. Oro laidų tinklas, pažymėtas paragr. 6, įtaisytas savininkų lėšomis po išėjimo vokiečių. Be to savininkai pareiškė kad perkant iš vokiečių elektros stotį, buvo atsiklausta vietinės valdžios, kuri ne tik neužgynė, bet dargi paragino pirkti, kad neįdavus jos vokiečiams išvežti Vokietijon.

Kadangi lokomobilis auksčiau minėtų savininkų yra pirktas kartu su tartoku ir jis tarnauja ne vien tik elektros stočiai, bet suka malūną ir tartoką, Komisija mano, kad nusavinti lokomobilio jokiu būdu negalima, bet jis turi duoti elektros stočiai jėgą.

Turint visą omenyje Komisija nutarė atiduoti nuomon Kretingos elektros stotį jos buvusiems savininkams trims mėnesiams sulig atskiros sutarties“

Komisijos pirmininkas N. Lukavičius

Nariai J. Aklas, Bardžius, A. Burneikis

Paminėtą antroje pusėje šio lapo septyniuose punktuose inventorių sudarytos sutarties iš 1920 m. gruodžio 14 d. priėmė nuo Finansų, Pram. Ministerijos.

Jonas Eitavičius V. Grudzinskas“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 789, L. 19).

Užginčijus komisijos sprendimą nusavinti elektrinę valstybės naudai, iki bus priimtas galutinis sprendimas elektrinė buvo išnuomota „buvusiems savininkams“ trims mėnesiams. Pasibaigus nuomos terminui 1921 m. gegužės 24 d. malūne-elektinėje kilo gaisras ir elektrinės dalis, kuri buvo nusavinta, sudegė.

1921 m. liepos 23 d. gaisrui iširti komisija nustatė, kad 1921 m. gegužės 24 d. užsidegė „malūno stogas ir po gaisro liko lokomobilis ir oro tinklas. Sudegė dinamo mašina Maks Levy Berlin Nord 65 N.19500 Typ NH 130 kW, 230 V 65 A, kaina 200000 auksinų. Skirstomoji lenta su vienu voltmetru 250 V, vienu ampermetru 80 A, vienu reostatu, 2 išjungėjai kaina 700 auksinų.“

Po to Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos Prekybos departamentas gavo pranešimą „kad būtų sudegusios mašinos išbrauktos iš skaičiaus Valstybės turto. Likučius reikėtų parduoti iš varžytinių.“ (L. 11)

Spaudoje buvo paskelbtos oro laidų tinklo pardavimo varžytinės:

„Kretingos apšvietimo tinklo pardavimas. Varžytines skelbia Prekybos ir Pramonės Departamentas uždarytais vokais ir žodžiu parduoti likusį Kretingoj Valstybei priklausantį elektros oro laidų tinklą. Varžytinės įvyks sausio 19 d. 1921 m. Prekybos ir Pramonės departamento bute (Donelaičio g. Nr. 50, kamb. 10).“ (Lietuva, Nr. 287 ir 288, 1921-12-21–22).

V a r ž y t i n ė s
skelbia Prekybos ir Pramonės Departamentas skelbia
uždarytais vokais ir žodžiu parduoti likusį Kretingoj
Valstybei priklausantį elektros oro laidų tinklą.
VARŽYTINĖS įvyks sausio 19 d. 1921 m. Preky-
bos ir Pramonės Departamento bute (Donelaičio g.
Nr. 50 kamb. 10)
Smulkesnių žinių galima gauti Departamente darbo v.
8147--8--1

Lietuva, Nr. 287, 1921-12-21

Paskelbtose varžytinėse dalyvių neatsirado. Jonas Eitavičius, Vladas Grudzinskas ir Otto Inzelio paveldėtojas, jam mirus, pasiūlė nupirkti oro tinklą už 4000 auksinų.

Sumokėjus 4000 auksinų baigėsi trumpas pirmosios Kretingos miesto elektrinės gyvenimas.

Kretingos miestas liko be elektros šviesos.

Nusipirkęs oro laidų tinklą, įrengti naują elektrinę 1923 m. kovo 30 d. pareiškė norą Jonas Eitavičius ir pristatė reikalaujamus dokumentus. Kretingos apskrities valdybos statybos skyrius 1923 m. spalio 3 d. siųsdamas į Finansų, prekybos ir pramonės ministeriją projektą patvirtinti ir prašydamas išduoti leidimą rašė: „[...] Prisiųsdami prašymą, planus ir klausimų lapą pil. Eitavičiaus ir Kom. įrengime elektros stoties Kretingos mieste Tamstoms patvirtinimui pranešame, kad iš Atstatymo Komisijos pusės kliūčių nėra dėl elektros stoties įrengimo.

Kartu prašome skubotai išduoti leidimą, nes dabartiniu laiku Kretingos m. elektros šviesos nėra. Kas labai apsunkena gyvenimą.“ (paryškinta S. B.) (LCVA, F. 388, Ap, 2a, B. 312, L. 10).

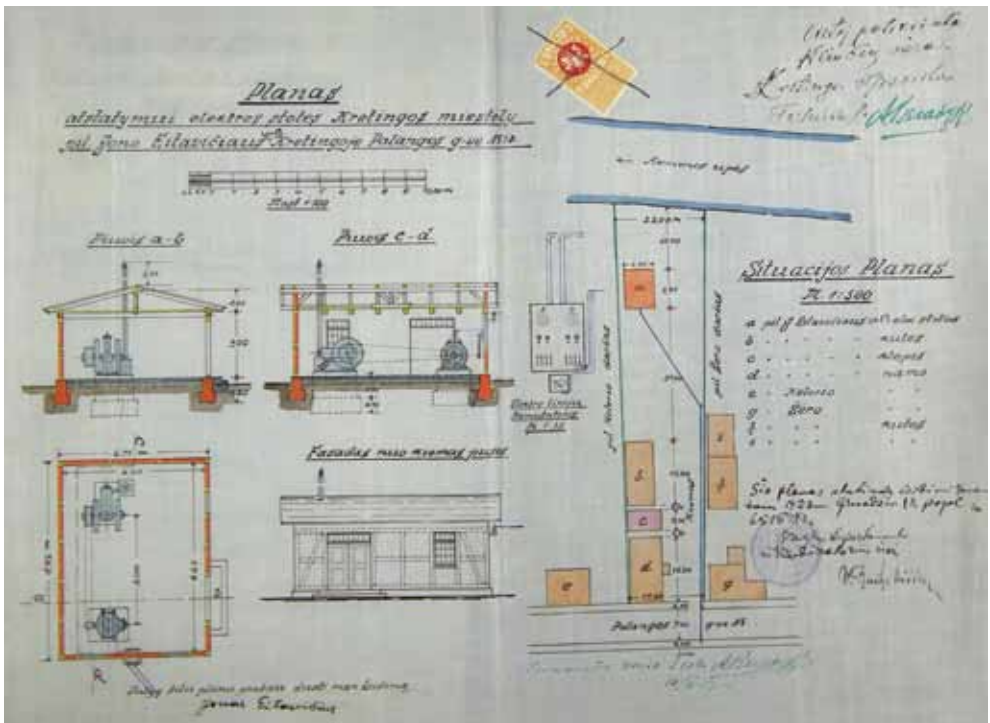
Projektuojamos elektrinės variklis 35 AG, nuolatinės srovės elektros generatorius 25 kW, 220 V.

Kadangi Kretingos miestui labai reikėjo elektros, Kretingos apskrities Atstatymo komisija 1923 m. lapkričio 22 d. leido statyti elektrinės pastatą negavus leidimo.

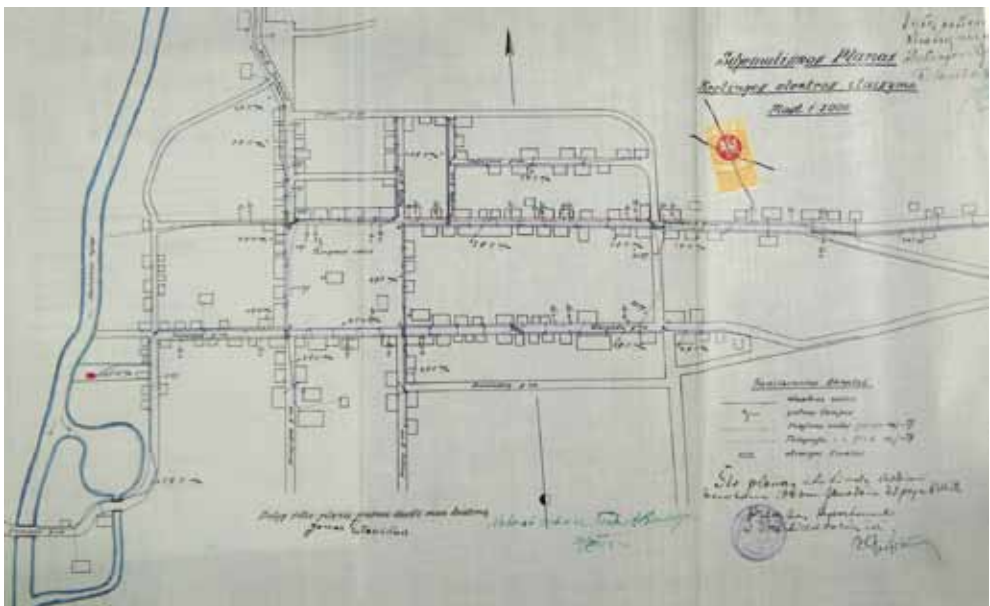
1923 m. gruodžio 4 d. buvo išduotas leidimas įrengti elektrinę.

Jonas Eitavičius 1926 m. pateikė prašymą leisti statyti vandens malūną, elektrinę ir lentpjūvę ant Akmenos upės, žemiau Kretingos.

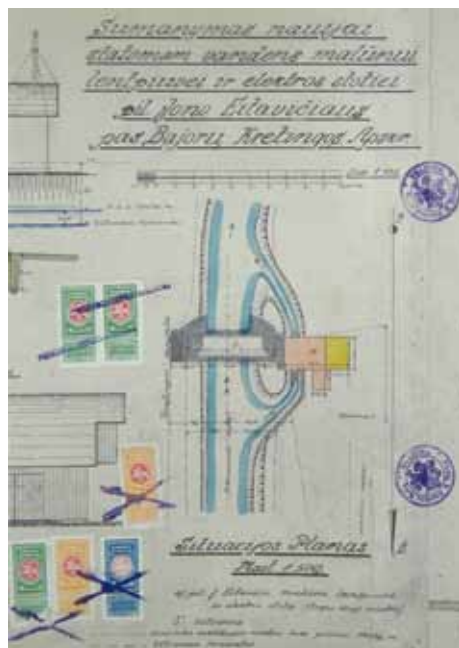
„Prašymas. Jungdamas prie šio mano naujai rengiamojo L. 8 lentpjūvės 3 egz. projekto planą, prašau Prekybos Departamentą išduoti įrengiamajai įmonei veikti leidimą. Prie šio jungiu užpildytą klausimų lapą. Kretinga 1926 kovo 2 d.“

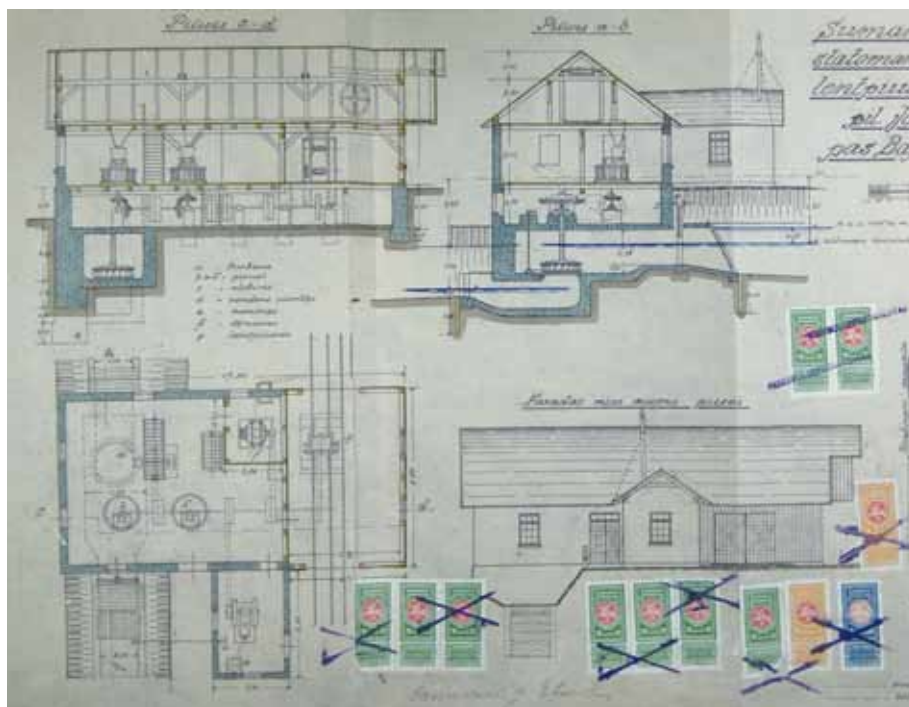
J. Eitavičiaus elektrinės planas, Palangos g. 12, 1923 m. gruodis.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 312, L. 14)

Elektrinės ir Kretingos m. elektros tinklo planas, 1923 m.
Eitavičiaus elektrinė (raudonas kvadratas) (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 312, L. 14)

Vandens malūno, elektrinās ir lentpjūvēs planas
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 313, L. 14)

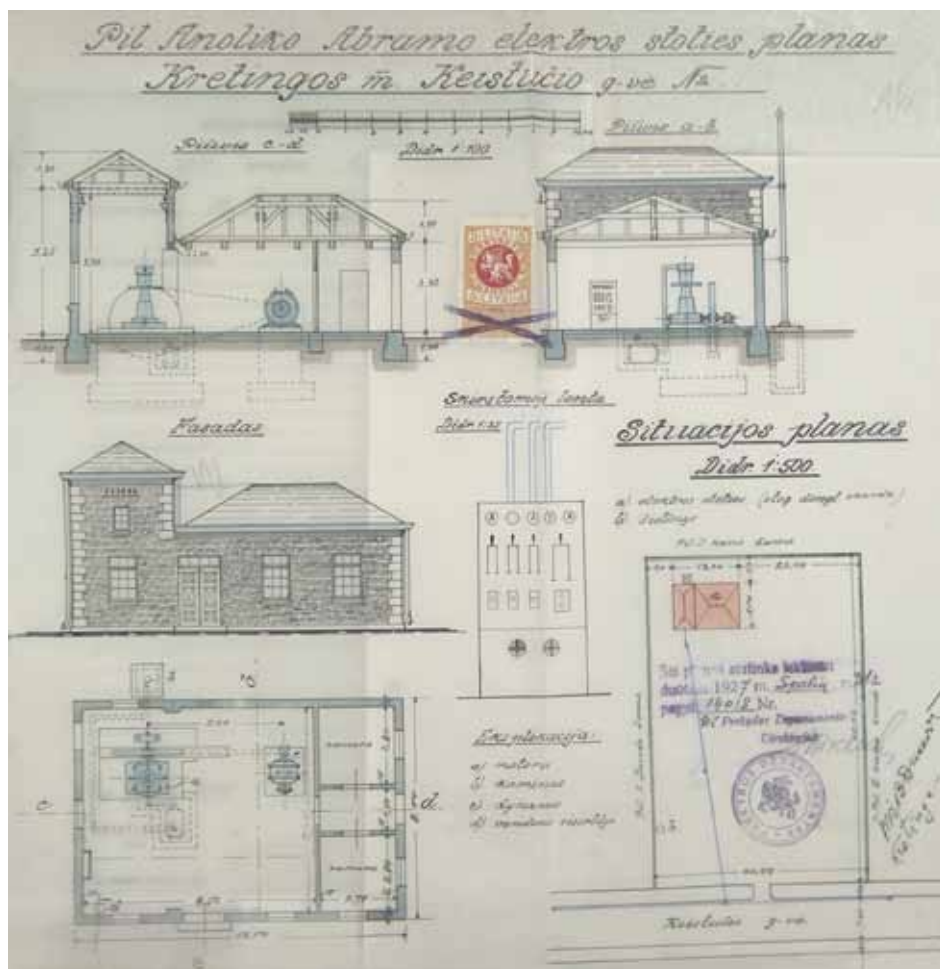
Vandens malūno, elektrinās ir lentpjūvēs planas (Bajoru kaime)
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 313, L. 14)

Tarpžinybinė komisija 1928 m. spalio 30 d. nutarimu vandens malūno, elektros stoties ir lentpjūvės projektą patvirtino ir išdavė leidimą. 1928 lapkričio 9 d. J. Eita- vičius leidimą gavo ir patvirtino savo parašu.

Tačiau apie šios hidroelektrinės veikimą patvirtinančių dokumentų surasti nepa- vyko.

Naują koncesijos sutartį dešimtį metų tiekti miestui elektros energija, Kretingos miesto savivaldybė 1927 metais sudarė su Abraomu Anoliku.

Sudaręs koncesijos sutartį Abraomas Anolikas 1927 m. spalio 25 d. pateiktuose dokumentuose klausimų lape nurodė pagrindinius elektrinės įrengimus: „dyzelis 35 AG, elektros generatorius nuolatinės srovės 23 kW galios, planuojama elektros energijos g-ba 12000 kWh. Papildomas sąlygos: miesto gatvių apšvietimui veltui 25 lempos ir dar 25 lempos sumažinta kaina.“ Leidimas išduotas 1927 m. spalio 31 d. Nr. 14018 (LCVA, F. 388, Ap. 2a. B.1019, L. 14).

Abraomo Anoliko elektrinės planas, 1927 m. spalio 31 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a. B. 1019, L. 16)

Apie Kretingos dyzelinės elektrinės veiklos rezultatus sužinome iš straipsnio „Elektros stotys Lietuvoje ir jų veikimas 1930 m.“ žurnale „Savivaldybė“:

„poz. 29. Kretingos elektrinė, 1 dyzelis 35 AG, nuolatinės srovės elektros generatorius 23 kW, 440 V įtamos, bendras tinklo ilgis 3 km., abonentų skaičius 200, suvartota elektros energijos 20000 kWh, elektros kaina 1,24 lt. motorams 1,00 lt., Anoliko koncesija iki 1937 m. Savivaldybė negauna nieko.“ (Savivaldybė, Nr. 10, psl. 34–35, 1931 m.).

Žurnalo „Savivaldybė“ straipsnyje „Miestų burmistrų pranešimai“ Kretingos burmistras J. Paulauskas 1932 m. vertino elektrinės darbą.

[...] „Miestas apšviečiamas elektros šviesa. Miesto pakraščiuose – kiek mažiau. Elektros stotis atiduota koncesijon, kurios terminas baigiasi 1937 metais. Pasibaigus sutarčiai, elektros stotį miesto savivaldybė mano pati laikyti, nes žinoma, kad ši įmonė duoda pelną. [...]“ (Savivaldybė, Nr. 11, psl. 36, 1932 m.)

Koncesininkai siekdami kuo didesnio pelno nesistengė investuoti į elektros ūkį, bet laukė kada pasibaigs koncesijos laikas. Elektros energijos tiekimas buvo varganas, kaip ir kitų koncesinių elektrinių Lietuvoje. Savivaldybės visomis galimomis priemonėmis vadavosi iš koncesininkų „baudžiovos jungo“. Apie tai rašė dienraštis „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Kretingoje susirūpinimas elektros reikalais“

„Paskutiniu metu Kretingoje yra pablogėjusi elektros šviesa, pastebimi mirkčiojimai, pasitaiko dažnesni stoties sugedimai, nuo ko kretingiškiams yra tekę būti be elektros šviesos. Toks negalavimas yra atsiradęs dėl to, kad stoties variklis yra jau susidėvėjęs, mažai turi pajėgumo. Jis ir pagalbiniai motorai dažnai genda. Kadangi iki koncesinės pasibaigimo yra mažiau kaip pusantų metų, dabartiniam savininkui gali neapsimokėti stočiai reikalingą remontą daryti, todėl jis miesto savivaldybei pasiūlė elektros stotį išpirkti. Paskutiniame miesto tarybos posėdyje elektros reikalams išrinkta tam tikra komisija, kuri svarstė savininko paduotą pasiūlymą, bet dėl stoties pirkimo galutinės nuomonės nepareikšė. Dabar miesto savivaldybė renka medžiagą tos komisijos tolimesniems darbams. Manoma, kad taip pat bus sudaryta technikinė komisija, susidedanti iš specialistų, kuri turėtų ištirti šios stoties pirkimo ar visai naujos stoties statymo galimumus. Savivaldybėje iš įvairių firmų jau yra gauta pasiūlymų naują miesto elektros stotį pastatyti ir ją įrengti. Laukiama tuo pačiu reikalu pasiūlymų iš kitų firmų.“ (Lietuvos aidas, Nr. 21, psl. 7, 1936-01-15).

Kretingos miesto savivaldybė 1937 m. išpirko elektros stotį:

„Kretingos miesto savivaldybė jau išpirko elektros stotį. Stoties savininkams už stotį ir trobesius sumokėjo 30000 litų. Miesto savivaldybė, perėmus stotį, patobulino ją. Bus įsigytas dar vienas naujas agregatas.“ (Mūsų kraštas, Nr. 23, 1937-06-04).

Išpirkusi elektrinę ir elektros tinklą, neatidėliotinai pradėjo investuoti, kad miesto gyventojai turėtų kokybišką elektros energiją.

„Miesto savivaldybė, perėmus elektros stotį, stengėsi elektrą Kretingoje patobulinti. Šiomis dienomis savivaldybė įsigijo elektros stoties naują motorą 85 jėgų ir dinamą 53 kW. Mašinos savivaldybei kaštavo 22000 litų, o jų įrengimas – 25000 litų.“ (Mūsų kraštas, Nr. 47, 1937-11-19).

Kretingos savivaldybė negalėjo apsispręsti, ar plėsti elektrinę, nes nežinojo ar bus statoma hidroelektrinė ant Minijos Dyburių kilpoje.

„Kretingos miestui labai aktualus klausimas – ar bus statoma hidroelektrinė ant Minijos upės. Mat, teigiamu atveju, ji turėtų apšviesti ir Kretingos miestą.

Kretingos miesto savivaldybė turi nuosavą elektros stotį. Elektros vartotojų skaičius Kretingoje smarkiai auga ir tinklas kas kartą plečiamas. Todėl dabar turimų mašinų miestui apšviesti beveik nepakanka. Būtų reikalinga įsigyti naują galingesnę mašiną, bet kol neišspręstas Minijos hidroelektrinės klausimas, mašinų pirkti neapsimoka. Nes pastarajai pradėjus veikti, miesto savivaldybės elektrinė turėtų sustoti.

Dar šiais metais buvo manyta prie elektrinės įrengti vonias. Vonių apšildymui išlaidų nebūtų, nes būtų sunaudojami karšto vandens rezervai, kurie dabar išleidžiami laukan. Bet ir šis sumanymas teko dėl tų pačių priežasčių atidėti.“ (Lietuvos aidas, Nr. 468, psl. 7, 1938-10-15).

Kretingos elektrinės įrengimai, 1939 m.

„Kretinga, 2 dyzeliai 78 ir 35 AG, generatoriai 53 ir 23 kW, įtampa 230 V“ (Lietuvos energetika, t. I, psl. 136, 19 lentelė).

Plėtėsi Kretinga, buvo elektrifikuojamos ir naujos gyvenvietės. Dienraščio „Lietuvos aidas“ straipsnyje rašoma:

„Šiuos 1939 metus Kretingos miesto savivaldybė pradėjo darbingai. Šiomis dienomis buvo pravesta linija į Kretingsodį (neseniai prie miesto priskirtas didelis kaimas) iki pradžios mokyklos. Sausio pirmomis dienomis buvo įjungti pirmieji abonentai. Be to, netrukus Kretingsodis bus apšviestas keliomis gatvių lempomis. Šį miesto savivaldybės žygį Kretingsodžio gyventojai sutiko labai džiaugmingai ir pageidauja, kad greičiau būtų pravesta elektros linija per visą Kretingsodį.“ (Lietuvos aidas, Nr. 11, psl. 7, 1939-01-11).

Perėmusi elektrinę, Kretingos miesto savivaldybė plėtė tinklą, daugėjo abonentų, ir džiaugėsi pelnu, kurį naudojo miesto gerovei.

„Kretingos elektros stotis, kurios galingumas 74 HP, turi 11 km. tinklo ir per 450 elektros energijos vartotojų. Per metus parduodama per 50000 kWh elektros energijos, nors tarifai, palyginus su kitomis savivaldybėmis, nėra žemi. Šviesai nustatyta 1,20 lt. už kWh. Vienam gyventojui metams tenka per 10 kWh elektros energijos.

Pajamų per metus gaunama per 50,0 t. lt., o išlaidų turima per 40,0 t. lt. Daugiausia išleidžiama 4 tarnautojams atlyginti – apie 13,0 t. lt., kurui – naftai ir tepalui išleidžiama per 10,0 t. lt. Pelno gaunama apie 10,0 t. lt.“ (Savivaldybė, Nr. 2, psl. 60, 1939 m.).

Po 1940 birželio 15 d. TSRS invazijos, prasidėjo pramonės įmonių nacionalizacija. Kretingos elektrinės įrengimai, nors ir buvo savivaldybės turtas, „liaudies vardu“ 1941 m. sausio 16 d. buvo nacionalizuoti. Elektrinės pagrindiniai įrengimai nacionalizacijos akte:

„p. 3 Miesto tinklas 15 km.

p. 4 Dyzelis „Nobel“ 35 PS 1937 m.

p. 5 – „Grossley“ 78 PS 1937 m.

p. 6 Dinamo „AEG“ 380 V., 50 A 1937 m.

p. 7 Din. nuol. Srovės „Thomas“ 220 V, 16,5 kW 1937 m.

p. 8 Din. „Thomas“ 53 kW 460 V (kartu su motoru „Cros“)“
(LCVA, F. R-182, Ap. 1a, B. 44)

1942 m. buvo nutiesta 15 kV ETL iš Klaipėdos ir elektros energiją Kretinga gavo iš Klaipėdos elektrinės.

Frontui slenkant į vakarus, buvo vertinamas elektrinių stovis. „Vyr. energetikos valdybai priklausančių elektrinių ligi 1944 VIII 25 stovis

Kretingos elektrinė (Nr.73) Dyzeliai 78 ir 35 AG, elektros generatoriai 53 ir 23 kW, transformatorinė pastotė 235 kVA ir 15 kV elektros tiekimo linija iš Rytprūsių (iš Klaipėdos).

Dyzelis 190 AG ir elektros generatorius 160/128 kVA/kW – padėtis nežinoma.

Dar fronto linija buvo į rytus nuo Kretingos ir niekas nežinojo kaip su elektrine pasiels atsitraukdami vokiečiai“. (Energetikos ir technikos muziejus, F. 1, Ap. 1, B. 5, 1945-01-01).

Kretingos elektros ūkio padėtis praslinkus frontui 1945 m.:

Kretinga: (elektrinė 73) – dyzelinė elektrinė ir transformatorinė pastotė nenukentėjo. Dėl fronto artumo elektrinė nenaudojama. Per pastotę elektros energija buvo gaunama iš Rytprūsių 15 kV elektros tiekimo linija. Nėra elektros generatoriaus apie 80 kVA. Oro tinklas vietomis apgadintas. Aukštos įtampos linija nenukentėjo.

1946 m. lapkričio mėn. buvo įjungta 15 kV ETL iš Klaipėdos ir elektrinėje įrengtas 100 kVA 15/0,4 kV jėgos transformatorius. Dyzeliniai agregatai demontuoti. Apie tai 1946 m. lapkričio 13 d. rašė dienraštis „Tiesa“: „Užbaigtas aukštos įtampos elektros tiekimo linijos įrengimas. Laidai nutiesti 26 km. atstumu tarp Klaipėdos ir Kretingos. Naujai pratęstą linija Klaipėdos elektrinė tieks Kretingai elektros šviesą ir energiją.

Artimiausiu laiku prie naujai įjungto tinklo bus prijungta Mažųjų Perlaukų plytinė, Kalotės ir Kretingalės miesteliai, Tauralaukio t. ū. ir eilė apylinkių valstiečių sodybų.“

1962 m. birželio mėn. buvo sumontuota 110/10 kV pastotė, Kretingos miestas ir rajonas gavo patikimą elektros energijos tiekimą iš Lietuvos energetinės sistemos. Tuo pačiu metu nutiesus 35 kV ETL Kretinga–Palanga ir sumontavus 35/10 kV pastotę, prijungta ir Palanga.

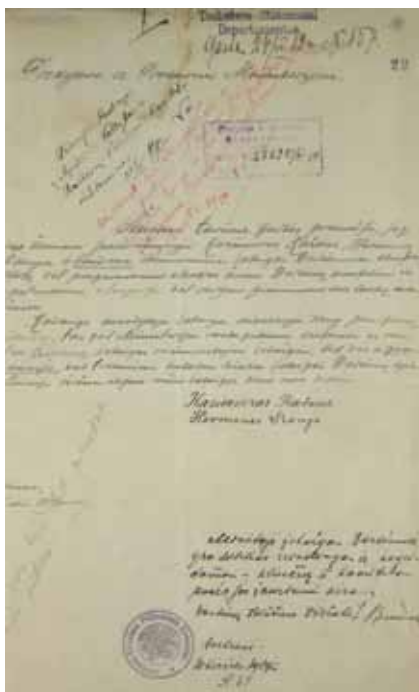
Darbėnų miestelio elektrifikavimas

Pirmas įrašas Darbėnų elektrifikavimo istorijoje liudija, kad pirmąją elektrinę planavo įsteigti Kazimieras Račkus ir Hermanas Ranga.

„Račkus, Ranga ir Ko prašo leidimo įkurti čia el. gamyklą. Leista, su sąlyga (žiūr. Darbėnų byla). Nėra žinios ar F. Pr. ir Pr. m-joj (*Finansų, prekybos ir pramonės ministerija*) bendrovės įstatai užtvirtinti. Gamykla dar nepastatyta bet mašinos jau yra.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 592, Elektros gamyklų bylos ir jų padėtis lig 18/I 1921 m.).

Darbėnų byloje randame, kad 1919 m. birželio 8 d. Kazimieras Račkus ir Hermanas Ranga rašė Prekybos ir Pramonės ministerijai.

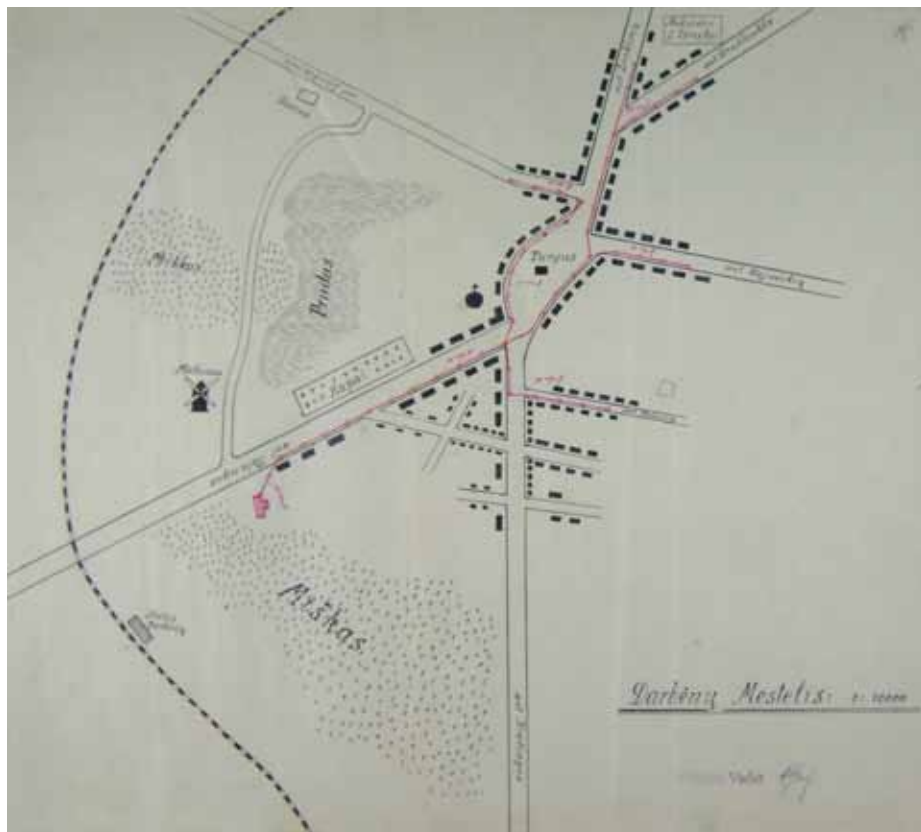
„Šiuomi turime garbės pranešti, jog mes žemiau pasirašiusieji Kazimieras Račkus, Hermanas Ranga ir bendrovė sumanėme įsteigti Darbėnuose elektros stotį dėl pagaminimo elektros šviesos Darbėnų miesteliui ir apylinkėms, o taipogi dėl varymo pjaunamosios lentų mašinos. [...]“. Ir dar prieraišas: „Minėtoji įstaiga Darbėnuose yra dideliai reikalinga ir įrengimui kliūčių iš Komiteto pusės jos įkūrimui nėra. Darbėnų Valsčiaus Viršaitis (parašas ir anspaudas) Darbėnai. 10 birželio 1919 m. Nr. 69.“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 588, L. 22).

Prašymas įsteigti Darbėnų elektrinę-lentpjūvę, 1919 m. birželio 8 d.
(LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 588, L. 22)

Leidimą įsteigti elektrinę Darbėnuose Kazimieras Račkus ir Hermanas Ranga gavo 1919 m. rugpjūčio 26 d.

Darbėnų elektrinės įrengimai: lokomobilis 2 cilindrų, gamyklos Lane, 10 atmosferų, 42–49 AG; generatorius 12 kW, 220 V, 54,5 A., 1000 aps/min., 200–300 elektros lemputių (B. 588, L. 7, L. 21).

Darbėnų miestelio elektros tinklo ir elektrinės-lentpjūvės planas, 1919 m. birželio 8 d. (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 583, L. 59)

1931 metais buvo sudaryta nauja koncesijos sutartis 20-čiai metų ir naujoje elektrinėje jau buvo kintamosios srovės elektros generatorius.

Koncesiją elektros energijos tiekimui gavo pieno perdirbimo bendrovė.

Elektrinė buvo pradėta statyti pasirašius koncesijos sutartį 20 metų.

1931 lapkričio 6 d. buvo pasirašytas Protokolas Nr. 6, str. 3:

„Pieno perdirbimo bendrovei koncesijos teisė įrengimui ir laikymui Darbėnų miesteliui ir jo apylinkėms elektros jėgai duoti, stoties vielų tinklo laikymui 20 metų nuo šių 1932 m. iki 1952 m. sausio 1 d. kuri privalo dar šiais metais statoma ir baigta iki 1932 sausio 1 d. [...]“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2624, L. 24).

„Leidimas. 1932 spalio 4 d. Nr. 13298

Šiuo leidžiamu Darbėnų pieno perdirbimo bendrovei įrengti elektros stotį Darbėnų

miesteliui apšviesti su sąlyga, kad elektros stoties įrengimai ir oro laidų tinklas atitiktų pridėtus prie šio leidimo planus. Finansų ministras J. Tubelis; Prekybos departamento Direktorius Norkaitis“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2624, L. 12).

Kretingos Apskritis Valdyba spartino naujos elektrinės įrengimą.

„Kretingos Apskritis Valdyba

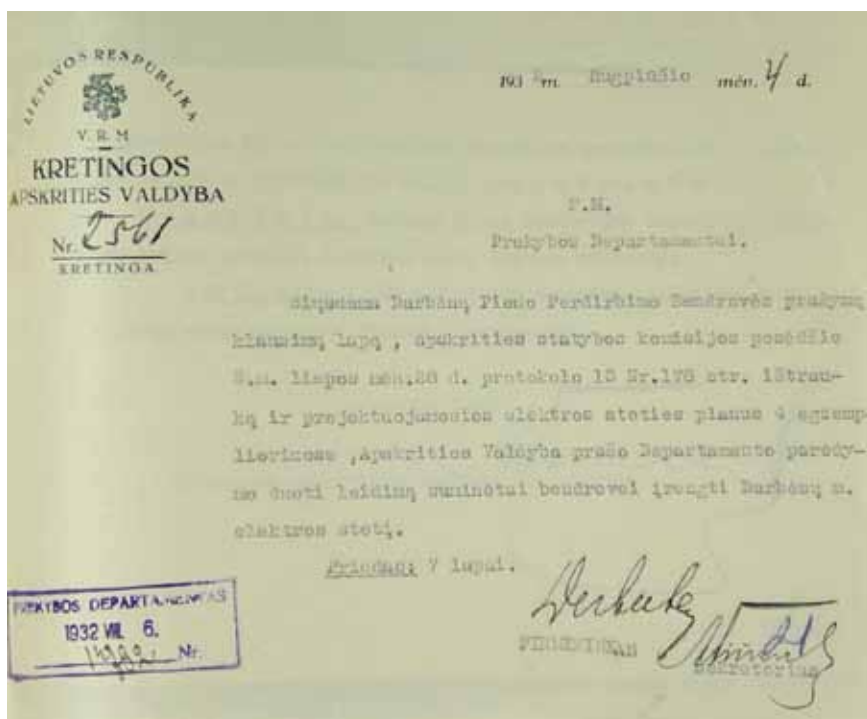
Nr. 2561

1932 rugpjūčio 4 d.

F. M.

Prekybos Departamentui

Siųsdamas Darbėnų Pieno Perdirbimo Bendrovės prašymą, klausimų lapą, Apskritis stovybos komisijos posėdžio š. m. liepos 26 d. protokolo 13 Nr. 178 str. Ištrauką ir projektuojamosios elektros stoties planus 4 egzemplioriuose, Apskritis Valdyba prašo parodymo duoti leidimą suminėtai bendrovei įrengti Darbėnų m. elektros stotį.“ (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2664, L. 21).

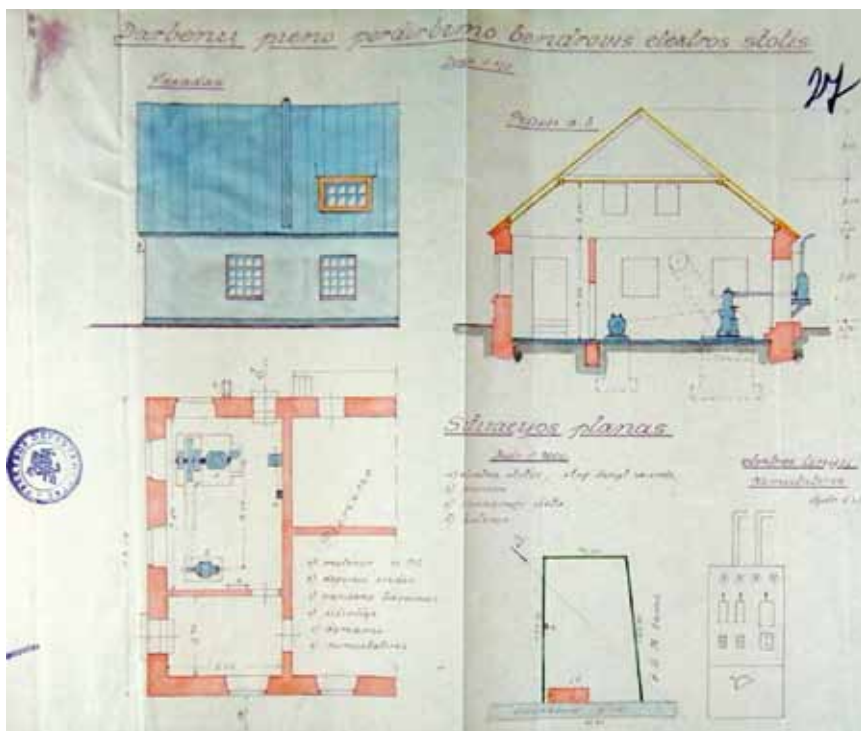
Kretingos apskritis prašymas duoti leidimą
Pieno perdirbimo b-vei įrengti elektrinę Darbėnuose
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2664, L. 21)

Darbėnų Pieno perdirbimo b-vės prašyme nurodoma: pastatas mūrinis, dengtas skarda, vieno aukšto, apšildomas krosnimis, elektrinės statybos vertė 10000 lt.

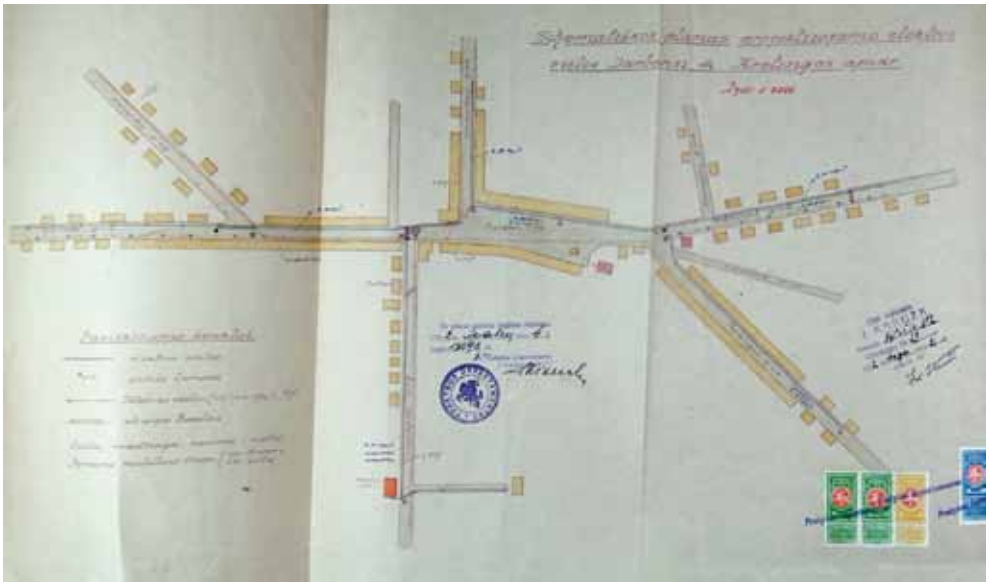
Projekto autorius J. Karuža. 1932 liepos 21 d. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2664, L. 23).

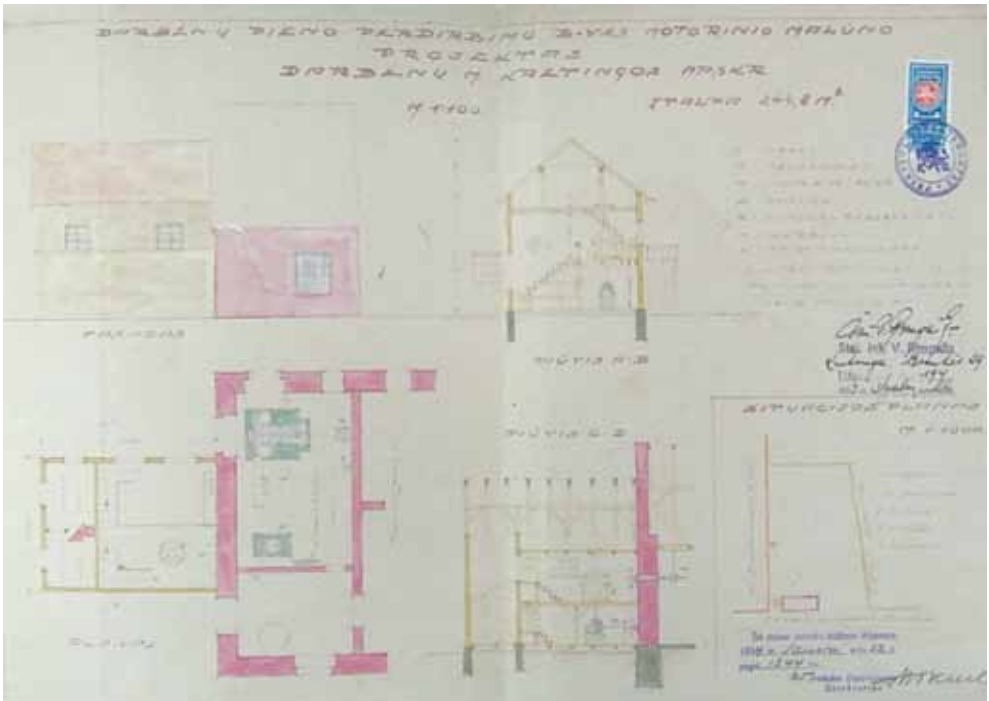
Darbėnų Pieno perdirbimo b-vės prašymas leisti įrengti elektrinę Darbėnuose (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2664, L. 23)

Darbėnų miestelio elektrinės projektas, 1932 m. (LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2624, L. 27)

Darbėnų miestelio elektros tinklas, 1932 m.
(LCVA, F. 388, Ap. 2a, B. 2624, L. 27)

Prie elektrinės malūno įrengimo projektas

1939 m. Lietuvoje buvo atliktas visų elektrinių surašymas. Pramonės įmonių elektrinių sąrašuose minima ir Darbėnų elektrinė.

„Darbėnai. Pieninė Dyzelis 20 AG, elektros generatorius 25 kW, įtampa 220/380 V, maks. apkrovimas 17 kW“ (Lietuvos energetika, t. I, psl.142, 21 lentelė, Pramonės įmonių elektrinės 1939 m.).

1941 m. sausio mėn. 31 d. Darbėnų elektrinė buvo nacionalizuota. Nacionalizavimo akte nurodytas visas elektrinės ir elektros tinklas:

„1. Elektros tinklas mieste su gatvės lempomis /13/ ir stulpais/80/, 3,5 km.

2. Dyzelmotoras firmos „Croslei Brothes“ (20AG) 1 vnt.

3. Dinamo „Siemens-Schkert“ su jaudintuvu 32 kVA (*arba 25 kW*) 1 vnt.

4. Skirstomoji lenta su visais įrengimais: 1 voltmetras, 1 ampermetras, 3 rubilnikai, 9 saugikliai, 1 perjungėjas.“ (LCVA, F. R-771, Ap. 2a, B. 461).

1934 metais buvo suprojektuotas priestatas malūnui įrengti.

Lietuvos energijos valdybai nepriklausančių viešų elektrinių 1941 m. sąrašo p. 10 yra nurodyti Darbėnų pieninėje įrengtos elektrinės įrengimai: „dyzelis 20 AG, elektros generatorius 25/32 kW/kVA, įtampa 220/380 V, maksimalus apkrovimas 1939 m. 17 kW“ (Energetikos muziejus, F.1, Ap. 1, B. 3).

1964 m. nutiesus 35 kV elektros tiekimo liniją Kretinga–Darbėnai–Salantai, Darbėnuose birželio mėn. buvo sumontuota komplektinė 35/10 kV pastotė su 1800 kVA galios transformatoriumi. Darbėnai buvo prijungti prie Lietuvos energetinės sistemos. Tuo ir baigėsi Darbėnų elektrinių istorija.

Bačiūnų–Rėkyvos elektrinės, Lietuvos elektrifikavimo planas ir kelionė laivu Nerimi iš Vilniaus į Nidą

*Nuo seniai jau minimas „circulus vitiosus“,
elektra brangi todėl, kad maža jos vartotojų,
o maža elektros vartotojų todėl, kad elektra brangi;
protingos politikos uždavinys – laužyti šitą
„circulus vitiosus“; tą turi padaryti valstybė,
reguliuodama tarifus ir darydama įtaką
į energetinio ūkio vystymąsi.*

*JAV prezidentas F. Roosevelt'as,
1936 m. rugsėjo 11 d.*

Pirmoji Šiaulių miesto elektrinė buvo svarbi tik miesto elektrifikavimo istorijoje. Tačiau plečiantis elektros energijos poreikiams Šiaulių mieste ir sprendžiant miesto aprūpinimą elektros energija, buvo sprendžiamos ne tik miesto bet ir Lietuvos elektrifikavimo problemos. Šiaulių miesto savivaldybė stengėsi miestui tiekti elektros energiją iš savo Bačiūnų elektrinės. Lietuvos plačioji visuomenė ir pažangūs specialistai reikalavo statyti galingą hidroelektrinę, tiekti pigią elektros energiją ir taip elektrifikuoti Lietuvą. Belgų koncesioninkai, tiekiantys elektros energiją Kauno miestui ir aplinkiniams rajonams, stengėsi išsaugoti koncesijos suteiktas monopolininko privilegijas. Valdantieji nenorėdami pažeisti koncesioninkų privilegijų ir prieštarauti visuomenei dėl hidroelektrinių statybos teigė, kad reikia statyti rezervines elektrines, būsimai galingai hidroelektrinei.

Pataikaujant koncesioninkams, Lietuva Europoje užtikrintai buvo paskutinėje vietoje pagal elektros energijos gamybą ir vartojimą vienam gyventojui. Elektra buvo brangi, nes jos mažai vartojo, o mažai vartojo, nes buvo brangi.

Planams statyti rezervinę elektrinę Rėkyvoje prieštaravo Šiaulių miesto savivaldybė, Bačiūnų elektrinės savininkė. Šiaulių savivaldybės interesai ir Bačiūnų elektrinė buvo pagrindinis prieštaravimo centras, todėl pradėjome nuo Šiaulių miesto elektrifikavimo pradžios ir Bačiūnų elektrinės istorijos.

Šiaulių mieste Frenkelio odų fabrike elektrinis apšvietimas pradėtas naudoti 1900 metais. Apie elektrinį apšvietimą Frenkelio odų fabrike, Šiauliuose, buvo parašyta 1902 metais laikraštyje „Darbininkų balsas“:

„Frenkelio odų pabirkas (garbornė). Dirba daugiausia 300 žmonių, išdirba 1600 odų (skurų). Pabirkas įtaisytas gerai: naujos mašinos, elėktriška šviesa.“ [...].

— Frenkelio odų pabirkas (garborinė). Dirba daugiaus 300 žmonių, išdirba apie 1600 odų (skurų). Pabrikas įtaisytas gerai: naujos mašinos, elektriška šviesa.

Darbininkų balsas, Nr. 6, psl. 29, 1902 m.

Bet elektros apšvietimas naudotas tik odų fabrike. Šiaulių miestas elektros energiją pradėjo naudoti 1916 m. Pirmojo pasaulinio karo metu. Vokiečių okupacinė administracija 1916 metais Frenkelio odų fabrike įrengė elektrinę ir nutiesė miesto apšvietimo tinklą.

Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, vykstant kovoms su bolševikais ir bermontininkais, vyko žmonių ir įmonių, neaplenkiant ir elektrinių, apiplėšimai. Apie to laikotarpio įvykius Šiauliuose rašė žurnalas „Sietynas“.

„Šiaulių miesto valdyba. Miesto žinioje buvo elektros stotis, kuri tarnavo miesto gyventojams ir įvairioms įstaigoms, taip pat ir karo. Ta stotis, išeinant vokiečiams 1918 m. gruodžio mėnesį buvo tam tikrais raštais perimta iš vokiečių karo valdžios, kuri ligi tol naudojo stotį. Dabar vokiečių komendantūra vėl užėmė tą stotį, pareikšdama, kad perdavimas buvęs neteisėtas, nes įvykdinę jį kareivių tarybos atstovai, ir ima mokesnį už šviesą savo kason. Pati stoties mašina priklauso fabrikantui Frenkeliui. [...]“ (Sietynas, Nr. 1–2, psl. 21, 1919 m.).

Pasibaigus karo veiksams, 1920 metais Finansų, prekybos ir pramonės ministerijos įgaliotiniai inventorizavo visas elektrines Lietuvoje ir nustatė jų savininkus. Šiauliuose įgaliotiniai surado dvi elektrines ir įtraukė į „Elektros gamyklų bylos ir jų padėtis lig 15/I 1921 m.“ sąrašus (p. 79 ir p. 80).

P. 79: „El. gamykla pastatyta 1916 m. Frenkelio odų dirbykloje 30/XII 1916 m. Miestas nupirko nuo vokiečių visą oro tinklą, 2 dinamo mašinas, visus elektros įtaisymus namuose ir įvairių el. šviesos gaminimui ir įtaisymui reikalingą medžiagą už 67500 auks., bet suderėtąjį mokesnį už el. gamyklą miestas vokiečiams ligi šiol neužmokėjo.

Laik. K-ja pripažino sutartį neteisėta ir nutarė pirkimo objektą skaityti Valstybės savastimi. (Žiūr. sarašą vokiečių paliktojo turto). Yra mieste tinklo planas ir anketos lapas. Šiaulių gamyklos ir tinklo tyrinėjimo rezultatai įteikti miesto Valdybai (žiūr. 21/V-20 m. pranešimą Šiaulių miesto valdybai).

29/X-20 m. gamykla ir tinklas priimti F. PR. ir PR. M-jos (*Finansų, Prekybos ir Pramonės ministerijos*) žinion. Nusavintos gamyklos dalys tuo tarpu palieka Šiaulių miesto Valdybos globoje iki F. PR. ir PR. M-ja ir miestas susitars su Frenkeliu dėl nuomos, arba nupirks tas gamyklos dalis.“ (Žiūr. 29/X-20 m. Komisijos Protokolą).

Miestas susitarė su Frenkeliu dėlei nuomos už trobesius ir mašinas, kurios yra jo nuosavybė:

P. 80: „El. gamykla pastatyta 1916 m. prie gelžk. dirbtuvių. Energija tiekama geležinkelio dirbtuvėms ir duoda šviesą geležinkelių gyvenamiems namams. Suttaisius didžiąją dinamomašiną: 500 amp. 250 voltų, arba pastačius kitą 270 amp. 230 voltų ir sujungus ją priešingais poliuisais su dinamomašina N2596 galima butų

duoti šviesą didesnei miesto pusei prie 2x220 voltų įtempimo. Žiūr. Anketos lapą ir Šiaulių bylą“. (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 592, psl. 59, p.79 ir 80).

U L I A I . El. gamykla pastatyta 1916 m. Frenkelio odų dyrbiklio 36/XII 1918 m. miestat
el. gen. nupirko nuo vokiečių via. oro tinkl. 2 dinamo-mašinas, vienas elektros įtaisys
mus namuose ir įveikia el. šviesos gaminimui ir įtaisymui reikalingi medžiagai
už 67.500 rublų. bet suderetai jį mokamai už el. gamyklą miestat vokiečiams lig-
sioj dar neužmokėjo.
"ank. E-je pripažino sutarti neteisėta ir nutara pirkinio objektą skaityti
Valstybes savastimi.(žiūr. guraš vokiečių palirtoje turto).yra miesto tinklas
pienas ir anketos lapas. Šiaulių ~~skaitovų~~ gamyklos ir tinklų tyrimai-
no rezultatai įteikti miesto valdybei(žiūr. 27/V-20 m. pranešim. Šiaulių mie-
sto valdybai).
26/X-20 m. gamykla ir tinklas priimti F.FR. ir PR. N-jos finior. Nuosavin-
tosios gamyklos dalya tuotarpu palieka Šiaulių miesto valdybos globoje iki
F.FR. ir PR.N-ja ir miestat susitara su Frenkeliu delei nuomos, arba nupirka
tas gamyklos dalis.(žiūr. 29/X-20 m. Komisijos Protokolas.)
Miestat susitara su Frenkeliu delei nuomos už trobesiaus ir mašinas, kurias
yra jo nuosavybe.
U L I A I . El. gamykla pastatyta 1916 m. prie gelik. dirbtuvain, žemgija tiklams ga
15k. dirbtuvė. lkelio dirbtuvoms ir duodama šviesos gelikolečių gyvenamiams namams. Sutek-
sius didžiajā dinamo-mašinā:600 amp. 250 voltu, arba pastačius kitā -170
amp. 230 voltu ir sutungus jā priešingais poliussis su din.-mašina N2996
galima buti duoti šviesą didesnei miesto pusei prie 2.220 voltu įtempimo.
žiūr. anketos lapą ir Šiaulių bylą.

LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 592, psl. 59, p. 79 ir 80

Frenkelio fabrike įrengtai elektrinei lokomobilis vokiečių buvo paimtas iš Nurokų odų fabriko. Nurokams lokomobilį atsiėmus, buvusioje elektrinėje liko tik elektros generatoriai ir 8 AG lokomobilis. Elektrinės likučius per varžytines 1923 m. birželio 18 d. nupirko Ch. Frenkelio įgaliotinis.

odų fabrika Lederwerke
Frenkelio „Ch. Fraenkel“
Schaukaite-Hilmanen
LITVA
PULKTONS IR PRADICIS DOKUMENTAS
Technika - Elektrika.
Aš norėčiau pailėti savo nuosavybe paimtasias
nuos dirbtuvėje skaitovais mašinas ir grašus atlikti nuo
sujung Technika įrengimas:
1/ 1 gura mašina 0 N.P 100 amp./min.
2/ 1 dinamo " 0.1.0. Nr. 922888
3/ 1 mašina V.L.I. " 4000.
Aš skaitas, kas turis teise gauti tas mašinas
sujung skaitovais priedais:
1/ Šios mašinas turi pailėti nuo dirbtuvėje vengarijos
sąstada vietas išvažiuoti iš nuo dirbtuvės daug kitų
mašinų ir atlikti.
2/ Vietinė valdybe ilgy laisvą sudaryti nuo elektros sto-
cial mašinas valyti.
Aš skaitas dargi teiseta pripažinti nuo
tas mašinas nusia valyti.
Su mašina pagerta
CH. FRENKELIO
(su parašu)

Frenkelio įgaliotinio prašymas lokomobilį ir elektros generatorius perduoti fabrikui (LCVA, F. 388, Ap. 2, B. 437, L. 49)

Elektrinės likučius nutarta parduoti varžytinėse. Pirkėjas buvo tik vienas.

„Protokolas

1923 m. birželio 18 d. Komisija sąstate pirmininko inž. S. Radzevičiaus, narių inž. Raškevičiaus ir Lubicko, dalyvaujant Valstybės Kontrolės atstovui inž. Liausiai susirinko Prekybos ir Pramonės Departamento bute vedimui pakartotinių varžytinių pardavimui liekanų Šiaulių elektros stoties.

Komisija atidarė savo posėdį 10 valandoje. Į pakartotines varžytines niekas neatsilankė. Tokiu būdu išsiūlyta per varžytines 15 birželio suma Frenkelio įgaliotinio Mordelio už Šiaulių elektros stoties liekanas 4868 litai, liko aukščiausia, kuri suma pasiekė Valstybinio įkainavimo.

Tokiu būdu Šiaulių elektros stoties liekanos surašytos akte iš balandžio 17 d. š. m. įkainotos 3864 lt. parduotos iš varžytinių Frenkelio įgaliotiniui I. Mordeliui už keturis tūkstančius aštuonis šimtus šešiasdešimt aštuonis litus (4868). (Komisijos parašai)“ (LCVA, F. 388, Ap.2, B. 437, L. 13).

Šiaulių miesto savivaldybei liko miesto elektros tinklas.

Elektros energijos tiekimui Šiaulių miestui savivaldybė sudarė koncesijos sutartį su Amerikos Lietuvių Prekybos akc. b-ve. Pagal Šiaulių miesto savivaldybės sudarytą koncesijos sutartį su Amerikos Lietuvių Prekybos akc. b-ve elektrinė Bačiūnuose turėjo pradėti veikti 1922 m. lapkričio 1 d.

„Šiaulių miestas jau yra pasirašęs sutartį su Amerikos Lietuvių Prekybos Akc. Bendrove, kuria apsiima ne vėliau š. m. lapkričio 1 d. įtaisyti elektros gamyklą Bačiūnuose (prie Rėkyvos dv.) ir iš ten duoti miestui šviesą ir jėgą. Sutartis sudaryta 20-čiai metų, po kurių elektros gamykla gali būti komisijos įkainavimu atpirkta iš B-vės, žemojo gi įtempimo tinklas ir keitiklių (*transformatorinė*) pastotis Šiaulių mieste pereina savaiame miesto žinion. Niekas kitas nei miestas per tą laiką negali taisyti elektros gamyklą visuomenės naudojimuisi. Už tą koncesiją miestas iš b-vės gauna po 7% nuo kiekvienos kilovato valandos kainos šviesos suvartojimo vietoje. B-vė privalo duoti energiją ir apylinkės gyventojams. Šviesa tiekama bus kasdien nuo sutemos iki 12 val. Ir nuo 5 val. ryto iki išauštant, didžiosiomis šventėmis visą naktį. Miesto gatvės šviečiamos visą naktį.“ (Sietynas, Nr. 1, psl. 28, 1922 m.).

„Bačiūnų elektrinė įkurta 1922 m. pradėjo veikti 1923 m. birželio mėnesio 29 d. Elektrinė pastatyta prie Rėkyvos ežero kranto, 8,5 km. nuo Šiaulių, centre didžiųjų Šiaulių – Radviliškio – Pakapės durpynų. Iš čia elektros energija, trifazinė 6000 V įtampos tiekama Šiaulių ir Radviliškio miestams. 1923 m. buvo sumontuotas 10 atm, 430 AG stacionarinis lokomobilis, kuris standžia pavara buvo sujungtas su Symenso-Šukerto firmos 270 kW galios, 6,3 kV įtampos trifaziniu generatoriumi. Bet jau 1924 m. Šiauliai reikalavo žymiai daugiau energijos. 1925 m. buvo sumontuoti du Biūtnerio sistemos, 12 atm, 4 t/h. našumo garo katilai ir Brauno-Boverio firmos 750 kW turbogeneratorius. 1929 m. pradėjo veikti Babkoko-Vilkokso firmos 15 atm, 6 t/h našumo garo katilas ir Symenso-Šukerto firmos 1250 kW galios turbogeneratorius. Elektrinė pasiekė 2300kW galią.

Iš elektrinės nutiestos 6 kV elektros tiekimo linijos į Piktmiškio durpyną. 1923 m. rugsėjo mėn. 6 kV linija nutiesta į Šiaulius.

75 m. 1922

ŠIAULIŲ APSKRITIES VALDYBAI

Šiaulių apskr. Valdomas
1922 m. V. 10
Čiurl. N. 1774

Amerikos Lietuvių Prekybos Akcinė Bendrovė dėl leidimo pradėti Rikvyros Elektros Gamyklos ir aukštosios įtampos tinklų statymą.

P R A Š Y M A S.

Amerikos Lietuvių Prekybos Akcinė Bendrovė padarimai yra su Šiaulių miestu elektros tinklams sutarę dvidešimčiai metų ir, eidama ta sutartimi, turi duoti miestui elektros šviestų ir leigų ne vėliau gruodžio mėnesio pradžios šiuo metų.

Elektros gamykla, iš kurios tinklams bus energija ne tik Šiaulių miestui, bet ir vienas apylinkėms, radiuse lig 50 kilometrų, turi būti pastatyta Bačiūnų dvare, prie Rikvyros ežero kranto, Elektros gamyklos galiosumas šiais metais - artil 500 mechan. arklių, įtampa - 6000 volty.

Atitinkamais metais namams yra pastatyti dar vienas turbogeneratorius 1500 mechan. arklių leigų galiosumo. Viens mašinos, transformatoriai, aparatai ir vario laidai - užskaityti ir greitai laiku bus pradėti gamyklos statymo darbai ir kanalo kasimas vandens atvedimui iš Rikvyros ežero į elektros gamyklą. Statose, jei elektros gamykla kurinama bus dūrytais, kasamais iš šia pat sąmono valstybinio darypne (Pistalėkis); palikė namavinta ir dūrytų kasimas - jau yra baigiamas, Pasakyti darypne B-vė gavaul yra iš fondo šio ir valstybės Turty Ministerijoje, (Šanso Reformos Įstatymas str. 16) 20 metų. Sutaritis dėl to darypne namavinta padaryta ir visai forma - busai atlikti. Lisas dar atlikti formavimai ir gauti leidimas iš šiaulių apskrities Valdybos, kuri turis viities, pasarty

*Amerik. prekybtos su šio prašymu netikavama
29/11/22*

kilusių.

Informacijos dėl leidimo po du eksploratorų schematinę traifinių elektros gamyklos trebsio, mašing pastatymo ir tinklų plams nuo elektros gamyklos lig šiaulių miesto. Detallai traifiniai, privalom visiems statymams darbuus bus pristatyti vėliau.

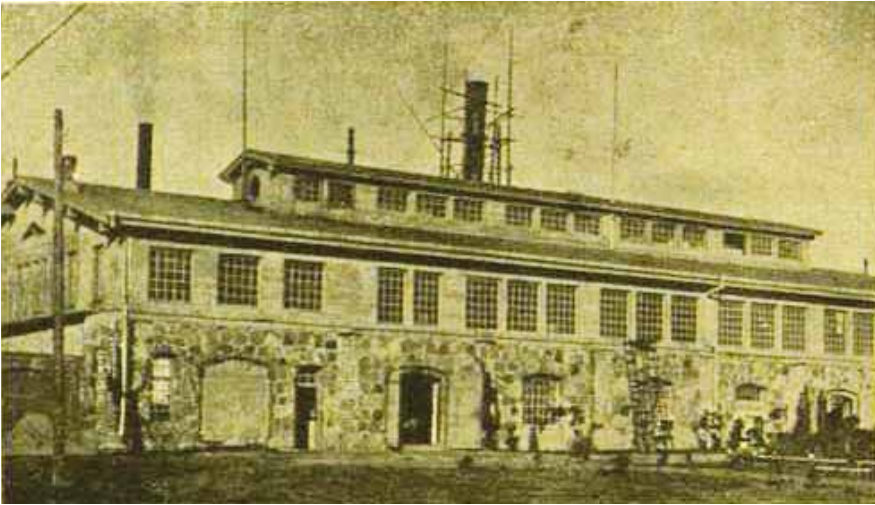
Su pagarba

Amerikos Lietuvių Prekybos Akcinė
B-vės Igalintis **KUNIGAS DUBYNAS** Turty Vedėjas.
WIKVOLEIKENTROGAMODA

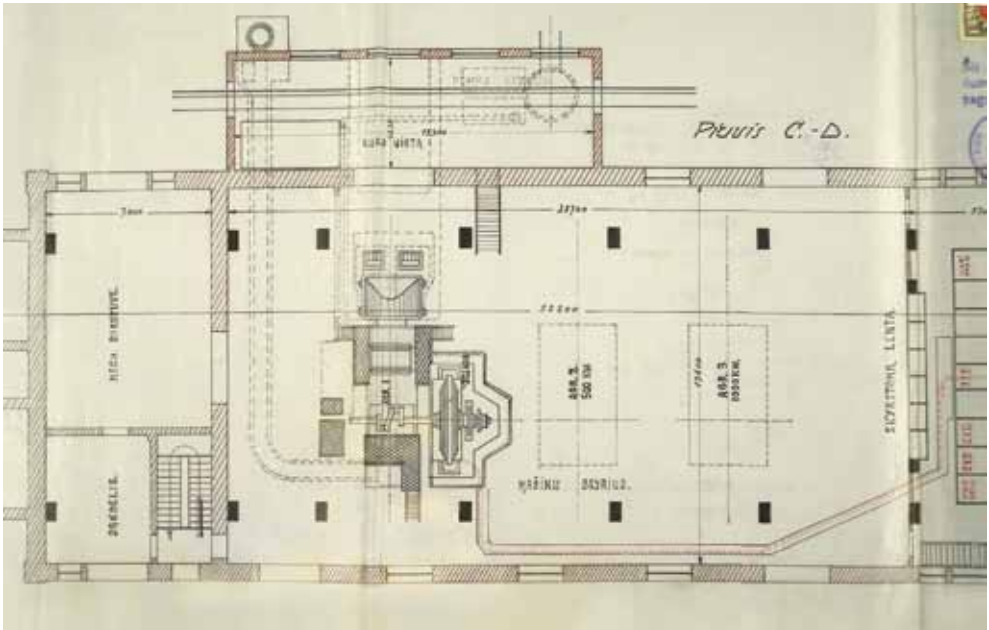
[Signature]

Šiamitai,
25/VIII-22.

Amerikos Lietuvių Prekybos b-vės prašymas leisti pradėti statyti Bačiūnų elektrinę ir tinklą. 1922 m. (LCVA, F. 862, Ap. 1, B. 715. L. 10)

Bačiūnų elektros stotis, gaminanti elektros energiją
Šiaulių ir Radviliškio miestams ir apylinkėms
(Naujas žodis, Nr. 1, psl. 18, 1930 m.)

Bačiūnų elektrinės mašinų salė (brėž. fragmentas), 1922 m.
Pirmas generatorius ir lokomobilis (LCVA, F. 862, Ap. 1, B. 715, L. 73)

1930 m. Šiaulių miesto bendras tinklo ilgis buvo 90,8 km, abonentų skaičius 2571, elektros motorų skaičius 273, bendros 1350 kW galios, elektros suvartojimas 1540116 kWh. (Savivaldybė, Nr. 10, psl. 38–39, 1931 m.)

Amerikos lietuvių prekybos akcinės bendrovės valdoma Bačiūnų elektrinė dirbo nuostolingai ir bankrutavo. Bačiūnų elektrinę 1932 m. nupirko Šiaulių miesto savivaldybė. Apie pirkimo sąlygas informavo žurnalas „Savivaldybė“:

„Šiaulių miesto taryba 1932 kovo 11 d. posėdy, išklausiusi burmistro J. Valančiaus pranešimą apie derybas su Amerikos Lietuvių Akc. B-ve dėl elektros stoties išpirkimo miesto savivaldybės nuosavybėn, dauguma balsų (18 už. 3 susilaikė) nutarė:

1. Nupirkti iš Amerikos Lietuvių Akc. B-vės elektros gamyklą su visu įrengimu, žeme ir trobesiais, tinklus, durpynus, Bačiūnų dvarą su visu turtu, visas sutartis ir koncesijas už tris milijonus septynis šimtus penkiasdešimt tūkstančių litų (3750000 lit.).

2. Durpes ir įvairią medžiagą sandėliuose perimti pagal faktūros kainą. Jeigu bendra medžiagos ir durpių kainą būt didesnė per 450000 lt., tai mokama tik 450000 lt., o jei mažesnė, tai mokama tik tą sumą, kuri susidarys po įkainojimo.

3. Elektros gamyklą su visu jai priklausančiu turtu perimti valdyti ir eksploatuoti nuo 1932 m. balandžio 1 d.

4. Prašyti vidaus reikalų ministerijos duoti garantiją 4200000 lt. sumai Lietuvos Bankui pristatyti.

5. Prašyti Lietuvos Banką sutartą su Amerikos Lietuvių Akc. B-ve sumą nuo Amerikos Lietuvių Akc. B-vės skolų perrašyti Šiaulių miesto savivaldybės vardu su 4%, išdėstyti lygiomis dalimis 15 m. ir leisti pradėti mokėti nuo 1933 m. sausio mėn.

Priklusančius už 1932 m. 4% nuo sutartos su Amerikos Lietuvių Akc. B-ve sumos apmokėti Lietuvos Bankui 1932 m. lapkričio mėn. 15 d.

6. Visos pajamos, išlaidos ir skolos, susidariusios iki 1932 m. balandžio mėn. 1 d., priklauso Amerikos Lietuvių Akc. B-vei. Skolą, priklausančią žemės ūkio ministerijai už perleistą Bačiūnų dvarą ir priteistą iki gyvos galvos pensiją Križeniauskui Pranui sumoje 228 lit. 80 ct. ir Bertašiui Broniui 152 lt. per metus, prisiima miesto savivaldybė.

Nuo 1932 m. balandžio mėn. 1 d. gaunamos pajamos priklauso miesto savivaldybei, nuo tos dienos miesto savivaldybė apmoka ir išlaidas.

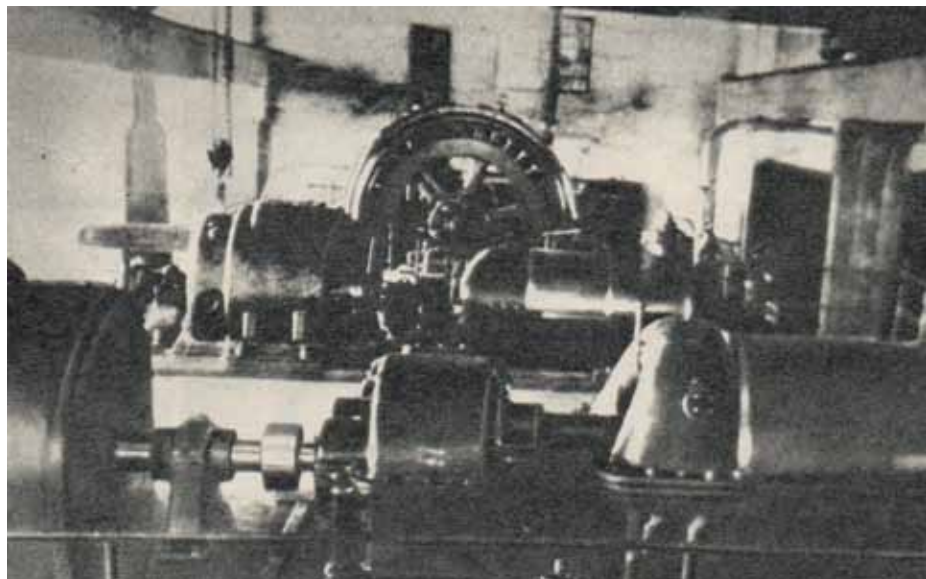
7. Dokumentams sudaryti išlaidas apmoka Amerikos Lietuvių Akc. B-vė ir miesto savivaldybė pusiau.

8. Sudaryti ir pasirašyti reikalingus pirkimo pardavimo aktus, duoti pasižadėjimus Šiaulių miesto sav-bės vardu ir atlikti visus kitus formalumus, susijusius su įmonės kilnojamojo ir nekilnojamojo turto pirkimu ir esamu parėmimu, įgalioti burmistą J. Valančių.

9. Prašyti Lietuvos banką atidaryti Šiaulių miesto savivaldybei Lietuvos Banko Šiaulių skyriuje specialią sąskaitą iki 100000 lt., durpynų ir elektros gamyklos eksploatavimo reikalams.

Prašyti vidaus reikalų ministerijos išduoti šiai sumai garantiją Lietuvos Bankui pristatyti. Paskolą gauti, pasirašyti vekselius ir duoti pasižadėjimus įgalioti burmistą J. Valančių.[...] (Savivaldybė, Nr. 4, psl. 36, 1932-04).

Bačiūnų elektrinės perėmimas Šiaulių savivaldybės žinion buvo svarbus įvykis, nes į elektros stoties perėmimo proga 1932 m. kovo 31 d. įvykusį Šiaulių miesto tarybos iškilmingą posėdį atsilankė ministeris pirmininkas ir finansų ministeris J. Tubelis, vidaus reikalų ministeris pulk. Rusteika ir daug valstybės valdininkų. (Savivaldybė, Nr. 4, psl. 36, 1932-04).

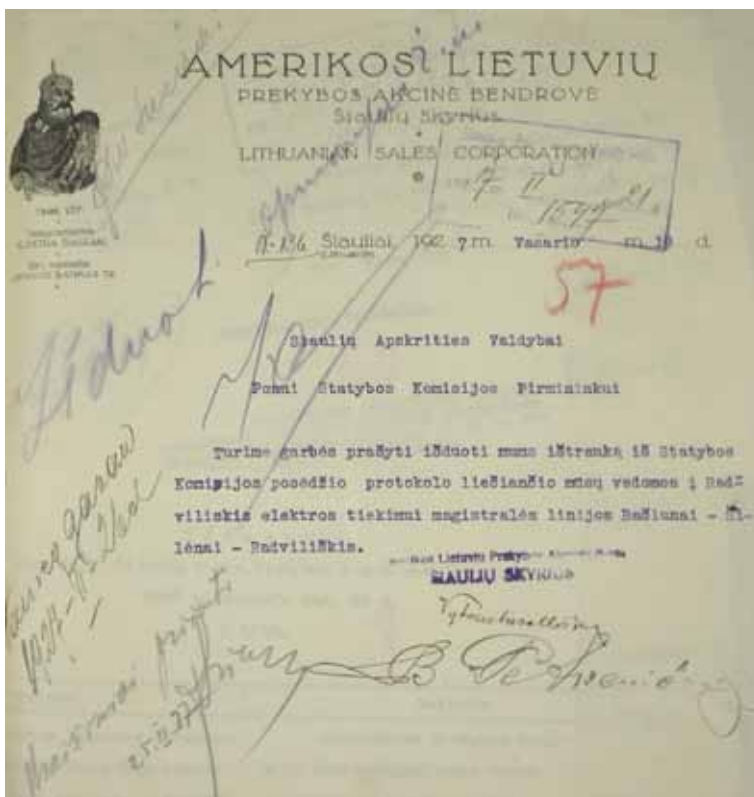
Bačiūnų šiluminės elektrinės mašinų salė, 1929 m.
(iš Energetikos muziejaus fondų)

Šiaulių miesto savivaldybė, nupirkusi iš koncesioninkų bankrutavusią Bačiūnų elektrinę 1938 m., sugebėjo tiekti vartotojams pigiausią elektros energiją Lietuvoje. Įrodė, kad savivaldybė sugeba racionaliau tvarkyti ūkį negu privatininkas. Apie tai rašė „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Pigiausios elektros miestas Lietuvoje“:

„[...] Šiaulių miesto savivaldybė pati ėmėsi gaminti elektros energiją ir šviesą dar 1932 m. Tada Šiaulių savivaldybė išpirko iš Amerikos Lietuvių B-vės koncesiją ir ten veikusią elektros stotį. Dar ir dabar prisimenamas tas džiaugsmas, kada didelėmis išskilmėmis tų metų kovo 31 d., 24 val. simboliškai mirė koncesinė šviesa, užgesdama porai minučių ir gimė savivaldybinė, sava šviesa. Išskilmių proga Šiaulių m. burmistro pasakyti žodžiai: „Visų įmonių veikimo pagrindas mes turime dėti ne privačios prekybos šūkį: biznis su geru pelnu, bet gerą tų įmonių sutvarkymą, kad jos, neduodamos nuostolių, galėtų patenkinti prieinamomis sąlygomis visus Šiaulių gyventojus...“ Taip ir įvyko. Savivaldybė, nesivaikydama didelių pelnų, tuoj perėmusi šviesos ir energijos tiekimą iš koncesioninko, lygiai šviesą, lygiai energiją iš pirmos dienos atpigino. Ir neapsivilta, vadovautasi tiksliais apskaičiavimais, nes per šešerius metus Lietuvos bankui išmokėjo 707650 litų prisiimtų iš Amerikos Lietuvos Bendrovės skolų“ [...]

Savivaldybė sumažino kWh kainą:	1932 m. Lt/kWh	1938 m. Lt/kWh
butams apšviesti	1,44	0,70
prekybos įmonėms	1,79	0,70
reklamai	1,07	0,40
vandentiekiui	1,25	0,40
maldų namams	1,02	0,40

Norėdama padidinti elektros energijos suvartojimą, savivaldybė pritaikė progresyvinius tarifus, kas daugiau sunaudoja, tas pigiau moka.“ (Lietuvos aidas, Nr. 78, psl. 24, 1938-02-05).

6 kV ETL Bačiūnai–Šilėnai–Radviliškis projekto svarstymas, 1927 m. vasario 19 d.
(LCVA, F. 862, Ap. 1, B. 715, L. 57)

Šiaulių miesto savivaldybė sėkmingai sugebėdama aprūpinti miestą elektros energija ir gaunamą pelną galėdama panaudoti spręsdama miesto gyventojų interesus, nepritarė konkurentės Rėkyvos elektrinės statybai. Šiaulių miesto savivaldybė savo pozicijas išlaikė iki nepriklausomybės netekimo. Bačiūnų elektrinė veikė iki 1959 metų.

Spaudoje vyko atkaklios diskusijos.

Apie akc. „Elektros“ b-vės įsteigimą ir akcijų pirkimo sąlygas pranešė savaitraštis „Mūsų kraštas“ straipsnyje „Pirmieji žygiai Lietuvai elektrifikuoti“.

„[...] sukurtasis energijos komitetas sparčiai dirba. Komitetas rūpinasi surasti mūsų krašte pigius jėgos šaltinius, kuriais būtų rūpinami krašto svarbieji reikalai, taip jau jis tiria ir žemės turtus, kokius jų mes turime. Komiteje dirba įvairių sričių specialistai. Dirba jie su entuziazmu, atsidėję, nereikalaudami atlyginimo, aukodami savo laiką ir jėgas krašto labui. Iš žymesnių komiteto darbų paminėtinas Lietuvos elektrifikacijos arba elektra aprūpinimo plano paruošimas. Kaip aiškėja iš susisie-

kimo ministerio pranešimo spaudos atstovams, šiuo reikalu jau tiek padaryta, kad pradėdami konkretūs darbai. Jau įsteigta tam tikra **Elektros bendrovė**, kuri ir rūpinsis elektros stočių statymu ir elektros energijos aprūpinimu gyventojų. B-vė bus akcinė ir pradžioje turės kapitalą 6 milijonus litų. Didesnę pusę akcijų – 51% nupirks išdas, kitus 49% galės įsigyti kas norės. Akcijos bus po 100 litų. Jų įsigijimas palengvintas. Galima bus pinigų sumokėti dalimis. Akcijų įsigijimas truks nuo rugsėjo 1 iki spalio 15 d. Pasirašant numatoma įmokėti 25% užsirašomųjų akcijų sumos, likusios dalies 35% įmokėjimas numatomas 1938 m. liepos 1 d. ir paskutinė dalis – 40% – iki 1940 m. liepos 1 d. Vadinasi, bus leista akcijas įsigyti per du metus. Akcijos bus vardinės. [...]

Valstybės dalyvavimas bendrovėje su lemiamu balsu patikrina akcininkams kuriamosios bendrovės rimtumą ir kelia visišką pasitikėjimą.

Akcinės bendrovės „Elektra“ antspaudas

Akcijų pasirašymas bus palengvintas, jas galima bus užsirašyti apskričių miestų, o be to Radviliškio, Šeduvos, Kuršėnų, Joniškio, Plungės ir Palangos paštuose.

Naujoji b-vė pirmiausia statys Šiaulių durpėmis kurenamą elektrinę. Ant Minijos Dyburių kilpoje hidroelektrinę.

Galingeri elektros stotis bus, kaip sakyta bus hidroelektrinė. Ji numatyta statyti ant Neries ties Jonava. Hidroelektrinė bus statoma tarp 1940 ir 1950 metų. Tik tokiu planu elektrifikuojant kraštą bus galima pateikti pigios energijos.

„Elektros“ bendrovė dideliu pelnu nebus suinteresuota. Išdo kapitalo dalyvavimas rodo, kad pirmoje eilėje bus žiūrima ne pelno, bet krašto naudos. Elektros kaina bus sunormuota įstatymu. [...]“ (Mūsų kraštas, Nr. 35, psl. 7, 1937-08-27).

Tačiau valstybės patvirtinta užduotis „Elektros“ bendrovei statyti šiluminę elektrinę Rėkyvoje sulaukė plačios visuomenės kritikos. Dienraštyje „Lietuvos aidas“, straipsnyje „Žvaigžde mano, žvaigžde švieski...“ buvo rašoma:

„Elektros“ bendrovė, dar nesulaukusi pirmojo visuotino susirinkimo, ėmė rūpintis kuo kitu, tik ne didžiausiu elektros vartotoju Kaunu? Kodėl eita prieš visuomenės psichologiją, prieš visuomenės entuziazmą?

Juk šių metų pradžioje kilęs elektrinis sąjūdis aiškiai pasisakė už hidroelektrinę stotį, o tuo tarpu dar negimusi b-vė pasiryžusi statyti

šiluminę stotį ir apšviesti rajoną, kuris sakosi prieinamą šviesą turįs. Tos abejonės, aišku, atsiliepė ir į akcijų pirkimą.“ (Lietuvos aidas, Nr. 281, 1937-12-10).

Elektrinį sąjūdį paskatino „XX amžius“ dienraštyje paskelbta anketa:

„Lietuvoj elektra per brangi. Miestai, miesteliai blogai apšviesti, o kaimas skęsta tamsoj. Lietuvos pramonei stinga pigios energijos. Lietuvą žymiai galėtų pakelti ant mūsų upių pastatytos hidroelektrinės, kurios galėtų gaminti pigią elektros energiją. Bet yra žmonių, kurie abejoja, ar mes be koncesininkų pajėgtume Lietuvą elektrifikuoti. Kai kas net abejoja, ar atėjo laikas. Vyksta įvairių ginčų. Norėdami sužinoti, kaip mano aktyvioji Lietuvos visuomenė, skelbiame šią anketą.

Tik gyvas visuomenės susidomėjimas gali išjudinti platesnio užsimojimo dalykus. Negaišdamas, tuoj imk ir atsakyk!

1. Ar Tamsta sutinki, kad reikia hidroelektrinių Lietuvoje? – Taip. Ne.

2. Ar Tamsta įsitikinęs, kad pati Lietuva, be koncesijų svetimiems, pajėgs tokias stotis statyti? – Taip. Ne.

3. Ar Tamsta suvartotum daugiau elektros energijos, jei ji būtų tikrai pigi ir prieinama? – Taip. Ne.

4. Ar prisidėtum koku būdu prie statybos? – Taip. Ne.“ (XX amžius, Nr. 4, 1937-01-07).

„XX amžiaus“ redakcijos 1937 m. sausio 29 d. sukviesta komisija patikrino anketos Lietuvos elektrifikavimo klausimu duomenis ir rado:

Į anketą atsakė 1026 asmenys. Į tris pirmuosius anketos klausimus visi atsakė teigiamai. Į ketvirtąjį anketos klausimą teigiamai atsakė 1002 asmenys. 38 asmenys pasižadėjo pirkti akcijas nuo 100 iki 10000 litų. Atsakymus atsiuntė įvairių profesijų asmenys (XX amžius, Nr. 25, 1937-02-01).

Dienraštis „Lietuvos aidas“ straipsnyje „Šiaulių miesto savivaldybės susirūpinimas nepagrįstas...“ kritikavo Šiaulių savivaldybės poziciją.

„Lietuvos elektrifikacijos reikalas šiandien iš studijų ir svajonių fazės virsta realybe. Tuo turėtų džiaugtis visi, kuriems rūpi Lietuvos pažanga. Tačiau kaip ir kiekvieną, nors ir kilniausią, sumanymą vykdant atsiranda nepatenkintųjų, taip ir Lietuvos elektrifikacijos pirmieji realūs darbai susilaukė pasipriešinimo. Kur glūdi to pasipriešinimo šaknys, šiandien nesvartysime, tai paliksime ateičiai, tačiau jau dabar tenka apgailestauti, kad prie šios akcijos prisidėjo ir Šiaulių Savivaldybė. [...] ...turint eilę Šiaulių miesto burmistro Valančiaus pareiškimų spaudoje, teko šį straipsnį rašančiam kompetentingose įstaigose pasiteirauti, kiek pagrįsti Šiaulių Miesto Savivaldybės susirūpinimai dėl savo vietos reikalų, elektrifikacijos planą vykdant. [...]

Lietuvos elektrifikavimui mes turime du energijos šaltinius – vandenį ir durpes.

Pagrindinis šaltinis yra vanduo, nes jo apykaita gamtoje yra grįžtamojo pobūdžio ir todėl neišsenkama, durpės gi gali būti kaip pagalbinis energijos šaltinis, nes durpių atsarga mūsų durpynuose yra ribota ir todėl durpių, kaip energijos šaltinio, naudojimas turi būti apdairus, siekias didžiausio taupumo. Pastatydami vandens stotis ir vandenį pilnai išnaudodami kaip pagrindinį Energijos šaltinį šalia jo turime turėti

šiluminės elektros stotis ant durpynų viršūnėms dengti, kai vandens debitas yra mažas, o energijos poreikavimas didelis (žiemos metu).

Tariant konkrečiai, statydami galingą (mūsų dabartiniu metu) elektros stotį, pav. prie Jonavos ant Nerės, turime turėti pakankamai galingą šiluminį rezervą ant durpynų.

Vandens stočiai galingumo iki 15000–20000 kW turime turėti šiluminį rezervą, specialistų nuomone, ne mažesnę kaip 12000 kW.

Kaune kaip rezervinę stotį galima būtų ateityje sunaudoti Petrašiūnų stotį (jos minusas, kad ji pastatyta ne ant durpyno), bet jos galingumas tesiekia 6400 kW. Papildomąjį rezervą iki 6000 kW, jau artimiausioje ateityje statant vandens galingą stotį, tikslu turėti Šiaurės Lietuvoje prie mūsų didžiausių durpynų (Rėkyvos, Tyrulių ir kitų). [...]“ (Lietuvos aidas, Nr. 446, psl. 3, 1937-10-01).

Pagrindinę priežastį, kodėl statoma Rėkyvos elektrinė ir kodėl šiuo metu negalima statyti galingos hidroelektrinės, sužinome iš inž. Pr. Drašučio straipsnio „Rėkyvos rajoninė elektrinė“:

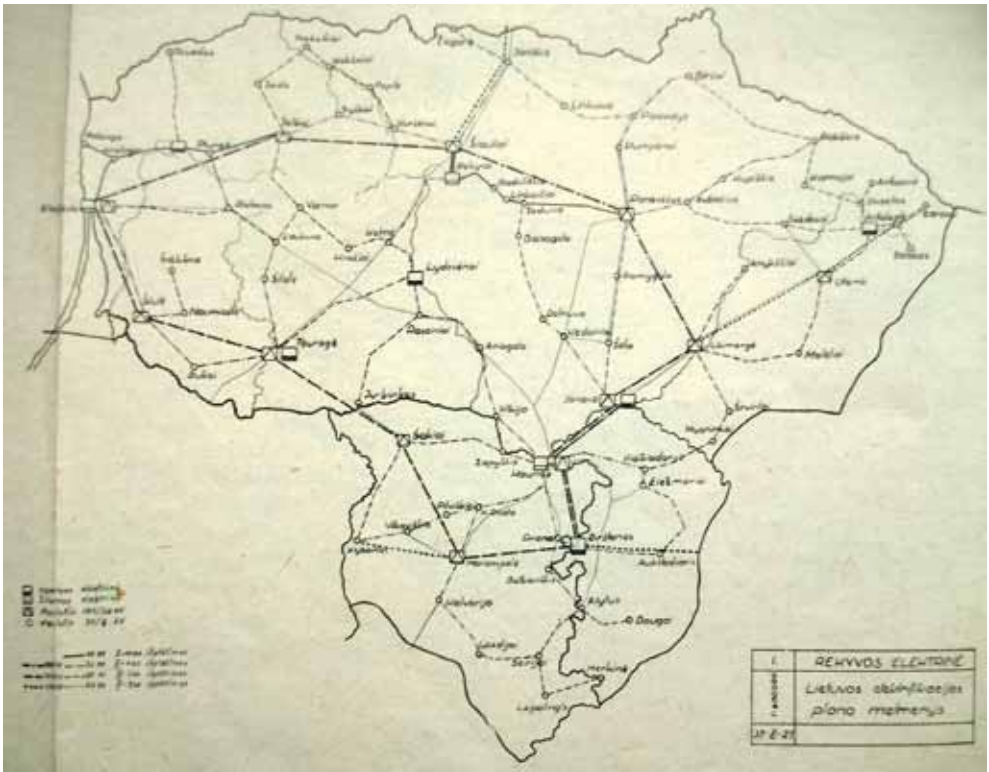
„Pradedant vykdyti Lietuvos elektrifikaciją platesniu mastu, pirmą eilę tenka susirūpinti vandens jėgos panaudojimu tiekimui elektros energijos didžiausiems jos dabartinio suvartojimo centrams, būtent: Kaunui, Šiauliams ir Panevėžiui. Visi tie miestai lig šiol aprūpinami elektros energija, gaminama vietinėse elektrinėse, panaudojant tam reikalui daugiausia importuotą kurą. Tačiau ir upių vandens jėgą panaudojant elektros energijos gamybai dėl mūsų upių savybių būtinai bus reikalo turėti dar ir atitinkamą šiluminį rezervą, geriausia elektros energijos suvartojimo ir vietinio kuro gamybos vietoje. Pastacių vandens jėgą panaudojančią elektrinę didesnio galingumo, šiluminiu jai rezervu galėtų tarnauti dabar minėtuose miestuose esančios šiluminės elektrinės. Kadangi be Kauno miesto, kaip vartotojo ir didesnės vandens jėgą panaudojančios elektrinės statybą, tuo tarpu nebūtų ekonomiškai racionalu vykdyti, tenka pasirūpinti bent jai ateity būsimu reikalingu šiluminiu rezervu, kurį jau dabar būtų galima panaudoti normaliam elektros energijos tiekimui, kol bus pastatyta galingesnė vandens elektrinė, **kai Kauno koncesijos klausimo sprendimas leis tai įvykdyti** (paryškinta aut.). Tenka peržiūrėti Šiaulių ir Panevėžio miestams dabar elektros energiją tiekiančias elektrines. [...]“ (Rėkyvos rajoninė elektrinė. Inž. Pr. Drašutis. Technika ir ūkis, Nr. 4, 1937 m. gruodžio mėn.).

Taigi žinome atsakymą, kada bus galima statyti galingą hidroelektrinę – „**kai Kauno koncesijos klausimo sprendimas leis tai įvykdyti**“, t. y. pasibaigus „Elektros šviesos gaminimo Kauno miestui apšviesti akcinės bendrovės“ koncesijai 1950 metais. Tai padės suprasti aiškinimas, kodėl reikalingas šiluminių elektrinių rezervas hidroelektrinei, **kurią bus galima statyti tik 1950 m.**

Energijos Komitetas 1937 m. lapkričio 27 d. paruošė numatomų darbų schemą „Lietuvos elektrifikavimo metmenys“, kurią numatoma įvykdyti keturiais etapais.

Daugumos specialistų ir gyventojų nuomonę skelbė „Lietuvos žinios“ straipsnyje „Ar nuo čia pradedama elektrifikacija?“

„Įsisteigė „Elektros“ bendrovė, sumanė elektrifikuoti Lietuvą. Rodos, geras, naujingas ir sveikintinas dalykas, bet kiek ginčų, aiškinimų ir net piktų kalbų. Ir vis dėlto niekas nesakė, kad elektrifikacija nereikalinga, o jei ginčijosi, tai tik dviem

Lietuvos elektrifikavimo metmenys, 1937 m. lapkričio 27 d.
(Energinijos Komiteto Darbai II, 1938 m., psl. 32)

klausimais: **nuo kur pradėti elektrifikaciją ir kaip pradėti** (*paryškinta aut*). [...] Šiauliuose niekas nesiskundė, kad nepakanka elektros, niekas nesišaukė pagalbos, bet elektrifikaciją nusistatyta pradėti būtinai nuo čia, tuo tarpu kai Lietuvoje daug tokių, kur šaukia ir laukia elektrifikatorių. O šiauliečiams toks elektrifikatorių nusistatymas atrodo šitaip: ten pradėsi elektrifikuoti – nežinosi, koks ir kada bus pelnas, o čia – pelnas yra nuo pat pirmos dienos. Todėl ir kalba šiauliečiai: prasimuškite ponai taip į pelną, kaip prasimušė Šiauliai, o mes jums tikriausiai stočių pašonėj statyti neateisim ir intervencijų nedarysim. [...] Taigi ir savivaldybės, ir valstybės, ir privačių bendrovės dalininkų akimis žiūrint naujosios stoties statyba atrodo neracionali, o eiliniam piliečiui visai nesuprantama. [...] Stato šalia savivaldybės stoties naują elektrinę, daro apskaičiavimus ir kalkuliacijas, o iki šiol nerado reikalo net pasiteirauti savivaldybės nuomonės, suteikti informacijos ir iš viso reikalą sutartinai tvarkyti. [...]“ (Lietuvos žinios, Nr. 251, psl. 9, 1938-09-05).

Šiaulių miesto savivaldybės pareiškimai, kad Bačiūnų elektrinė aprūpina miestą elektros energija ir jai nereikalinga Rėvyvos elektrinė, sulaukė valdžios kritikos. Dienraštis „Lietuvos žinios“ straipsniu „Ar Šiaulių miesto savivaldybė trukdo elektrifikaciją?“ teisinio savivaldybės poziciją:

„Prieš kelerius metus pradėtoji populiarinti krašto elektrifikavimo idėja nesusilau-

kė visuomenėje reikiamo entuziazmo, nes iš pat pradžių ji buvo pasukta į netinkamas vėžes. Jau nekalbant apie tai, kad beveik visą sukurtos „Elektros“ bendrovės kapitalą sudarė ne visuomenės ar visuomeniškų organizacijų, bet valstybės išdo pinigai, ir kad dėl to visuomenei visi elektrifikavimo rūpesčiai paliko svetimi, uždaryti tik pačių sumanytojų kabinetuose, dar ir pats sumanymas pradėti elektrifikavimą ne nuo hidroelektrinės statybos, bet nuo paprastos šiluminės elektrinės, kūrenamos durpėmis ir statomos tokioje vietoje, kur elektros trūkumu niekas nesiskundžia – visuomenėje elektrifikavimo idėja galutinai sumenkino. Jeigu prieš metus tokią nuomonę „Elektros“ b-vės įsteigėjai laikė subjektyviu kieno nors interesų gynimu, tai šįmet jiems teko išgirsti tą pačią nuomonę savo pačių akcininkų susirinkime, kuriame nevykusio elektrifikavimo organizavimo kritika buvo smarki, kad net pareikšta pageidavimų nušalinti dabartinę b-vės valdybą, kaipo nesugebėjusią visuomeniškai, nuosekliai ir planingai suorganizuoti elektrifikavimą, bet pradėjusia ieškoti darbo savo egzistavimui pateisinti ir ėmusią kalbėti jau nebe apie krašto elektrifikavimą, bet apie elektros centralizaciją, suimant į savo rankas jau veikiančias elektrines. Kritiškumo atsiradimas akcininkuose yra sveikintinas reiškinys, kuris gali įnešti gyvumo į elektrifikavimo minties plėtojimą ir, kol dar nevēlu, apsaugoti nuo neapgalvotų žygių bei darbų, paremtų ne sveiku ūkišku samprotavimu, bet ambicijomis ir užsispyrimu.

Elektrifikavimą nulemti galėtų tik galinga hidroelektrinė, kuri pateiktų visam kraštui pigesnę elektrą ir suburtų visus elektros vartotojus, kurių kiekvieno interesas yra dėtis ten, kur elektra bus gaunama pigesne kaina. [...]“ (Lietuvos žinios, Nr. 78, psl. 6, 1940-04-08).

Šiaulių miesto savivaldybės prieštaravimas statyti Rėkyvos elektrinę ir visuomenės pastangos statyti Jonavos hidroelektrinę buvo nesėkmingos. Nugalėjo vyriausybės proteguojama rezervinė galingai hidroelektrinei, ir pradėta statyti durpėmis kūrenama Rėkyvos elektrinė.

Rėkyvos elektrinės statyba ir 30 kV ETL Rėkyva–Panevėžys tiesimo darbai

Savaitraščio „Mūsų kraštas“ straipsnyje „Nauja galinga elektros stotis“ skelbė apie naujos elektrinės statybos pradžią:

„Šiauliai ir Panevėžys kitais metais jau turės galingą elektros stotį Rėkyvoje. Daug ginčų visuomenėje ir spaudoje sukėlęs dar praeitais metais „Elektros“ bendrovės iškeltas klausimas Rėkyvoje (netoli Šiaulių) pastatyti modernią galingą elektros stotį, kuri apšviestų ne tik Šiaulius, bet ir Panevėžį ir visiškai savo įrengimais derintųsi prie projektuojamos didžiosios hidroelektrinės, šiuo metu laikomas jau galutinai paaiškėjusiu. Dabartinės Šiaulių Bačiūnų ir Panevėžio elektrinės pripažįstamos jau pasenusiomis. Vietoje plėsti jas abi, geriau pastatyti vieną galingą „Elektros“ bendrovė dabar neatidėliodama ėmė rengtis tokios stoties statybai. Tam ji jau turi nupirkusi reikalingą sklypą ir yra sudariusi su užsienio firmomis sutartis įrengimams pristatyti. Šiuo metu sparčiai ruošiamos sąlygos konkursui ir stoties statybos darbams atlikti.

Pagal turimus projektus ir sutartis naujoji stotis ateinančių metų spalio mėn. jau turėtų pradėti veikti. Įrengimus pagal sutartis turės pristatyti Čekoslovakijos firma „Škoda“ ir Vokietijos firma „Siemens“. Pirmoji turės pristatyti katilinės ir visos vamzdžių sistemos įrengimus, o antroji turbogeneratorius ir visus elektros įrengimus.“ (Mūsų kraštas, Nr. 31, psl.1, 1938-08-04).

Bet įrengimų pristatymas buvo sutrikdytas. Pagal Miuncheno susitarimą, Vokietija 1938 m. spalio mėn. įvedė kariuomenę į Sudetų kraštą. 1939 m. kovo mėn. 15 d. Vokietija okupavo Čekoslovakiją. 1939 m. rugsėjo mėn. 1 d. prasidėjo Antrasis pasaulinis karas. Rėkyvos elektrinės statyba dėl šių priežasčių vėlavo.

Akcinė bendrovė „Elektra“ 1938 m. rugpjūčio 19 d. dienraštyje „Lietuvos aidas“ paskelbė konkursą Rėkyvos elektrinei statyti. Konkursas paskirtas 1938 m. rugsėjo mėn. 6 d.

**Akc. „ELEKTROS“ B-vė
skelbia**

KONKURSA

**Rekyvos elektrinės statybos
darbams atlikti. Konkurso ir sta-
tybos darbams sąlygas ir braiži-
nius galima gauti nuo š. m. rug-
pjūčio mėn. 20 d. iki 23 d. dar-
bo valandomis 8-14 val.**

**Smulkesni paaiškinimai duo-
dami rugpjūčio 24 ir 25 d. dar-
bo valandomis. Pasiūlymai turi
būti pateikti iki š. m. rugsėjo
mėn. 6 d. 10 val.**

Akc. „ELEKTROS“ B-vė

Lietuvos aidas, Nr. 371, psl. 7, 1938-08-19

Apie konkurso rezultatus statyti Rėkyvos elektrinę paskelbė „Lietuvos aidas“ 1938 m. rugsėjo mėn. 10 d. straipsnyje „Elektros“ bendrovės pirmoji stotis veiks kitą rudenį.“

„Rėkyvos stotis pradedama statyti šį rudenį. Daromi tyrimai didžiajai hidroelektrinei statyti.

Akcinės „Elektros“ bendrovės paskelbtasis konkursas elektros stočiai prie Rėkyvos ežero statyti vakar pasibaigė (*rugsėjo mėn. 9 d.*). Elektros stočiai pastatyti konkursą laimėjo rangovai Kaplanas ir Romas. Jos pastatymas atseis apie pusę milijono litų. Statyba turi būti tuojau pradėta ir ateinančių metų rudenį stotis jau turi gaminti ir tiekti elektros energiją Šiaulių ir Panevėžio rajonams. Šiai stočiai reikalingos mašinos užsieniuose jau užsakytos. [...]“ (Lietuvos aidas, Nr. 407, psl. 12, 1938-09-10).

Firma, pastačiusi Rėkyvos elektrinę

Rėkyvos elektrinės projektą sudarė inžinierius L. Kaulakis (1903–1987) su inžinieriumi A. Gruodžiu (1905–1976). Pastarasis prižiūrėjo visą šios elektrinės statybą.

Elektrinė pradėta statyti 1938 m. spalio mėn. 15 d. Apie vykdomus elektrinės statybos darbus 1939 m. liepos 22 d. minima 1131 bylos 399 lape (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 1131). 1939 m. gruodžio mėn. 20 d. 473-iame lape rašoma: „Daromas apšvietimas elektrinės katilinėje. Katilų montavimas nepradėtas. Katilų montuotojai reikalauja įrengti apšvietimą.“

Elektrinės įrengimų montavimo darbai pradėti 1940 m. sausio 2 d. 1940 m. kovo mėn. 28 d. akcinė bendrovė „Elektra“ gavo pranešimą iš įrengimus montavusios A. Putrimas ir Ko bendrovės: „Turime garbę pranešti tamstoms, kad pagal aukščiau paminėtą sutartį, mums pavesti Rėkyvos elektrinės įrengimų montavimo darbai baigti ir remdamiesi sutarties p. 11 prašome Tamstas sumokėti mums 40% sutarties sumos“ (LCVA, F. 388, Ap. 1, B. 1131, L. 211).

Firma, pristačiusi ir sumontavusi elektros įrengimus

Akcinė bendrovė „Elektra“ patvirtino komisiją ir pavedė priimti sumontuotus įrengimus.

„Remdamasi Akc. b-vės „Elektra“ Valdybos 1940 m. kovo mėn. 7 d. Nr. 91 nutarimu, komisija sudėty Pirmininko inž. V. Janavičiaus ir narių Vl. Kličmano ir inž. A. Gruodžio, apžiūrėjo atliktus firmos A. Putrimas ir Ko darbus Rekyvos elektrinėje pagal sutartį ir rado, kad firma Inž. A. Putrimas ir Ko pristatė Rekyvos elektrinei numatytus sutartyje stambesnius įrengimo objektus ir juos sumontavo, kaip antai: turbogeneratorių, skirstomuosius įrengimus ir kt. Galutinis įrengimų priėmimas tuo tarpu negalimas, nes agregato veikimo išbandymui reikalingas garas, kurio dar nėra dėl neužbaigimo firmos Škoda katilų montavimo. [...]“ (L. 193).

Elektrinėje buvo sumontuoti du 15 t/h, 32 atm. garo katilai, mašinų salėje – vienas 2500 kW galios turbogeneratorius. Generatoriaus įtampa – 6,3 kV.

Galios transformatorius – 30/6 kV, 3200 kVA į Rekyvos elektrinę pristatytas 1940 m. gegužės 16 d. (L. 142).

Apie numatomą Rekyvos elektrinės priėmimo bandymų pradžią 1940 m. birželio 14 d. buvo pranešta rangovui „Inž. A. Putrimas ir B-vė“:

„Apie Rekyvos elektrinės priėmimo bandymą. Bendrovė turi pranešti, kad Rekyvos elektrinės katilų apmūrijimas jau vykdomas ir galimas daiktas, kad po kokio mėnesio bus jau galima daryti katilų ir Tamstų padarytų įrengimų priėmimo bandymą. Tam pasiruošti Bendrovė prašo iš anksto pateikti schemas, brėžinius, reikalingus formularius, taip pat nurodyti kokios aparatūros papildomai bus reikalinga įsigyti.“ (L. 21).

1940 m. gruodžio mėn. elektrinė pradėjo veikti.

Elektros energijos tiekimui iš Rekyvos elektrinės į Radviliškį ir Panevėžį buvo statoma 30 kV elektros tiekimo linija ir 30/6 kV transformatorinės pastotės.

30 kV ETL tiesti konkursą laimėjo „Akc. b-vė inž. Putrimas, inž. Didžiulis ir Pr. Ringys“

Akcinė b-vė „Elektra“ 1939 m. liepos 6 d. paskelbė konkursą pastatyti:

„1. Rekyvoje 4 gyvenamus pastatus.

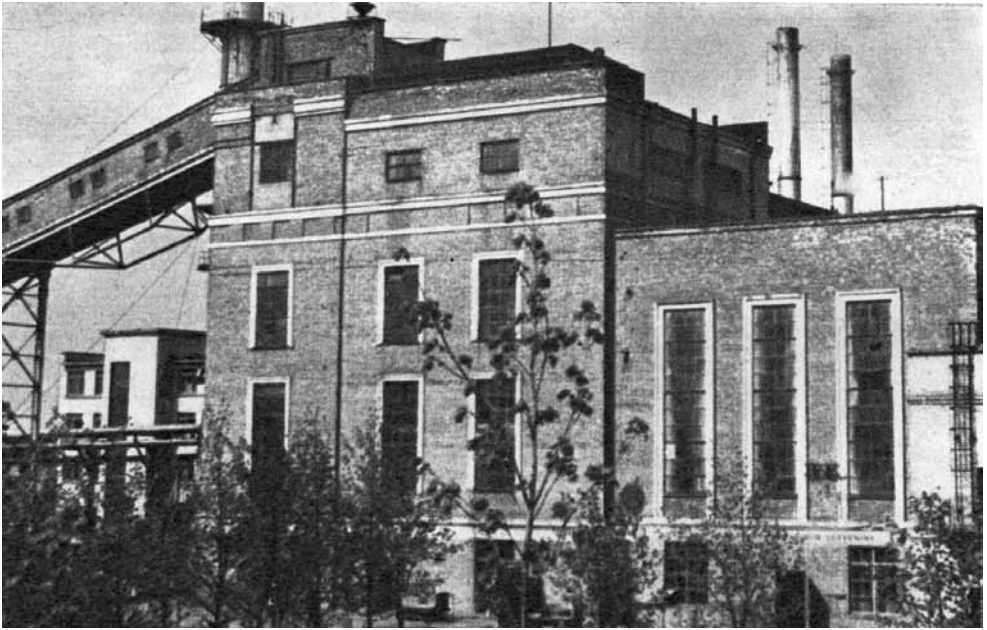
2. Paventy, Šiauliuose, Radvilišky, Šeduvoje, Naujamiestyje ir Panevėžy pastatyti pastotes. Konkurso laikas 1939 m. liepos 24 d.“ (Lietuvos aidas, Nr. 349, 1939-07-06).

Tiesiant 30 kV elektros tiekimo liniją Rekyva–Panevėžys buvo įrengiamos 30 kV transformatorinės pastotės su: Radviliškio – 2×320 kVA, Linkaičių – 2×640 kVA, Šeduvos – 100 kVA, Naujamiesčio–Smilgių – 30 kVA ir Panevėžio – 2×640 kVA transformatoriais (LCVA, F. R-182, Ap. 1a, B. 31).

Linijos atramos buvo medinės. Mediena perkama apylinkės miškuose ir ruošiama vietoje.

„30 kV elektros tiekimo linijų į Kuršėnus ir Panevėžį tiesimo darbai nutrūko, nes negauti laidai. Pagal sutartį su inž. Putrimu, inž. Didžiliu ir Pr. Ringiu b-vė buvusi sudarius sutartis laidų pristatymui, bet kilus karui firmos atsisakė pristatyti. Variniai laidai buvo užsakyti Anglijoje.“ (Lietuvos žinios, Nr. 72, 1940-04-01).

Įveikus karo sukeltus vargus, pirmoji akcinės bendrovės „Elektra“ pastatyta Rekyvos elektrinė ir pirmoji Lietuvoje 30 kV elektros tiekimo linija Rekyva–Radviliškis–Linkaičiai–Šeduva–Panevėžys buvo įjungta ir pradėjo veikti 1941 m. birželio 19 d.

Rėkyvos šiluminė elektrinė, 1940 m.
(Iš Energetikos muziejaus fondų)

Lietuvoje įvyko teritoriniai pokyčiai. Ji neteko vienintelio uosto – Klaipėdos ir atgavo savo amžinąją sostinę Vilnių.

Europoje vyko karo veiksmai. Energijos komitetas ruošė dokumentą „Elektrifikavimo plano metmenys“, kuriame įvertinti teritorijos pokyčiai projektuojamos hidroelektrinės Neries vandens jėgai išnaudoti ir vandens keliui į Vilnių sudaryti. [...]

Energijos komiteto Komisijos 1939 m. gruodžio mėn. 28 ir 29 d. posėdyje buvo priimti „Elektrifikacijos plano metmenys“.

Buvo pažymėta, kad Lietuvoje „pagaminama 20 kWh elektros energijos vienam žmogui, tuo tarpu Norvegijoje – 3200 kWh ir Estijoje – 98 kWh. Lietuvos elektros ūkis labai atsilikęs. To priežastis yra, be bendrųjų krašto ūkiškų sąlygų, elektros energijos brangumas ir tiesioginis jos, ypač provincijoje, trūkumas. Tačiau, tų sunkumų nepaisant, elektros poreikavimas auga. Miestuose metinis suvartojimo prieaugis siekia 20%, o kaimuose statomi vėjiniai įrengimai, kurie dėl jiems reikalingų akumuliatorių brangumo ir amžiaus trumpumo krašto prekybos balansui yra nenaudingi. Šitą būklę gali pataisyti tik planingoji krašto elektrifikacija. [...]

Gairės ateities elektros ūkiui.

Turint galvoje mūsų krašto neturtingumą šilumos versmėms visą elektros ir mechaninės jėgos poreikavimą reikėtų patenkinti pagal galimybę iš vandens jėgos. Energijos paskirstymui reikia visą kraštą elektrifikuoti, išvedant aukštosios įtampos elektros tinklus. Durpes galima leisti panaudoti elektros energijos gamybai tik rezervinėse šiluminėse elektrinėse, kurios yra būtinos geram vandens elektrinių išnaudojimui. Šiaip durpes reikia rezervuoti pramonės reikalams ir namų ūkiui. Kaip parodė

dabartinis patyrimas, importuojamų energijos išteklių reikia pagal galimybę vengti ateičiai. Tas patyrimas ypač skaudžiai palietė provinciją, kur buvo visur išsigalėjusios skystu kuru varomosios elektrinės, nes gazolis šiuo metu, pavyzdžiui, pabrango maždaug trigubai.

Elektros gamyba, ypač jos paskirstymas reikalauja didelių kapitalų. Galima pasakyti, kad elektrą gamina ne darbas, o pinigai. Kadangi krašte laisvo kapitalo nėra, o patyrimai su užsienio koncesioninkais yra kuo blogiausi, krašto elektrifikaciją tenka vystyti palaipsniui. Pagal organizacinę formą [...] geriausia tiktų akcinių bendrovių forma su valstybės dominuojančiu kapitalu. [...]

Plane numatomi keturi elektros tiekimo mazgai: Šiaulių (Rekyva), Plungės (Minija), Vilniaus – Kauno (Neris–Turniškės) ir Antalieptės (Šventoji). [...]

Svarbiausių elektrifikacijos darbų dešimtmečio planas

1940 m.

1. Rekyvos mazgas. Centralės užbaigimas su 2500 kW instaliuotu galingumu. 30 kV linijų Rekyva–Šiauliai, Šiauliai–Kuršėnai ir Rekyva–Radviliškis–Panevėžys statyba. Šiuos darbus vykdo Akc. B-vė „Elektra“.

2. Turniškių vandens elektrinė. Paruošiamųjų potvyniui sutikti statybos darbų tąsa. Projektavimo bei statybos darbų organizavimas. Projekto užbaigimas ir statybos darbų tąsa. Elektros ir mechaninių įrengimų užsakymas. Šiuos dalykus tvarko „Elektra“.

3. Petrašiūnų centralė. Praplėtimas pastatant 32 t/h katilą. (Raj. El. St. Akc. B-vė), bendras galingumas 16400 kW).

4. 100 kV linija Vilnius–Kaunas. Projekto sudarymas („Elektra“).

5. Minijos mazgas (energijos tiekimas Šventajai, Palangai, Kretingai ir Plungei). Projekto ruošimas. Statybos darbų pradžia („Elektra“).

6. Užnemunės 30 kV tinklas. Linijų Kaunas–Alytus ir Kaunas–Marijampolė–Vilkaviškis–Kybartai projektų sudarymas („Elektra“).

7. Kauno mazgas Centrinės pastotės projekto sudarymas („Elektra“).

8. Linijos Šiauliai–Kelmė–Raseiniai–Skirsnemunė projektavimas ir statyba („Elektra“) [...].

1941 m.

1. Turniškės. Statybos tąsa. („Elektra“).

2. Minijos mazgas. Statybos darbų tąsa ir, esant galimybei, užbaigimas. („Elektra“).

3. 100 kV linija Vilnius–Kaunas. Statyba. („Elektra“).

4. 30 kV linija Kaunas–Alytus. Statyba. („Elektra“).

5. Neries tarp Kauno ir Jonavos menzualinė nuotrauka. Tikslūs geologiniai tyrimai dviejų Neries slenksčių. Varijantinių projektų ruošimas Neries vandens jėgai išnaudoti ir vandens keliui į Vilnių sudaryti. [...]

1942 m.

1. Turniškės. Statybos ir montavimo darbų užbaigimas. („Elektra“).
2. Minijos mazgas. Jeigu 1941 m. nepavyktų baigti statybos, tai I-sios Minijos centralės (apie 1200 kW) ir 30 kV tinklo nuo Šventosios iki Plungės užbaigimas. („Elektra“).
3. Kauno mazgas. Linijos Kaunas–Marijampolė–Vilkaviškis–Kybartai statyba. („Elektra“).
4. Rekyvos mazgas. Linijos Kuršėnai–Papilė statyba. Centralės praplėtimas, pastatant apie 5000 kW turbogeneratorių su katilais. („Elektra“).
5. Neries menzualinė nuotrauka tarp buv. Administracijos linijos ir Turniškių. Tikslūs geologiniai tyrinėjimai dviejų Neries slenksčių. Varijantinių projektų ruošimas Neries vandens jėgai išnaudoti ir vandens keliui į Vilnių sudaryti. [...]

1943 m.

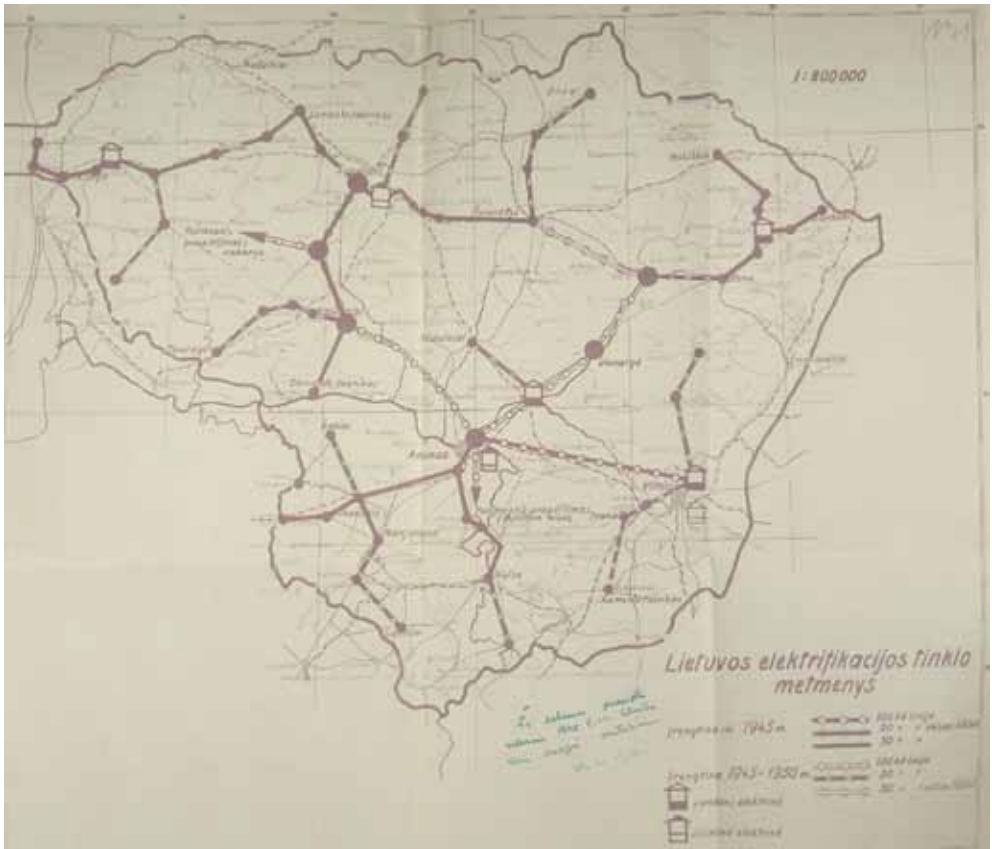
1. Kauno ir Rekyvos mazgų sujungimas. Linijos Kaunas–Raseiniai projekto sudarymas ir statyba. („Elektra“).
2. Minijos ir Rekyvos mazgų sujungimas. Linijos Plungė–Telšiai–Tryškiai–Papilė statyba („Elektra“).
3. Antalieptės mazgo projekto sudarymas (Zarasai–Rokiškis–Utena), vykdo („Elektra“).
4. II-sios Neries elektrinės detalūs tyrinėjimai („Elektra“).
5. Nemuno menzualinė nuotrauka tarp Kauno ir Birštono. Tikslūs geologiniai tyrinėjimai vieno Nemuno slenksčio. Varijantinių projektų ruošimas Neries vandens jėgai išnaudoti ir vandens keliui į Vilnių sudaryti. [...]

1944–5 m.

1. Antalieptės mazgo statyba („Elektra“).
2. II-sios Neries elektrinės projekto sudarymas („Elektra“).
3. Tolimesnis 30 kV tinklo plėtimas („Elektra“).
4. Nemuno menzualinė nuotrauka tarp Nemaniūnų ir Uciechos. Tikslūs geologiniai tyrinėjimai vieno Nemuno slenksčio. Neries išnaudojimo galutinio slenksčių nustatymas ir jų statybos eilės parinkimas. [...]

1945–50 m.

1. II-sios Neries elektrinės statyba („Elektra“).
2. 100 kV linijos Kaunas–Anykščiai statyba („Elektra“).
3. Tolimesnis 30 kV tinklo plėtimas („Elektra“).
4. Minijos II-sios elektrinės projektavimas ir statyba („Elektra“).
5. Nemuno išnaudojimo varijantinių projektų paruošimas ir galutinis slenksčių nustatymas bei jų statybos eilės parinkimas [...]“ (LCVA, F. 386, Ap. 1, B. 1037, L. 118–130).

Lietuvos elektrifikacijos tinklo metmenys ir lemtingas užrašas:
„Ši schema pakeista Elektros ūkio sekcijos nutarimu 1940 V 14 d.“
 (LCVA, F. 386, Ap. 1, B. 1120)

Susisiekimo ministras J. Masiliūnas 1940 m. sausio 3 d. dokumentus: „Elektrifikacijos plano metmenys“ ir „Pranešimas Turniškių statybos reikalui“ išsiuntė Ministrų Tarybai (LCVA, F. 386, Ap. 1, B. 1037, L. 117).

Išsiuntus dokumentus: „Elektrifikacijos plano metmenys“ ir „Pranešimas Turniškių statybos reikalui“ Ministrų Tarybai, diskusijos elektrifikavimo klausimais intensyviai tęsės. Tačiau radikalūs pokyčiai įvyko po tautininkų klubo pokalbio, kuris įvyko 1940 m. balandžio 11 d. Tautininkų klube pranešimą padarė Jokūbas Stanišauskis (1892–1943), XVI, XVII, XVIII Ministrų kabinetuose 1934–1938 m. buvęs susisiekimo ministras. Išdėstė valdančiosios Tautininkų partijos pasikeitusią nuomonę elektrifikavimo klausimu, apie trejus metus trunkantį „moralinį karą“ ir paklausė: „Bet kas kraštui atlygins tuos nuostolius už sugaištą laiką ir padidėjusias išlaidas?“

Susipažinkime su pokalbių santrauka tautininkų klube 1940 m. balandžio 11, 23, 30 dienomis iki įrašo ant „Lietuvos elektrifikacijos plano metmenys“ brėžinio:

„Ši schema pakeista Elektros ūkio sekcijos nutarimu 1940 V 14 d.“

Susisiekimo ministerija vadovavo elektros energijos tiekimo reikalams ir buvęs susisiekimo ministras gerai žinojo elektrifikavimo problemas. J. Stanišauskis supažindino su „Energijos Komiteto“ įsteigimu ir jam pavestais uždaviniais, kad b-vei „Elektra“ pavesta eksploatuoti durpynus, statyti elektrines ir elektros tinklus. Pažymėjo, kad „Dabartinio momento aplinkybės verčia mus daryti drąsesnius sprendimus ir didesniu greičiu juos vykdyti“.

„[...] E. K-tas, kaip studijų organas, praktiškai Lietuvos elektrifikacijos plano vykdyti negalėjo ir negali. Jo vykdymą reikėjo pavesti kitai organizacijai. 1937 m. E. K-tas paruošė akcinės bendrovės „Elektra“ įstatus. Pagal b-vės įstatus, ji turi teisę steigti, plėsti bei tobulinti elektros energijos tiekimo įmones ir eksploatuoti durpynus bei kitus energijos šaltinius Lietuvoje. Jos pagrindinis kapitalas siekė 6000000 lt. 1937 m. buvo paskelbtas b-vės akcijų pardavimas. Spauda buvo kviečiama sustiprinti akcijų pardavimo propagandą. Tačiau reikia konstatuoti, kad spaudos organai šioje propagandoje neišvystė tos energijos, su kuria buvo skelbiamas Lietuvos suelektrinimo reikalas. Kodėl taip atsitiko? Svarbiausia todėl, kad bendrovė iš karto neužsimojo statyti galingą Nemuno hidroelektrinę, o pradėjo nuo mažesnės Rekyvos durpinės elektros stoties projektavimo ir statymo. Akcijų pardavimo rezultatas kaip ir buvo galima laukti, buvo visai mažas: 97,5% akcijų pirkto Valstybė, apie 2% privatūs asmenys ir apie 0,5% savivaldybės.

Kodėl b-vė savo veiklos pradžioje pasirinko statyti Rekyvos durpinę stotį? Kodėl ji nesiėmė projektuoti ir statyti galingąją hidroelektrinę?

Senoji elektrinė reikalavo praplėtimo ir remonto. Įrengimai yra seni. Panevėžiui reikia statyti naują elektrinę. Todėl tikslinga statyti vieną naują elektrinę. Rekyvos stotis buvo projektuojama kaip ateities rezervinė galingsesnėms hidroelektrinėms. Buvo numatyta elektrifikuoti ne tik Šiaulius ir Panevėžį, bet ir Kuršėnų, Radviliškio, Šeduvos, Panevėžio, Biržų ir Joniškio rajonus. Tiekti elektros energiją Skirsnemunės ir Karpėnų-Menčių cemento fabrikams. Šiaulių miesto s-bė pradėjo stiprią akciją prieš naujos Rekyvos elektrinės statybą.

Elektros energijos tiekimas nebėra ir nebėgali būti privatinio biznio sfera, pasipelnymo šaltinis. Tai yra viešoji funkcija. Tai funkcijai tegali vadovauti Valstybė, pasirinkdama tokią vadovavimo formą, kuri jai garantuoja darbo greitumą, tikslumą ir lankstumą. Prie Šiaulių m. savivaldybės parapijinių pažiūrų į elektrifikacijos reikalus uoliai prisidėjo kai kurios grupės, siekdamos visai kitų interesų. Tas jų prisidėjimas buvo paremtas galingos Nemuno elektrinės statymu. Vieni tai darė iš tyros širdies, iš klaidingo įsitikinimo, kiti iš grupinių ar gero uždarblio nustojimo motyvų. [...].

Akcinės b-vės „Elektra“ akcinio kapitalo 1939 m. sumažinimą iš 6000000 lt iki 4000000 lt kaltę suvertė savivaldybėms, nes jos nepirko akcijų.

Antras faktas, tai nepatvirtinimas provizorinio elektrifikacijos plano. Tas patvirtinimas nustatytų tiek pačių elektrinių, tiek paskirstymo tinklų statybos eilę ir autoritetinškai likviduotų ginčus dėl Rekyvos elektrinės statybos racionalumo. Tas patvirtinimas baigtų jau tris metus vykstantį „moralinį karą“, išspręstų Bačiūnų elektrinės likimą [...]

Trečias faktas – tai delsimas perduoti Turniškių elektrinės statybą „Elektros“ b-vei. *(Perėmus 1939 metais lenkų pradėtą statyti Turniškių HE, statybos darbams*

vadovavo Susisiekimo ministerijos Vandens kelių direkcija, nors elektrinių statybai buvo įsteigta akcinė bendrovė „Elektra“). Šiame reikale aiškiai neigiamą vaidmenį suvaidino ir inžinierių tarpusavio ginčai dėl Turniškių stoties – ar ją toliau statyti ar nestatyti, nežiūrint to, kad tos stoties statybos tęsimo E. K-tas yra visai aiškiai pasisakęs. [...] Visi turėtume pajusti ir suprasti necentralizuotos elektros gamybos ir paskirstymo sunkumus, turėtume įsitikinti, kad ta krašto elektrifikacijos eiga, kurioje yra kiti kultūringi kraštai, tikrai yra vienintelė ir teisinga. Bet kas kraštui atlygins tuos nuostolius už sugaištą laiką ir padidėjusias išlaidas?“ (Inž. J. Stanišauskio sutrumpintas pranešimas tautininkų klubo pokalbyje 1940-04-11, Lietuvos aidas, Nr. 168, psl. 3, 6, 1940 m. balandžio 12 d.)

Ir keletas minčių iš tautininkų klubo balandžio 11 d. pokalbio diskusijų:

„[...] Inž. Sližys. Kaip pavyzdį, nurodė Airiją, kur žmonės neturtingi, kur kaip ir pas mus, vyrauja žemės ūkis. Airija neseniai pasistatė milžinišką elektrinę (*tai Schannon 'o hidroelektrinė apie 69000 kW galios ir metinė elektros energijos gamyba 153 milijonai kWh. Technika ir ūkis 1936, Nr. 1, psl 17*) už 105 milijonus vokiečių markių. Kaip ir pas mus, taip ir ten buvo galvojama, kad neturtingi kaimo žmonės nenorės elektros vartoti ir todėl kaimo elektrifikavimas nepavyks. Ūkininkams porą mėnesių elektra buvo duodama nemokamai. Kai pamatė, kokia patogi ir naudinga yra elektra, paskiau beveik nei vienas ūkininkas neleido nuimti laidų ir švietėsi elektra ir už ją mokėjo. [...], baigdamas inžinierius pabrėžė, kad dabar tučtuojau reikia: 1. sudaryti Lietuvos elektrifikacijos planą ir 2. jį neatidėliojant vykdyti.

Prof. K. Aleksa taip pat pabrėžė, kad visi žmonės laukia elektros, kad reikia tuojau vykdyti Lietuvos elektrifikavimą. [...]

K. Nausėdas savo pastabose pastebėjo, kad Rekyvos elektrinė pastatyta dėl to, jog reikėjo elektros tame rajone esančioms dirbtuvėms. Jo manymu, visi, neišskiriant ir ministrų, turėtų rūpintis elektros reikalais, o ne ginti vien savo ministerijų reikalų. Be to ir pats kraštas visais būdais turįs raginti vyriausybę griežčiau ir radikaliau spręsti Lietuvos elektrifikaciją.

Visų kalbėtojų nuomonę galima sukrauti į vieną, kad reikia skubiai ir greitai elektrifikuoti Lietuvą, kad tuo reikalu negali būti jokio delsimo, kad tai reikia daryti griežtai ir radikaliai, neatsižvelgiant į jokių parapijinius reikalus, savivaldybių ar kitų.

J. Stanišauskis paaiškino savo nuomonę apie Rekyvos elektrinės statybą ir nesutarimus su Šiaulių savivaldybe, baigdamas pažymėjo „kad normaliau būtų buvę pirma turėti elektros įstatymą, o jau paskiau pradėti konkrečius darbus. Tačiau ir **po visų nepasisekimų ir klaidų reikia rūpintis, kad elektros reikalai eitų ne žingsniais, bet šuoliais.**“

Energijos Komiteto pirmininkas inž. Jankevičius savo pastabose pažymėjo, kad Lietuvos elektrifikacijos tikslus planas tegali būti sudarytas gal ne anksčiau kaip per 10 metų. Reikia dar daug medžiagos surinkti, dar daug tyrinėti, studijuoti. [...].

Ir toliau planavo vystyti studijas, bet ne energingai vystyti elektrifikavimo darbus.

[...] Apskritai visas pokalbis pasibaigė šūkiu: **ar nuo didesnės ar nuo mažesnės elektrinės pradėsime Lietuvos elektrifikaciją, bet svarbu, kad viskas būtų atlie-**

kama nedelsiant, planingai, sujungiant visas jėgas, griežtai šalinant visas kliūtis, iš kur jos beateitų. Lietuvos elektrifikavimo idėja laukia energingo vykdymo.“ (Lietuvos aidas, Nr. 170, psl. 3, 1940-04-13).

Balandžio 23 d. buvo Tautininkų klubo pokalbis vėl skirtas Lietuvos elektrifikavimo reikalams svarstyti. Pranešimą padarė akcinės „Elektros“ bendrovės direktorius inž. P. Drašutis. Apžvelgęs Lietuvos elektrifikavimo istoriją, nurodė priežastis, trukdančias elektrifikavimo procesą: „[...] Svarbiausia priežastis, kad neturime aiškaus tikslo ir aiškiai nustatytų Lietuvos elektrifikavimo principų. Elektros reikalais rūpinosi privatiniai asmenys, savivaldybės, dabar „Elektros“ bendrovė. Tai lyg klaidžiojimo etapai. Bet koks Lietuvos ūkio tikslas, kokie principai, ir šiandien dar nesame nusi-statę. Savivaldybės ir toliau nori senos ir neaiškios tvarkos, nori turėti savo rankose elektros gamybą ir jos iš savo rankų nepaleisti.

Kas daryti, kad Lietuvos elektros ūkis eitų tikrais keliais?

Elektros reikalas turi būti tvarkomas tiktai viso krašto, o ne kurios jo dalies interesais. [...] Didžiausia kliūtis yra ta, kad pas mus nėra aiškių vykdymo principų. Pagrindinės elektros ūkio šakos yra: jos gamyba, transportavimas ir skirstymas. Darbams trūksta lėšų. [...]“ (Lietuvos aidas, Nr. 196, psl. 3, 1940-04-27).

Tautininkų klubo pokalbyje 1940 m. balandžio 30 d. buvo aptarti Lietuvos su-pramoninimo klausimai ir kaip pagrindas tikslui pasiekti, būtinybė užtikrinti pigios elektros energijos tiekimą. Pigią elektros energiją, nepriklausomą nuo užsienio tiekėjų, Lietuvoje galėjo tiekti tik hidroelektrinės.

„Lietuvai supramoninti reikia: 1. aiškaus, plataus ir iki galo pergaltoto pramonės plano ir 2. pramonę skatinančių sąlygų ir krašto supramoninimui reikalingų įvykdyti priemonių.

[...] Kol bus galutinai paruoštas smulkus pramonės investicijų planas, Pramonės ir Prekybos Departamentas yra paruošęs trimečio investicijų plano matmenis. To trimečio plano metmenyse numatyta per tuos trejus metus į mūsų pramonę investuoti apie 210 milijonų litų kapitalą, iš kurių apie 180 mil. litų tiesiogiai pramonės įmonėms ir apie 30 mil. litų Šventosios uostui. Tai išeitų per metus apie 70 mil. litų. Būtų steigiamos elektrinės, durpynų apdirbimo, cemento, tekstilės, statybos medžiagos, cukraus, stiklo ir kitos pramonės įmonės.

Kaip svarbiausia skatinanti pramonės vystymąsi priemonė išskirta elektros energija, gaminama mūsų krašto pigiais energijos ištekliais. [...] „**Kol nebus pigios elektros energijos, tol mūsų pramonė negalės tinkamai plėstis. Todėl svarbu, kuo skubiausiai vykdyti Lietuvos elektrifikavimo planą, išnaudojant mūsų krašto pigius energijos išteklius.**“ [...]“ (Lietuvos aidas, Nr. 211, psl. 3, 1940-05-07).

Ir kad visiems būtų suprantama naujo kurso kryptis ir „Nepaprastuoju metu Tautos ūkį tvarkyti įstatymas“ Ministras pirmininkas A. Merkys Lietūkio įgaliotinių suva-žiavime (1940-05-10) pasakė: „[...] ...Taigi iš viršaus vykdomas ir prižiūrimas, visų valstybėje besireiškiančių reikalų teisingas ryškinimas ir protingas derinimas įgalina sudaryti tinkamesnę valdomosi tvarką, artina prie tikrosios esminės, o ne formalinės vienybės ir prie tikro tautinio solidarumo.

Toks mūsų tautinio ir valstybinio vieningumo supratimas ne nuo šiandie yra

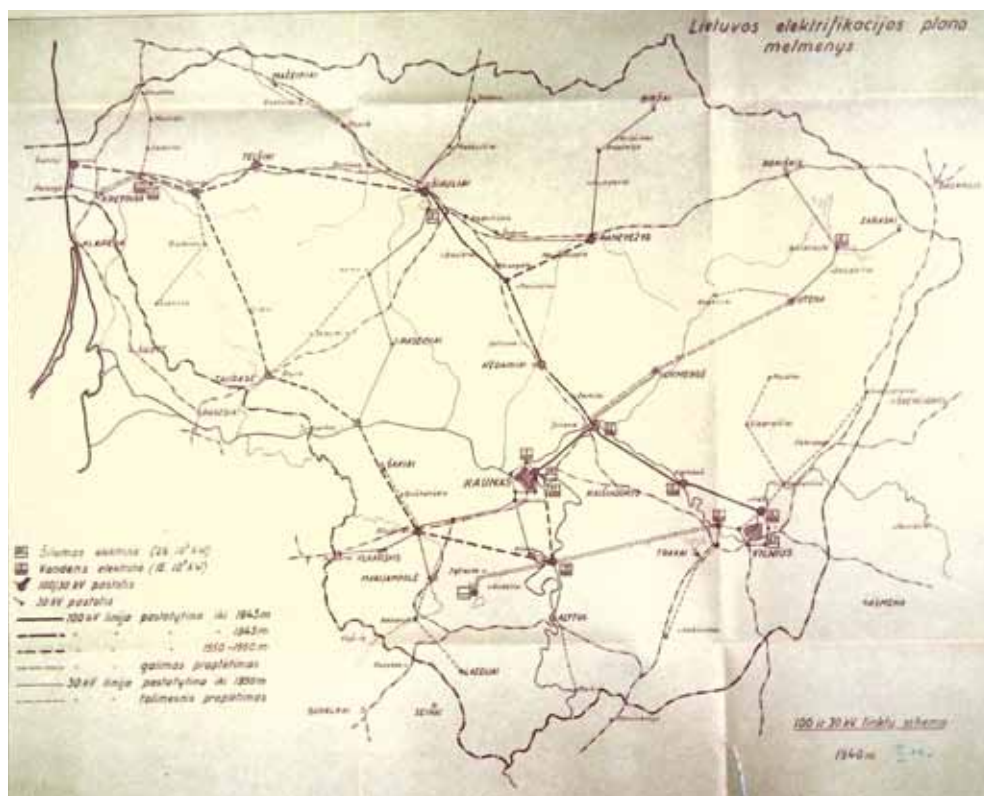
mūsų valstybės prezidento A. Smetonos skelbiamas, gyveniman perkeliamas visur reikalaujamas ir stipriai palaikomas [...]“ (Lietuvos aidas, Nr. 219, psl. 3, 1940-05-11).

Nedelsiant „mūsų valstybės prezidento A. Smetonos skelbiamas, gyveniman perkeliamas, visur reikalaujamas ir stipriai palaikomas“ valstybinio vieningumo supratimas buvo įgyvendintas. Paruošta nauja aukštos įtampos tinklų schema „Lietuvos elektrifikacijos plano metmenys. 100 ir 30 kV tinklų schema, 1940 m. V 14 d.“

JAV prezidentas F. Roosevelt‘as 1936 m. rugsėjo 11 d. 3-oje Pasaulio energijos konferencijoje Vašingtone nurodė, kaip daryti įtaką energetikos ūkio vystymuisi ir pripažino, kad inžinieriai šiame darbe yra svarbūs talkininkai.

„Nuo seniai jau minimas „circulus vitiosus“, elektra brangi todėl, kad maža jos vartotojų, o maža elektros vartotojų todėl, kad elektra brangi; protingos politikos uždavinys – laužyti šitą „circulus vitiosus“; tą turi padaryti valstybė, reguliuodama tarifus ir darydama įtaką į energetinio ūkio vystymąsi.“

Toliau jis pabrėžė, kad energijos tiekimo sutvarkymas, ypač elektros masinis tainimas, pakels visam krašte gyvenimo lygį, ir pripažino, kad inžinieriai šiame darbe yra svarbūs talkininkai“ (Energinijos Komiteto Darbai, 1937 m.).

Lietuvos elektrifikacijos plano metmenys. 100 ir 30 kV tinklų schema 1940 m. gegužės 14 d. (LCVA, F. 386, Ap. 1, B. 1120)

Lietuvos valdantieji tai suprato tik po trejeto metų. Deja, ir po septyniasdešimties metų mūsų politikai to nesupranta.

Žiūrėdami į pataisytą elektros tinklų schemą, pamąstykite, kas paskatino Lietuvos vyriausybę taip radikaliai pritarti sparčiam Lietuvos elektrifikavimui ir hidroelektrinių statybai.

Gal Lietuvos elektrifikavimo plano koregavimui įtakos turėjo sėkmingas Latvijos elektrifikavimo pavyzdys, paleidus veikti galingą Kegumo hidroelektrinę, kuri buvo pradėta statyti 1936 m. rugpjūčio mėn., kertinis akmuo padėtas 1937 m. gegužės 24 d., pradėjo veikti 1939 m. lapkričio mėn. 30 d. Pigi elektros energija ir suteikiami kreditai skatino kaimo gyventojus masiškai elektrifikuoti savo ūkius. Apie tai rašoma straipsnyje „Elektrifikavimo planas 1940 m.“:

„Vakar įvyko Kegumo elektros stoties tarybos posėdis, kuriame priimtas elektrifikavimo planas 1940 metams ir aptarta ikišiolinė elektros stoties darbuotė. Kegumas iki šiol perėmė Juglos, Cesų, Valmierų ir Dobelniekų elektros tinklus. Dabar tiesiami laidai ir į kitus didesnius Latvijos miestus. Kaimiečiams elektros tarifai nustatyti žymiai mažesni, negu miestiečiams. Kaimiečiai moka tik po 5 santimus už kWh. Kaimo tarifui gali pasinaudoti ūkininkai, laukų darbininkai, žvejai ir kaimo amatininkai. Kegumo elektros stotis yra numačiusi duoti paskolas ūkininkams elektros instaliacijų ir motorų įsigijimo išlaidoms padengti. Miestuose numatyta gyventojams duoti tarifinių lengvatų šeimoms ir šeiminkavimo reikalams. Kaimuose norinčių įsivesti elektrą ūkių yra labai daug. Iki šiol jau padavė prašymus 183 valsčiai su 26000 ūkininkų. Šiais metais prie elektros tinklo numatyta prijungti apie 2500 ūkių.“ (Lietuvos aidas, Nr. 207, psl. 2, 1940-05-04).

Vykstant karo veiksams, kariaujančios valstybės perėmė visišką energijos šaltinių kontrolę. Mažos valstybės ir Lietuva neteko prienamumo prie energijos šaltinių ir tapo priklausomos nuo didžiųjų valstybių. Lietuvoje prasidėjo kuro krizė.

O gal?.. susidarė sąlygos „**kai Kauno koncesijos klausimo sprendimas leis tai įvykdyti**“, nors ir nepasibaigus belgų akcininkų „Elektros šviesos gaminimo Kauno miestui apšviesti“ akcinės bendrovės koncesijai, Vokietijai 1940 m. gegužės mėn. 10 d. užpuolus ir okupavus Belgiją.

Supratusi ir įvertinusi neišblėsusią energetinio sąjūdžio dvasią Lietuvos vyriausybė norėdama užtikrinti energetinę nepriklausomybę 1940 m. gegužės 14 d. radikaliai pakeitė elektrifikavimo plano metmenis ir numatė išnaudoti upių vandens energiją, vykdyti Lietuvos pažangių specialistų ir visuomenės norą – pradėti Neries hidroelektrinių kaskado statybą ir ant Nemuno pastatyti Kauno ir Birštono hidroelektrines. Visas elektrines sujungti į vieningą energetinę sistemą. Elektrifikuoti Lietuvos kaimą.

Bet istorija Lietuvos elektrifikavimo plano vykdymui skyrė tik trisdešimt dienų. 1940 m. birželio 15 įvyko TSRS invazija.

1940 m. gegužės 14 d. elektrifikavimo plano vykdymas po invazijos

1940 m. spalio 16 d. buvo paruoštas 1941 metų elektrinių statybos planas.

Pagal 1941 metų planą planuojama tęsti Turniškių hidroelektrinės statybą, pradėti dar dviejų Neries kaskado hidroelektrinių projektavimo ir paruošiamuosius darbus. Planuojama:

„Jonavos HE: Geologiniai tyrinėjimai. Generalinis projektas, darbo brėžiniai, darbotvarkės sujungimas su geležinkeliu ir plentu. Gyv. trobesių barakų ir kit. pastatų statyba.

Kleboniškių HE: Menzualinė nuotrauka Kaunas-Jonava ruože ir aukščiau Čiobiškių. Geologiniai tyrinėjimai. Generalinio projekto sudarymas.

Ant Minijos upės Dyburių kilpoje Minijos HE: Geologiniai tyrinėjimai. Projektas ir darbo brėžiniai. Paruošti prie statybos vietos privažiavimą. Pastatyti gyv. trobesių barakų. Rankpinigiai turbinų ir generatorių užsakymui.

Ant Šešupės Vilkaviškio HE: Patvankos vietos topograf. nuotr. ir užtvankos profilių geolog. tyrinėjimai. Projektų ir darbo brėžiniai. Stoties ir užtvankos statyba. Mechaniniai įrenginiai.

Rekyvos elektrinėje: naujas garo katilas 35 t/h. Turbogeneratorius 7500 kW. Papildomi elektriniai įrenginiai. Gyvenamo namo 8 butų statyba. Pradžia 1941 m. Pabaiga 1942 m.

1940 spalio 16 d.“ (LCVA, F. R-768, Ap. 1, B. 27).

Sustabdžius Turniškių hidroelektrinės statybą, tęsėsi projektų ir statybos vietos keitimai. Apie Turniškių HE statybos eigą ir projektų keitimus rašyta knygoje „Hidroelektrinių mirazai Lietuvoje“, bet suradus naujų dokumentų istoriją verta papildyti.

Iš neskelbtos S. Kolupailos 1939 m. nuotraukos matome statybos aikštelę ir kaip buvo transportuojamas gruntas 1939 m. lapkritį.

S. Kolupaila. Turniškių hidroelektrinės statyba. 1939 m. lapkritis
(Tai Lietuva. Lietuvos spaudos fotografija, 2009)

Naujame „Hidroprojekto“ projekte hidroelektrinei vieta parinkta pasroviui apie 500 m. nuo pradėtos statyti užtvankos. Buvo suprojektuotos trys vandens turbinos po 7000 kW galios, trys kintamos elektros srovės generatoriai po 9300 kVA galios ir trys transformatoriai po 10000 kVA galios. Pirmoje eilėje montuojami du agregatai ir trečio montavimas planuotas paleidus hidroelektrinę.

1941 m. balandžio 15 d. TSRS LKT įslaptintu nutarimu Nr. 918 elektrinei įrengimus leista nupirkti užsienyje.

TSRS LKT 1941 m. balandžio 15 d. nutarimas Nr. 918
(LCVA, F.R-754, Ap.3, B. 5/2, psl. 17)

„Egz. Nr. 31

SLAPTAI

TSRS Liaudies Komisarų Tarybos
Nutarimas Nr. 918

1941 m. balandžio 15 d. Maskva, Kremlius

Išrašas Apie Lietuvos TSR Turniškių hidroelektrinės statybą
(Neries statyba)

2. Leisti Užsienio prekybos liaudies komisariatui pateikti užsakymą Turniškių hidroelektrinės statybai importuoti pristatant 1942 metais 2 Kaplano sistemos turbinas 7000 kW galios, 2 generatorius 9300 kVA galios, 2 transformatorius po 10000 kVA su reikiamais įrengimais ir 20 specialių giluminių siurbių, pristatant 1941 metais.

TSRS Liaudies Komisarų Tarybos Pirmininkas V. Molotovas“
(LVCA, F. R-754, Ap. 3, B. 5/2, psl. 17)

S. Kolupaila. Turniškių hidroelektrinės statyba. 1939 m. gruodis.
Statybos tiltas ir siaurasis geležinkelis
(Tai Lietuva. Lietuvos spaudos fotografija, 2009)

Karo metu vokiečiai Turniškių HE statyba nesidomėjo.

1944 m. liepos pradžioje vykstant kovoms prie Vilniaus, vokiečiai atsitraukdami Turniškių HE statybos tiltą susprogdino.

1944 m. liepos 13 d. Raudonoji armija užėmė Vilnių.

Projektavimo darbai prasidėjo dar neišsisklaidžius karo dūmams. Vyriausiosios energetikos Valdybos Hidrotechnikos skyriaus ataskaitoje apie nuveiktus darbus iki 1944 m. rugpjūčio 10 d. rašoma, kad buvo atlikta likusio turto inventorizacija ir apsauga. Pradėti medinio tilto statybos aikštelėje per Nerį, atstatymo darbai. Su hidroelektrinės projektuotojais suderintas papildomų gręžinių kiekis. Remontuojama gręžimo technika. Iš 4 senų gręžinių ištraukta 80 m vamzdžių.

Kadangi Turniškių HE statyba dėl sudėtingo grunto užims daug laiko, numatoma skubiai pastatyti hidroelektrinę ant Vilnelės. Su projektuotojais suderinti gręžinių kiekiai (LCVA, F.R-754, Ap. 4, B. 61, L. 66).

Apie „Hidroenergoprojekto“ Turniškių HE planuotus parametrus, projektų keitimo priežastis ir eigą sužinome iš 1944 m. spalio 21 d. Statybos-tyrinėjimo kontoros pažymos, kurią paruošė jos viršininkas inž. M. Gulevič (LVCA, F.R-754, Ap. 4, B. 61, 224–233 psl.).

Lietuvą prijungus prie Sovietų Sąjungos, Lietuvos SSR Komunalinio ūkio liaudies komisariatas, kurio žinioje tuo metu buvo statoma Turniškių HE, 1940 m. rugsėjo 24 d. kreipėsi dėl techninės pagalbos į TSRS Energetinės statybos liaudies komisariato projektavimo organizaciją „Glavhidroenergostroi“.

1941 m. vasario mėn. iš „Glavhidroenergostroi“ atvyko inžinierių komisija: A. Gridunovas, N. Maslovas, A. Potapovas ir V. Sokolovas, kad išsiaiškintų, ar galima vykdyti statybos darbus pagal švedišką projektą.

Komisija, susipažinusi su projektais ir visais dokumentais, nutarė:

1. Nutraukti statybą pagal lenkų parinktą užtvankos vietą.

2. Nutraukti pradėtus užtvankos statybos darbus.

3. Nauja užtvankos vieta turi būti kaip galima arčiau, kad būtų galima panaudoti parengtą gamybinę bazę. Projekte įvertinti, kad kairiojo kranto gruntas nestabilus.

Visi Turniškių HE projektavimo darbai perduoti Tresto „Hidroenergoprojekt“ Maskvos skyriui.

Skubos tvarka buvo atlikti žvalgybos darbai apie 1,5 km pasroviui ir prieš srovę nuo senos užtvankos vietos, dalyvaujant maskviečiams. Iki 1941 m. balandžio mėn. buvo parinktos keturios užtvankos vietos. 1941 m. balandžio 12 d. įvyko pasitarimas, dalyvaujant Lietuvos vyriausiosios energijos valdybos, „Moshidep“ ir hidroelektrinės statytojų atstovams, kurie nusprendė: užtvanką statyti vienoje iš keturių parinktų vietovių – Piliakalnis-1.

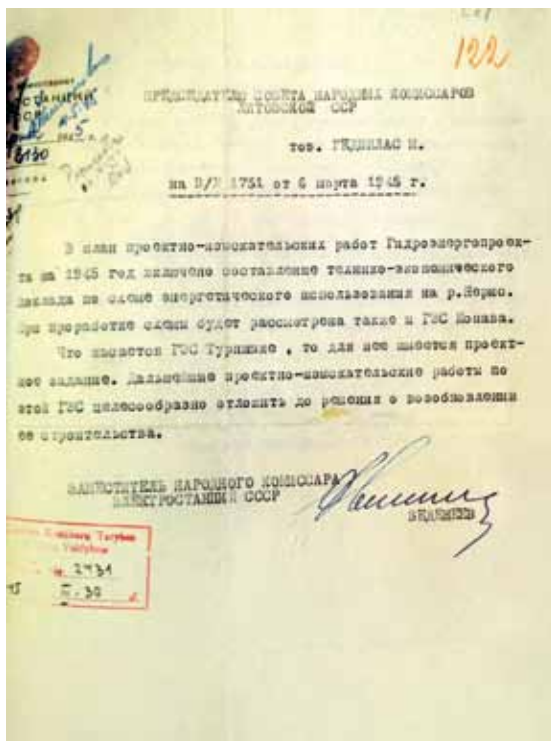
LTSR LKT 1941 m. balandžio 14 d. nutarimu Nr. 342 parinktą užtvankos vietą patvirtino. Tyrinėjimo ir statybos aikštelės paruošiamieji darbai vyko kartu. Buvo statomi sandėliai, dirbtuvės ir pagalbinės patalpos. Pastatytas medinis tiltas per Nerį, kuriuo galėjo važiuoti automobiliai ir siaurasis traukinys.

„Hidroprojektas“ Turniškių HE projektinę užduotį paruošė ir TSRS Elektros stočių ministerijos liaudies komisaras patvirtino. Pagal projektavimo užduotį pagrindiniai Turniškių HE parametrai: patvenkimo altitudė – 104,0 m. Baseino vandens tūris – 44 mln. kub. m. 92% laiko elektrinė dirba esant vandens perkričiui 13–14,2 m. Galia reguliuojama nuo 4000 iki 21000 kW. Patvanka siekia iki Žeimenos žiočių (36 km). Projektuojama sumontuoti 3 generatorius, esant vertikalioms turbinoms arba 4 generatorius, esant horizontalioms turbinoms. Trečias arba ketvirtas agregatai montuojami praėjus 2 metams po objekto užbaigimo. Hidroelektrinės pastatas – kairiajame Neries krante. Žuvims praplaukti numatytas žuvitakis. Sąmatinė vertė – 70 mln. rb. Energijos savikaina – 2,3 kapeikos.

TSRS Elektros stočių liaudies komisaro įsakymu, 1944 m. liepos–rugpjūčio mėn. į Turniškių statybos aikštelę buvo atvykęs Moshidroprojekto vyriausiasis inžinierius S. Moisiejevas ir pavedė atlikti papildomus tyrinėjimo darbus projektinės užduoties patikslinimui.

Buvo pradėti tilto atstatymo darbai.

Buvo ruošiama medžiaga ir Antakalnio HE ant Vilnelės (kurios vieta buvo Tuputiškėse ant Vilnelės), techninės užduoties sudarymui. Pagal Lietuvos TSR LKT 1943 metų gruodžio mėn. užsakymą „Hidroenergoprojektas“ paruošė metmenis, kaip panaudoti Vilnelės vandens galią Vilniaus miesto energetikos ūkio pokario laikotarpiu atstatymui. Pasiūlyme numatyta: užtvankus Vilnelę, sudarius vandens perkriūtį 29,2 m, pagaminti 7,3 mln. kWh, elektrinės galia – 2000 kW, samata 16 mln. rb. Statybos trukmė 1–1,5 metų. 1944 m. rugpjūčio mėn. atvykę projektuotojai, susipažinę su vietoje, projektinės užduoties parametrus pakeitė. Hidroelektrinės galia – 3000 kW, metinė elektros energijos gamyba vidutiniškai 10 mln. kWh. Sąmata – 20 mln. rb. 1944 m. spalio mėn. parinktoje užtvankos vietoje Tuputiškėse buvo išgręžti 2 gręžiniai. Buvo laukiama detalios tyrinėjimų programos ir sąmatos. Bet šio sumanymo atsisakyta.

TSRS Elektros stočių komisaro pavaduotojo Vedenejevo laiškas
(LCVA, F.R-754, Ap. 4a, t. 1, B. 61, L. 122)

Turniškių HE likimas atrodo buvo nuspręstas 1945 metais. Į 1945 m. kovo mėn. 6 d. Lietuvos TSR LKT pirmininko M. Gedvilo laišką, TSRS Elektros stočių liaudies komisaro pavaduotojas Vedenejevas pranešė, kad 1945 m. „Hydroenergetikos projekto“ plane numatyta sudaryti Neries energetinio panaudojimo schemą, taip pat ir Jonavos HE.

Turniškių HE projektinė užduotis paruošta ir dėl tolimesnių tyrinėjimo darbų bus apsispręsta po sprendimo, ar tikslinga hidroelektrinės statyba.

Lietuvos TSR Liaudies komisarų tarybos reikalų valdyba minimą raštą įregistravo 1945 m. kovo mėn. 30 d., Nr. 2341 (LCVA, F.R-754, Ap. 4, B. 61, L.122).

Po karo Valstybinėje plano komisijoje elektrinių atstatymo planuose dar buvo minimi neatidėliotini hidroelektrinių statybos darbai. „1946 metais pradėti Turniškių HE statybos darbus. Paruošti Jonavos HE projektą. Pradėti tiriamuosius darbus ties Birštonu.“ Valstybinės plano komisijos pirmininko pavaduotojas (Petrov). Tačiau konkretūs darbai nepradėti.

Neries hidroelektrinių kaskadas nepastatytas ir laivų kelio į Vilnių neturime.

Galutinai buvo įgyvendintas Antalieptės energijos tiekimo mazgas. 1959 metais pastatyta ir pradėta eksploatuoti Antalieptės 2460 kW galios derivacinė hidroelektrinė. Nutiestos 35 kV ETL į Zarasus ir Dūkštą, 1959 m., ir į Uteną, 1960 m.

Plungės (Minijos) elektros tiekimo mazgas liko nepradėtas.

Ant Nemuno buvo pastatyta pirmoji ir vienintelė 90 000 kVA galios Kauno HE,

pirmas hidroagregatas 22500 kW galios paleistas 1959 m. lapkričio 5 d., o paskutinis, ketvirtas – 1960 m. lapkričio 26 d.

Kauno HE statybos pradžia.
Ekskavatorius pradeda kasti gruntą. 1956 m. liepos mėn. 13 d.

Kauno HE, 1958 m. Iš kairės: Algirdas Brazauskas (Kauno HE direkcijos inžinierius), N. V. Jakovleva (Kauno HE projektavimo organizacijos inžinierė), Stanislovas Danyla (Kauno HE direkcijos inžinierius) tikrina naujų armopanelių montavimą. (Pirmą kartą TSRS panaudojami armopaneliai su darbo armatūra. Gaminama gelžbetonio poligone, belieka tik sumontuoti bloką ir jį užpildyti betonu)

Veikianti Kauno HE

Kiti Nemuno hidroelektrinių kaskado projektai laukia savo valandos.

Yra paruošti ir Neries HE kaskado projektai. Laikraštyje „Žiburiai“, Nr. 1, 1995 m. sausio 19 d. buvo paskelbti net trys Neries hidroelektrinių kaskado paruošti variantai, su kuriais ir susipažinkime.

Neries upės hidroenergetinis laiptavimas

Pirmas variantas

Nr.	Pavadinimas	Instaliuotas galingumas	Metinis išdirbis mil. kWh	Darbinis aukštis m.	Užliejami ž. ū. naud- menos, ha
1.	Karmėlavos	8,3	60,4	5,8	111
2.	Pašilių	9,1	64,5	5,4	78
3.	Jonavos	7,7	53,2	4,8	140
4.	Liudvikiškių	7,1	48,1	5,9	118
5.	Dailidžių	6,2	41,8	5,3	93
6.	Vievio	5,7	37,3	4,8	101
7.	Dūkštos	7,5	50,2	6,5	67
8.	Lazdėnų	6,0	39,7	5,2	129
9.	Grigiškių	6,0	39,6	5,3	35
10.	Turniškių	5,8	39,8	5,9	68
11.	Nemenčinės	5,8	39,7	6,0	91
	Viso	75,2	514,0	60,9	1031

Antras variantas

1. Karmėlavos	17,0	122,4	10,9	535
2. Jonavos	11,3	76,8	7,1	417
3. Liudvikiškių	9,1	55,7	7,5	323
4. Vievio	18,8	124,2	15,9	1117
5. Lazdėnų	13,4	88,2	11,6	380
6. Turniškių	14,0	95,3	13,9	551
Viso	83,8	564,0	67,0	3323

Trečias variantas

1. Kauno	32,0	143,0	12,0	nenustatyta
2. Jonavos	40,0	181,0	16,0	nenustatyta
3. Turniškių	21,0	97,0	14,0	nenustatyta
4. Santakos	12,0	79,0	12,0	nenustatyta

(Žiburiai, Nr. 1, 1995-01-19)

Tačiau prisiminkime žaliųjų ir „patriotų“ kryžiaus žygį prieš Kruonio HAE ir kvietimą „žūti kartu su Nemunu“. Ar galėjo kas svarstyti apie upių panaudojimą žmonių gerovei, kai dar nepamirštas „hidros sindromas“. Tie, kurie klaidino žmones, dabar nenori prisiminti savo „nuopelnų“. Kruonio HAE pagaliau pripažinta, kaip svarbus Lietuvos energetikos objektas.

Po ilgų diskusijų 1940 m. gegužės mėn. 14 d. Vyriausybė pasirinko upių vandens energiją panaudoti žmonių gerovei ir didinti energetinę nepriklausomybę. Planavo, kad žmonės laivais iš Vilniaus Nerimi ir Nemunu iš Druskininkų plauks iki Baltijos ir atgal. Prie būsimų tvenkinių, kaip dabar kauniečiams, bus malonu ilsėtis. Žuvys žuvitakiais plauks įprastais maršrutais, nekeisdamos savo įgimtų instinktų. Bus patogu žmonėms ir vandens gyvūnams. Tik svetimųjų valia buvo nutrauktas plano vykdymas.

Dar viena galimybė išnaudoti Lietuvos upių vandens galią buvo balsavimas Seime dėl atsinaujinančių išteklių 2011 m. gegužės 12 d., tačiau tą dieną per Seimo posėdį Nr. 322 tai buvo uždrausta savųjų valia.

„Seimo posėdis Nr. 322 (2011-05-12, rytinis)

Darbotvarkės klausimas

Atsinaujinančių išteklių energetikos ĮSTATYMO PROJEKTAS (Nr. XIP-1749(5))
priėmimas

Balsavimo laikas: 11:46: 01

Balsavo Seimo narių: 95 iš 140

Balsavimo rezultatai: už – 75, prieš – 3, susilaikė – 17; pritarta.

Uždrausta tvenkti Nemuną, Nerį ir kitas upes.“

Pateikti individualūs balsavimo rezultatai, kuriuos reikia išsaugoti istorijai.

Balsavimo rezultatai aiškūs ir nereikalauja komentarų. Bet reikia tikėti, kad tai ne paskutinis sprendimas.

Mes laisvi svajoti apie ateitį.

Ant Šventosios upės kranto, ties Anykščiais, meškeriotojai sugauna lašišų. Lašišos ties Anykščiais atplaukia po to, kai prie esamos užtvankos buvo įrengta Kavarsko HE ir žuvitakis. Bauginimai, kad žuvys neplaukia pro žuvitakius, paneigti. Statant Kruonio HAE buvo bauginama, kad pranyks visa biologinė įvairovė Kauno mariose. Tačiau žuvys protingesnės už baugintojus, įsiveisė Kruonio HAE viršutiniame baseine, ir ten vykdoma pramoninė žvejyba. Bet politikai nepasveiko nuo baugintojų įvartyto „hidros sindromo“ ir bijo net prisiminti laukinių žaliųjų siautėjimą.

Pagaliau laikas pasveikti nuo „hidros sindromo“ ir pradėti spręsti problemas taip, kad žmonėms būtų patogu gyventi Lietuvoje, nes ikišioliniai sprendimai sudaro sąlygas žuvims plaukti giliau, žmonėms kur geriau. Ir bėga Lietuvos piliečiai iš savo mylimos gimtinės.

Bet laikas suprasti, kad viskas priklauso nuo mūsų Lietuvos piliečių. Pasirinkus antrąjį variantą, turėtume vandens tvenkinius Karmėlavoje, Jonavoje, Liudvikiškiuose, Vievyje, Dūkštose, Lazdėnuose ir prie Vilniaus, Turniškėse. Būtų pastatytos Neries ir Nemuno kaskado hidroelektrinės ir užtvankos su žuvitakiais – žuvims, su šliuzais – laivams. Tvenkinių pakrantėse ilsėtusi žmonės, tvenkiniuose plaukiojant jachtos. Dvimesčio Vilnius–Kaunas gyventojai turėtų susisiekimą plentu, geležinkeliu ir Nerimi.

Kruiziniai laivai plauktų iš Vilniaus ir Druskininkų į Nidą ir Klaipėdą. Keleiviai ir turistai grožėtųsi Lietuvos gamta.

Iš keleivio, išplaukiančio laivu iš Vilniaus uosto, išgirstume atsakymą:
– Į Nidą plaukiu, bičiuli!

Turinys

Pratarmė	5
Autoriaus žodis	7
Marijampolės miesto elektrinės ir Šešupės hidroelektrinių kaskadas	9
Kalvarijos miesto elektrifikavimas	61
Liudvinavo hidroelektrinė	69
Antanavo HE	72
Pilviškių hidroelektrinių likimai	75
Kudirkos Naumiesčio elektrinės (1916–1973)	88
Vilkaviškio savivaldybės elektrinės	94
Virbalio–Kybartų elektrifikavimas arba Virbalio, Kybartų ir Virbalio geležinkelio stoties trikampis	103
Biržų elektrifikavimas	114
Plungės miesto elektrifikavimas	127
Kretingos miesto elektrinės	145
Darbėnų miestelio elektrifikavimas	157
Bačiūnų–Rėkyvos elektrinės, Lietuvos elektrifikavimo planas ir kelionė laivu Nerimi iš Vilniaus į Nidą	163

Bilys, Stasys

Bi244 Pirmosios elektrinės Lietuvoje. Antra dalis / Stasys Bilys. Vilnius: Trys žvaigždutės, 2012, – 200 p., iliustr.

ISBN 978-609-431-031-7

Knygos antroje dalyje toliau nagrinėjamos Lietuvos miestų elektrifikavimo istorijos, elektrifikavimo sąlygos, rašoma apie tų svarbių šaliai darbų organizatorius. Knygoje pateikiami elektrifikavimo planai, sprendimai ir klystkeliai, kuriuos nuėjo mūsų kraštas.

UDK 621.311(474.5)(091)

Stasys Bilys

PIRMOSIOS ELEKTRINĖS LIETUVOJE

Antra dalis

Nuotraukos iš asmeninio, Energetikos muziejaus ir kitų archyvų

SL 369. 2012. 12,5 sp. l. Tiražas 1000 egz.

Vyriausiasis redaktorius Jeronimas Laucius

Redaktorė Marija Stanionienė

Dizainerė Jelena Malinovskaja

Leido „Trys žvaigždutės“, Kalvarijų g. 159, LT-08313 Vilnius

tel./faks. (8 5) 276 2408, el. p. JaronimasL@takas.lt, www.tryszvaigzdzutes.lt

Spausdino AB „Spauda“, Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius

www.spauda.com